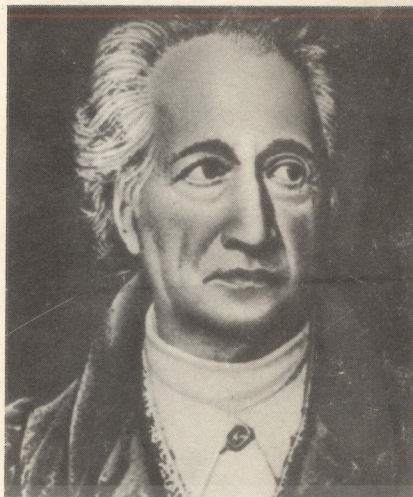

goethe

387

goethe
poezie și adevăr

«...În general, cea mai însemnată epocă din viața unui individ este aceea a dezvoltării; în cazul meu, ea se încheie cu volumele din *Adevăr și poezie*, volume amănunțite. După această epocă începe conflictul cu lumea, conflict care nu interesează decât în măsura în care dă roade...

...Am numit cartea *Adevăr și poezie*, deoarece datorită tendințelor ei mai înalte, izbuteste să se ridice dincolo de sfera unei realități joșnice... O întâmplare din viața noastră nu cîntărește nimic dacă n-are altă calitate decât aceea de a fi fost adevărată. Ca să tragă la cîntar i se cere să și fi însemnat ceva.»

GOETHE (în: *Convorbiri cu Goethe* de
Johann Peter Eckermann)

goethe

editura pentru literatura

Vol. I II III Lei 15

johann wolfgang
goethe

poezie și adevăr

DIN VIAȚA MEA

TRADUCERE, PREFĂȚĂ ȘI NOTE DE
TUDOR VIANU

1967

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

Tabel cronologic de
Diether Fuhrmann

GOETHE'S WERKE, vol. V
Deutsche Verlags Anstalt-Stuttgart

PREFAȚA ¹

Johann Wolfgang Goethe face parte dintre scriitorii cărora le place să-și amintească împrejurările vieții lor, să se povestească și să se înfățișeze trăind. O trăsătură autobiografică trece prin toate operele lui și a determinat în întregime câteva din scrierile lui cele mai însemnate. *Poezie și adevăr* face parte dintre acestea. Străbătînd o epocă lungă, în situații care l-au pus în legătură cu multe personalități, martorii vieții lui au fost foarte numeroși. Mulți dintre aceștia și-au fixat în scris amintirile, unii i-au adresat scrisori, alții au reprodus convorbirile avute cu el și i-au notat cuvintele. Materialul biografiei lui Goethe este unul dintre cele mai bogate pe care le cunoaște istoria literară. Viața lui Goethe a fost deci adevărată povestită cu amănunte capabile să satisfacă și curiozitatea cea mai indiscretă. Nu vom desfășura din nou șiragul tuturor acestor mărturii, dar vom reproduce din ele atîta cît este necesar pentru a stabili etapele mai importante ale formației și creației marelui scriitor și pentru a-i stabili legăturile cu epoca sa, înainte de a încerca să desprindem sensul mesajului său și caracteristicile operei înfățișate aici.

¹ La ediția I, E.S.P.L.A., 1955.

S-a născut la 28 august 1749, la Frankfurt pe Main, într-o familie care se lega, prin mamă, cu marea burghezie a oraşului. Bunicul dinspre mamă era Johann Wolfgang Textor, primarul oraşului. Tatăl scriitorului era consilierul aulic Johann Kaspar Goethe, fiul unui hangiu care agonisise oarecare avere. După studii juridice, consilierul Goethe dobândise un titlu onorific, purtat fără alte veleităţi de a se amesteca în afacerile publice, dar cu multă străşnicie în conducerea casei şi în creşterea copiilor săi. Din numeroşii copii ai soţilor Goethe, n-au trăit decât Johann Wolfgang şi o soră mai mică, Cornelia.

Aşezat pe râul Main, la 30 km depărtare de confluenţa acestuia cu Rinul, Frankfurtul era, la mijlocul veacului al XVIII-lea, un oraş liber, important centru comercial şi bancar, vestit prin târgul lui anual. Încă din secolul al XIV-lea, prinţii electori ai Germaniei hotărâseră ca Frankfurtul să fie locul de alegere şi încoronare a împăraţilor germani. Însemnătatea lui politică şi economică dădea acestui oraş, vizitat de numeroşi străini, o mare animaţie şi oferea temelia dezvoltării unei burghezii prospere, din rîndurile căreia s-a ridicat şi marele poet.

Educaţia lui Goethe a fost, la început, aceea obişnuită unui copil din clasa lui socială. Învăţămîntul limbilor clasice şi moderne, studiul *Bibliei*, elemente de ştiinţă, mai întîi cu profesori particulari, apoi în gimnaziul oraşului, sînt completate de pedagogia tatălui, mare amator de artă, printre ale cărui colecţii amintirile aduse dintr-o neuitată călătorie în Italia ocupau locul cel mai de seamă. În 1756 izbucneşte războiul dintre Prusia şi Austria, care urma să dureze şapte ani, pentru a sfîrşi cu întărirea anexării Sileziei la Prusia, dar şi cu istovirea ţării. Francezii, aliaţii Austriei, pătrund în Germania şi ocupă Frankfurtul în ianuarie 1759. Conte Thoranc, comandantul trupelor de ocupaţie, este încartiruit la etajul superior al locuinţei familiei Goethe. Băiatul este bucuros de însufleţirea care pătrunde, o dată cu acesta, în mediul altfel atît de auster al casei părinteşti. Consilierul este însă foarte nemulţumit şi

conflictul cu oaspele nepoftit nu întârzie să se producă. Armatele de ocupație sînt urmate curînd de trupe franceze de teatru. Copilul unei actrițe, micul Derones, îi aduce tînărului Goethe revelația unui alt temperament național, mai spontan, mai imaginativ. Pe scena teatrului francez se reprezintă tragedii de Racine și Voltaire, comedii de Molière și de Sedaine. Deprinderea limbii franceze devine mai ușoară pentru tînărul admis în intimitatea actorilor, printre culise. Ceva mai tîrziu tînărul Goethe, care intrase în tovărășii riscate și-și asumase cu nevinovăție rolul de a compune versuri remunerative pentru nunțile sau înmormîntările orașului, simte prima lui iubire. Fata, Margareta, este tot atît de inocentă ca și el. Dar cînd manevrele dubioase ale prietenilor sînt descoperite și nepotul primarului Textor este împiedicat de a-i mai frecventa, o mare prăbușire se produce în sufletul lui. Criza ia caracterul unei adevărate boli. Sănătatea îi revine treptat, prin plimbări de-a lungul apelor, prin aerul pădurilor, dar și prin prietenia Corneliiei. Tînărul, care-i observase de atîtea ori pe pictorii orașului lucrînd pentru tatăl său sau pentru contele Thoranc, încearcă și el să fixeze în desen unele din peisajele locului natal. În octombrie 1765, cînd se simte destul de întărit, pornește spre Leipzig, pentru a studia dreptul.

Drumul în trăsură spre Leipzig, în vremea toamnei înaintate, cu opriri la hanuri, prin peisaje mărețe sau fantastice, este destul de obositor. Marele oraș comercial al Saxoniei cunoaște o animație superioară Frankfurtului. Era tocmai vremea marelui tîrg din octombrie. Străzile vuiau de forfota unei mulțimi adunate din tot Orientul. Se vedeau ruși cu marile lor căciuli, cu cizme de piele roșie, evrei polonezi cu levitele lor, turci în caftane brodate, greci cu haine țesute în fir. Însuflețirea era sporită de cei șapte sute de studenți ai Universității, cu cele două facultăți ale ei, *Paulinum* și *Petrinum*, Facultatea de Teologie și cea de Drept. Învățămîntul literar era asigurat aici de bătrînul și lăcrimosul Gellert, care concepea literatura ca un mijloc al edificării religioase. Figura cea mai importantă în cercurile literare ale orașului era însă solemnul Gottsched, care,

împodobit cu monumentală perucă barocă, reprezenta gustul clasic francez, așa cum acesta se formase în cele două veacuri ale absolutismului regal. Vizita la Gottsched îl dezamăgește însă pe Goethe. Tînărul student în drept se lasă cîtva timp atras de societatea elegantă a orașului, în mijlocul căreia vorbirea lui dialectală de acasă, hainele din stofă groasă creează la început imaginea unui provincial. Tînărul se îmbracă în haine de mătase, poartă peruca rotundă a rococoului. Dar convenționalismul în care sfîrșea societatea absolutismului ajunge să-i repugne lui Goethe. Undeva, în apropiere, într-o mansardă, se găsește locuința și atelierul gravorului Oeser, artist clasicizant, prieten al lui Winckelmann. În atelierul lui Oeser, Goethe începe să se dezintereseze de formalismul steril al studiilor de drept, așa cum erau predate la universitate, pentru a se lăsa mereu mai cucerit de lumea de armonioase arătări ale clasicismului greco-roman. Discipolul lui Oeser apucă acul gravorului și se încearcă pe tablele lui, ascultînd îndrumările maestrului, simte cum se deschide pentru el o cale către adevărul naturii. La cîteva ceasuri depărtare se află Dresda, cu marele tezaur artistic al pinacotecii ei. Goethe rătăcește vrăjit prin aceste săli. Glasuri noi se aud și în literatură. Lessing demonstrează necesitatea smulgerii de sub suveranitatea gustului clasic francez, nevoia unei literaturi de inspirație națională. Tragedia burgheză *Miss Sara Sampson* îi stoarce lui Goethe lacrimi. O iubire studentească pentru Kätchen Schönkopf sfîrșește printr-o dezamăgire. Sănătatea tînărului se clatină din nou. În septembrie 1768 se înapoiază la Frankfurt.

Urmează o vreme tulbure de dibuiri. Cei trei ani petrecuți la Leipzig se terminaseră printr-un eșec. Bătrîna domnișoară von Klettenberg îl câștigă cîtva timp pentru misticismul sentimental în care se refugiau atîtea spirite sfîșiate de contradicțiile aglomerate către sfîrșitul vechiului regim. Goethe își alcătuiește un laborator de alchimie. Citește în voluminosul foliant al lui Welling, *Opus Mago-Kabbalisticum*. Dar cînd sănătatea îi revine, sfărîmă încă o dată zidul care îl despărțea de viață și-l închidea într-o atmosferă sufocantă, de tulburi

visări. În aprilie 1770 pornește la Strassburg, anexat încă de la finele veacului al XVII-lea de către Ludovic al XIV-lea și care acum se găsea pe teritoriul francez. În zare se profila săgeata catedralei, Marele monument gotic reprezintă o întreagă lume. Gustul clasic francez îl considerase drept un produs al barbariei medievale. Constructorul lui, legendarul Erwin, era o figură pierdută în negura veacurilor îndepărtate. Goethe nu ostenește să înconjure monumentul, să-l parcurgă în toate direcțiile, să se minuneze de realismul detaliilor lui, să-i descopere raționalitatea adâncă a structurii. Din turnul catedralei privește rod-nicele câmpii ale Alsaciei, întinse departe pînă în regiunea unde încep să albăstrească înălțimile Lorenei. Sentiment al spațiului nelimitat! Descătușare a sufletului jubilînd de libertatea lui interioară! Prietenii, sprijiniți de balustrada cea mai înaltă a turnului, deșartă un pahar de vin. Undeva, printre tufișurile depărtării, se găsește gospodăria pastorului din Sesenheim, a cărui așezare patriarhală îi amintește pe aceea a *Vicarului din Wakefield*, eroul romanului englez al lui Goldsmith, care a stîr-nit un curent de mare duiosie în sensibilitatea epocii. Goethe s-a îndrăgostit de fiica pastorului, de grațioasa Friederike Brion. Calul îl ducea adeseori printre grădini, către pașnica și îmbel-sugata casă a pastorului din Sesenheim. Altădată, plăcerea lui de a călători și de a cunoaște îl poartă în regiunea minieră din Saare, unde observă primele întreprinderi industriale moderne și problemele de viață pe care acestea le creează.

Vremea petrecută la Strassburg este în toate privințele pen-tru Goethe o epocă de mari progrese lăuntrice. Universitatea are și o Facultate de Medicină. Învățămîntul anatomiei și al clinicii medicale recomandă metode de observație exactă, fixează imaginea omului în planul naturii. Goethe își petrece timpul printre mediciști, asistă la disecții și la lecțiile de clinică. Un oaspete de seamă vine să caute îngrijirile Facultății de Medicină. Este pastorul Herder, abia cu cîțiva ani mai vîrstnic decît Goethe, dar ajuns la notorietate literară. Chinuit de o gravă boală de ochi, caracterul lui este oarecum acrimo-nios. Își urmărește prietenii cu epigrame sarcastice, este adese-

ori brusc și suportă greu contradicția. Dar ce comoară de știință și înțelepciune este mintea lui Herder ! Călătorise la Paris, unde îl întâlnise pe Diderot și d'Alembert. Aspirația către formele naționale ale literaturii trece și prin sufletul lui, ca și prin acel al lui Lessing. Poezia este pentru el expresia spontană a geniilor naționale. Pe acestea le aude mai bine în cîntecele naive ale poporului. Interesul pentru folclor venea din Anglia. Percy culesese aici vechile balade scoțiene. Pînă a se descoperi impostura lui Macpherson, publicul se lăsase cucerit de cîntecul măreț, tragic și naiv al lui Ossian, presupusul bard gaelic al Angliei precreștine. Herder îi comunică lui Goethe entuziasmul pentru Ossian. El îi pune în mînă pe Shakespeare. Experiență hotărîtoare ! În afară de Homer, i se părea că natura nu mai vorbise niciodată cu aceeași forță și cu același adevăr într-o operă poetică. Goethe are impresia unei renașteri. Începe a căta către lume cu priviri tinere și uimite. Consilierul Goethe aștepta însă cu oarecare nerăbdare ca fiul său să-și termine studiile. Acesta își trece deci doctoratul în drept. Și cum simțea că drumul său nu se putea opri aci, se hotărăște încă o dată să plece lăsînd un suflet nemîngîiat, pe fata pastorului din Sesenheim.

La Frankfurt, în 1771, Goethe încearcă un început de carieră avocătească. Experiența afacerilor se îmbogățește însă pe lîngă o mare instanță. Consilierul este de părere că tînărul ar avea de cîștigat, acceptînd un loc de referent pe lîngă Camera imperială de justiție din Wetzlar, veche și învechită instanță judecătorească, unde unele procese se tîrau din termen în termen timp de sute de ani. Societatea referenților este veselă și formează un contrast îmbucurător cu mucedă arhivă seculară, în care se încerca zadarnic să se pună oarecare ordine. Un coleg, onestul Kestner, îl introduce pe Goethe în familia logodnicei sale. Charlotte Buff domnește cu grație și hărnicie peste lumea numeroasă a fraților și surorilor mai mici, rămași de timpuriu orfani. Goethe îi citește poezii. Uneori au loc lungi plimbări în trăsură. O înclinație puternică pentru Charlotte își face loc în sufletul lui Goethe, domolită de privirile cinstite ale lui Kestner, de inocența Charlottei. Și cînd înțelege că sentimentul lui ar

putea ruina fericirea senină a perechii pe care o învăluia cu dragostea și respectul lui, fugă ca un blestemat.

Mai întâi la Coblenz, în casa doamnei de Laroche, apoi din nou la Frankfurt, Goethe își caută drumul său de viață în îndeletnicirile literare. Un manuscris mai vechi dobândește forme definitive. Este tragedia cu accente shakespeareane, *Götz von Berlichingen*, „cavalerul cu mâna de fier“, un erou al luptelor împotriva marii nobilimi asupritoare din secolul al XVI-lea. Reprezentant al micii nobilimi, în antagonism cu marii feudali ai vremii, întruchipați în piesă prin episcopul de Bamberg, figura lui Götz putea oferi materia unei lucrări dramatice acordate cu năzuințele spre libertate ale societății germane, mai cu seamă ale burgheziei. Deși nu ascunde acțiunea trădării finale, Goethe îl idealizează totuși pe „cavalerul cu mâna de fier“, ca pe acela care încercase să zguduie puterea marilor feudali, puternici încă în secolul al XVIII-lea, când Germania continua să fie împărțită în trei sute de state rămase sub apăsarea despotică a urmașilor acelor vechi stăpînitori.

Cu toate lucrările literare continuate între timp, rana dragostei nefericite pentru Charlotte se cicatriza cu greutate. Dar când de la Wetzlar îi sosește știrea că unul din vechii colegi, Jerusalem, își pusese capăt zilelor în urma unei iubiri neîmpărțite, el are deodată viziunea sorții care ar fi putut să fie a sa. Sub impresia cutremurătoare scrie în câteva săptămîni romanul *Suferințele tînărului Werther* și se simte deodată „liber și voios, vrednic să înceapă o viață nouă, ca după o spovedanie“. Ecourile acestei scrieri se prelungesc multă vreme. Melancolia wertheriană se răspîndește ca o molimă și numeroși sînt tinerii care imită gestul fatal al eroului lui Goethe. Dacă romanul lui Goethe a produs un răsunset atît de puternic, împejurarea se explică prin faptul că o mare parte a tinerei generații burgheze germane se putea recunoaște în Werther. Atrăgea analogia cu sensibilitatea wertheriană, nu în ultimul rînd exasperată de aroganța păturii conducătoare, după cum o arăta episodul excluderii eroului din cercul aristocratic în care se rătăcise. Tineretul german se recunoștea mai cu seamă în acea sentimentalitate, în acea exaltată

viață interioară prin care se obținea compensația multelor limite opuse manifestării ei sociale, multelor ei năzuințe spre libertate și putere. Un critic german, W. Girnus, a remarcat de curând : „Werther este o operă critică, un protest împotriva urîteniei realității germane, în forma unei revărsări sentimentale, de dragoste. Este răfuiala lui Goethe cu subiectivismul, cu boala tinereii intelectualității burgheze din Germania vremii sale.”

Prin Götz von Berlichingen, prin Werther, Goethe adusese o mare contribuție la curentul care se schița acum în literatura germană, cultului restaurat pentru formele pasionale ale vieții, pentru impulsivitatea sfărâmătoare de reguli a geniului creator. Ceea ce s-a numit *Sturm und Drangperiode* este forma germană a curentului european al sensibilității și în el se îngroapă definitiv, pentru gustul publicului german, domnia „regulilor” și a „bunului gust”, impusă de clasicismul francez. Este o vreme care apreciază mai presus de orice caracterele titanice, pe marii rebeli. Goethe proiectează și realizează fragmentar un *Prometeu*, un *Mohamed*. Din epocă de mari frământări ale Reformei îl ispitește încă o dată o figură reprezentativă. Este vorba de Doctor Faustus, vrăjitorul care a îndrăznit să-și vîndă sufletul lui Mefistofel, pentru a dobîndi plăcerea, știința și puterea. Întîmplarea lui mai presus de fire făcuse obiectul mai multor cărți populare, dintre care una, într-o versiune a secolului al XVIII-lea, era răspîdită de colportori la tîrgul anual din Frankfurt. Băiatul o citise și tînărul își propune acum să dezvolte tema acestui caracter titanic într-un poem dramatic. Prima formă a lui *Faust* este gata în 1775. Dar între timp alte multe impresii noi îl soliciată.

O scrisoare a lui Lavater îi sosește la Frankfurt în 1774. Pastorul elvețian, care își dobîndise oarecare renume prin predicile și poemele lui mistice destul de mediocre, era în acea vreme preocupat să-și elaboreze sistemul său fiziognomic. Apăruseră *Fragmentele fiziognomice*, care trebuiau să arate cum caracterul omului poate fi citit în fizionomia lui, prin expresia mobilă a figurii sale. Încercarea romantică de a descifra viața lăuntrică, după singurul principiu al analogiei cu expre-

sia sa exterioară, nu s-a putut dezvolta ca o știință, dar și-a câștigat în epoca sa mulți admiratori. Lavater își înmulțește anchetele, cerînd pretutindeni portrete de oameni celebri, studiindu-le și adăugîndu-le comentariul său nebulos. Goethe se simte atras de principiile fiziognomicii pentru motivul, rămas deocamdată destul de învăluit, că prin ele putea fi depășit dualismul tradițional al metafizicii și religiei, în locul căruia se afirma unitatea de manifestări a naturii.

Curînd apare Lavater însuși. Este un bătrînel plin de tact și de blîndețe. Un alt călător, în trecere prin Frankfurt, este pedagogul Basedow, promotorul filantropinismului, în drum spre Dessau, unde, răspunzînd invitației prințului Leopold von Anhalt-Dessau, trebuia să înființeze acolo institutul său model. Basedow înfățișează un alt caracter decît acela al blîndului Lavater. Discipol al lui Jean-Jacques Rousseau, ale cărui idei educative le dezvolta în metode de învățămînt întemeiate pe înclinație și stimulate prin plăcere, Basedow este o natură luptătoare, nu lipsită de oarecare brutalitate. Dialogul dintre cele două celebrități este dintre cele mai instructive pentru Goethe. Le însoțește într-o călătorie prin orașele Renaniei. La Pempelfort se împrieteneste cu Friedrich Jacobi și primește, în ceasuri de ferventă comuniune sufletească, revelația panteismului lui Spinoza. Spinoza este pentru Goethe un prag. Dincolo de el cade greu poarta peste tot ce fusese mistică reverie a primilor ani de tinerețe, înclinație către practicile magice. Spinozismul va rămîne un element constant al viziunii goetheene a lumii.

Din nou la Frankfurt, Goethe nutrește planuri matrimoniale. O cunoaște pe frumoasa și cocheta Lili Schöнемann, fiica unui bancher, cu care se logodește. Dar gîndul de a se fixa îi stîrnește încă o dată împotrivire. Începuse să scrie drama *Egmont*, un episod din luptele pentru libertate ale Țărilor de Jos împotriva absolutismului coroanei spaniole. În decembrie 1774 trece prin Frankfurt Karl-August, principele moștenitor al ducatului de Saxa-Weimar, care îi arată prietenie. În primăvara anului următor apar frații Christian și Friedrich von

Stolberg, doi tineri poeți, afiliați cercului literar din Göttingen, patronat de Klopstock. Primește invitația acestora de a-i însoți într-o călătorie în Elveția. Călătoria este dintre cele mai vesele, cu opriri la hanuri, cu ospete bine stropite de vinurile Rinului. La Karlsruhe, îi citește lui Klopstock scene din *Faust*. Un înconjur la Emmendingen îl face s-o regăsească pe Cornelia, căsătorită cu vechiul lui prieten Schlosser. Cornelia este împotriva proiectului de căsătorie cu Lili. În Elveția, drumul îi poartă pe călători prin Basel, prin Schaffhausen, pînă la Zürich, unde îi așteaptă Lavater. Il vizitează pe bătrînul Bodmer, patriarhul literaturii elvețiene, în casa care domină orașul cu acoperișurile lui ascuțite, lacul din preajmă, imensul amfiteatru al munților. Se desparte de frații Stolberg și, în tovărășia unei bune călăuze, Passavant, trece lacul și începe ascensiunea Alpilor. Urcă Gotthardul, urmează valea râului Reuss, bea apa înghețată a ghețarilor, traversează poduri de zăpadă, lasă în urmă pădurile de brad și se cațără pe stîncile de pe Urseren și Andermatt. De la refugiul din Saint Gotthard, pe cealaltă clină a înălțimii, drumul cobora de-a lungul Tessinului pînă la Bellinzona, pe malurile lacului Maggiore. Dacă ar continua călătoria spre Italia? Dar imaginea lui Lili, părăsită, îl neliniștește. Inima i se frînge și hotărăște să revină acasă. La Frankfurt o găsește pe fiica bancherului înconjurată de numeroși adoratori, foarte preocupată de toaletele și relațiile ei mondene, cochetă și vanitoasă. Karl-August îi adresează lui Goethe invitația de a veni să se instaleze la Weimar. Acesta primește invitația și pornește către noul său destin. Pleacă, sau mai degrabă fuge. Pe Lili n-o mai vede decît pe-o fereastră, într-o seară. Fata cînta la clavecinul ei romanța pe care Goethe i-o dedicase. O emoție puternică îl zguduie pe poet. Dar drumul creației sale avea nevoie și de acest sacrificiu.

La 7 noiembrie 1775 sosește la Weimar, un orașel cu șase mii de locuitori, dominat în întregime de evenimentele de la curte. Ducesa-mamă Amalia depusese de curînd funcțiunile regenței. Karl-August începuse să domnească, secundat de primul ministru Fritsch, un curtean solemn, plin de respect față de eti-

chetă, privind cu ochi severi prietenia ducelui cu poetul. Goethe primește un venit anual de 1.200 taleri și titlul de consilier privat de legăție. I se dăruiește o căsuță și o grădină pe malurile Ilmenului. În curînd devine director al teatrului, președinte al comisiei de arhitectură însărcinată cu reconstrucția vechiului castel, apoi ministru de război și de lucrări publice, în fine ministru de finanțe. Goethe domină toată viața publică a ducatului de Saxa-Weimar și întreaga existență a micii curți ducale, pe care o animă cu spiritul, cu fantezia, cu voioșia lui. La Weimar se instalase de mai multă vreme Wieland, o celebritate, autor de romane filozofice în stil voltairian, unul din primii traducători germani ai lui Shakespeare. Goethe îl făcuse să apară, ca o figură comică, într-una din farsele sale. Dar Wieland nu nutrește nici un resentiment împotriva tînărului poet, care îi apărea ca un reprezentant al impulsivității cultivate în *Sturm und Drang*. Ivirea acestuia în saloanele ducelui îl cîștigă în întregime. Impresia este covîrșitoare. Niciodată Wieland nu mai întîlnise un om atît de genial înzestrat, mai simplu și mai firesc în toate deprinderile lui, în învelișul fizic al unei frumuseți mai armonioase. Și cum Wieland sacrifică și el pe altarul neoclasic al vremii, salută în tînărul său emul o adevărată apariție zeiască și notează revelația într-o impresionantă poezie. Încă din primul timp al așezării sale la Weimar, Goethe izbutește să-l aducă acolo pe Herder, ca predicator al curții. Alți prieteni li se alătură. Dar mai cu seamă o femeie, baroneasa Charlotte von Stein, domină întregul cerc și subjugă inima poetului. Este soția unuia din funcționarii mai înalți ai curții, o femeie de 33 de ani, nu prea frumoasă, dar plină de grație și, mai ales, atît de măsurată și înțeleaptă în toate manifestările ei, încît poetul simte cum toate neliniștile lui se potolesc în preajmă-i. Întocmai ca Ifigenia, care are darul să calmeze delirul lui Oreste, o influență binefăcătoare emană din ființa doamnei von Stein și-l învăluie pe poet. Excesele lui întîmpină adeseori privirile încărcate de reproșuri ale Charlottei. Mediul curții i se pare strîmt și apăsător noului ministru al

lui Karl-August. Il însoțește deci pe acesta într-o călătorie în Harz, apoi în Elveția, unde, slujindu-se de ciocanul geologului, adună specimene de cristale, fosile, multe curiozități naturalistice. Dar cînd însărcinările lui administrative, îndeplinite de altfel cu cel mai mare succes, se aglomerează într-atîta încît simte că vocația lui este amenințată, cînd convenționalismul curții începe să-l sufocă, se hotărăște încă o dată să dispară. Folosind prilejul concediului petrecut la Karlsbad, în ziua de 3 septembrie 1786, la orele trei dimineața, fără să înștiințeze pe nimeni de țelurile călătoriei sale, pornește spre Italia.

Drumul, consemnat în scrierea autobiografică și memorialistică *Italienische Reise* (*Călătoria italiană*), îl poartă prin Trent, pe malurile lacului de Garda, prin Verona cu marii ei cipreși, prin Vicenza, unde admiră arhitectura clasică a lui Paladio, prin Padova, cu frescele lui Giotto și marea ei grădină botanică, unde un palmier îi sugerează ideea că toate organele plantei sînt modificarea unei frunze primitive. Ajunge la Veneția. Cetatea dogilor are încă vechea ei strălucire și animație. Il atrag mai puțin aici mozaicurile bizantine, cît linia clasică a unora dintre construcții. La Ferrara vizitează închisoarea în care fusese întemnițat Torquato Tasso, marele și iubitul poet al veacului al XVI-lea, una din victimele absolutismului. Petrece trei zile la Bologna, dar abia trei ceasuri la Florența. Coborînd pe drumurile Umbriei, întâlnește mulțimea călătorilor și pelerinilor ducîndu-se sau revenind de la Roma. La Assisi abia aruncă o privire mînăstirii sfîntului Francisc, dar studiază proporțiile templului rămas acolo din epoca romană. Traversează apoi joasele și aridele cîmpii din preajma Romei, printre ruinele apeductelor, și la 29 octombrie ajunge în „cetatea eternă“.

Goethe rămîne la Roma pînă în februarie 1787. Este primit de pictorul Tischbein, care îl adăpostește în vila sa de pe Corso, în fața palatului Rondanini. Călătorul vizitează neobosit colecțiile de artă, ruinele orașului. Tischbein îl va înfățișa, într-un tablou celebru, sub larga pălărie calabreză, drapat în bogata-i pelerină albă, culcat pe sarcofagiile campaniei ro-

mane, cu privirile așintite în zare. În sufletul lui Goethe se produce o adâncă transformare și vechi cuceriri morale se consolidează acum. Sub soarele Romei, printre atâtea amintiri ale civilizației clasice, se afundă tot mai adânc în trecut misticismul domnișoarei von Klettenberg, ca și religiozitatea sentimentală a lui Lavater. Spinoza îl îndrumase către studiul naturii, dar acesta luase forme științifice. Încă din epoca de la Weimar, începuse să se pasioneze pentru fizică, pentru botanică, pentru arheologie. Herder îl asociase la pregătirea lucrării sale *Idei pentru istoria filozofiei umanității*. Află de la Herder că istoria este continuarea naturii, că omul rezumă și concentrează în el toate energiile universului, că microcosmosul reproduce macrocosmosul. Scrierea lui Herder este adeseori deschisă și parcursă la Roma. În această stare de spirit, Goethe nu participă de loc la aspectele catolicismului roman. Papalitatea este, pentru el, o formă a dictaturii exercitate asupra sufletelor. Asistînd la liturghia pontificală, la începutul anului 1787, Goethe notează: „Aș vrea să spun, întocmai ca Diogene, acestor cuceritori spirituali: Nu-mi ascundeți soarele artei și al umanității.” Arta greacă și idealurile antichității se impun, dimpotrivă, cu atât mai multă putere. Îl studiază pe Winckelmann. Întîrzie multă vreme în Forum, cu tratatul lui Vitruviu în mînă. Prețuiește pictura italiană a Renașterii după cum regăsește în ea linia clasică și armonia expresiei, pe Rafael și Veronese. Camera sa este împodobită cu reproducerea capului monumental al Junonei Ludovisi. O lucrare mai veche este reluată. Versifică tragedia în proză *Ifigenia*. În trăsăturile eroinei, care calma delirul lui Oreste, poetul imprimă pe acele ale doamnei von Stein. Dar aceasta îi reproșează, într-o scrisoare grăbită, fuga din Weimar și tăcerea care i-a urmat. Goethe nu se gîndește însă să se înapoieze. La începutul primăverii pornește către sud. Neapole! Vezuviul fumegă în zare. Călătorul culege pietre proiectate din centrul înflăcărat al pămîntului. În Sicilia, la Palermo, ideea plantei primitive din care s-ar fi dezvoltat toate spețele vegetale i se impune încă o dată, privind bogații palmieri ai grădinii

publice. Amintirile vechilor așezări grecești sînt vii pretutindeni. Deschide pe Homer și întîrzie printre paginile *Odissei*. Străbate toată insula spre sud, pînă la Girgenti și spre răsărit, pînă la Catania. Cînd se înapoiază, furtuna îl surprinde în apropiere de insula Capri, și, cînd panica de pe corabie se liniștește, deschide iar pe Homer și citește despre peripețiile lui Ulise. În iunie 1787 revine la Roma, unde mai rămîne aproape un an. Instalat în atelierul lui Tischbein, care plecase din nou la Neapole, desenează o parte a zilei. Alteori execută copii în capela Sixtină, sau iese, pentru peisaje. Într-o zi desenează o parte a Capitoliului, alteori Via Appia sau perspectiva asupra Romei. Acum termină *Egmont* și *Ifigenia*. Începe să scrie *Torquato Tasso*, și portretul nefericitului poet atît de sensibil și impulsiv va deveni unul din cele mai impresionante ale întregii opere goetheene. Studiile, lucrările sale artistice alternează acum cu o veselă viață de societate, mai ales a pictorilor germani adunați aici, printre care Angelica Kauffmann îi consacră un portret în ulei. Plăcerea și voluptatea pun stăpînire pe el. Ducele primește, la Weimar, confesiunile poetului. Cînd epoca romană, cu atîtea fericite rezultate pentru eliberarea lui spirituală, se termină, poetul reia cu inima grea drumul înapoierii către curtea lui Karl-August. Primirea ce i se face este destul de rece. Goethe cunoaște acum o lucrătoare, pe Christiane Vulpius, care îi va dărui peste cîțiva ani un fiu, botezat cu numele ducelui, dar care nu va deveni soția lui decît după optsprezece ani. Legătura cu Christiane este simplă și naivă. Imaginea ei este fixată împreună cu multele amintiri aduse de la Roma, în seria *Elegiilor romane*, poezie în distihuri elegiace inspirate de Propertiu și Tibul, în care va celebra cultul artei antice, al vieții și al voluptății. Un eveniment de o importanță covîrșitoare se produce în aceeași vreme. Izbucnește revoluția franceză.

Cînd sosesc primele știri despre evenimentele revoluționare din Franța, există destule spirite în Germania capabile să se deschidă noilor idei. Există o stare de opinie favorabilă ideilor de libertate. Goethe nu era străin de aceasta, ba chiar el este

unul din aceia care, prin unele din lucrările tinereții sale, prin *Götz von Berlichingen*, prin *Egmont*, contribuisese s-o creeze. Deși critica socială era, în dreapta Rinului, mai înapoiată decât în Anglia și Franța, nu se poate spune că ideile filozofilor iluminiști nu fuseseră absorbite și aici de cercurile interesate de cauza libertăților burgheze. Lessing și Klopstock, frații Stolberg, Voss și Georg Forster, Herder și Schiller, și atîția alții, au vibrat la evenimentul revoluționar. Goethe va pune și el, în gura unuia din personajele sale din *Hermann și Dorothea*, cuvintele de amintire a emoției care cuprinsese pe germani auzind despre noul regim al „libertății, egalității și fraternității”. Amintirea notată în *Hermann și Dorothea* alcătuiește însă un omagiu tardiv adus revoluției franceze și numai în acest unic moment al ei, căci altfel poemul proslăvește viața idilică a micii burghezii germane, opuse frămîntării revoluționare, prezentate ca esențial deosebite de firea poporului german. Pentru moment, și spre deosebire de Schiller și Kant, atitudinea ministrului lui Karl-August e nu numai rezervată, dar chiar ostilă evenimentelor revoluționare, pe care comedia *Generalul cetățean* (*Der Bürgergeneral*) încearcă să le bagatelizeze. Era în firea lui Goethe o dualitate, un contrast, pe care Friedrich Engels a caracterizat-o o dată, în recenzia consacrată cărții lui Karl Grün apărută în 1846, *Despre Goethe văzut din punct de vedere omenesc*: „În operele sale — scrie Engels — Goethe are o dublă atitudine față de societatea germană din vremea sa. Uneori o privește cu dușmănie, caută să scape de societatea care îi repugnă, ca în *Iphigenia*, și mai ales în timpul călătoriei în Italia. Se ridică împotriva ei ca Götz, Prometeu și Faust, iar ca Mefisto o împoașcă cu sarcasmul cel mai amar. Alteori, dimpotrivă, îi este prieten, i se „adaptează”, cum e cazul în majoritatea Xeniiilor blinde, și în multe din scrierile sale în proză o sărbătorește, ca în *Cortegiul măștilor*, ba îi ia chiar apărarea împotriva mișcării istorice care o asaltează, cum e cazul în toate scrierile în care amintește de revoluția franceză.” Dualitatea lui Goethe este indiscutabilă și poate fi explicată prin faptul că marele poet era descendentul patricienilor din Frank-

furt, un notabil al vremii sale, ministrul ducelui de Saxa-Weimar; dar marea lumină a spiritului său i-a îngăduit să îndrepte uneori priviri departe-văzătoare în viitorul societății omenești.

În 1792, coaliția puterilor feudale ridică armata împotriva Franței revoluționare și burgheze. Ducele de Weimar pornește în fruntea unui regiment de cuirasieri. Goethe îl urmează curînd. La Mainz, întâlnește societatea doamnelor emigrate, așteptînd ca soții lor, înrolați în armata coaliției, să pătrundă în Franța și să restaureze absolutismul. Armatele aliate, comandate de regele Prusiei și de ducele de Braunschweig, se găsesc față-n față cu trupele franceze, conduse de generalul Dumouriez. Cele dintîi numărau optzeci de mii de soldați, în timp ce celelalte nu dispuneau decît de treizeci de mii. Succesul aliaților părea deci asigurat și emigrații își închipuiau că vor fi primiți ca niște eliberatori de către populație. Iluzie zadarnică, repede dezmințită! Invadatorii ajung la Verdun și-l depășesc. Traversează râul Aisne și pătrund în Champagne. Dumouriez se instalase pe înălțimile de la Valmy, unde făcuse joncțiunea cu trupele lui Kellermann, care înaintase de la Metz. Sosise momentul angajamentului definitiv. Infanteria prusacă atacă. Kellermann deschide focul de artilerie. Dumouriez respinge cu baioneta pe grenadierii prusaci și-i azvîrle în derută. Dezastrul trupelor aliate devine evident pînă către seară, cînd Goethe exclamă în fața unei asistențe: „Din acest loc și din această zi datează o nouă epocă în istoria lumii și voi veți putea spune că ați asistat la începuturile ei“. În adevăr, victoria trupelor franceze la Valmy dădea deplina ei temeinicie revoluției, care dovedea că se poate sprijini pe întregul avînt al națiunii. Înapoiat la Weimar, Goethe nu se bucură multă vreme de pacea căminului regăsit, căci coaliția dorește cel puțin să respingă trupele franceze din Renania.

Abia apoi așezarea lui la Weimar dobîndește liniștea ei definitivă. Incepe lunga și rodnică prietenie cu Friedrich Schiller. La început există distanțe și răceli între ei. Schiller admiră la Goethe pacea adîncă a spiritului, seninătatea lui

greacă. El, Schiller, este un spirit neliniștit, căutînd mereu unitatea pierdută cu lumea, cu natura. Măreța liniște goetheană naște în Schiller, la început, un sentiment tulbure: „încerc pentru el sentimentele lui Brutus pentru Caesar“, scrie Schiller. Dar cu timpul încrederea și iubirea reciprocă își fac loc. Goethe consimte să colaboreze la revista lui Schiller, *Die Horen*. Compun împreună vestitele epigrame sarcastice, *Xeniile*, în hexametrită, cărora defilează atîtea din figurile și situațiile epocii, atîtea din ideile frămîntate pe-atunci. Schiller scrie, în vremea aceasta, renumitele lui balade. Goethe se încearcă, la îndemnul prietenului său, în același domeniu și cîteva din capodoperele lui iau naștere în această împrejurare. Într-o corespondență activă, discută probleme ale creației literare și cei doi prieteni își comunică reflecții înțelepte și adînci despre condițiile poeziei epice, ale dramei. Schiller se găsea acum, în apropiere, la Jena, unde ocupa catedra de istorie universală la Universitate. Se adunaseră acolo cîteva din spiritele cele mai de seamă ale Germaniei, filozofii Fichte și Hegel, lingvistul Wilhelm von Humboldt, geograful Alexander von Humboldt, filologul clasic și poetul Voss, traducătorul lui Homer. Întregul cerc de la Jena dezvoltă, într-un fel oarecare, pozițiile pe care Goethe le cucerise pentru epoca sa. La Weimar se oprește, cîtva timp, o călătoare ilustră. Este doamna de Staël, refugiată din Franța, proclamînd protestul ei împotriva dictaturii lui Napoleon. Doamna de Staël pregătește o carte asupra Germaniei și-și adună material de informații. Vizita la Goethe nu dă însă toate rezultatele sperate. O mare mîhnire îl covîrșește curînd pe poet. La 9 mai 1805 moare Schiller. Dispărea unul din spiritele cele mai înalte și unul din caracterele cele mai nobile ale Germaniei. Mai tîrziu, luînd în mînă craniul poetului, va admira urma însăși a divinității lucrînd asupra materiei vii. Va scrie atunci *Oda la craniul lui Schiller*.

Între timp, mari lucrări se închegaseră. Apăruse *Anii de scenie ai lui Wilhelm Meister*. Prima parte a noului *Faust* este aproape gata și va apărea în curînd. Dar în 1806 zgomotul armelor se aude din nou. Prusia declară război Franței. Are

loc bătălia de la Jena. Francezii pătrund în Weimar și locuința poetului nu este, la început, cruțată. Obosită de încercările pe care Napoleon le impunea Europei, lumea dorește pacea. La 27 septembrie 1808 începe congresul de la Erfurt. Goethe se află printre notabilii adunați acolo. Napoleon îl primește în audiență. „Domnule Goethe, sînteți un om“, îi spune împăratul. Opera poetului îi era de mult cunoscută. *Werther* îl însoțise în timpul campaniei în Egipt și cum venise vorba despre tragedie și despre rolul destinului în astfel de opere literare, împăratul rostește o maximă a orgoliului: „Destinul este astăzi politica“. Se părea că duhurile răsculate ale războiului se vor potoli. Marile lucrări literare sînt continuate. *Poezie și adevăr*, *Anii de călătorie ai lui Wilhelm Meister*, partea a doua a lui *Faust*. În 1812, aflîndu-se la băi, la Teplitz, îl întîlnește pe Beethoven. Cei doi mari oameni își fac adeseori împreună plimbarea lor de dimineață. Într-o zi, înaintînd pe promenadă, văd venind spre ei un grup în care disting familia imperială austriacă. Goethe se retrage în marginea drumului salutînd adînc. Dar Beethoven își trage pălăria pe ochi și, fixîndu-și solid mîinile la spate, înaintează fără să privească în lături și trece mai departe, spintecînd grupul imperial. În aceeași vreme o nouă mare tulburare cuprinde lumea. Napoleon invadează Rusia. Moscova arde. Trupele franceze se retrag în derută. Împăratul gonește cu sania, căutîndu-și salvarea. Un mare dor de pace, de voluptate în nevinovăție, îl cuprinde pe poet. Din adîncurile trecutului și ale Orientului îl ademeneste figura marelui poet persan, a lui Hafiz. Și ca și acesta, el scrie mici cîntece consacrate plăcerii și înțelepciunii: *Divanul oriental-occidental*. După cîtiva ani, o nouă mare durere. Moare Christiane. Fusesse o tovarășă de viață plină de viață, simplă și harnică. Îl iubise, iar el îi dăduse sufletul său, cu toată înfumurarea mediului curtean de la Weimar, care nu privise niciodată cu ochi buni pe această femeie din popor devenită soția celui mai mare poet al Germaniei. După cîtiva ani, în 1821, Goethe cunoaște la Marienbad pe o fată de șaptesprezece ani, pe Ulrike von Levetzow. O regăsește după

doi ani, cînd poetul, ieșit dintr-o gravă criză cardiacă, venise să caute din nou tămăduirea la Karlsbad. Un val nou de tinerețe îl pătrunde și-l înalță. Poetul va face odată observația : „Geniul este o pubertate repetată“. Bătrînul de 74 ani cere mîna Ulrikei. Și cînd doamna Levetzow, exprimîndu-și recunoștința pentru onoarea ce i se făcuse fiicei ei, trebuie totuși s-o decline, ceva se prăbușește în sufletul lui Goethe. Renunțarea era acum partea lui. Pe drumul de înapoiere la Weimar, în trăsură, se adună cuvintele solilocului său, se înlănțuie ritmic, se punctează prin rime. Ia astfel naștere unul din cele mai tulburătoare poeme ale lui Goethe, *Elegia din Marienbad*, cîntec al dorului și al renunțării.

Ultimii ani de viață ai lui Goethe sînt ai unui patriarh. Renumele lui pătrunsese pînă departe și oricine dorește să-l vadă și să-l asculte sau să-l studieze. Il vizitează filozoful francez Victor Cousin, călătorul și arheologul Jean-Jacques Ampère, criticul literar Saint-Marc de Girardin. Sculptorul David d'Angers imprimă o medalie cu efigia sa. Carlyle publică în Anglia mari studii asupra lui Goethe, Gérard de Nerval traduce *Faust* în limba franceză. Apare și o traducere a lui Frédéric Stapfer, pe care o ilustrează Delacroix. Într-o zi marele bătrîn primește vizita poetului și revoluționarului polonez Mickiewicz. Un copil de geniu, muzicianul Felix Mendelssohn-Bartholdy, îi este prezentat. Într-o zi poposește la casa din Weimar și un tînăr călător, care cobora din Harz. Era Heinrich Heine. „Cu ce treburi ați venit la Weimar, domnule Heine?“ „Treburile mele s-au sfîrșit îndată ce am călcat pragul casei excelenței voastre“, răspunde tînărul poet care-i trimisese volumul său, răsfoit de Goethe fără mare atenție. „Și ce lucrări literare mai întreprindeți acum?“ „Scriu un *Faust*“, răspunde mușcător vizitatorului. Unul din ultimii oaspeți ai lui Goethe este desenatorul și prozatorul englez Thackeray, viitorul autor al *Bilciului deșertăciunilor*. O mare durere îl încearcă din nou pe Goethe, cînd primește, de la Neapole, vestea morții fiului său, August, natură violentă și tulbure, apăsată de greutatea moștenirii pe care o primise în sîngele

lui. Sănătatea bătrînului era din ce în ce mai rea. Spre sfîrșitul anului 1830 suferise o hemoragie pulmonară. Se restabilește cu greu. La începutul lui 1832, după ce scrisese ultimele scene ale lui Faust, boala revine. În ziua de 22 martie coboară în fotoliu și, cum i se pare că în cameră se întunecă, bătrînul cere „mai multă lumină”. Sînt deschise larg obloanele, dar în aceeași zi Goethe închide pentru totdeauna ochii.

Cine urmărește evenimentele vieții lui Goethe și principalele ei etape, trebuie să constate că, printre operele poetului și cugetătorului, propria lui viață a fost una din cele mai de seamă. În *Wilhelm Meister*, Goethe vî scrie o dată: „Totul în afară de noi și, după cum pot spune, totul în noi este doar element; dar adînc în noi locuiește forța creatoare care poate face ceea ce trebuie făcut și care nu ne îngăduie să ne odihnim cîtă vreme, într-un fel sau altul, n-o vedem realizată în afară de noi înșine”. Viața lui Goethe a fost continua prelucrare a acestui element dinafara și dinlăuntrul său. Viața lui a fost o operă. Povestindu-se adeseori și introducînd elemente ale biografiei sale în atîtea din operele lui, Goethe ne-a făcut să vedem cum s-a construit treptat, ajungînd în cele din urmă la sensurile cele mai înalte ale existenței. Copilul și adolescentul au extras din priveliștile și întîmplările vremii elemente care au intrat cu un rol hotărîtor în formarea personalității și operei scriitorului. O vorbă auzită, o situație la care a asistat, un om întîlnit, reapar în amintirea lui, uneori după decenii, pentru a desprinde o învățătură, pentru a constitui o imagine a poeziei. Experiențele lui Goethe coboară în adînc și urcă de-acolo din nou la suprafață, cu un rol pilduitor pentru viață și creator pentru operă. Memoria scriitorului a păstrat tot trecutul său, dar nu ca pe un depozit mort, ci ca pe o energie maleabilă. Din această pricină nu există moment al operei lui Goethe în legătură cu care să nu putem înregistra un răsunset autobiografic. Viața și opera lui se întrepătrund tot

timpul și alcătuiesc o unitate solidară. Astfel, poezia lui lirică nu poate fi înțeleasă fără multe episoade ale iubirilor, ale desfătărilor și durerilor lui. Goethe n-a fost un poet de teme, ci unul la care creația lirică izbucnește direct din evenimentul trăit. „Cele mai de seamă opere ale poeziei — va spune el o dată — sînt poeziile ocazionale“. De aceea, în cîntecele sau în poemele mai largi ale lui Goethe nu întîmpinăm nici o urmă de retorică, nici un joc zadarnic al imaginației, ci neconținut prezența întregului om viu, cu reacțiile lui descătușate chiar în momentul cînd a simțit nevoia să ia pana în mînă. Sinceritatea și spontaneitatea liricii goetheene sînt neîntrecute. În dramă, în roman, în poemul idilic sau filozofic, aceeași legătură cu viața trăită. În fața unei opere a lui Goethe ne întrebăm cărei împrejurări a vieții îi corespunde, cărei probleme personale îi dă o soluție. Cînd scrie romanul *Werther*, el se eliberează de apăsarea distrugătoare a unei iubiri nefericite. *Ifigenia* este expresia aspirației lui către liniște și seninătate. *Torquato Tasso* cristalizează răfuiala lui cu micul suveran absolutist de la Weimar. Întrepătrunderea vieții cu opera a devenit mai ou seamă evidentă în *Faust*. I-au trebuit poetului peste șaizeci de ani pentru a compune acest vast poem, cel mai de seamă al întregii sale opere. Lungul răstimp al compunerii lui *Faust* se explică prin nevoia poetului de a trăi, de a acumula experiențele, de a lumina în sine sensul adînc al mesajului său, mai înainte de a găsi soluția conflictului schițat încă din primii ani ai activității sale scriitoricești.

Am spus însă nu numai că opera lui Goethe este în toate punctele ei îndatorată vieții sale, dar și că această viață este o operă. Goethe a trăit din plin, cu o intensitate, cu o participare la evenimente, pe care nu o egalează la epocă respectivă decît Byron, către care s-a îndreptat totdeauna admirația lui. Un om cu care leagă prietenie, o femeie iubită, o nouă situație de viață devin pentru el prilejurile unor experiențe trăite cu o neasemuită intensitate și pînă la ultimele lor consecințe. Rolul prietenilor a fost hotărîtor în toată viața lui Goethe. Behrisch la Leipzig, Herder la Strassburg, Merck și Jacobi în

epoca preweimariană, Schiller la Weimar și atîția alții dintre oamenii întîlniți și iubiți vreodată au marcat legături din care Goethe a ieșit totdeauna, nu numai transformat, dar îmbogățit și înălțat. Iubirile lui l-au înălțuit, de asemenea, cu o putere imensă și, uneori, l-au zguduit pînă la limita rezistenței morale. Puțini oameni au iubit mai pasionat și puțini au suferit mai adînc, atunci cînd au trebuit să se smulgă din lanțurile iubirii. Cînd s-a găsit în fața unei situații inedite, cînd a descoperit o înfățișare nouă a lumii, a naturii sau a culturii, a extras din ea tot ce putea vorbi sufletului său și tot ce-l putea desăvîrși. Vizitarea pinacotecii din Dresda, studiul catedralei din Strassburg, ascensiunea Alpilor elvețieni, călătoria în Italia sînt treptele pe care s-a produs continua înălțare a lui Goethe. Cînd a trecut printr-o durere și a trăit o dezamăgire, suferința lui a devenit boală. S-a prăbușit, ca adolescent, cînd a trebuit să se despartă de Grete, la Frankfurt. S-a întors cu sănătatea zdruncinată și cu sufletul pustiit de la Leipzig, după ce trăise eșecul primelor lui studii și dezamăgirea dragostei pentru Kätchen. A stat în pragul sinuciderii după episodul iubirii sale pentru Charlotte Buff. Dar a știut să se salveze în ultimul moment, să renunțe sau să rupă, făcîndu-și violență sieși și necrutînd-o nici altora. Și cînd s-a găsit în punctul cel mai adînc al căderii, a început îndată procesul revenirii la viață, al refacerii și reclădirii. Puterea de regenerare a poetului este una din cele mai miraculoase. Intocmai ca Faust, ascultînd clopotele de Paști, sau ca același erou, deșteptîndu-se vindecînd din somnul greu al tulburării provocate de tragicul sfîrșit al Margaretei, Goethe a simțit mereu puterea binefăcătoare a vieții care revine, a energiilor care se adună din nou, a noii încrederi acordate lumii și omului. Cînd curba puterilor regenerate se găsea la punctul cel mai înalt și cînd pulsul vieții bătea mai puternic și mai plin, cîntecul lui Goethe se înălța cu o jubilară, cu o fericire de a trăi, ale cărei accente au fost rareori egalate în literatura universală. Și poetul, ca și omul, care a atins punctele cele mai adînci ale durerii, s-a înălțat și pînă la culmile cele mai înalte ale bucuriei. A fost deci un „om”, cum am văzut că l-a

numit Napoleon o dată, un om în cel mai deplin înțeles al cuvîntului. A trăit viața în toate căderile și ascensiunile ei. Dante nu l-ar fi putut niciodată meni cercului infernal în care a așezat pe călduși și pe indiferenți.

Dar diferitele epoci ale vieții lui Goethe s-au întrunit și compus pînă la urmă în ciclul întreg al vieții sale, la sfîrșitul căreia el a putut adresa poporului german și omenirii întregi mesajul său. Venea din lumea burgheziei renane. A trăit din plin viața vechiului oraș natal și a patriei sale apropiate. I-a colindat împrejurimile, i-a observat oamenii, i-a cercetat istoria. A fost un renan și un cetățean al orașului liber Frankfurt. A dorit să devină și un german și de aici pornește îndemnul lui neconținut de a-și schimba locul așezării, de a înfige cîte o rădăcină în alt punct al Germaniei. Götz von Berlichingen ne duce în Franconia și în Bavaria. Faust este un erou saxon. Pe Wilhelm Meister rătăcirile lui îl poartă prin punctele cele mai variate ale peisajului german. A fost un german, dar n-a fost un german șovin. Nici o urmă de îngustime, de închidere meschină sau plină de ură în orizontul mărginit al țării sale. Patria este pentru el un loc de unde privește lumea. Copil încă, este atins de influența franceză. Își însușește limba franceză, apoi pe cea engleză și italiană. Cunoaște foarte mult din folclorul lumii și, într-o vreme, se pasionează pentru cel sîrbesc. Întreține legături de corespondență cu mulți oameni de seamă ai epocii sale, cu Walter Scott și cu Byron. Ur-mărește mișcarea științifică a lumii întregi : este la curent cu lucrările lui Geoffroy de Saint Hilaire și ale lui Cuvier. Nu numai literaturile antichității și ale vechiului orient, dar și cele străine ale lumii moderne nu au nici o taină pentru el. Pe cine nu citește ? Pe Beaumarchais, Béranger și Robert Burns, pe Byron, Carlyle și Chateaubriand, pe Fenimore Cooper, Paul-Louis Courier, Casimir Delavigne și Jacques Delille, pe Alexandre Dumas, Fielding și Goldsmith, pe Guizot, Hugo, Merimée și Sainte-Beuve, pe Metastasio, Richardson, Sterne, Walter Scott și Manzoni. Este cel dintîi care recunoaște talentul și înțelege toată originalitatea lui Stendhal. Traduce după

un original răătăcit în Germania și aduce la cunoștința generală, în această formă mai întâi, *Nepotul lui Rameau* al lui Diderot, un autor pentru care avea o mare admirație. Pe masa lui sosesc numerele noi din *Edinburgh Review* și din *Le Globe*, prin care se ține la curent cu ultimele opere ale francezilor. Este cel dintâi care a pronunțat cuvântul de „literatură universală” și care, întrebându-l, a denumit fenomenul circulației mondiale a bunurilor culturii, fără de care lumea modernă nu poate fi înțeleasă. La 31 ianuarie 1827, el îi spune lui Eckermann: „Văd din ce în ce mai limpede că poezia este un bun comun al întregii omeniri...”

Tendința lui cea mai evidentă este de a cuprinde omul în totalitatea lui. În această privință continuă cea mai bună îndrumare a Renașterii. Este un *homo universale*, în înțelesul pe care italienii Renașterii îl dădeau acestui cuvânt. Și, după cum orizontul său nu dovedește nici o parțialitate, întrucât privește meritele și activitatea celorlalte națiuni, tot astfel interesul lui urmărește toate formele de manifestare ale spiritului omenesc și li se asociază în toate străduințele lor. Este poet, gânditor, naturalist și, în unele momente, artist plastic. De la Leonardo da Vinci nu mai apăruse în cultura lumii o personalitate atât de completă. În afară de operele lui literare a îmbogățit tezaurul științific cu fapte de observație și noi teorii în optică, anatomie, mineralogie, biologie. Era la curent cu noile progrese ale arheologiei și cunoștea, ca puțini alții în vremea sa, istoria artei vechi și moderne. A fost un colecționar de artă și de obiecte naturalistice dintre cei mai avizați. Casa lui era un muzeu cu mai multe secțiuni. A fost tot timpul atras de teatru, pentru care a scris neconținut și pe care i-a plăcut să-l dirijeze la Weimar, ca director și ca regizor. A apărut și pe scenă de mai multe ori. A făcut mare impresie chipul în care a interpretat rolul lui Oreste, în propria lui tragedie *Ifigenia*.

Nu era de altfel numai om de cabinet, ținut la masa de lucru și în bibliotecă, acaparată de manuscrisele și de colecțiile lui. Iubea natura și căuta mereu tovărășia munților, a pădurilor și a apelor. Străbate Rinul în tot parcursul său, străbate

pe jos sau călare Alsacia și Lorena, urcă munții Harzului și ai Elveției. Este un alpinist întrepid. Unele din călătoriile lui le face pe jos. Nu disprețuiește viața de societate și, ca mulți din reprezentanții claselor conducătoare ale vechiului regim, el înțelege să lege de o plăcere a sociabilității fiecare zi a vieții. Într-una din poeziile lui, în *Oamenii veseli din Weimar* (*Die Lustigen von Weimar*), descrie ciclul feeric al săptămânii, împlinindu-se din petrecerea fiecărei zile. Nu avea nici un moment vid și n-a cunoscut niciodată lenea sau plictiseala. Acest mare visător era și un om dintre cei mai activi și mai practici. A îndeplinit cu multă destoinicie diferitele funcțiuni care i s-au încredințat. Își dirija bine propriile lui interese, și gospodăria lui, confortabilă și elegantă, era dintre cele mai temeinice. Deși, în cursul vieții sale, a fost de mai multe ori grav bolnav, se bucura totuși de o vitalitate ce triumfa totdeauna peste încercările trupului. Frumusețea și splendoarea lui fizică, mult lăudată de contemporani, a fost temelia vigorii lui intelectuale și morale. După ce-a murit, Eckermann a dorit să mai vadă încă o dată rămășițele pământești ale celui în care se deprinsese să recunoască unul din exemplarele cele mai de seamă ale speței noastre, un om asemeni zeilor. Pagina scrisă de Eckermann cu această ocazie este una din cele mai mișcătoare din câte s-au scris vreodată : „A doua zi dimineață după moartea lui Goethe, m-a cuprins dorul să mai văd încă o dată învelișul lui pămîntesc. Credinciosul lui servitor Friedrich mi-a deschis odaia în care fusese depus. Întins pe spate, se odihnea ca un om cufundat în somn. Liniște adîncă și tărie domneau peste trăsăturile figurii sale nobile și mărețe. Fruntea puternică dădea impresia că adăpostește încă gîndirea. Aș fi vrut să iau o buclă din părul său, dar respectul m-a împiedicat să i-o tai. Corpul gol era învăluit într-un cearșaf alb. Friedrich dădu pînza la o parte și am rămas uimit atunci de splendoarea zeiască a formelor lui. Pieptul era neobișnuit de puternic, lat și arcuit ; brațele și coapsele pline și măsurat musculoase ; picioarele delicate aveau forma cea mai pură și nicăieri nu se vedea vreo urmă de grăsime sau de slăbănogire și decădere. Stătea în fața mea

un om desăvârșit, în cea mai deplină frumusețe a lui și încântarea resimțită m-a făcut să uit o clipă că sufletul nemuritor părăsise un astfel de înveliș. Mi-am așezat mîna pe inima lui ; pretutindeni o adîncă tăcere, și m-am tras atunci deoparte, pentru a lăsa lacrimile reținute să curgă în voie.”

Goethe a participat la multe curențe artistice și de idei ale vremii sale, pe care le-a sprijinit și ilustrat prin opere de mare însemnătate, deși punctul lui de vedere rămîne mereu personal și contribuțiile lui întregesc o operă unică și profund originală. Căci peste tot ceea ce are comun cu timpul său, el face încă un pas mai departe, un pas de uriaș, prin care atinge timpul nostru și se leagă cu năzuințele cele mai actuale. Începuturile sale literare coincid cu perioada *Sturm und Drang*. Scrie atunci drame ale libertății și un roman sentimental, îi preamărește pe titani. Stilul său are tensiunea vremii. Scrie sacadat, cu expresii încărcate de afect, cu multe fraze exclamative. Se simte într-o vreme atras de mistică pietistă, de magie și de alchimie. Dar chiar de pe-atunci face descoperirea artei antice, revelată germanilor de Winckelmann. Curentul acesta se desfășoară paralel cu celălalt, pînă cînd călătoria în Italia îl face să triumfe și se cristalizează într-o nouă serie de opere. Adeptul curentului *Sturm und Drang* devine neoumanist. Ce a fost arta și cultura antică pentru germanii de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea putem spune astăzi mai bine. Multele contradicții care se aglomeraseră către sfîrșitul vechiului regim, viu simțite de burghezia aspirînd către puterea politică pe care dorea s-o smulgă feudalității, după ce obținuse prosperitate economică și o mare influență în cultură, acele nenumărate contradicții au putut fi eliminate de francezi prin revoluția lor burgheză. Burghezia germană nu era însă destul de puternică pentru a face și pentru a izbuti într-o revoluție. Ea încearcă atunci să depășească contradicția, să ajungă la unitate, la o nouă împăcare cu lumea, orientîndu-se după modelul antic, mai cu seamă după cel grecesc, în care poezilor și teoreticienilor

germani, începînd cu Winckelmann, li se părea a recunoaște idealul unei seninătăți sublime, obținute prin deplina unitate a omului cu natura și cu societatea. Psihologia omului și a culturii grecești, așa cum au stabilit-o gînditorii și artiștii neumanismului german, Winckelmann, Herder, Hölderlin, Goethe și Schiller, Wilhelm von Humboldt și alții, cuprinde desigur partea ei de convenție. Căci de care epocă a culturii grecești se vorbește, de omul cărei faze din lunga dezvoltare a societății grecești? Grecia homerică nu este de loc asemănătoare cu aceea a veacului al V-lea sau a alexandrinismului. Mult lăudata seninătate grecească, pe care o întîmpinăm cu desfătare la Homer, apare umbrită la Hesiod. N-au dat apoi grecii, în tragedia lor, monumentul cel mai de seamă al luptei omului cu realitatea, cu ceea ce este inuman în realitate, cu *destinul*? Iar împăcarea omului cu realitatea, pe care n-o tulbură în *Iliada* decît strigătele și protestul lui Tersites, n-a fost adînc compromisă prin însăși dezvoltarea sclavagismului, cu numeroasele lui revolte, mai cu seamă în partea finală a istoriei antice a Greciei? Nu încapе îndoială că ademenitorul tablou al Greciei senine are nevoie de multe reușări. Iar dacă continuăm a citi pe neumanistii germani, nu o facem pentru a afla tot adevărul cu privire la greci, ci pentru a găsi un document irecuzabil, uneori de o mare frumusețe artistică, a năzuinței germanilor la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, atît de expresivă pentru nemulțumirile și revendicările care îi agitau. Proslăvirea seninătății antice este, în operele neumanistilor germani, o compensație oferită neliniștilor prezentului. Din această stare de spirit au rezultat, printre scrierile lui Goethe, *Ifigenia*, *Elegiile romane*, *Hermann și Dorothea*.

Pentru că nu puteau face revoluția, menită să obțină noua armonie a omului cu lumea, germanii acestei vremi au mai găsit și un alt mijloc, în afară de învierea idealului grec. Ei au crezut că originea neliniștii prezente ar sta în lupta instinctelor cu rațiunea în interiorul sufletului individual. Trebuia obținută deci pacificarea internă a omului, unitatea lui lăuntrică. În căutarea acestei soluții s-au înmulțit în Germania, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor, sistemele morale și pe-

dagogice, toate acele construcții care au creat faima Germaniei ca țară a filozofilor și educatorilor. În *Analele germano-franceze*, Karl Marx va face în 1843 următoarea adâncă observație: „După cum popoarele antice și-au trăit istoria lor anterioară (*Vorgeschichte*) în imaginație, în mitologie, tot astfel noi, germanii, ne-am trăit istoria noastră ulterioară (*Nachgeschichte*) în filozofie. Sîntem contemporanii filozofici ai prezentului, fără să fim și contemporanii lui istorici.” Unul din cele mai renumite sisteme filozofice și pedagogice ale germanilor îl constituie scrierea lui Schiller *Scrisori despre educația estetică a omenirii*, unde ni se arată cum, prin influența artei, omul poate ajunge la o înnobilare a instinctelor sale, capabilă să suprimă străvechiul conflict al acestora cu exigențele morale ale rațiunii. Omul poate realiza binele moral luptînd cu înclinările sale și învingîndu-le. Dar el poate ajunge la același rezultat, dînd o direcție estetică sensibilității sale, ajungînd să evite „răul” din pricina „urîteniei” acestuia, și preferînd „binele” pentru că este și frumos. Schiller a crezut, inspirat de o nobilă mîndrie omenească, în posibilitățile morale ale rafinării estetice a omului. Iar Goethe a intercalat, în *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister*, sub titlul *Spovedaniile unui suflet frumos*, portretul unei femei, în sufletul căreia, prin frumusețe morală, a dispărut orice conflict, orice neliniște, frică și tulburare, înlocuite prin unitatea nobilă și senină a sufletului. Prin creșterea unor „suflete frumoase” se credea că se poate atinge acea împăcare a omului cu lumea, pe care francezii aceleiași epoci o încercau prin schimbarea radicală a orînduirii lor sociale.

O dată cu *Wilhelm Meister* atingem o nouă etapă a gîndirii lui Goethe. Neumanismul este acum depășit. Împreună cu *Faust*, *Wilhelm Meister* este opera căreia Goethe i-a consacrat timpul cel mai întins de elaborare. Primul roman din ciclul lui Wilhelm Meister, *Anii de ucenicie (Wilhelm Meisters Lehrjahre)*, este compus în lungul interval de la 1776 pînă la 1796. După doi ani, poetul începe să scrie continuarea acestei narațiuni care, împreună cu alte episoade conexe, constituie *Anii de călătorie ai lui Wilhelm Meister sau Cei care renunță*

(*Wilhelm Meisters Wanderjahre oder die Entsagenden*). Această nouă operă apare în trei volume între 1821 și 1829 și, cu unele apendice postume, în ediția completă publicată în 1837, după moartea scriitorului.

Wilhelm Meister este romanul formării unei personalități. Germanii numesc o astfel de creație literară un „*Bildungsroman*”. Ideea de a înfățișa un om în devenire, astfel încât în succesiunea narațiunii să se petreacă nu numai fapte noi, dar eroii înșiși să se schimbe, această idee rămăsese cu totul străină clasicismului. În dramele și romanele clasicismului, caracterele erau fixate o dată pentru totdeauna și stările lor sufletești, ca și faptele pe care le săvârșeau, decurgeau din acele caractere, cu rigoarea logică în care se constituie o concluzie din premisele ei. A fost deci o inovație literară, deși au mai existat unele încercări înainte, această desfășurare a unei biografii fictive, în care ni se prezintă un om în acțiunea de cucerire a sensurilor existenței lui. Schema epică a romanului este mai veche. Este o povestire în legătură cu existența rătăcitoare a actorilor, cum dăduse Scarron, în al său *Roman comic*, încă din secolul al XVII-lea, dar fundamental deosebită de acesta prin ton, episoade și caractere. Este apoi, după tipul romanelor picarești ale spaniolilor, povestirea unei călătorii, în timpul căreia eroul descoperă societatea contemporană, trece prin cele mai variate situații ale vieții, dar devine în cele din urmă el însuși. Folosind aceste elemente ale tradiției literare, Goethe a găsit prilejul să introducă în povestire propriile lui experiențe și să-i dea concluzia morală care i se impusese în timp ce se consacra lungii sarcini a compunerii, prelungită până în momentul maturității sale.

Tînărul Wilhelm Meister, fiul unui negustor, călătorind pentru afaceri, se îndrăgostește de Mariana, o actriță pe care o părăsește cu durere cînd se crede înșelat. Însoțind trupe de actori, el trece prin episoadele mai multor iubiri, în cursul cărora apar cîteva din cele mai seducătoare portrete feminine ale literaturii, Aurelia și Filina, Tereza și Natalia, dar mai cu seamă tulburătoarea Mignon, o italiancă rătăcită pe lîngă actorii germani,

o copilă grațioasă și delicată, dar misterioasă și bolnăvicioasă, care moare fiindcă iubește. Peregrinările lui Wilhelm Meister îl duc apoi în societatea nobilimii germane, unde el își găsește o soție în Natalia, o natură superioară, cu mari înzestrări religioase și estetice, un „suflet frumos“, un fel de Ifigenie. Un nobil, Jarno, îi aduce lui Wilhelm revelația lui Shakespeare, și o parte a operei este consacrată analizei lui *Hamlet*. Din aceeași lume a aristocrației, un grup de educatori, lucrând în taină, supraveghează formația lui Wilhelm, care în cele din urmă înțelege că trebuie să obțină măiestria într-un domeniu al activității omenesti. Se decide deci să îmbrățișeze o carieră practică și devine chirurg.

Romanele trecutului naraseră adeseori iubiri, lupte și aventuri, dar niciodată formația unui om. *Emile* al lui Rousseau cuprinsese din plăsmuirea personalității umane numai epoca uceniciei ei. Aici procesul era urmărit mai departe, pînă în momentul desăvîrșirii unui caracter și al lămuririi unui drum de viață. „Un talent se formează în liniște, un caracter în vîrtejul lumii“, spune un vers al poetului. Poetul recunoaște importanța datelor naturale în formația unui caracter omenesc, dar pînă atunci trebuie să intervină opera educației, *die Bildung*. La început, Wilhelm crede că educația se poate desăvîrși prin sfatul și înțelepciunea unui maestru, prin rezultatele experienței altora. De aci necontenitele lui rătăcirii, alunecarea lui sub influențe diverse. De aci și sentimentul eșecului, al vidului unei anumite epoci a vieții, cînd la sfîrșitul ei nu s-a cristalizat încă o concluzie de viață substanțială și hotărîtoare. În realitate, nu există experiențe inutile, care să nu contribuie la crearea personalității, încît omul în epoca formării lui nu trebuie să-și pună în orice clipă marile lui întrebări, ci să se consacre cu interes fiecăreia din problemele particulare ale vieții sale și sarcinii ei imediate. Viața trebuie deci trăită și unul din mijloacele de a o pierde provine tocmai din frica neîmplinirii ei. Niciodată maximele educatorilor nu dovediseră o mai mare largime de idei. Este ca și cum Goethe ar opune o negație radicală tuturor pedagogilor trecutului, înarmați cu ferula lor, îngîmfați prin siguranța că pot recomanda

tînărului singura lui țintă valabilă. Predicile sînt inutile. Viața îl formează pe om. Ea este marea educatoare. *Memento vivere!*

În mijlocul societății nobiliare în care ajunge să trăiască, Wilhelm Meister are la un moment dat impresia că numai în această clasă există condițiile de libertate necesare formării unei personalități multilaterale și armonice. Dar pentru că Wilhelm, tînărul burghez, nu poate beneficia de aceleași condiții, crede că le poate înlocui prin libertatea boemă a unei vieți de actor. Starea burghezului, negustor sau industriaș, i se pare prea strîmtă, lipsită de interes și de perspective. „La ce-mi folosește — exclamă Wilhelm într-un rînd — să fabric un fier bun, dacă viața mea interioară este plină de zgură și de ce să-mi dau osteneala să pun rînduială în bunurile mele, dacă nu sînt de acord cu mine însumi!“ Nevoia de unitate, de eliminare a contradicțiilor cu lumea înconjurătoare, pe care am văzut-o agitînd întreaga burghezie germană a vremii, ajunge aici să se cunoască pe sine însăși. Wilhelm elimină de fapt aceste contradicții numai atunci cînd izbutește să realizeze idealul omului în epoca ascensiunii burgheze, adică să schițeze, de fapt, o nouă așezare a societății. În momentul acesta el înțelege că nu mai are nevoie de libertățile boemei și părăsește teatrul. Drumul lui trebuie să continue în direcția însușirii unei măiestrii, adică a unui ansamblu de cunoștințe și deprinderi practice și active, puse în serviciul societății. Jarno îi face revelația maximei fundamentale a asociației sale: „Orice om trebuie să se priceapă într-o direcție bine precizată, să știe să facă ceva într-un chip cu totul remarcabil“ (*Anii de ucenicie*, VII, 9). Iar un alt personaj va spune în *Anii de călătorie* (II, 12): „Legea fundamentală a comunității noastre este că trebuie să stăpînești în mod temeinic o specialitate oarecare“. Specialitatea, desigur practică adesea în vechiul regim, nu era totuși una din maximele lui. Pentru aristocrația feudală, situată în afara procesului creator de bunuri, nu se impunea nicidecum nevoia unei formații diferențiate după tipul vreuncea din muncile omenești, adică ale unei specializări. *L'honnête homme*, tipul reprezentativ al societății aristocratice în vremea

absolutismului, trebuia să aibă o formație multilaterală și armonioasă, dar nu i se îngăduia să manifeste o competență specială în vreunul din domeniile limitate ale îndeletnicirilor omenești. Evident, burghezia nu-și putea însuși acest punct din vechiul cod al artei aristocratice a vieții. Clasă întreprinzătoare și activă, burghezia în ascensiune aducea prețuirea muncii și a formației omenești necesare oricărei munci creatoare, adică a specializării. Wilhelm Meister fixează momentul acestei transformări în ideile oamenilor. Prin specializare și prin activitate utilă societății, se produce însă și acea bogată integrare a puterilor sufletești, acea armonioasă unificare a persoanei morale, pe care o propusese neoumanismul. Cine muncește și cine s-a desăvârșit în măiestria muncii lui a câștigat un punct de vedere asupra lumii, s-a pus de acord cu sine și cu realitatea din jurul lui, a devenit o personalitate. Romanul lui Goethe înfățișează aceste mari cuceriri ale epocii noi.

În *Anii de călătorie* perspectivele morale și sociale ale lui Goethe se extind și mai mult. Wilhelm, devenit tatăl lui Felix, pornește împreună cu acesta pentru a-i arăta lumea și a-l instrui. În întreprinderea agricolă a personajului numit Unchiul, cei doi călători iau cunoștință de devizele acestuia: „De la prosperitatea unuia, către prosperitatea tuturor“, „Proprietate și bun comun“, „Celor mai mulți ce este mai bun“, „Celor mulți tot ceea ce ei doresc“. Afirmarea acestor principii a făcut pe unii critici să vorbească despre socialismul sau chiar despre comunismul lui Goethe, ceea ce este fără îndoială o exagerare. Este sigur însă că, în epoca de la 1800 până către 1830, când manuscrisul lui *Wilhelm Meister* se îmbogățește neconținut, Goethe a parcurs unele din operele și a reflectat adesea la ideile lui Saint-Simon, Fourier și Robert Owen. Socialismul utopic l-a atins deci pe Goethe cu înrîurirea lui, cristalizată în sentințele amintite, prin care se afirma rolul social al proprietății și îndreptățirea tuturor de a se împărtăși din bunurile materiale ale societății. Inspirat de aceste idei, nepotul Leonardo aduce unei colonii de țesători bumbac venit din America. Dar mașinile englezești tulbură liniștita colonie

manufacturieră și impun micului grup de țesători problema aflării unei patrii noi, în continentul tânăr al Americii. Apare astfel unul din primele ecouri literare ale crizei sociale provocate de dezvoltarea industrială în Germania. Dar schimburile comerciale dintre cele două lumi creează noua realitate a economiei internaționale. În vederea acesteia trebuia creat un om nou. Sarcina este atribuită unei organizații școlare, „Provincia pedagogică”, căreia Wilhelm îi încredințează pe fiul său Felix. „Provincia pedagogică” este o colonie agrară, întreținută prin însăși munca elevilor, îndrumați către specialități practice, în acord cu înclinațiile lor. Munca elevilor este însoțită tot timpul de muzică, menită să le transmită spiritul armoniei, dar și al solidarității celor ce muncesc. Numai când discipolul „provinciei pedagogice” este pătruns de toate aceste sentimente și a putut să-și însușească aceste atitudini, poate el să pornească în lume, bine pregătit pentru cîmpul cel larg al activității moderne. Astfel, dacă în primul roman pedagogic al secolului al XVIII-lea, în *Emile* al lui Rousseau, se preconiza un sistem de educație împărțit de un maestru unui singur elev, noul roman pedagogic al lui Goethe întrevede metodele unei educații colective, menite să formeze exemplarul uman folositor societății sale. Wilhelm Meister descoperise valoarea umană a muncii specializate; fiul său Felix o va exercita în spiritul celei mai largi solidarități umane. În aceste îndemnuri ale lumii noi va culmina și cealaltă operă fundamentală a lui Goethe, *Faust*.

Dintre toate operele lui Goethe, *Faust* este aceea căreia autorul ei i-a consacrat strădaniile cele mai îndelungi, mai deseori reluate, cultivate cu mai multă pasiune. *Faust* nu este numai cea mai de seamă creație goetheană, dar și aceea care exprimă mai complet pe poet și epoca lui. Dacă ne gândim că primul moment al conceperii lui *Faust*, după propriile declarații ale poetului, coboară în timp pînă la 1769 sau poate chiar pînă la 1766, adică în anii pe care îi petrece ca student la Leipzig, și dacă adăugăm că lucrul s-a prelungit pînă în 1832,

cînd apare și partea a doua a operei, putem conchide că nu există în toată literatura universală o altă lucrare literară care să fi cerut un timp mai îndelung al elaborării și în care să fi intrat un număr mai mare din experiențele creatorului ei. În cei peste șaiszeci de ani, cît a durat compunerea lui *Faust*, poetul și-a părăsit de mai multe ori lucrul, reluîndu-l în patru perioade de activitate mai intensă, între 1773—1775, 1788—1790, 1797—1801 și 1825—1831. Ezitățile pe care le manifestă acest ritm al muncii sale, precum și faptul că versiunea primitivă a poemului nu lasă de loc să se întrevadă forma definitivă pe care o va lua pînă la urmă, toate aceste împrejurări dovedesc că pentru a cristaliza această formă a trebuit nu numai ca Goethe să trăiască și să ajungă pînă în pragul morții, dar și ca epoca lui, așezările ei economice și sociale și îndrumările ei morale, întreaga cultură a Germaniei și a Europei moderne, să se schimbe în jurul său. Examinînd data intervalelor de timp în care Goethe a fost mai activ în compunerea lui *Faust*, este ușor să constatăm că, început în epoca *Sturm und Drang*, redactarea poemului se continuă în zilele revoluției franceze și ale epocii în care cuceririle ei se consolidează. Chipul în care a evoluat concepția faustică n-a putut rămîne străin de aceste evenimente.

Faust este un poem care evocă destinul unui personaj istoric, a cărui naștere și primă formație se petrec înainte de începutul veacului al XVI-lea și în jurul căruia amintirile contemporanilor și imaginația populară construiesc una din legendele cele mai caracteristice din epoca Reformei. După părerea multora din comentatorii lui, Faust al istoriei este o apariție tipică a lutheranismului, deși un anti-Luther. În formula sa sufletească au intrat elementele culturii medievale, vii încă în învățămîntul universitar al timpului, împreună cu magia Renașterii și cu noul cult pe care această epocă îl consacră naturii și antichității. Pînă cînd motivul faustic să-l ispitească pe Goethe și să-l decidă a-i consacra partea cea mai întinsă a carierei sale de creator, *Faust* a reținut peste alți patruzeci de scriitori germani și străini, printre care tragicul elizabetan Christopher Marlowe, la sfîrșitul secolului al XVI-lea, și pe Gotthold Ephraim Les-

sing, în veacul al XVIII-lea, spiritul conducător al literaturii germane în epoca „luminilor“ ei. Între timp, în secolul al XVII-lea, Calderon de la Barca, unul din cei mai de seamă poeți ai Spaniei, tratează în drama sa *El Magico prodigioso* (*Magul făcător de minuni*) un motiv înrudit cu acel al lui *Faust*. Pentru a înțelege bine creația goetheană este deci necesară comparația ei cu alte opere ale literaturii germane aparținând unui trecut destul de îndepărtat, ba chiar și cu unele opere înflorite în culturi naționale deosebite. Folosirea acestui larg cadru comparativ ne arată că dacă motivul faustic, tratat între timp de alți scriitori, a luat la Goethe o formă cu totul nouă și s-a îmbogățit cu o semnificație inedită, este un semn că noile exigențe sociale și morale ale timpului au intrat în această transformare cu un rol hotărâtor. S-ar putea scrie o istorie a motivului faustic, urmărit în epoca dinainte și după revoluția franceză. *Faust* al lui Goethe, așa cum trăiește pentru noi în forma definitivă și completă a publicației din 1832, aparține nu numai prin data apariției lui, dar și prin tendințele lui culminante, celei de a doua perioade amintite.

Cine cercetează chipul în care epoca de mari transformări de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui următor a lucrat asupra concepției faustice în opera lui Goethe, își dă seama că aceasta conține îndrumările capitale care au fructificat întreaga epocă următoare. *Faust* este, în adevăr, un poem universal, ceea ce germanii numesc *ein Weltgedicht*, adică o creație a fanteziei care însumează toate experiențele tipice ale omului și îi indică o soluție și un drum în problemele timpului și societății sale. Prin bogăția conținutului și lărgimea orizontului său, o singură altă operă mai veche îi poate sta alături, *Divina comedie* a lui Dante Alighieri.

Iată în această privință considerațiile pe care Schelling le făcea încă din 1803, adică într-un moment în care nu se publicase decât un fragment al tragediei, în ale sale *Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums*¹: „Atât cât putem judeca pe *Faust* de Goethe, după singurul fragment pe care

¹ Prelegeri asupra metodei studiului academic (germ.).

îl cunoaştem, putem spune că acesta cuprinde cea mai întinsă şi cea mai pură esenţă a epocii noastre, făcută din ceea ce epoca aceasta conţine de pe-acum în sine şi chiar din germeii prin care ea a fost şi este încă grea de un întreg viitor”.

Faust este un rebel. Prin alianţa sa cu Mefistofel, el înfrânge constrîngerile etice şi religioase ale lumii vechi. Concentrînd în el poziţiile protestatare ale omului reformei şi setea de cunoaştere a Renaşterii, personajul faustic întrupează premisele ideologice din care s-au dezvoltat atîtea din atitudinile civilizaţiei moderne. Autorii cărţilor poporane, despre care am amintit mai înainte, întocmai ca şi primii poeţi culţi atraşi de motivul faustic, iau faţă de eroul lor o poziţie inspirată de comandamentele lumii vechi. Faust este, pentru aceştia, un rebel care merită a fi condamnat: sufletul său este destinat pierzării, iadul îl înghite. Chiar un poet de însemnătate lui Marlowe, care simte nobleţea personajului, nu a fost destul de liber faţă de prejudecăţile contemporane, pentru a putea să-l mîntuie pe Faust. Întîmpinăm deci un moment crucial în dezvoltarea motivului faustic, atunci cînd aflăm, în legătură cu fragmentul dramatic rămas de la Lessing, că acesta intenţiona să-l mîntuie pe Faust, pentru motivul că nu poate fi blestemat omul care se comportă dînd urmare instinctului cunoaşterii, adică celui mai nobil dintre instinctele naturii umane. În adevăr, după tradiţiile primordiale, alianţa lui Faust cu Mefistofel era o urmare a setei de cunoaştere a celui dintîi. Fragmentul lui Lessing este deci cotitura cea mai de seamă în dezvoltarea de două ori seculară a motivului faustic, ba chiar în milenara evoluţie a motivului rebeliunii. Goethe îşi însuşeşte cîştigul obţinut de înţelepciunea şi generozitatea lui Lessing. Poemul lui sfîrşeşte tot în mîntuirea lui Faust, deşi pentru alte motive decît acelea ale premergătorului său. Faust al lui Goethe se mîntuie, el obţine dezlegarea actului prin care se vînduse lui Mefistofel, datorită eternei lui năzuinţe şi chipului în care culminează existenţa sa, pusă în serviciul oamenilor şi a libertăţii lor. După multe experienţe şi rătăcirii ale vieţii, Faust ajunge stăpînitorul unui ţinut pe care-l răpeşte valurilor mării şi în

care visează să statornicească un popor liber și fericit. O re-mușcare îl agită totuși pe Faust. Pe domeniul lui rămăsese, într-un tufiș de tei, căsuța unei perechi patriarhale, a lui Philemon și Baucis. Faust dorește să mute pe bunii bătrâni într-un alt loc și să obțină întreaga zare liberă către mare. Dar când Mefistofel, interpretînd cu exces perfid dorința lui Faust, aprinde căsuța bătrînilor și provoacă nenorocirea lor, inima eroului se frînge în fața acestui act al despotismului și injustiției. Doamna Grijă se strecoară încă o dată lîngă el și stinge privirile înțeleptului moșneag centenar. Lemurele se gră-besc să-i sape groapa, dar Faust regăsește mîngîierea cînd, as-cultînd zgomotele muncii, el dobîndește siguranța că un popor activ și liber, consacrat luptei neîncetate împotriva naturii re-bele, va înflori în fericire pe pămînturile pe care fapta lui i le dăruise. În momentul acesta, Faust rostește formula rezolutorie a contractului pe care îl încheiase cu Mefistofel. El spune clipei : „Rămîi, ești atîta de frumoasă !” Mefistofel crede a fi cîștigat prinsoarea, dar sufletul lui Faust se înalță în apoteoză cerească. Iată cuvintele lui Faust în momentul profetic al viziunii socie-tății viitoare, liberă și activă, aducînd eroului revelația sensului vieții omenești :

*O mlaștină se-ntinde lîngă munte, nesfîrșit,
Și infectează tot ce-am cucerit.
Băltoaca să se scurgă, putredă, în mare.
Aceast'ar fi izbînda cea mai mare.
Un spațiu voi deschide multor milioane,
Să locuiască aici, nu sigur, dar în libertate :
Sînt verzi cîmpurile, și om, și turmă
Pe nou pămînt, de tîbnă, se îndrumă
Spre așezările pe care, pe dîmbul falnic,
Viteaz norod le-a ridicat strădalnic.
Intrezăresc aici o țară-paradis —
Inversunat talazul bată în limanuri,
Unde spărtură face, ca să cutropească,*

*Aleargă obște. Știrbitura s-a închis.
 Acestui rost îi sînt cu totul închinat,
 Mijeste încheierea-nalt'a-nțelepciunii :
 Își merită viața, libertatea-acela numai
 Ce zilnic și le cucerește ne-ncetat.
 Și astfel își petrec aicea pe limanul
 Primejdiei, copii și tineri,
 Bărbați, moșnegi, cu vrednicie, anul.
 Aș vrea să văd asemenea devălmășie,
 Să locuiesc cu liberul popor pe liberă cîmpie.
 Acelei clipe aș putea să-i spun, înțîia oară :
 Rămii, că ești atîta de frumoasă !
 Căci urma zilei mele pămîntene
 Nici în eoni nu poate să dispară.
 Și presimțind o fericire, ce înaltă se-nfiripă,
 Eu gust acum suprema clipă.¹*

Cultul activității, al muncii în opera de transformare a naturii, este un accent cu totul modern în Faust, acela prin care poemul lui Goethe se leagă cu dezvoltarea ulterioară a civilizației noastre. Când citim convorbirile lui Goethe cu Eckermann, adică unul din documentele cele mai edificatoare oît privește sfera de idei a bătrîneții poetului, sîntem de cîteva ori surprinși de giganticele planuri de lucrări, strîns legate de dezvoltarea modernă a industriei și comerțului internațional, pe care marele poet le mîngîia în intimitatea lui. Astfel, în convorbirea de la 29 februarie 1824, Goethe comunică interlocutorului său proiectul făurit de Eugen Napoleon, fratele împăratului, în cursul unei întrevederi pe care o avusese la Marienbad, privitor la construirea unui canal care să lege Dunărea cu Rinul. La 21 februarie 1827, Goethe se entuziasmează de planul lui Alexander von Humboldt pentru tăierea istmului Panama, evocînd marile și înfloritoare porturi care

¹ *Faust*, partea a II-a, actul V. Traducere : Lucian Blaga, „Biblioteca pentru toți”, nr. 144—145.

ar putea apărea pe acest nou drum de legătură al Americii cu China și Indiile Orientale. În cursul aceleiași convorbiri, Goethe preconizează străpungerea canalului Suez. Aceste două lucrări din urmă, momente importante în dezvoltarea civilizației burgheze moderne, au și fost executate mai târziu de inginerul francez Ferdinand de Lesseps. O operă asemănătoare, o lucrare de transformare a chipului antic al planetei noastre, execută și Faust al lui Goethe, atunci când dăruiește oamenilor o țară nouă, sustrasă mării invadatoare. S-a spus chiar că modelul acestei simbolice acțiuni constructive a fost fapta oamenilor din Țările de Jos, care, încă din secolele anterioare, ridicaseră prin vitejești eforturi renumitele lor diguri, transformând șesurile inundabile ale țării lor în fericite tărîmuri fertile.

Formula finală în care culminează *Faust* de Goethe, asociind libertatea cu activitatea transformatoare a naturii, este a unei democrații a muncii. Unii interpreți ai lui Goethe au situat soluția de viață pe care el o propune omenirii moderne în cadrul mai larg al formulei burgheziei ascendente. Dar în *Faust* zările se deschid libere către dezvoltările proprii întregului secol al XIX-lea și chiar al secolului nostru. *Faust* este poemul civilizației muncii și al progresului infinit, prin activitatea de transformare a naturii.

În cadrul largilor perspective ale operei goetheene, schițate în paginile de față, *Poezie și adevăr* este cea mai de seamă din scrierile sale autobiografice, aceea care, ducînd povestirea împrejurărilor în care s-a dezvoltat autorul pînă în al douăzeci și cincilea an al vieții, ne înfățișează epoca primei lui formații și oarecum temeliile întregii lui opere și personalități. Opera a început a fi scrisă încă din anul 1808, cînd apare prima ediție a *Opereleor alese* ale lui Goethe, și este publicată, cu primele trei părți între 1811 și 1814. A patra parte, conținînd episodul iubirii sale pentru Lili Schönnemann, care a trăit

pînă în 1810, n-a văzut lumina tiparului decît în 1831. Pentru a-și scrie opera, Goethe nu s-a sprijinit numai pe amintirile sale, ci s-a adresat și unor vechi prieteni, martorii evenimentelor copilăriei, a răsfoit vechi colecții de ziare și reviste, a studiat unele lucrări de istorie relative la epoca pe care trebuia s-o descrie. A rezultat astfel o operă autobiografică, menită să înfățișeze pe autorul ei în epoca sa și chipul în care aceasta din urmă l-a format. Precizînd scopul unei astfel de opere, Goethe scrie chiar în prefața ei : „Aceasta este tema principală a unei biografii : să descrie pe om în împrejurările vremii lui și să arate în ce măsură totalitatea lumii i se opune, în ce măsură îl favorizează, cum din acestea se formează o concepție despre lume și oameni și în ce chip, dacă este vorba de un artist, poet sau scriitor, concepția lui se răsfrînge din nou în afară. Dar pentru aceasta se cere un lucru greu de atins : anume ca individul să se cunoască pe sine și veacul său, pe sine, în măsura în care în orice împrejurări ar fi rămas același, veacul, ca pe unul care a adus cu sine, a determinat și a format deopotrivă pe cel ce i s-a supus sau pe cel care i-a rezistat, în așa fel încît să se poată spune că oricine, dacă s-ar fi născut chiar numai zece ani mai devreme sau mai tîrziu, ar fi trebuit, cît privește formația lui proprie și influența asupra celorlalți, să fi devenit cu totul altul.“ *Poezie și adevăr* este astfel un document al acelui spirit istoric, mult mai slab la oamenii Vechiului Regim, dar în vădită creștere la toți scriitorii, care, asistînd la marile prefaceri sociale ale revoluției franceze și înregistrînd ecourile intelectuale și morale ale acelor evenimente, au ajuns a înțelege mai bine viața în timp a omului, felul în care dezvoltarea istoriei îl determină și-l formează pe individ.

Aceasta este de altfel trăsătura ce deosebește autobiografia lui Goethe de alte opere autobiografice ale trecutului, ca de pildă *Confesiunile* lui Jean-Jacques Rousseau (1712—1778). Rousseau n-a dovedit un sentiment atît de pronunțat al realității istorice. „Întreprind o operă — scrie Rousseau — care n-a avut nici un exemplu și nu va avea imitatori. Vreau să arăt semenilor mei un om în tot adevărul firii sale, și acest om voi fi eu.“ Un om,

deci oricare om și de oricînd, omul abstract, superior și exterior fluctuațiilor istorice, al raționalismului clasic. În realitate, Rousseau este un exemplar uman foarte caracteristic al veacului său, al celui secol al XVIII-lea, la sfîrșitul căruia orînduirea feudală și absolutismul trebuiau să se prăbușească și ale cărui conflicte, rătăcirii și iluzii, marele scriitor le-a întrupat într-un mod atît de elocvent. Față de Rousseau, Goethe, scriitor al unor vremuri mai noi și care a asistat la căderea vechii orînduiri în Franța, nu mai vrea să ne înfățișeze nici o mărturie pur individuală, nici un exemplu omenesc general, ci povestirea unei vieți omenești dezvoltate o dată cu veacul său și în dependență de forțele care l-au străbătut pe acesta.

Povestirea lui Goethe începe, precum s-a văzut mai sus, cu descrierea vechiului Frankfurt și a altor centre ale lumii germane, în secolul al XVIII-lea, din care evocă moravuri, oameni, opere, curente literare și de idei. Privim astfel nu numai tabloul vechii Germanii în primele două decenii și jumătate care urmează anului 1750, dar și al numeroaselor împrejurări speciale sau al figurilor omenești, reapărute apoi în operele sale, mai ales în cele ale tinereții. Dar în mijlocul tuturor acestora, Goethe însuși ni se arată trăind, dar mai ales formîndu-se, privind lumea și oamenii, bucurîndu-se și suferind, depășindu-se însă totdeauna, recunoscîndu-și teme și ținte noi în elanul unei iubiri neistovite pentru viață. Interesul istoric al operei se unește deci cu cel psihologic și moral și lectura ei instruește, desfată și înalță.

Meritele literare ale operei sînt dintre cele mai mari. Pictor al orașelor și al peisajelor, Goethe este în același timp un portretist dintre cei mai înzestrați. În galeria lui de portrete apar nu numai mulți oameni iluștri ai epocii, dar și nenumărate tipuri originale ale diferitelor medii străbătute de el, figuri ciudate de ipohondri, pedanți, mizantropi sau solitari, pe care poetul îi zugrăvește cu zîmbetul indulgent al înțelegerii. O mare simpatie, foarte caracteristică pentru punctul de vedere al scriitorului, a arătat Goethe omului din popor, omului care muncește. Neuitate rămîn în amintirea cititorilor, figurile

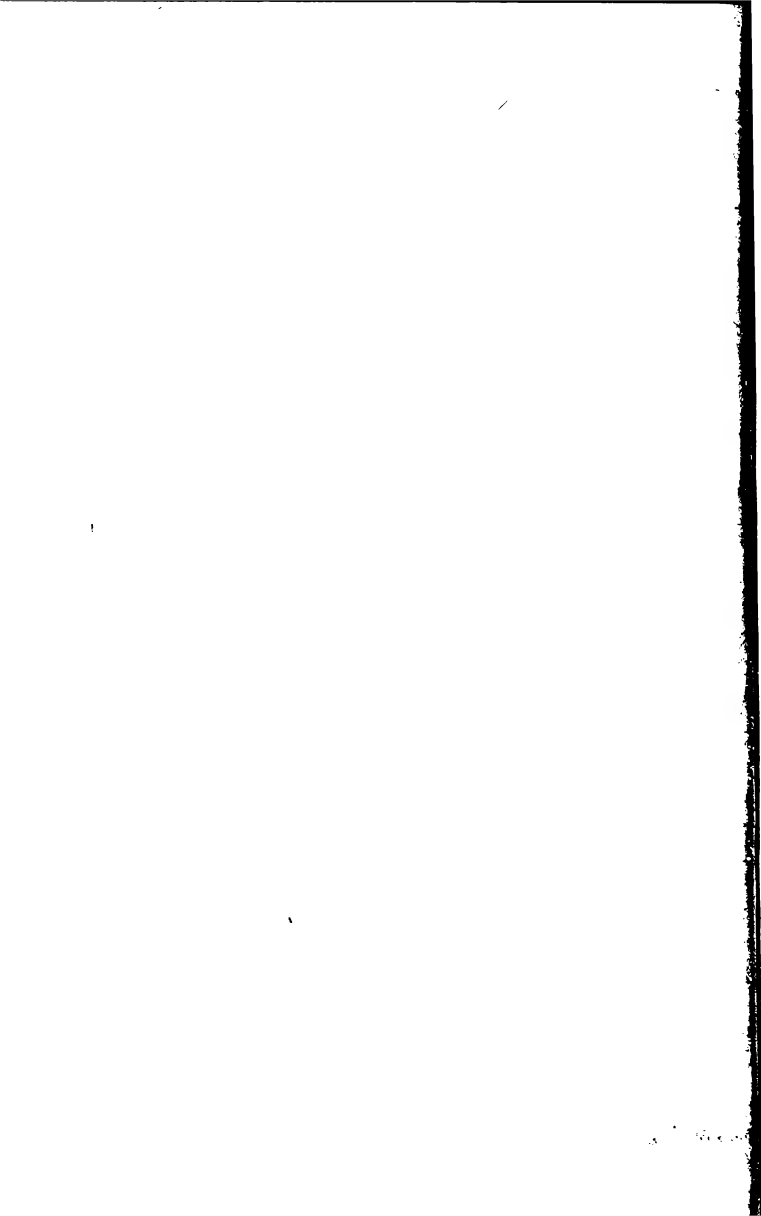
pictorilor și meșteșugarilor din ambianța copilăriei sale, apoi a cizmarului care-l găzduiește la Dresda, a țăranilor alsacieni, a minerilor lorenii. Toate categoriile societății germane a vremii sale re trăiesc în autobiografia lui Goethe: aristocrații, burghezii, țăranii și intelectualii. În rîndurile acestora din urmă, poetul a găsit prietenii durabile. L-a atras mai ales tipul lucid, fără iluzii, dar devenit uman prin marea dezvoltare a inteligenței, ca Behrisch și Merck. Femeile joacă un mare rol în autobiografia goetheană și cîteva din portretele cele mai reușite sînt consacrate figurilor de fete și tinere femei către care l-au îndreptat înclinațiile lui și în care admiră ingenuitatea grațioasă, unită cu sănătatea temperamentului și cumințenia. În general, poetul este atras de tipul uman echilibrat, dezvoltat armonios. Prețuind mult inteligența, capacitatea practică și dispoziția activă, este totuși sensibil la frumusețea fizică a oamenilor, la prospețimea și sănătatea temperamentului lor. Înainte de a întîmpina deci apariția acestui tip omenesc în scrierile sale narative și pedagogice, îl aflăm în autobiografia poetului, ca obiectul simpatiei și al iubirii sale.

Goethe este un povestitor dintre cei mai atrăgători. Narațiunea sa leagă faptele, după ordinea succesiunii și a cauzalității lor, în serie uniliniară continuă, pe care o întrerupe uneori intercalarea unei povestiri independente, fictive sau istorice, cum ar fi basmul *Novl Paris* în cartea I sau, mai tîrziu, povestirea istoriei biblice, cu adîncile ei incursiuni în trecutul cel mai îndepărtat al omenirii. Narațiunea sa poposește mereu în portrete sau scene, pe care le zugrăvește cu mare exactitate în notarea expresiilor, gesturilor, atitudinilor. Descripția sa îmbrățișează în afară de sfera umană, pe aceea a naturii vegetale, a reliefurilor pămîntului și a multelor fenomene naturale, dar și operele omului, ale artei, costume, mobilier și construcții. Întocmai ca Lynkeus, în *Faust*, funcțiunea și vocația principală a poetului par a fi uneori înregistrarea lumii ca spectacol vizibil. Nimic nu este în *Poezie și adevăr* numai povestit, totul este văzut și arătat. Dominînd masa enormă a amintirilor prin puterea inteligenței și din înălțimea experienței și înțelepciunii la

care ajunsese în pragul bătrâneții, cînd începe a-și scrie opera, Goethe povestește cu seninătate și adeseori cu umor. Tonul său nu este niciodată al ironiei disprețuitoare, ci al zîmbetului temperat prin indulgență și simpatie umană. Narațiunea, scena și portretul alternează neconținut cu reflecția filozofică generală, cu maxima și apoftegma, prezentate ca rezumatul substanțial și ca o concluzie a faptelor înfățișate mai înainte.

Goethe scrie în largi perioade bine echilibrate, bogate în determinări. Scriind, autorul operei *Poezie și adevăr* nu lasă nimic subînțeles, evită vagul și aluzia, exprimă toate articulațiile gîndirii și astfel calitatea principală a prozei sale este mai mult soliditatea și temeinicia, decît spontaneitatea și acea rapiditate a trăsăturii care alcătuiește excelența stilului unui Voltaire sau Heine. Cum, pe de altă parte, autorul își reprezintă cu mare precizie vizuală întîmplările și aspectele narate și descrie, cum el nu lasă niciodată nenotate o formă, o direcție, un raport între lucruri, un gest sau o acțiune, numărul termenilor determinanți, mai cu seamă al adverbilor, este destul de mare și cititorul modern poate încerca uneori, în fața bogatelor perioade ale lui Goethe, impresia încărcăturii. Traducătorul a avut de luptat uneori cu aceste dificultăți, astfel încît, silindu-se să rămîna fidel față de tonul și particularitățile de stil și construcție ale originalului, s-a străduit totuși să dea cititorului român o versiune clară și ușor de parcurs.

TUDOR VIANU

TABEL CRONOLOGIC

1749 28 august. Se naște la Frankfurt pe Main Johann Wolfgang Goethe. Tatăl este consilierul imperial Johann Kaspar Goethe (1710—1782). De la mama, Katharina Elisabeth, născută Textor (1731—1808), a rămas o bogată corespondență ce o arată ca o femeie plină de originalitate. Bunicul din partea mamei, Johann Wolfgang Textor, a fost primarul orașului Frankfurt.

1750 Se naște sora lui Goethe, Cornelia.

1756 Citește *Mesiada* lui Klopstock.
Coborîrea în Infern a lui Isus Cristos, prima poezie publicată (în 1766).

1759 În cursul războiului de șapte ani (1756—1763), trupele franceze ocupă orașul Frankfurt.

1759 În casa familiei Goethe este încartiruit „locotenentul regal” de Thoranc.

1760 Macpherson : *Ossian*.

1761 Rousseau : *Noua Heloiză*. Goldsmith : *Vicarul din Wakefield*.

1762 Rousseau : *Emile*. Gessner : *Idile*.

1764 Winckelmann : *Istoria artei antice*.

1764 La Frankfurt, Goethe asistă la încoronarea împăratului Iosif al II-lea.

1765 Urmează studii de drept la Leipzig. Frecventează prelegerile de poetică ale lui Gellert și ia lecții de desen și gravură la Oeser și Stock.

1766 Lessing : *Laokoon*.

1766 Pasiunea pentru Anna Katharina Schönpkopf. Placheta de versuri *Annette*.

1767 Lessing : *Dramaturgia hamburgică*. Herder : *Fragmente*.

1767 Pastorală *Toanele îndrăgostitului*.

1768 Wieland : *Musarion*. Sterne : *Călătoria sentimentală*, în traducere germană.

1768 Vizitează galeria de artă din Dresda. În urma unei hemoragii se întoarce la Frankfurt, unde boala se agravează. Comedia *Complicii*.

1769 Frecventează pe domnișoara Susanna von Klettenberg, pietistă devotată, „sufletul frumos“ din *Wilhelm Meister*. Concomitent se ocupă cu studii cabalistico-alchimiste. Vizitează la Mannheim sala de antichități.

Apare placheta *Cîntece noi*.

1770 Goldsmith : *Satul părăsit*.

1770 Continuă la Strassburg studiile de drept și audiază cursuri de medicină. Se îndrăgostește de Friederike Brion, fiica preotului din Sesenheim.

La îndemnul lui Herder, care îi influențează profund viziunea despre poezie, culege în Alsacia cîntece populare germane. Frecventează un grup de tineri scriitori „teribiliști” din *Sturm und Drang* — J. M. R. Lenz, Jung-Stilling, H. L. Wagner.

Cîntece pentru Friederike Brion.

1771 Klopstock : *Ode*.

1771 Promovează cu titlul de licențiat în drept. Avocat la Frankfurt.

Prima versiune a lui *Götz von Berlichingen*.

1772 Prima împărțire a Poloniei. Lessing : *Emilia Galotti*. Herder : *Despre originea limbii*.

1772 Colaborează împreună cu Herder la *Frankfurter Gelehrten Anzeiger* editat de Merck, organul programatic al curentului *Sturm und Drang*. La Wetzlar, unde petrece cîteva luni ca practicant la camera imperială de justiție, e în strînse relații de prietenie cu Charlotte Buff și logodnicul ei J. Chr. Kestner, ce vor apărea ca personaje în *Werther*. Alt prieten din același cerc, K. W. Jerusalem, se va sinucide curînd după plecarea lui Goethe.

Cîntecul de furtună al călătorului. Ganymed (poezie). *Despre arhitectura germană* (eseu).

1773 Bürger : *Lenore*. Herder : *Despre felul și arta germanilor*.

1773 *Cîntecul lui Mahomet. Prometeu*, fragment dramatic.

1774 Frecventează la Frankfurt pe prietena sa Maximiliane von La Roche, căsătorită de curînd cu negustorul de origine italiană P. A. Brentano. Conflictul iscat de gelozia acestuia precipită

scrierea lui *Werther*. Călătorie pe Rin în tovărășia lui Lavater. Vizita prințului moștenitor Karl August de Sachsen-Weimar. Studii spinoziste.

Clavigo (dramă burgheză). *Suferințele tânărului Werther* (o versiune moderată va apare în 1787). Concepe prima versiune a lui *Faust* (*Urfaust*).

1775 Începe războiul american de independență.

1775 Se logodește cu Lili Schöнемann. Împreună cu conții Stolberg, și ei amândoi poeți, călătorește în Elveția. Vizitează pe Lavater, la ale cărui *Fragmente fiziognomice* va colabora, și pe esteticianul Bodmer. Întors din călătorie, desface logodna. La invitația tânărului duce Karl August se stabilește la Weimar, „curtea muzelor”. Relații intime cu poetul iluminist Wieland și cu Charlotte von Stein.

1776 Klinger : *Furtună și avânt*. Lenz : *Soldații*.

1776 Este numit consilier secret de legatie și membru al conciliului de stat. La inițiativa lui Goethe sînt chemați la Weimar Herder și tragediana Corona Schröter. Se înființează la curte un teatru de amatori.

1777 Moartea sorei sale. Începe să lucreze la *Wilhelm Meister*.

Poemul *Călătorie prin munții Harz iarna*.

1778 Herder : *Cîntece populare*. Moartea lui Rousseau și a lui Voltaire.

1778 Călătorește cu ducele la Berlin și Potsdam. *La luna*. Balada *Pescarul*.

1779 Lessing : *Natban înțeleptul*.

1779 Călătorește cu ducele în Elveția. La Stuttgart, făcînd o vizită la Karlsschule, întâlnește pe Schiller, fără a-l cunoaște personal.
Ifigenia (prima versiune în proză). Poemul *Cîntecul spiritelor deasupra apelor*.

1780 Wieland : *Oberon*. Lessing : *Educarea speciei umane*.

1780 Intră în loja masonică.
Cîntecul de noapte al călătorului.

1781 Moartea lui Lessing. Schiller : *Hoții*. Kant : *Critica rațiunii pure*.

1781 Poemul *Granițele omenirii*.

1782 Moartea tatălui. Devine președintele consiliului de stat și primește titlu nobiliar. Se mută în casa de pe Frauenplan (astăzi muzeul Goethe, la Weimar).
Balada *Regele ielelor*.

1783 Preia conducerea finanțelor. Intră în ordinul masonic al Iluminaților. Vizitează la Göttingen pe aforistul G. Chr. Lichtenberg, profesor de fizică.
Poemele *Divinul, Ilmenau*. Balada *Cîntărețul*.

1784 Herder : *Idei pentru o filozofie a istoriei omenirii*.

1784 În urma unor îndelungate studii de anatomie descoperă osul intermaxilar. Ia parte activă la tratativele pentru alianța principilor germani.

1785 Se constituie alianța principilor germani. Procesul colierului compromite definitiv curtea franceză.

1785 Prima ședere la Karlsbad.

1786 Moare Frederic al II-lea al Prusiei.

1786 Pregătește, cu concursul lui Herder și Wieland, prima ediție de *Opere*. Nemaисуportînd îngustimea vieții de curte de la Weimar, pleacă de la Karlsbad incognito în Italia. Are revelația plantei originare. Prima ședere la Roma unde se ocupă de studii antice și frecventează un cerc de pictori germani (Tischbein, Angelika Kauffmann ș.a.).

Ifigenia în Taurida (versiunea în versuri).

1787 Schiller : *Don Carlos*.

1787 Călătorie la Neapole, unde cunoaște pe pictorul Philipp Hackert, și în Sicilia. A doua ședere la Roma.

Termină *Egmont*.

1788 Kant : *Critica rațiunii practice*.

1788 Se întoarce la Weimar, unde este eliberat de funcțiile administrative. Începe legătura cu Christiane Vulpius, lucrătoare la o manufactură. Prima convorbire cu Schiller la Rudolstadt. Vizita lui K. Ph. Moritz, romancier și istoric de artă.

1789 Izbucnește Revoluția franceză.

1789 Rupe definitiv cu Charlotte von Stein. Se naște fiul său August.

Termină *Tasso. Elegii romane*.

1790 Kant : *Critica judecării*. Război iminent între Prusia și Austria.

1790 Preia conducerea instituțiilor de știință și cultură (în special a Universității din Jena). Studii de optică, botanică și anatomie. Călătorie

la Venetia. Participă alături de duce la concentrările de trupe prusace din Silezia.

Faust (fragment). *Epigrame venetiene*. *Încercare de a explica metamorfoza plantelor*.

1791 Schiller : *Războiul de treizeci de ani*.

1791 Director al teatrului de curte din Weimar (pînă în 1817).

Primele înscenări importante : *Regele Ioan* de Shakespeare și *Don Carlos* de Schiller.

Contribuții la optică.

1792 Prima coaliție împotriva Franței revoluționare. Mișcări iacobine în Renania. Asaltul Tuileriilor.

1792 Participă în suita ducelui la campania în Franța. Canonada de la Valmy (20 septembrie) : „Astăzi și în acest loc începe o nouă epocă a istoriei universale“. Reconstrucția casei de pe Frauenplan.

1793 Execuția lui Ludovic al XVI-lea. Sciziunea între girondini și iacobini. A doua împărțire a Poloniei. Herder : *Scrisori pentru promovarea umanității*. Schiller : *Despre grație și demnitate*.

1793 Asistă la asediul orașului Mainz. Reprezintă la Weimar *Nunta lui Figaro* de Mozart. Eposul comic *Reineke vulpoiul*.

1794 Dictatura iacobină. Robespierre executat. Fichte și W. von Humboldt la Jena. Fichte : *Epistemologia*.

1794 Schiller îi oferă colaborarea la revista *Horen* (1795—1797) și îl îndeamnă la continuarea lui *Faust* și *Wilhelm Meister* ; începe corespondența regulată între Goethe și Schiller.

Ciclul nuvelistic *Convorbiri ale refugiaților germani*.

1795 Pacea de la Basel între Franța și Prusia. Schiller : *Despre poezia naivă și sentimentală. Scrisori despre educarea estetică a omului*. Jean Paul : *Hesperus*.

1795 Colaborare strânsă cu Schiller.
Basmul. Eseul polemic *Sansculotism literar*.

1796 Campania în Italia a lui Napoleon. Frații Schlegel la Jena : nașterea romantismului.

1796 Prima vizită a lui Jean Paul, marele romancier al preromantismului german, la Weimar. Goethe și Schiller pornesc campania satirică a *Xeniilor*. Eposul *Hermann și Dorothea*. Elegia *Alexis și Dora*. Traduce *Viața lui Benvenuto Cellini*.

1797 Hölderlin : *Hyperion*. A. W. Schlegel începe să traducă din Shakespeare.

1797 Își distruge scrisorile și își scrie testamentul. Călătorie în Elveția, ultima revedere cu mama. Baladele *Cântătorul de comori*, *Mireasa din Corint*, *Zeul și baiadera*, *Ucenicul vrăjitor*. Ciclul *Morărița*. Eseul *Despre poezia epică și dramatică*.

1798 Napoleon în Egipt. A doua coaliție. Frații Schlegel scot prima revistă a romanticilor, *Athenaeum*. Filozoful romantic Schelling la Jena. Schiller : *Tabăra lui Wallenstein*.

1798 Editează, împreună cu istoricul de artă H. Meyer, revista *Propyläen* (apare până în 1801).

1799 Lovitura de stat a lui Napoleon. Acuzat de ateism. Fichte este nevoit să părăsească Jena. Schiller termină trilogia *Wallenstein*. Schleiermacher : *Discursuri despre religie*.

- 1799 *Wallenstein* reprezentat la Weimar. Vizitele „proteului romantic“ Tieck și începutul corespondenței cu compozitorul și arhitectul berlinez Zelter. Schiller se mută la Weimar. Traduce *Mahomet* de Voltaire.
- 1800 Austriecii învinși de Napoleon la Marengo. Schiller : *Maria Stuart*. Jean Paul : *Titan*. Novalis : *Imnuri către noapte*. Schelling : *Sistemul idealismului transcendențial*.
- 1800 Lucrează împreună cu Schiller la conducerea teatrului.
Primele scene din *Faust*, partea a doua. Traduce *Tancred* de Voltaire.
- 1801 Pacea de la Lunéville ; teritoriile din vestul Rinului cedate Franței. Schiller : *Fecioara din Orléans*. Moartea lui Lavater și a lui Novalis.
- 1801 Boală gravă. Călătorie la băile Pyrmont. *Nathan înțeleptul* de Lessing reprezentat la Weimar.
- 1802 Herder : *Cid*.
- 1802 Intrigi ale lui Kotzebue, diplomat țarist și scriitor de mîna a doua, împotriva lui Goethe.
- 1803 Măsuri de mediatizare și secularizare în Germania, ca rezultat al supremației franceze. Moartea lui Klopstock și a lui Herder.
- 1803 F. W. Riemer secretarul lui Goethe. Vizita doamnei de Staël.
- 1804 Napoleon împărat. Moartea lui Kant. Schiller : *Wilhelm Tell*.
- 1804 Premiera lui *Wilhelm Tell*. Goethe deschide pentru public colecțiile sale de artă. Editează revista *Jenaer Literaturzeitung* (pînă în 1807).

Eseul *Winckelmann și secolul său*. Traduce *Ne-
potul lui Rameau* de Diderot.

1805 A treia coaliție ; bătălia de la Austerlitz. Grupa-
rea romantică de la Heidelberg : Brentano, Arnim,
Görres. Moartea lui Schiller.

1805 Boală gravă. Vizita prietenului din tinerețe
Fritz Jacobi.
Epilog la Clopotul lui Schiller.

1806 Napoleon înființează confederația renană și di-
zolvă Sfântul imperiu roman de națiune germană. Bătă-
lia de la Jena. Prăbușirea Prusiei. Brentano și Arnim
își publică culegerea de poezie populară *Cornul minunat
al băiatului*. Hegel : *Fenomenologia spiritului*.

1806 După bătălia de la Jena, Weimarul este jefuit
de trupele franceze. Goethe, amenințat cu moar-
tea, e salvat de Christiane. Găzduiește pe ma-
reșalii francezi Lannes, Victor și Augereau. Cu-
nunția cu Christiane. Redeschiderea teatrului.
Recenzie la Cornul minunat al băiatului. În-
cepe să apară la editorul Cotta prima ediție de
Opere (1806—1810, în 13 vol.).

1807 Pacea de la Tilsit. Fichte : *Cuvântări către națiunea
germană*.

1807 Premiera lui *Tasso*. Vizita Bettinei Brentano.
Dragostea pentru Minchen Herzlieb. Studiază
Cîntecul Nibelungilor. *Sonete*. Fragmentul dra-
matic *Pandora*.

1808 Începe războiul din Spania. Kleist : *Penthesilea* ;
Käthchen din Heilbronn ; *Bătălia lui Arminiu*. A. W.
Schlegel : *Prelegeri despre arta și literatura dramatică*.

1808 Nemulțumit de reprezentarea *Ulciorului spart* la Weimar, Kleist rupe cu Goethe. Moartea mamei. Cu ocazia congresului principilor de la Erfurt, Goethe are două întrevederi cu Napoleon. Intrigi cabotine împotriva lui Goethe. Apare *Faust*, prima parte.

1809 Război între Franța și Austria. Napoleon este înfrânt pentru prima oară la Aspern.

1809 Vizita filologului și folcloristului Wilhelm Grimm.
Afinitățile elective.

1810 Kleist : *Prințul de Homburg*.

1810 Vara la Teplitz.
Teoria culorilor.

1811 Sinuciderea lui Kleist.

1811 *Viața este vis* de Calderón reprezentată la Weimar. Vizita lui Sulpiz Boisserée, colecționar și istoric de artă. Vara la Karlsbad. Vizita lui Achim și Bettina von Arnim (Brentano).
Poezie și adevăr, vol. I.

1812 Campania lui Napoleon în Rusia. Nimicirea marii armate. *Basmele* fraților Grimm. Byron : *Childe Harold*.

1812 La Karlsbad și Teplitz, unde se întâlnește cu Beethoven.
Poezie și adevăr, vol. II.

1813 Ridicarea Prusiei. Bătălia de la Leipzig. Eliberarea Germaniei de sub ocupația napoleoniană. *Divanul* lui Hafiz în traducere germană. Moartea lui Wieland.

1813 Lupte la Weimar. Vizita lui Metternich și a lui W. von Humboldt. Schopenhauer la Weimar.

1814 Răsturnarea lui Napoleon. Intrarea trupelor aliate la Paris. Napoleon exilat pe insula Elba. Congresul de la Viena. Moartea lui Fichte.

1814 Călătorie în Renania. La Heidelberg vizitează colecția de vechi picturi germane a fraților Boisserée. La Frankfurt cunoaște pe J. von Willemer și Marianne Jung („Suleika“ din *Divan*). Începe *Divanul occidental-oriental. Poezie și adevăr*, vol. III.

1815 Întoarcerea lui Napoleon. Bătălia de la Waterloo. Napoleon exilat pe insula Sf. Elena. Înființarea Confederației germane.

1815 Ultima călătorie pe Rin și la Frankfurt. Se întâlnește din nou cu Marianne von Willemer (Jung). A doua ediție de *Opere* la Cotta (1815—1819, în 20 vol.).

1816 Frații Grimm : *Mituri și legende germane*. E. Th. A. Hoffmann : *Elixirul diavolului*.

1816 Moartea Christianei. Vizita Charlottei Kestner (Buff). Editează împreună cu H. Meyer revista de artă *Kunst und Altertum*.

1817 Sărbătoare studențească la Wartburg ; măsuri de opresiune ale lui Metternich.

1817 Vizita lui W. von Humboldt. Demisionează de la conducerea teatrului. Scate revista de științele naturii *Zur Naturwissenschaft überhaupt*. Ciclul gnomic *Cuvinte străvechi. Orfice*.

1818 Grillparzer : *Sappho*.

1818 Vara la Karlsbad. Vizita lui Zelter. Nașterea nepotului Walter.

1819 Hotărârile de la Karlsbad, îndreptate împotriva presci și mișcărilor studențești. Schopenhauer : *Lumea ca voință și reprezentare*.

1819 Vizita lui Schopenhauer. Vara la Karlsbad, în timpul congresului de miniștri.
Apare *Divanul occidental-oriental*.

1820 Mișcări revoluționare în Spania și Italia.

1820 La Marienbad și Karlsbad. Sculptorul Rauch îi modelează bustul. Nașterea nepotului Wolfgang.

1821 Moartea lui Napoleon. Începe războiul de eliberare al grecilor. Platon : *Gazeluri*.

1821 La Marienbad cunoaște pe Ulrike von Levetzow. Vizita medicului și eseistului C.G. Carus, autorul unor importante studii de filozofia naturii în spiritul goethean.
Eseul *Despre baladă*.

1822 Heine : *Poezii*.

1822 Strânse relații cu cancelarul von Müller la Weimar. La Marienbad, se îndrăgostește de Ulrike von Levetzow. Prelegeri științifice la curte.
Campania în Franța.

1823 Boală gravă. J. P. Eckermann devine secretarul lui Goethe.
La Marienbad se întâlnește din nou cu Ulrike von Levetzow ; criză pasională. Vizita pianistei poloneze Szymanowska.
Trilogia pasiunii. Ciclul liric *Paria*.

1824 Intensificarea reacțiunii. Moartea lui Byron.

1824 Începe corespondența cu Carlyle.

1825 Moartea lui Jean Paul. Carlyle : *Viața lui Schiller*.

1826 Eichendorff : *Din viața unui pierde-vară*.

1826 Vizite ale lui Sulpiz Boisserée și Grillparzer.
Elegia *La contemplarea craniului lui Schiller*.
Nuvela.

1827 Moartea lui Beethoven.

1827 Vizite ale lui Hegel și Zelter. Nașterea nepoatei Alma. Osemintele lui Schiller sînt depuse în cavoul princiar.
Apare *Helena*, fantasmagorie clasic-romantică (din *Faust*, partea a doua).

1828 Moartea ducelui Karl-August. Ultima vizită a lui Tieck. Apare corespondența cu Schiller.

1829 Pacea de la Adrianopole.

1829 Vizite ale lui David d'Angers și Mickiewicz.
Prima reprezentație cu *Faust* la Weimar.
Anii de călătorie ai lui Wilhelm Meister.

1830 Revoluția din iulie de la Paris. Revoluția din Polonia.

1830 Moare la Roma August von Goethe. Boală gravă (hemoragie).

1831 Moartea lui Hegel și a lui Achim von Arnim.
Grabbe : *Napoleon*. Lenau : *Poezii*.

1831 Goethe încheie partea a doua din *Faust* și sigilează manuscrisul : „Mi-am îndeplinit misiunea principală“.

1832 Ultima scrisoare, către W. von Humboldt (17 martie).

Goethe moare la 22 martie, în urma unei pneumonii ; ultimele sale cuvinte : „Mai multă lumină !“ Este înmormântat în cavoul princiar.

1833 Apar postum *Faust*, partea a doua, și *Poezie și adevăr*, vol. IV.

D. F.

PARTEA ÎNTII

‘Ο μὴ δαρεῖς ἄνθρωπος οὐ παιδεύεται’¹

¹ Omul nu poate fi educat fără să fie pedepsit (gr.).
8 — Poezie și adevăr, vol. I

Drept prefață la lucrarea prezentă, ale cărei greutatea îmi sînt cunoscute (prefață necesară acestei lucrări mai mult poate decît alteia), fie înfățișată aici scrisoarea prietenului care a prilejuit-o :

„Avem acum adunate laolaltă, scumpe prietene, cele douăsprezece părți ale operelor dumitale poetice și, parcurgîndu-le, găsim printre ele unele bucăți cunoscute alături de altele necunoscute ; cele uitate sînt împrăștiate prin această culegere. Nu te poți opri să nu- consideri cele douăsprezece volume, ce stau acum în fața noastră în același format, ca o unitate, din care ai dori să-ți extragi imaginea autorului și a talentului său. Este însă de netăgăduit că, în acest scop, o duzină de volume poate părea prea puțin, dacă te gîndești la vivacitatea începuturilor literare ale autorului și la lungul răstimp care s-a scurs de-atunci. De asemeni, în fața oricărei opere în parte nu poți tăgădui că de obicei ele au fost scrise în ocazii cu totul speciale și că în ele se răsfrîng atît aspecte ale lumii exterioare cît și trepte determinate ale unei

formații lăuntrice, după cum se pot observa de fiecare dată în ele maxime și convingeri morale și estetice trecătoare. În general, producțiile acestea sînt destul de lipsite de legătură ; adeseori abia dacă poți crede că au izvorît din spiritul aceluiași scriitor.

Prietenii dumitale n-au părăsit niciodată cercetarea și caută și acum, ca unii care cunosc mai de aproape felul vieții și cugetării dumitale, să dezlege unele enigme și să rezolve unele probleme ; ba chiar, o veche înclinare și o prietenie îndelungată venindu-le în ajutor, ei găsesc un anumit farmec în greutățile întîmpinate. Totuși, pe-alocuri, ne-ar prinde bine ajutorul pe care n-ar trebui să-l refuzi sentimentelor noastre prietenești.

Prima rugămintă pe care ți-o adresăm este aceea de a ne arăta ordinea cronologică a operelor grupate în noua ediție după anumite relații interioare și de a ne încredința, în legătură cu ele, împrejurările de viață și stările sufletești care le-au prilejuit, exemplele care te-au influențat, ca și principiile teoretice respectate în compunerea acelor opere. Dacă vei dedica această osteneală unui cerc restrîns, s-ar putea să rezulte ceva plăcut și folositor și pentru unul mai larg. Se cuvine ca scriitorul să nu se lipsească pînă în vîrsta cea mai înaintată de posibilitatea de a se întreține, chiar din depărtare, cu acei care simt o înclinare pentru el ; și dacă nu-i este dat fiecăruia să apară din nou, de la o anumită vîrstă înainte, cu opere noi și cu ecou puternic, este îngăduit scriitorului, ajuns în acea epocă a vieții în care cunoașterea lumii devine mai completă și propria lui conștiință mai limpede, să găsească plăcută și înviorătoare tratarea vechilor sale opere ca un simplu material și prelucrarea lor într-o formă ultimă, menită să acționeze din nou la educarea acelor care s-au format altădată împreună cu artistul și datorită lui.^a

Cererea aceasta, atît de prietenos exprimată, trezi numaidecît în mine dorința de a-i da urmare. Căci dacă în anii tineri ai vieții înaintăm cu pasiune pe drumul nostru propriu și, pentru a nu rătăci, respingem nerăbdători exigențele altora, mai tîrziu ne apare binevenit interesul care ne stimulează și ne îndrumă cu simpatie către o nouă activitate. De aceea, am pornit îndată la lucrarea preliminară de a delimita și rîndui, după datele lor, operele poetice mai mari și mai mici cuprinse în cele douăsprezece volume ale mele. Mi-am căutat timp și condiții favorabile pentru a-mi reprezenta împrejurările în care le-am produs. Dar lucrarea deveni curînd anevoioasă, deoarece erau necesare indicații și lămuriri amănunțite pentru a umple lacunele dintre cele publicate mai înainte. În primul rînd, îmi lipseau primele mele încercări, apoi unele scrieri începute și neterminate: ba chiar forma exterioară a unor lucrări terminate s-a schimbat cu desăvîrșire, deoarece în cursul timpului ea a fost în întregime prelucrată și turnată într-o formă nouă. În afară de aceasta, mai trebuia să-mi amintesc strădaniile mele în domeniul științelor și al altor arte și ceea ce, în aceste domenii aparent străine, am experimentat fie singur, sau împreună cu unii prieteni, lucrînd în tăcere sau comunicînd rezultatele mele publicului.

Toate acestea voiam să le intercalez succesiv, spre mulțumirea prietenilor mei; însă aceste strădanii și reflecții m-au dus mereu mai departe; căci dorind să corespund cererilor îndreptățite și ostenindu-mă să descriu în ordinea lor temporară mișcările mele lăuntrice, influențele exterioare și treptele teoretice și practice pe care am pășit pe rînd, m-am văzut ieșind din îngusta mea viață particulară în lumea cea largă; au ieșit la iveală figurile a nenumărați oameni de seamă, care m-au înrîurit fie de aproape,

fie de departe ; apoi marile frământări ale vieții politice a întregii lumi, care m-au influențat atît pe mine, cît și întreaga masă a contemporanilor, au trebuit să fie considerate cu deosebită atenție. Căci aceasta este tema principală a unei biografii : să descrie pe om în împrejurările vremii lui și să arate în ce măsură totalitatea lumii i se opune, în ce măsură îl favorizează, cum din acestea se formează o concepție despre lume și oameni și în ce chip, dacă este vorba de un artist, poet sau scriitor, concepția lui se răsfrînge din nou în afară. Dar pentru aceasta se cere un lucru greu de atins : anume ca individul să se cunoască pe sine și veacul său, pe sine, în măsura în care în orice împrejurări ar fi rămas același, veacul, ca pe unul care a dus cu sine, a determinat și a format deopotrivă pe cel ce i s-a supus sau pe cel care i-a rezistat, în așa fel încît să se poată spune că oricine, dacă s-ar fi născut chiar numai zece ani mai devreme sau mai tîrziu, ar fi trebuit, cît privește formația lui proprie și influența lui asupra celorlalți, să fi devenit cu totul altul.

În acest fel, din aceste considerații și încercări, din asemenea amintiri și reflecții a izvorît povestirea de față, și din acest punct de vedere al genezei ei trebuie ea gustată, folosită mai bine și judecată mai echitabil. Despre cele ce ar mai fi de spus în legătură cu modul pe jumătate poetic și pe jumătate istoric al tratării materiei, se va ivi deseori prilejul în cursul povestirii.

CARTEA ÎNȚII

Am venit pe lume la Frankfurt pe Main în ziua de 28 august 1749, o dată cu a douăsprezecea bătaie a clopotului de amiază. Constelația era fericită : Soarele la zenit stătea sub semnul Fecioarei, Jupiter și Venus îl priveau prietenos, Mercur fără împotrivire ; Saturn și Marte erau nepăsători ; numai Luna, era tocmai lună plină, își exercita puterea reflexului ei cu atît mai mult, cu cît ora ei planetară sosise. Din această pricină se împotrivi nașterii mele, care nu s-a putut produce decît după ce această oră a trecut.

Acestor semne îmbucurătoare, pe care mai tîrziu astrologii le interpretară cu totul în favoarea mea, le datorez faptul că am putut trăi ; căci, prin lipsa de dibăcie a moașei, m-am născut aproape mort și numai prin numeroase sforțări de tot felul am izbutit să văd lumina zilei. Împrejurarea aceasta, în care rudele mele au dat dovadă de îngrijorare, a folosit concetățenilor mei, deoarece bunicul dinspre mamă, primarul Johann Wolfgang Textor, a angajat, drept

urmare a acestei întâmplări, un mamoș și a pornit la introducerea sau înnoirea învățămîntului moșitului, lucru care va fi folosit multor copii născuți după mine.

Cînd vrei să-ți amintești cele mai îndepărtate evenimente din tinerețe, ți se întâmplă adesea să confunzi lucruri auzite de la alții cu cele care provin din propria ta experiență. Fără a întreprinde în această privință o cercetare exactă, care de altfel n-ar da nici un rezultat, țin minte că locuiam într-o casă veche — erau de fapt două case străpunse și unite între ele. O scară în formă de turn ducea către încăperi situate la nivel diferit și legate între ele prin trepte practice între etaje. Pentru noi, copiii, o soră mai mică și cu mine, locul cel mai plăcut al casei era largul vestibul de jos, care avea lîngă ușă un mare grilaj de lemn, datorită căruia era în directă legătură cu strada și cu aerul liber de afară. Multe case aveau o astfel de colivie. Femeile stăteau acolo și coseau sau împleteau, bucătăreasa își curăța salata, vecinele pălăvrăgeau între ele și strada căpăta astfel, pe timp frumos, un aspect meridional. Te simțeai liber în această familiaritate cu viața obștească. Prin grătiile coliviei intrau și copiii în legătură cu vecinii ; de pildă, pe mine mă îndrăgira mult cei trei frați von Ochsenstein, moștenitorii fostului primar, care locuiau în fața casei noastre și care toată ziua se ocupau de mine și mă tachinau în fel și chip.

Acești vecini ai mei, oameni de altfel mai mult gravi și solitari, îmi povesteau fel de fel de snoave și păcăleli, care mă îmboldeau să le imit. Voi aminti numai una din aceste pozne. Tocmai avusese loc tîrgul de oale și nu numai bucătăria fusese aprovizionată, pentru cîtva timp, cu mărfuri de soiul ăsta, dar și nouă, copiilor, ni se cumpărase o asemenea veselă în miniatură pentru jocurile noastre. Într-o

frumoasă după-amiază, pe când în casă domnea liniștea, mă jucam în colivie cu oalele și străchinile mele, dar pentru că nu știam ce să mai fac cu ele, azvîrlui unul din aceste vase pe stradă și mă bucuram auzind zgomotul vesel al cioburilor. Frații Ochsenstein, care vedeau că isprava mea îmi făcea atîta plăcere, încît băteam cu mare voioșie din palme, strigară : „Încă una !” Nu pregetai să mai azvîrl o oală și cum ei continuau să ceară : „Încă una ! încă una !”, spărsei de caldarîm toate străchinuțele, tigăițele și cănițele mele. Vecinii mei continuară să-și arate aprobarea, iar eu eram nespus de fericit că le puteam face pe plac. Rezervele mi se terminaseră, dar ei continuau să mă îndemne : „Încă una !” Mă repezii atunci glonț în bucătărie și adusei farfuriile de pămînt care, spărgîndu-se, ne oferiră un spectacol și mai vesel ; alergam încolo și înapoi, aducînd o farfurie după alta, după cum le puteam ajunge pe raftul lor și fiindcă frații Ochsenstein nu se declarau mulțumiți, făcui praf toate vasele pe care le putusem căra. Abia într-un târziu se ivi cineva care mă opri. Dar dezastrul se întîmplase și, pentru atîta olărie spartă, avurăm cel puțin o anecdotă hazlie, de care șireții autori se înveseliră pînă la sfîrșitul vieții lor.

Mama tatălui meu, în casa căreia locuiam de fapt, stătea într-o odaie mare, cu ferestre spre curte, lîngă vestibul, și noi ne întindeam cu jocurile noastre pînă la fotoliu, ba chiar, cînd era bolnavă, pînă la patul ei. Îmi amintesc de ea oarecum ca de un spirit, ca de o femeie plăcută la înfățișare, slăbuță, îmbrăcată totdeauna curat și în alb. Mi-a rămas în minte : blîndă, prietenoasă, binevoitoare.

Auzisem că străzii pe care se găsea casa noastră i se spunea „Groapa cu cerbi” ; dar pentru că nu vedeam nici groapă și nici cerbi, voiam să știu de unde provine expresia aceasta. Nî s-a povestit atunci

că locuința noastră se afla pe un loc, altădată în afara orașului și că, acolo unde se întindea acum strada, fusese pe vremuri o groapă, în care erau crescuți mai mulți cerbi. Animalele erau ținute și hrănite acolo, fiindcă, după un vechi obicei, Senatul trebuia să se ospăteze în fiecare an dintr-un cerb, care pentru această zi festivă urma să se găsească la îndemână, chiar când printii și cavalerii limitau sau stînjeneau dreptul de vînătoare al orașului, sau când dușmanii îl asediau și-l ferecau. Explicația ne-a plăcut și am fi dorit ca și în vremurile noastre să mai fi putut vedea un loc în care sălbăticiunile să fie domesticate.

Partea din spate a casei avea, mai cu seamă de la ultimul ei cat, o foarte plăcută vedere asupra unei întinderi nesfîrșite de grădini, care ajungeau pînă aproape de zidurile orașului. Din păcate însă, o dată cu transformarea terenurilor comunale în grădini particulare, casa noastră și alte cîteva așezate la colțul străzii fuseseră mult strîmtorate, deoarece casele dinspre tîrgul de cai își însușiseră întinse acareturi și mari grădini, în timp ce noi eram lipsiți, din pricina zidului destul de înalt al curții, de acest paradis apropiat.

La al doilea cat se găsea odaia pe care o numeam grădina, pentru că acolo, prin cîteva plante cultivate la ferestre, încercam să înlocuim lipsa unei grădini adevărate. Acolo a fost, în timpul copilăriei, colțul meu preferat, nu trist, dar încărcat de doruri; dincolo de grădini, dincolo de zidurile orașului și peste șanțuri, se vedea o cîmpie rodnică și frumoasă, aceea care mergea către Höchst. Acolo, în timpul verii, îmi învățam lecțiile, pîndeam furtunile și nu mă puteam sătura să privesc apusul soarelui, către care erau îndreptate ferestrele încăperii. Dar cum în același timp îi vedeam pe vecini umblînd prin grădinile lor

și îngrijindu-și florile, pe copii jucându-se, oameni strînși laolaltă veselindu-se, auzcam bilele rostogolindu-se și popicele căzînd, în mine se trezi de timpuriu un simțămînt al singurătății și dorul răsărit din el, corespunzător înclinării sădite de natură în sufletul meu — acea înclinare gravă și plină de presimțiri, care în curînd și apoi din ce în ce mai lămurit trebuia să-și arate înrîurirea.

Modul în care era construită bătrîna noastră casă, plină de colțuri întunecate, era menit să stîrnească fiori de frică unor suflete de copii. Din nefericire mai dăinuia principiul de educație potrivit căruia trebuia să fie înăbușit în sufletul copiilor orice sentiment de teroare în fața nevăzutului, trebuiau să fie deprinși cu frica. Eram obligați deci să dormim singuri, iar cînd aceasta ni se părea cu neputință și cînd ne ridicam încet din pat pentru a ne duce lîngă vreun servitor, ne ieșea în cale tata, care, deghizat în halatul lui de noapte, ne înspăimînta și ne alunga la culcușurile noastre. Rezultatul greșit al acestui sistem și-l poate închipui oricine. Cum poate cineva să se vindece de spaimă, dacă se teme din două părți? Mama, totdeauna veselă, împrăștiind în juru-i voioșia, a găsit un mijloc pedagogic mai bun. Ea știu să-și atingă scopul prin recompense. Era vremea piersicilor, făgăduite în fiecare dimineată din belșug, dacă izbuteam să ne învingem frica din timpul nopții. Experiența dădu roade și ambele părți fură mulțumite.

În interior, privirea îmi era atrasă mai cu seamă de un șir de vederi din Roma, cu care tata împodobise un coridor; vederile fuseseră gravate de unii precursori ai lui Piranese¹, buni cunoscători ai arhitecturii și perspectivei și al căror ac fusesse deosebit de clar și prețios. Priveam astfel zilnic Piazza del

¹ *Giambattista Piranese* (1720—1778), gravor din Roma.

Popolo, Coliseul, exteriorul și interiorul catedralei Sfântul Petru, piața din fața catedralei, castelul Sant Angelo și multe altele. Aceste imagini mi se întipăriră adânc în minte și tata, om de obicei laconic, avea uneori bunătatea să ne descrie vreunul din aceste monumente. Predilecția sa pentru limba italiană și pentru tot ce sta în legătură cu Italia era vădită. Așa, de pildă, uneori ne arăta o mică colecție de marmure și obiecte naturalistice, pe care o adusese de acolo, iar o bună parte din timp și-o petrecea compunând în italianește descrierea călătoriei sale, descriere a cărei redactare și transcriere o făcea în niște caiete, cu propria lui mână, încet și exact. Un bătrîn și vesel profesor de italiană, Giovinazzi, îl ajuta la aceasta. De altfel, cum bătrînul nu cînta rău de loc, mama trebuia să-și găsească timp să-l acompanieze zilnic la pian și să cînte ea însăși, așa încît curînd, și mai înainte de a o înțelege, ajunsei să învăț pe dinafară aria *Solitario bosco ombroso*¹.

Tatei îi plăcea mult să învețe pe alții și cum nu se mai ocupa de afaceri, se consacra cu drag să transmită și altora cunoștințele și talentele sale. Astfel, în primii ani ai căsătoriei lor, o deprinsese pe mama să scrie neîncetat, să cînte la pian și din gură; ba chiar ea se văzu silită să-și însușească puține și anevoioase cunoștințe de limba italiană.

În orele libere, stăteam de obicei la bunica, în a cărei cameră spațioasă găseam loc destul pentru jocurile noastre. Bunica știa să ne ocupe cu fel de fel de mărunțișuri, ba ne mai și răsfăța cu cîte ceva. Într-o seară de Crăciun ea încunună toate bunătățile sale, oferindu-ne o reprezentație de păpuși și făcînd astfel să pătrundă în vechea noastră casă o

¹ *Singuratică pădure umbroasă* (it.), arie a compozitorului italian Corri, pe versuri de *Pietro Metastasio* (1698—1782), poet italian.

lume nouă. Acest spectacol neașteptat atrase cu putere tinerele noastre suflete ; mai ales asupra băiatului făcu o impresie neobișnuită, prelungită apoi într-un amplu și lung ecou.

Mica scenă cu personajele ei mute, care la început ne-a fost doar arătată, dar care mai apoi ne-a fost încredințată pentru a-i da viață și însuflețire dramatică, deveni copiilor cu atît mai scumpă cu cît ea ne fusese lăsată moștenire de buna noastră bunică, ascunsă mai întîi privirilor noastre prin progresele bolii, smulsă apoi pentru totdeauna de moarte. Disparația ei avu pentru întreaga familie o însemnătate cu atît mai mare cu cît aduse adînci prefaceri în felul nostru de viață.

Atîta vreme cît bunica trăise, tata n-a vrut să schimbe sau să înnoiască nimic din casă, dar era știut că se pregătește pentru o renovare completă, pe care acum o întreprinse de îndată. La Frankfurt, ca în mai multe orașe vechi, cînd se construia vreo casă de lemn, oamenii își îngăduiau, pentru a cîștiga spațiu, să înainteze deasupra străzii nu numai cu primul cat, dar și cu caturile superioare, așa încît străzile se îngustau, devenind tot mai întunecate și înfricoșătoare. În cele din urmă a apărut o lege potrivit căreia oricine ar fi vrut să clădească din nou să fie obligat a nu depăși temeliile decît la primul cat, celelalte urmînd să cadă vertical pe acesta. Tata, mai puțin îngrijorat de înfățișarea exterioară a casei, cît de confortul ei în interior, și pentru a nu se lipsi de ieșindul de la catul al doilea, se folosi de un subterfugiu, întrebuițat și de alții înaintea lui, sprijinind părțile superioare ale casei, scoțînd apoi și înlocuind de jos în sus pe cele inferioare, așa că, deși, pînă la urmă nu rămînea mai nimic din vechea casă, clădirea cea nouă părea rezultatul unei reparații. Cum înlocuirea părților vechi prin cele noi se

lăcea treptat, tata își propusese, pentru a supraveghea și conduce lucrările, să nu se mute din casă, căci pe de o parte el se pricepea foarte bine în tehnica construcției, iar pe de alta nu voia să se despartă de familie. Începu atunci o nouă epocă pentru copii, plină de întâmplări neașteptate și foarte ciudată. Să vezi cum odăile, unde adeseori fuseși închis și constrâns la învățătură și la alte îndeletniciri destul de puțin plăcute, cum coridoarele în care te jucaseși, cum zidurile pentru a căror întreținere și curățenie se depunea atîta grijă, să le vezi cum cad sub tîrnăcopul zidarului și sub barda dulgherului, în timp ce tu rămîi sus, pe grinzile sprijinite, oarecum suspendat în aer, și ești obligat, ca și mai înainte, să-ți faci lecția și munca ta obișnuită — toate acestea produceau oarecare zăpăceală în capetele noastre tinere, lucru care nu se putea îndrepta chiar atît de ușor. Dar noi copiii nu prea eram stingheriți, deoarece cîștigaserăm acum spațiu mai mare pentru jocurile noastre și multe prilejuri să ne legănăm pe bîrne și să sărim de pe o scîndură pe alta.

Tata își executa planul cu îndărătnicie. Dar cînd acoperișul fu în parte ridicat și, în ciuda mușamalelor întinse, ploaia ajunsese pînă la paturile noastre, atunci el se hotărî, deși fără nici o bucurie, să-și încredințeze pentru cîtva timp odraslele unor prieteni binevoitori care se oferiseră să-i adăpostească, și să-i trimită într-o școală publică.

Schimbarea aceasta era oarecum neplăcută, căci lăsînd copiii — crescuți pînă atunci în izolare, în curățenie și cu distincție, dar și cu severitate — să se amestece în masa neșlefuită a altor tinere vlăstare, cei dintîi se găsiră pe neașteptate în situația de a suferi de pe urma vulgarității și a răutății celorlalți, fiindcă le lipseau armele și capacitatea de a se apăra.

În vremea asta, îmi cunoscui pentru prima dată orașul natal, străbătându-l în toate părțile, mereu mai liber și mai nestînjenit, fie singur, fie cu tovarăși veseli. Pentru a putea împărtăși întrucîtva impresia pe care mi-a făcut-o întreaga regiune în gravitatea ei demnă, trebuie să încep cu descrierea locului nașterii mele, așa cum se desfășura înaintea mea, cu felurile lui părți. Mult îmi plăcea să mă plimb pe marele pod de pe Main. Lungimea, soliditatea și aspectul lui frumos făceau din el o construcție remarcabilă. Podul era singurul monument rămas din timpuri mai vechi ca o mărturie a grijii pe care autoritățile civile o datoresc cetățenilor. Măsuram în sus și în jos cu privirea minunatul rîu, și cînd zăream sclipind în soare cocoșul de aur așezat pe crucea podului eram cuprins totdeauna de o senzație de plăcere. De obicei ne duceam să ne plimbăm la Sachsenhausen și acolo, pentru un creîtar, ne bucuram în tihnă de traversarea rîului. Ne strecuram pînă la piața de vinuri, admiram mecanismul macaralelor care descărcau mărfurile, dar ne distra mai ales sosirea corăbiilor de marfă, din care coborau din cînd în cînd unele tipuri bizare. Cînd ne înapoiam în oraș, salutăm totdeauna cu pietate clădirea denumită „Saalhof“, așezată — pare-se — pe locul unde se ridica altădată castelul lui Carol cel Mare¹ și al urmașilor lui. Ne pierdeam în vechiul cartier al meșteșugarilor și, în zilele de tîrg, în gloata care se strîngea în jurul bisericii Sfîntul Bartolomeu. Din vechime se înghesuise aici claie peste grămadă mulțimea negustorilor de mărunțișuri și cum fiecare se lupta să-și ocupe un loc, n-a fost ușor să se găsească mai tîrziu vreunul pentru un stabiliment mai încăpător și mai

¹ Rege al francilor și împărat al Imperiului roman de Apus (742—814).

luminos. Foarte prețioase erau pentru noi dughenele așa-numitului Pfarreisen, unde pentru un gologan puteam cumpăra niște coli de hârtie colorată, cu animale aurite pe ele. Rareori ne vîram prin mica, aglomerată și murdara piață de alimente și îmi amintesc că am fugit totdeauna cu groază din fața îngustelor și urîtelor măcelării învecinate cu piața. Cu atît mai mult ne plăcea să ne plimbăm prin piața Römerberg. Drumul către orașul nou îl străbăteam plini de voieșie și desfătare ; ne necăjea numai faptul că nu exista o stradă directă de la biserica Maica Domnului către strada principală a orașului și că trebuia să facem totdeauna un ocol mare prin Ulița Iepurilor sau prin Poarta Caterinei. Dar ceea ce putea atrage mai ales atenția copilului erau numeroasele orașe mai mici cuprinse în orașul cel mare, fortificațiile dinăuntrul cetății, cartierul din jurul mănăstirii, încins de ziduri și toate locurile zidite ca o cetate, lăsate moștenire de veacurile trecute : hanul Nürnberg, spitalul Compostella, Stînca neagră, casa familiei Stallburg și alte multe întărituri devenite în cursul timpului case de locuit și ateliere de meșteșugari. Frankfurtul nu posedă pe vremea aceea nici o construcție care să producă o impresie arhitectonică înălțătoare : totul indica o vreme îndepărtată și foarte agitată pentru oraș și regiunea din jurul lui. Porți și turnuri la marginile vechiului oraș, apoi iarăși porți, turnuri, ziduri, poduri, valuri și șanțuri, ca un brîu în jurul orașului, totul arăta lămurit că numai nevoia de a ocroti viața obștească în zile tulburi le crease și că piețele și străzile, chiar cele noi, larg și frumos croite, își aveau originea numai în arbitrariul întîmplării și nu în vreun spirit ordonator. Așa se statornici în micul băiat gustul pentru timpurile trecute, nutrit și favorizat și de vechile cronici și gravuri, ca, de pildă,

aceea executată de Grave¹, reprezentînd asediul Frankfurtului. Tot așa luă naștere interesul lui pentru simplele stări omenești în variata lor rînduală firească, fără multe pretenții și preocupări de frumusețe. Una din cele mai atrăgătoare plimbări ale noastre era deci aceea pe care căutam s-o facem de mai multe ori pe an pe zidurile dinăuntru ale orașului. Grădini, curți, clădiri dosnice se țin lanț pînă la coridorul dintre zidurile dinăuntru și dinafară; vezi mii de oameni în micile lor gospodării strîmtoare și retrase. De la grădinile împodobite și arătoase ale bogatului pînă la livada cetățeanului grijiu față de nevoile lui și pînă la fabricile, nălbitoarele și alte întreprinderi asemănătoare, și chiar pînă la cimitir — căci o întreagă lume era cuprinsă în incinta orașului — treceai prin fața unui spectacol felurit și uimitor, mereu altul la fiecare pas, de care curiozitatea noastră de copii nu se mai sătura. Dracul cel șchiop, cînd ridicase acoperișurile Madridului în timpul nopții, arătase mai puține lucruri prietenului său decît vedeam noi sub cerul liber, ziua-n amiaza mare. Cheile de care aveai nevoie pentru a pătrunde prin mulțimea turnurilor, scărilor și porțițelor erau păstrate de un funcționar al primăriei și, pentru a le obține, nu precupețeam lingușirile adresate ajutoarelor lui.

Mai însemnată și, într-un alt sens, mai rodnică era impresia pe care ne-o făcea palatul Primăriei, așa-zisul Römer. Ne plăcea să ne pierdem în marile lui săli boltite de jos. Izbuteam să pătrundem chiar pînă în vasta, simpla sală a consiliului. Pereții acesteia, îmbrăcați pînă la o anumită înălțime în lambriuri de lemn, erau mai sus albe, ca și bolta sprijinită pe ele, fără nici o pictură sau vreo altă podoabă

¹ *Hans Grave*, gravor în lemn, original din Amsterdam. A trăit în secolul al XVI-lea.

artistică. Numai pe peretele din față mult deasupra capetelor, se putea citi scurta inscripție :

Vorba unui singur om
Este vorba nimănui ;
Drept este să ascuți două.

După o rînduială din vechime, în jurul sălii, sprijinindu-se de lambiriuri și ridicate de la pămînt cu o treaptă, erau așezate băncile destinate membrilor adunării. Privindu-le, înțelegeam fără greutate de ce feluritele ranguri ale Senatului nostru erau împărțite după bănci. Îndată ce intrai pe ușă, pe mîna stîngă și pînă în colțul opus, pe prima bancă stăteau jurații. În colț prezida primarul, singurul care avea o măsuță în fața sa. La stînga, pînă către ferestre, își aveau locurile domnii din cea de-a doua bancă. Sub ferestre, pe a treia bancă, se așezau meseriașii. În mijlocul sălii, în fața unei mese, stătea secretarul consiliului.

Pătrunzînd în Römer, ne vîram în îmbulzeală, printre cei care așteptau să fie primiți în audiență de primar. Mare atracție exercita asupra noastră tot ce sta în legătură cu alegerea și încoronarea împăraților. Știam să cîștigăm favoarea paznicilor pentru a dobîndi îngăduința să ne urcăm pe luminoasa scară imperială, pictată în fresco, de obicei închisă cu zăbrele. Sala pentru alegeri, împodobită cu tapete purpurii și cu chenare de aur minunat întortocheate, ne inspira respect. Priveam cu mare atenție porțile pictate cu mici copii sau genii protectoare îmbrăcate în mantie imperială și încărcate cu insignele imperiului și nădăjduiam că vom putea odată să vedem cu ochii noștri solemnitatea unei încoronări. O dată ce avusesem fericirea să ne strecurăm în această sală, greu mai eram smulși de acolo și cel mai bun prieten al nostru devenea acela care, în fața tuturor împăraților, pictați pînă la cingătoare în partea de sus

a pereților, ar fi fost dispus să ne povestească ceva despre isprăvile lor.

Despre Carol cel Mare aflam întâmplări ca din basme; dar lucrurile istoricește interesante începeau abia cu Rudolf de Habsburg¹, care prin bărbăția sa știuse să pună capăt unei epoci de mare confuzie. Și Carol al IV-lea² ne atrăgea atenția. Auzisem despre bula de aur și despre groaznica lui procedură penală, prevăzînd pedeapsa capitală, cît și despre faptul că îi iertase pe locuitorii Frankfurtului pentru devotamentul ce-l arătaseră nobilului său rival imperial, Günther von Schwarzburg³. Ascultam laudele ce i se aduceau lui Maximilian⁴, prietenul oamenilor și al cetățenilor, căruia i se prevestise că va fi ultimul împărat dintr-o casă germană; ceea ce s-a și întîmplat, deoarece la moartea sa, alegerea a oscilat între regele Spaniei, Carol al V-lea⁵ și regele Franței, Francisc I⁶. Se adăuga cu îngrijorare că o astfel de prevestire sau un asemenea semn deveneau din nou actuale, căci era evident faptul că rămăsese numai un loc liber pentru portretul unui împărat — împrejurare care, deși întîmplătoare, îi pune pe gînduri pe patrioți.

În preumblările noastre, ne abăteam și pe la Dom pentru a vizita mormîntul cinstitului Günther, cel prețuit de prieteni și dușmani. Ciudata piatră, care acoperea altădată mormîntul, a fost ridicată în strană.

¹ Împărat al Germaniei; întemeietor al monarhiei austriace (1218—1291).

² Carol al IV-lea (1316—1378), împărat al Germaniei. El a promulgat *Bula de aur*, care a fost mult timp carta de organizare a imperiului german.

³ A fost și el ales în 1349, la Frankfurt, împărat al Germaniei.

⁴ Maximilian I (1459—1519), împărat al Germaniei.

⁵ Carol al V-lea (*Quintul*) (1500—1558), rege al Spaniei, ales în 1519 împărat al Germaniei.

⁶ Francisc I (1494—1547), rege al Franței.

Ușa de alături, care ducea în conclav, ne-a rămas multă vreme închisă, pînă cînd izbutirăm să obținem de la autoritățile superioare îngăduința să intrăm în acest loc atît de important. Am fi făcut însă mai bine să continuăm a ni-l reprezenta prin puterea fan-teziei noastre, căci găseam că această remarcabilă încăpere a istoriei germane, unde prinții cei mai pu-ternici se adunau pentru fapte de mare însemnătate, nu era nicidecum împodobită, așa cum s-ar fi cuve-nit, ci poclăită printr-o mulțime de bîrne, drugi, schele și alte piedici de soiul acestora, pe care le-ai fi dorit înlăturate de acolo. Dar cu atît mai mult ne-a fost stîrnită închipuirea și inima ne-a crescut cînd ni s-a îngăduit să asistăm, la Primărie, la prezentarea bulei de aur unor distinși vizitatori străini.

Cu multă lăcomie a ascultat apoi băiatul pove-stiturile repetate cu plăcere de ai săi, ca și de rude mai bătrîne și de cunoscuți, despre ultimele încoronări care avuseseră loc la scurte intervale; nu era om ceva mai în vîrstă din Frankfurt care să nu fi con-siderat aceste evenimente și pe acelea care le însoți-seră drept punctul culminant al vieții sale. Pe cît de strălucită fusese încoronarea lui Carol al VII-lea ¹, la care, mai cu seamă, ambasadorul Franței oferise splen-dide serbări costisitoare și de un gust ales, cu atît mai triste fură urmările ei pentru bunul împărat, care nu-și putu păstra reședința sa din München și tre-bui să implore ospitalitatea orașelor libere.

Dacă încoronarea lui Francisc I fusese mai puțin măreață, ea avusese totuși mai multă strălucire, da-torită prezenței împărătesei Maria Theresia ², a cărei

¹ Elector de Bavaria, a fost ales în 1742 împărat al Ger-maniei.

² *Maria Theresia de Austria* (1717—1780), împărăteasă a Germaniei, regină a Ungariei și Boemiei. A dus un război îndelungat împotriva Prusiei, așa-numitul război de șapte ani.

frumusețe făcuse asupra bărbaților o tot atât de puternică impresie ca și impunătoarea figură cu ochi albaștri a lui Carol al VII-lea asupra femeilor. Cel puțin așa reieșea din faptul că cele două sexe se întreceau în dorința de a-mi transmite ideea cea mai favorabilă despre cei doi suverani. Toate aceste descrieri și povestiri erau depănate cu sufletul voios și împăcat; căci pacea de la Aachen¹ pusese capăt deocamdată tuturor conflictelor, așa că, în afară de serbările de altădată, povestitorii tihniți mai vorbeau și despre convoaiele de război care se scurseseră prin fața lor, despre bătălia de la Dettingen² și despre atâtea alte fapte memorabile ale trecutului. Așa cum se întâmplă totdeauna după restabilirea păcii, încercările trecutului păreau a se fi petrecut numai pentru a-i face pe oamenii fericiți și lipsiți de griji ai prezentului să-și folosească în mod plăcut vremea.

Dar abia petrecuseși o jumătate de an în sfera aceasta a importantelor evenimente ale patriei, că iată venea iar vremea bîlciului cel mare, ce producea în capetele tuturor copiilor o agitație nemaipomenită. Răsăriră unui oraș nou înăuntrul celui vechi, prin construirea atîtor dughene, animația neobișnuită, descărcarea și despachetarea mărfurilor, descătușau din primele momente o curiozitate activă și o nelimitată dorință de a te împărtăși din atâtea bunuri pe care băiatul, pe măsură ce treceau anii, încerca s-o satisfacă într-un chip sau altul, după cum i-o îngăduiau micile mijloace ale pungii sale. În același timp își forma în minte ideea despre bunurile pe care le

¹ Pacea de la Aachen a fost încheiată în 1748. Prin ea s-a terminat războiul de succesiune la tronul Austriei.

² Bătălia de la Dettingen (1743) a avut loc între armatele franco-bavareze și cele anglo-austriace și a fost cîștigată de cele din urmă.

produce lumea, despre nevoile ei și despre câte pot schimba între ei locuitorii diferitelor părți ale lumii.

Epocile acestea, ce se repetau în fiecare primăvară și toamnă, erau precedate de festivități osebite, cu atît mai prețuite cu cît ele ne aduceau viu în fața timpurilor de altădată și tot ce se mai păstrase din ele. Joia dinaintea primei săptămîni de bîlci, tot poporul era în picioare, îmbulzindu-se către șoseaua prin care se intra în oraș, către pod și pînă dincolo de Sachsenhausen ; toate ferestrele erau ocupate, deși în acea zi nu se întîmpla nimic deosebit. Mulțimea părea că se află acolo numai pentru a se îmbulzi și spectatorii nu voiau decît să se privească unii pe alții. Evenimentele mai de seamă nu se produceau decît o dată cu căderea nopții și se cunoșteau mai mult din auzite decît fuseseră văzute cu ochii.

În tulburile vremuri de altădată, cînd fiecare își îngăduia să facă ceea ce este drept sau nedrept după bunul său plac, negustorii care călătoreau către bîlciul cel mare erau sîcîțiți și chinuiți de tîlhari de rînd sau de spiță nobilă, așa încît principii și puternicele orașe libere dădeau supușilor lor gărzi înarmate, pentru a-i însoți pînă la Frankfurt. Dar cum cetățenii orașelor libere nu voiau să renunțe la drepturile lor, ei trimiteau oameni în întîmpinarea noilor sosiți și se iscau uneori conflicte în legătură cu punctul pînă la care gărzile puteau să înainteze, sau dacă puteau pătrunde în oraș. Fiindcă împrejurări de acestea se produceau nu numai cu negustorii și în epoca bîlciului, dar și cînd persoane de vază, în vreme de pace sau de război, dar mai cu seamă în epoca alegerilor, veneau la Frankfurt, se ajungea adeseori la încăierări și anume atunci cînd gărzile, ce nu erau primite în oraș, doreau să pătrundă împreună cu stăpînii lor. În decursul timpului avuseseră loc multe tratative în această privință, fuseseră încheiate con-

venții, deși totdeauna cu rezerve de o parte și de alta, și nu fusese părăsită nădejdea că odată și odată conflictul secular va fi aplanat și că întreaga stare de lucruri, din pricina căreia dezbinarea durase atîta vreme și luase adeseori forme atît de violente, va putea fi considerată drept inutilă, dacă nu chiar de prisos.

În timpul acesta, companii cetățenești de cavalerie cu comandanții lor în frunte alergau la diferitele porți ale orașului, îi căutau pe călăreții și husarii orașelor imperiale, împreună cu căpitanii lor, îi primeau și ospătau. După ce zăboveau pînă către seară, intrau călare în oraș, ferindu-se de mulțimea care aștepta ; și se întîmpla ca unii din cetățenii călăreți să nu-și poată stăpîni nici calul și nici nu se puteau ține pe el. Convoaiele cele mai însemnate intrau prin poarta de la capul podului și de aceea mulțimea se îmbulzea mai ales acolo. În fine, o dată cu căderea nopții sosea și poștalionul de la Nürnberg însoțit în același chip. Cum umbla vorba că, după datină, în poștalion trebuie să fie întotdeauna și cîte o babă, ștregarii străzilor îl întîmpinau cu strigăte asurzitoare, deși călătorii din interiorul trăsurii nu puteau fi în nici un caz deosebiți unul de altul. Năvala mulțimii pe urma poștalianului ce intra pe poarta podului era amețitoare și de necrezut ; și de aceea casele din apropierea acestui punct erau cele mai căutate de către spectatori.

O altă solemnitate, cu mult mai ciudată, care se desfășura la lumina zilei în fața publicului agitat, era „judecata suflătorilor“. Ea amintea de acele timpuri vechi în care orașele comerciale căutau să modereze, dacă nu să se elibereze cu totul de obligațiile vamale, crescute o dată cu negoțul și meseriile. Împăratul, care avea nevoie de aceste orașe, acorda o astfel de libertate acolo unde lucrul sta în puterea

sa, dar de obicei numai pentru un an, așa că ea trebuia înnoită anual. Toate acestea se petreceau înaintea de bîlciul Sfîntului Bartolomeu, cînd se ofereau daruri simbolice primarilor imperiali, care uneori erau și șefi ai vămilor, și anume, în timp ce ei țineau judecată împreună cu jurații lor. Mai tîrziu, cînd primarul nu mai era așezat de împărat în scaunul său, ci ales de oraș, el își păstră privilegiile, iar eliberarea de vamă ca și ceremoniile prin care deputații din Worms, Nürnberg și Alt-Bamberg veneau să obțină aceste vechi favoruri, rămaseră pînă în timpurile noastre. În ziua dinaintea nașterii Maicii Domnului se anunța o ședință publică de judecată. În marea sală imperială stăteau într-o incintă, sus pe o tribună, jurații și, cu o treaptă mai sus, în mijlocul lor, primarul străjuia la dreapta de împuternicirii părților interesate. Actuarul începea să citească cu glas tare hotărârile importante luate în acea zi; procuratorii cereau copie după ele, făceau apel sau tot ceea ce socoteau că este necesar.

Deodată o muzică ciudată vestea sosirea secolelor anterioare. Erau trei muzicanți, dintre care unul cînta dintr-un fluier ciobănesc, celălalt din fagot și al treilea din oboi. Purtau mantale albastre brodate cu aur; aveau notele fixate pe mînci și capul acoperit. Așa ieșiseră din hanul lor, urmați de delegați și suita acestora, chiar în clipa cînd bătuse ora zece. Ei pătrundeau în sală urmăriți de privirile curioase ale localnicilor și ale străinilor. Judecata se suspenda; muzicanții și însoțitorii lor se opreau înaintea barei, delegatul ieșea din rînduri și se așeza în fața primarului. Darurile simbolice, cerute de datina veche, constau de obicei din acele mărfuri cu care orașul ce le oferea obișnuia să facă negoț. Piperul putea să înlocuiască orice altă marfă și delegatul prezenta un pocal de lemn, frumos strunjit, plin cu pi-

per. Deasupra pocalului erau o pereche de mănuși, minunat croite, cu tigheluri și ciucuri de mătase, ca un semn al privilegiului acordat și primit, niște mănuși asemenea aceloră de care se folosea și împăratul în anumite ocazii. Alături era o baghetă albă, care odinioară nu se cuvenea să lipsească de la nici o procedură a justiției. Se mai adăugau câteva mici monezi de argint, iar orașul Worms mai trimitea și o veche pălărie de pîslă, care a fost multă vreme martor al acestor ceremonii.

După ce delegatul își ținea cuvîntarea, după ce oferea darurile și primea de la primar asigurarea unui privilegiu statornic, se îndepărta din incintă. Suflătorii cîntau, convoiul pleca așa cum venise și tribunalul își continua lucrările, pînă cînd era introdus al doilea și al treilea delegat, căci aceștia se succedau la anumite intervale, atît pentru a prelungi plăcerea publicului, cît și pentru motivul că trebuiau așteptați să revină aceiași străvechi muzicanți, pe care Nürnbergul își luase însărcinarea să-i întrețină și să-i trimită în fiecare an pentru sine și orașele aliate cu el.

Noi copiii eram îndeosebi interesați de această solemnitate, căci pe lîngă că ne măgulea grozav faptul de a-l vedea pe bunic într-o situație atît de respectabilă, în aceeași zi, ne duceam foarte modești să-i facem o vizită în scopul de a pune mîna fie pe pocalul din care bunica scuturase piperul în cutia ei de mirodenii, fie pe baghetă, fie pe mănuși, fie pe vreun bănuț vechi de argint. Nu puteam asculta explicațiile asupra acestor ceremonii simbolice, care evocau timpurile de altădată, fără a ne simți purtați îndărăt în veacurile trecute; doream să aflăm moravurile, datinele și modul de a simți ale înaintașilor care — o dată cu suflătorii și delegații reveniți printre noi, o dată cu darurile lor, pe care le

pipăisem și care intraseră în posesiunea noastră — înviau într-un chip atît de miraculos.

Acestor festivități tradiționale le urmau, în vremea anotimpului frumos, petreceri mai vesele încă pentru noi copiii, afară din oraș, sub cerul liber. Pe malul drept al Mainului, în josul apei, cam la vreo jumătate de ceas de la poarta orașului, curge un izvor cu apă sulfurată, captat cu grijă și înconjurat de tei bătrîni. În apropiere se găsește spitalul construit odinioară tocmai din pricina acestui izvor. Pe izlazul comunal din jur se adunau, într-o anumită zi a anului, turmele de cornute din vecinătate, iar ciurdarii, împreună cu fetele lor, organizau o petrecere cîmpenească cu cîntece și jocuri, cu multă veselie și destul de libere. De cealaltă parte a orașului exista un alt izlaz, mai mare, împodobit de asemeni cu o fîntînă și cu tei încă mai frumoși. Turmele de oi erau mîinate acolo la Rusalii și, în același timp, erau aduși nenorociții, palizii copii orfani eliberați pentru o zi dintre zidurile ospiciilor. S-a ajuns tîrziu la ideea că aceste făpturi părăsite, menite să răzbească singure în lume, trebuiau să cunoască de timpuriu viața și că era mai bine să le deprinzi cu munca și efortul pentru a le întări trupul și sufletul încă din anii copilăriei, în loc de a-i izola într-un mod atît de trist. Doicile și slujnicele, dornice totdeauna de o plimbare, nu scăpau niciodată prilejul de a ne duce în acele locuri, așa încît petrecerile cîmpenești de care am vorbit fac parte din primele mele impresii.

În vremea aceasta, construcția casei se terminase într-un timp destul de scurt, căci totul fusese bine organizat, pregătit din vreme și sumele necesare fuseseră mai de mult prevăzute. Ne găseam deci din nou laolaltă și ne simțeam la largul nostru ; căci un plan bine gîndit, cînd a ajuns să fie executat, te face să uiți mijloacele stînjenitoare care te-au condus la

scop. Casa era, pentru o locuință particulară, destul de spațioasă, luminoasă și veselă, scările largi, vestibulele aerate și vederea asupra grădinilor putea fi gustată în voie de la mai multe ferestre. Aranjamentul interior și tot ce ține de finisaj și ornamentare s-au completat apoi pe rând și au devenit pentru noi o ocupație și o distracție.

S-a pus mai întâi în ordine colecția de cărți a tatii, dintre care cele mai frumoase, legate în întregime sau pe jumătate în piele, după moda franțuzească, urmau să împodobească pereții camerei sale de lucru. Tata adunase în biblioteca sa frumoasele ediții olandeze ale autorilor latini, pe care și le procurase în formatul *in quarto*, pentru a le avea pe toate în aceeași înfățișare exterioară; apoi multe altele privind antichitățile romane și oratoria juridică. Nu lipseau nici cei maieminenți poeți italieni, dintre care arăta o mare preferință pentru Torquato Tasso¹. Erau prezente și cele mai bune descrieri de călătorie din epoca modernă, iar tata își făcea o plăcere să rectifice și să-l completeze pe Keyssler² și Nemeitz³. Se înconjurase apoi cu toate mijloacele necesare de cercetare, cu dicționarele feluritelor limbi și cu lexicoane enciclopedice, din care puteai culege orice informație, în fine cu multe alte cărți făcute pentru folos sau plăcere.

Cealaltă jumătate a acestei colecții, cu volumele îngrijit îmbrăcate în pergament și cu titlurile frumos scrise deasupra, era rânduită într-o cameră spe-

¹ Vestit poet italian (1544—1595), autor al epopeii *Ierusalimul liberat*.

² I. G. Keyssler, autorul cărții *Noi călătorii prin Germania, Boemia, Ungaria etc.*, apărută în 1729.

³ Ch. Nemeitz, autorul cărții *Culegere de diferite știri din Italia*, apărută în 1726.

cială de la mansardă. Procurarea cărților noi, ca și legarea și inventarierea lor, era o ocupație pe care tata o exercita cu mare răbdare și ordine. O mare influență în această privință avea asupra lui (*Frankfurter gelehrte Anzeiger*¹, care atribuia merite deosebite unei opere sau alteia. Colecția sa de lucrări juridice sporea în fiecare an cu câteva volume.

După bibliotecă, au venit la rînd tablourile, care, risipite în casa veche, au fost așezate simetric acum, pe pereții unei camere primitive, alături de birou, toate încadrate în rame negre, împodobite cu mici baghete aurite. Tata avea principiul, exprimat adeseori și chiar cu pasiune, că trebuie să pui să lucreze pe maeștrii în viață și să te consacri mai puțin celor dispăruți, în a căror prețuire se amestecă și multă prejudecată. Era apoi de părere că, în privința picturii, lucrurile stau la fel ca și cu vinurile de Rin, care, deși pot deveni mai prețioase prin vechime, pot fi totuși de aceeași calitate și în recoltele mai noi. După trecerea unui timp anumit, un vin nou devine și el vechi, tot atît de prețios și poate încă mai savuros. Această opinie o întărea cu observația că multe tablouri vechi par a fi dobîndit o valoare mare pentru amatori numai pentru că deveniseră mai întunecate, mai negre, tonul armonios al unui astfel de tablou fiind adeseori lăudat. Tata ne asigura în schimb că nu-i este de loc teamă că noile tablouri nu vor deveni și ele negre cu timpul; nu voia să mărturisească însă de loc că în felul acesta ele vor avea de cîștigat.

Călăuzit de astfel de principii, el îi puse să lucreze pe toți artiștii din Frankfurt, mulți ani în șir: pe pictorul Hirth², care știa să picteze păduri de ste-

¹ Indicatorul savant din Frankfurt (germ.).

² F. W. Hirth (1721—1772), pictor originar din Frankfurt.

jar și de fag și peisaje cu animale ; pe Trautmann¹, care își luase ca model pe Rembrandt² și ajunsese la măiestrie în pictura luminilor ascunse și a reflexelor și nu mai puțin în aceea a incendiilor, așa că a fost solicitat o dată să execute un tablou pentru a fi pus alături de unul al lui Rembrandt ; apoi pe Schütz³, care, urmîndu-l pe Sachtleben⁴, lucra cu sîrguință peisaje renane ; la fel și pe Junker, care, avînd maniera pictorilor din Țările de Jos, executa cu multă acuratețe flori și fructe, naturi moarte și persoane ce-și vedeau în tihnă de lucru. Prin noua rînduială a casei, prin spațiul mai larg și mai ales prin faptul că aveam legături cu un artist îndemînat, vechiul interes pentru pictură se trezi din nou. Acest artist era Seekatz⁵, un elev al lui Brinkmann⁶, pictor al curții din Darmstadt, al cărui talent și caracter aveau apoi să se dezvolte cu de-amănuntul în fața noastră.

Celelalte camere ale casei, fiecare după destinația ei, fură de asemeni frumos orînduite. Curățenia și ordinea domneau pretutindeni ; oglinzi mari contribuiau să sporească lumina, spre deosebire de vechea casă care din diferite cauze, dar mai ales din pricina numeroaselor geamuri rotunde și concave, era întunecoasă. Tata se arăta vesel, fiindcă totul îi izbutise ; și dacă uneori voia bună nu i-ar fi fost întunecată din pricină că sîrguința și exactitatea meșteșugarilor nu corespundeau totdeauna cerințelor sale, nu s-ar fi putut închipui o viață mai fericită, mai

¹ I. G. Trautmann (1713—1769), pictor original din Zweibrücken ; a trăit cea mai mare parte a vieții la Frankfurt.

² Vestit pictor olandez (1606—1669). A avut mulți discipoli germani, despre care vorbește Goethe.

³ G. Schütz (1718—1792), pictor frankfurtez.

⁴ H. Sachtleben (1609—1685), pictor olandez.

⁵ I. K. Seekatz (1719—1768), pictor al curții din Darmstadt.

⁶ Ph. Brinkmann (1709—1761), pictor al curții din Darmstadt.

ales că îi venea în parte din familie, în parte din afară.

Dar printr-un eveniment neobișnuit și cu răsunet mondial, liniștea sufletească a băiatului fu pentru întâia oară adânc zguduită. La 1 noiembrie 1755 se întâmplă cutremurul de la Lisabona, ce răspîndi asupra lumii pacificate o teroare imensă. O mare și strălucită capitală, port și oraș comercial în același timp, este pe neașteptate izbită de nenorocirea cea mai înspăimîntătoare. Pămîntul se clatină, marea clocotește, corăbiile se ciocnesc, casele se prăbușesc o dată cu bisericile și turnurile, o parte a palatului regal este înghițită de mare, pămîntul despicat pare a scuipa flăcări ; fum și foc se ivesc pretutindeni deasupra ruinelor. Șaizeci de mii de oameni, care trăiau cu o clipă mai înainte mulțumiți și pașnici, pier deodată și cel mai fericit dintre ei trebuie să fie socotit acela care nu mai simte și nu mai înțelege nenorocirea. Flăcările bîntuie cu furie și, împreună cu ele, o ceată de criminali ascunși sau puși în libertate de acest eveniment. Nenorociții supraviețuitori sînt expuși tîlhăriei, asasinatului, tuturor samavolniciei lor și astfel, pretutindeni, natura își afirmă bunul ei plac fără de graniți.

Semnele acestui cataclism se răspîndiră mai repede decît veștile despre el pe mari întinderi ale țării. În multe locuri se simțiră cutremure mai slabe ; unele izvoare, mai ales cele tămăduitoare, secară în chip ciudat. Cu atît mai mare fu efectul veștilor răspîndite în curînd, mai întîi generale, cuprinzînd apoi amănunte îngrozitoare. Credincioșii nu pregetară atunci să cugete la soarta omului, filozofii să consoleze, preoțimea să predice și să dojenească. Atenția lumii se concentră o clipă asupra acestui punct și spiritele, agitate prin nenorocirea străină, simțiră cu atît mai multă neliniște în legătură cu soarta lor.

și a celor apropiați, cu cât știri din ce în ce mai cuprinzătoare despre întinsele urmări ale catastrofei veneau de pretutindeni. Demonul groazei nu-și răspîndise niciodată, atît de repede și cu atîta putere, fionii lui asupra pămîntului.

Băiatul, care auzea mereu despre toate acestea, se simți și el atins. Dumnezeu, creatorul și păstrătorul cerului și pămîntului, pe care explicația primului articol al crezului i-l înfățișa atît de înțelept și îndurător, nu se arătase nicidecum a fi un părinte, dînd pierzării pe cei drepți laolaltă cu cei păcătoși. Zadarnic căuta cugetul cel tînăr să nu se clatine în credința lui ; lucrul era cu atît mai greu cu cît înțelepții și cunoscătorii scripturilor nu erau de loc de acord asupra modului în care trebuia înțeles un astfel de fenomen.

În vara următoare se înfățișă un prilej mai apropiat pentru a cunoaște mînia divină, despre care *Vechiul Testament* vorbește atîta. O furtună cu grindină izbucni pe neașteptate și, printre trăsnete și fulgere, sfărîmă oglinzile cele noi, așezate în partea dinspre apus a casei, strică mobile abia cumpărate, cîteva cărți prețioase și alte lucruri de valoare și înspăimîntă pe copii cu atît mai mult, cu cît servitorii îi duseră într-un colț întunecos și acolo, căzînd în genunchi, crezură că vor putea îndupleca divinitatea mînioasă prin urletele și strigătele lor. În vremea aceasta, tata era singurul care se stăpînea ; deschizînd și scoțînd ferestrele din balamale, salvă cîteva geamuri, dar lăsă drum liber potopului care urmă grindinei, așa încît după ce ne mai liniștirăm, ne văzurăm înconjurați de valuri de apă, curgînd prin încăperi și pe scări.

Astfel de accidente, oricît ar fi fost de supărătoare în general, întrerupseră prea puțin mersul și dezvoltarea învățămîntului, pe care tata își propusese

să ni-l dea. El însuși își petrecuse tinerețea la gimnaziul din Coburg, care ocupa unul din primele locuri printre instituțiile germane de învățământ. Acolo câștigase el o bună temelie pentru studiul limbilor și pentru tot ce ține de o educație savantă ; mai târziu studiasse dreptul la Leipzig și-și trecuse doctoratul la Giessen. Teza sa de doctorat : *Electa de additione hereditatis*¹ este încă citată cu elogii de către profesorii de drept.

Este o dorință pioasă a tuturor părinților ca să vadă realizat în fiii lor ceea ce lor înșile le-a lipsit, ca și cum ar trăi a doua oară, și experiențele primei vieți le-ar folosi abia acum. Cunoșcându-și întindea științei și fiind stăpîn pe cunoștințele sale, neîncrezător față de profesorii de atunci, tata își luă asupra-și sarcina de a-și instrui singur copiii, ajutîndu-se, numai acolo unde i se părea că e nevoie, cu cîteva ore predate de profesori propriu-ziși. Încă de atunci începuse să se manifeste în general un diletantism pedagogic. Pedanteria și monotonia învățămîntului public prilejuise acest curent. Se căuta ceva mai bun, dar se uita cît de defectuoasă este instrucția care nu este împărtășită de oameni de meserie.

Drumul vieții se desfășurase pentru tata aproape după dorința inimii lui ; trebuia ca și eu să străbat același drum, dar cu mai multă înlesnire și mai departe. Tata prețuia darurile mele înnăscute, cu atît mai mult cu cît el nu le avea ; obținuse totul numai printr-o sîrguință înverșunată, prin statornicie și exercițiu neconținut. Adeseori m-a asigurat, și mai înainte și mai târziu, și serios și în glumă, că dacă ar fi avut înclinațiile mele, s-ar fi comportat cu totul altfel și nu le-ar fi folosit cu atîta nepăsare.

¹ *Electa de additione hereditatis ex jure romano et patrio illustrata* (Texte alese și exemplificate din dreptul roman și local cu privire la intrarea în posesiune a moștenitorului) (lat.).

Pricepînd repede, lucrînd și memorînd ușor, am depășit în curînd învățămîntul pe care ni-l dădea tata și ceilalți profesori, fără să-mi fi însușit o bază solidă în vreo știință oarecare. Gramatica nu-mi plăcea pentru că nu vedeam în ea decît o colecție de reguli arbitrare ; aceste reguli mi se păreau ridicole, deoarece ele erau anulate prin nenumărate excepții pe care trebuia să le învăț separat. Dacă manșalul meu de latină pentru începători n-ar fi fost rimat, n-aș fi scos-o la capăt ; așa cum era, îmi plăcea însă să-l cînt și să-l ritmez, bătînd tactul cu degetele. Aveam și o geografie în versuri, astfel că prin rimele cele mai insipide trebuia să ne întipărim cunoștințele, de pildă :

Ober-Yssel, mlaștini pline,
Face țara de rușine.

Prindeam ușor formele limbii și construcțiile ei ; deduceam apoi cu ușurință tot ce era cuprins în conceptul unui lucru. La retorică, la compoziții și la celelalte materii asemănătoare nimeni nu mă întrecea, deși prin unele incorectitudini de limbă rămîneam uneori în urmă. Mai ales compozițiile mele îmi făceau o deosebită plăcere tatei și, pentru a le răsplăti, îmi dăruia bani, destul de mulți pentru un copil ca mine.

În aceeași încăpere în care trebuia să învăț pe dinafară gramatica latină a lui Cellarius¹, tata îmi predă surorii mele limba italiană. Și cum eu terminam repede lecția, dar trebuia să stau cuminte, ascultam cu ochii pe carte și prindeam cu multă ușurință cunoștințele de italiană, care îmi plăcea, socotind-o o amuzantă abatere de la limba latină.

La fel cu alți copii de o vîrstă cu mine, care prin aceleași însușiri dobîndiseră o faimă timpurie, dă-

¹ *Ch. Cellarius* (1638—1707), autor al unei gramatici latine.

deam și eu semne de o anumită precocitate în ce privește memoria și puterea de a raționa. Din această pricină, tata abia aștepta să intru la universitate. Curînd ne aduse la cunoștință că voi studia dreptul la Leipzig, oraș pentru care păstrase o mare preferință ; apoi urma să mă duc și într-o altă universitate, unde trebuia să-mi trec doctoratul. În ce privește cea de-a doua universitate, îi era indiferent pe care anume o voi alege ; numai față de aceea din Göttingen arăta o anumită împotrivire, nu știu pentru care motive și spre marea mea părere de rău, căci tocmai în Göttingen îmi pusesem eu multe speranțe și o mare încredere.

Tata îmi povestea apoi că mă voi duce la Wetzlar și Regensburg, apoi la Viena și de acolo în Italia, deși afirma mereu că Parisul trebuia văzut mai înainte căci cine vine din Italia nu se mai poate desfăta cu nimic altceva.

Îmi plăcea să mi se repete toată povestea aceasta despre anii viitori ai tinereții mele, deoarece ea se încheia prin istorisiri asupra Italiei și în cele din urmă printr-o descriere a Neapolelui. În aceste ocazii obișnuita seriozitate și sobrietate a tatei părea că se destramă ; el se însuflețea și astfel se năștea în inimile noastre de copii dorința pătimașă de a ne împărtăși din acel paradis.

Împreună cu mai mulți copii din vecini luam lecții particulare, care cu timpul deveneau tot mai numeroase. Dar acest învățămînt comun nu-mi folosea ; profesorii mergeau pe calea rutinei lor obișnuite și necuviințele, ba uneori chiar răutățile colegilor mei produceau neliniște, supărare și tulburare în orele noastre atît de neinteresante. Crestomațiile, prin care învățămîntul devine mai viu și mai variat, nu intraseră încă în mîinile noastre. Cornelius Ne-

pos¹, un autor atît de rigid pentru tîneret, *Noul Testament*, devenit banal prin predicile și lecțiile de religie care îl popularizau, gramaticile lui Cellarius și Pasor² nu puteau să ne cîștige de loc interesul ; ne stăpînea însă furia de a scrie versuri, provocată de citirea poezilor germani din acea vreme. Această furie mă cuprinsese atunci cînd îmi dădui seama că e mai plăcut să înlocuiesc tratarea retorică a temelor cu aceea poetică.

Mă întîlneam cu ceilalți băieți în fiecare duminică și ne recitam versurile. Dar mi se întîmplă ceva uimitor, care multă vreme mă neliniști. Poeziile mele, oricum ar fi fost ele, mi se păreau cele mai bune. Curînd observai însă că emulii mei, care produceau lucruri foarte șchioape, aveau aceeași încredere în operele lor. Ceea ce mă puse mai mult pe gînduri era faptul că un băiat foarte de treabă și pe care îl simpatizam, dar care era cu totul inapt pentru astfel de lucrări, nu numai că îl punea pe preceptorul lui să-i facă rimele, dar le și ținea drept cele mai bune, ba chiar le credea făcute de el însuși, așa cum mă încredința cu toată sinceritatea, pe care o încuviințau legăturile noastre intime. Fiindcă aveam în față atîtea exemple ale înșelăciunii de sine, îmi trecu într-o zi ca un cuțit prin inimă, gîndindu-mă dacă nu cumva mă găseam în aceeași situație, dacă acele poezii nu erau în adevăr mai bune decît ale mele și dacă nu le păream băieților de care am vorbit tot atît de absurd precum îmi păreau ei mie ? Gîndurile acestea mă neliniștiră multă vreme, căci îmi era cu neputință să aflu un semn exterior al adevărului ; cîtva timp mă simții stîngenit în producția mea, pînă cînd

¹ Scriitor latin. A trăit în jurul anului 99 î.e.n. și este autorul unei *Vieți a oamenilor iluștri*.

² G. Pasor (1570—1637), profesor la Herborn și autorul unor manuale de elină.

mă liniștiră ușurătatea, orgoliul și o lucrare de probă pe care profesorii și părinții, deveniți atenți la glumele noastre, mă făcură s-o improvizez și datorită căreia culesei laudele tuturor.

Pe vremea aceea nu existau încă biblioteci pentru copii. Oamenii de altădată aveau ei înșiși sentimente copilărești, așa încât găseau că e mai comod să transmită urmașilor propria lor cultură. În afară de *Orbis pictus*¹ al lui Amos Comenius², nu ne intra în mîini nici o altă carte de copii; răsfoiam însă deseori marea Biblie *in fiolo*, cu gravuri de Merian³; *Cronica* lui Gottfried⁴ cu gravuri ale aceluiași maestru ne făcea să cunoaștem întîmplările cele mai minunate din istoria lumii; *Acerra philologica*⁵ adăuga fel de fel de fabule, mitologii și curiozități; și cum foarte curînd luai cunoștință de *Metamorfozele* lui Ovid, din care studiai cu sîrguință mai ales primele cărți, în mintea mea încă fragedă se întipăriră repede o mulțime de imagini și întîmplări, de figuri și evenimente însemnate și miraculoase, așa că nu mi se ura niciodată tot frămîntînd, repetînd, reproducînd cele dobîndite pe această cale.

Un efect mai pios și mai moral decît toate acele antichități uneori brutale și primejdioase a avut asu-

¹ *Orbis sensualium pictus, hoc est omnium fundamentalium in mundo rerum et in vita actionum pictura et nomenclator* (Lumea în imagini. Înfațișarea lucrurilor sensibile ale lumii, adică pictarea și indicarea tuturor lucrurilor principale din lume și ale acțiunilor din viață) (lat.). Cartea a apărut la Nürnberg în 1657.

² Numele latin al gramaticianului și pedagogului progresist ceh Ján Amos Komenský (1592—1671).

³ Matthäus Merian (1593—1650), gravor, originar din Basel, a trăit la Frankfurt.

⁴ J. Ph. Adelin a întemeiat sub numele de Johann Ludwig Gottfried publicația de istorie *Theatrum Europaeum* (1635).

⁵ *Tezaurul filologic* (lat.). Culegere de relatări și discursuri ale scriitorilor antici alcătuită de Peter Laurenberg în 1637.

pra mea *Telemac* al lui Fénelon¹, pe care la început l-am citit în traducerea lui Neukirch² și care, oricât de imperfect a fost transpus în limba noastră, a produs în sufletul meu un efect plăcut și binefăcător. Că *Robinson Crusoe* s-a alăturat curînd tuturor acestora este de la sine înțeles; și că *Insula Felsenburg*³ nu putea lipsi, își poate închipui oricine. Călătoria în jurul lumii a Lordului Anson⁴ unea tăria adevărului cu fantezia basmului și mergînd, în închipuirea noastră, pe drumurile iscusitului navigator, rătăceam prin toate părțile lumii și încercam să-l urmărim cu degetele pe suprafața globului terestru. Mă aștepta însă o recoltă și mai bogată, găsind o mulțime de scrieri, care, dacă nu pot fi numite excelente în forma lor actuală, au, totuși, un conținut care îți dă posibilitatea să cunoști unele lucruri cîștigate de timpurile trecute.

Editura sau, mai degrabă, fabrica acelor cărți, devenite mai tîrziu cunoscute și chiar celebre sub titlul de scrieri sau cărți populare, era la Frankfurt. Din pricină că aveau mare căutare, se tipăreau cu rînduri turnate dintr-o dată, pe o hîrtie poroasă îngrozitoare, fapt care le făcea aproape de necitit. Aveam, așadar, fericirea să găsim zilnic aceste prețioase resturi ale evului mediu chiar în fața casei noastre, pe măsuta unui colportor de cărți, de unde ni le puteam procura pentru cîtiva gologani. *Til Buhoghlindă, Cei patru copii ai lui Haimon, Frumoasa Melusina, Împăratul Octavian, Frumoasa Magelona, Fortuna-*

¹ François Fénelon (1651—1715), scriitor francez, autor al cărții *Aventurile lui Telemac*.

² B. Neukirch (1665—1729), traducătorul în limba germană al *Aventurilor lui Telemac*.

³ Carte de aventuri de Johann Georg Schnabel, imitație după Robinson Crusoe.

⁴ Lordul Anson (1697—1762) a făcut, cu unsprezece corăbii, o călătorie în jurul Capului Horn pînă în Peru și Filipine.

tus, împreună cu întreaga lor seminție pînă la *Jidovul rătăcitor*, toate aceste cărți ne stăteau la dispoziție, îndată ce aveam chef de ele, în loc de vreo zaharicală oarecare. Avantajul era că citindu-le pînă le făceam ferfeniță, le puteam procura și înghiți din nou ori de cîte ori doream.

Așa cum o plimbare cu familia, în timpul verii, poate fi tulburată în chip supărător datorită unei furtuni, astfel că o stare plăcută se schimbă deodată într-una foarte stînjenitoare, tot așa picară pe neașteptate bolile în anotimpul cel mai frumos al copilăriei. Mi s-a întîmplat și mie la fel. Abia îl cumpărasem pe *Fortunatus* cu nuielușa și desaga lui fermecată, cînd mă simții rău și începură să mă scuture frigurile : semnele vărsatului. Vaccinarea era încă privită la noi ca foarte îndoielnică și cu toate că scriitori populari o recomandau stăruitor și cu argumente clare, medicii germani pregetau să facă o operație care părea că o ia înaintea naturii. Englezi dornici de cîștig veniseră pe continent și vaccinau, în schimbul unui onorariu considerabil, pe copiii celor bogați și lipsiți de prejudecăți. Cei mai mulți însă erau expuși vechii nenorociri ; boala făcea ravagii prin familii, ucidea și desfigura mulți copii, dar puțini erau părinții care îndrăzneau să folosească un mijloc a cărui eficacitate fusese atestată prin atîtea succese. Boala pătrunse și în casa noastră, lovindu-mă cu deosebită violență. Tot trupul îmi era semănat cu pustule, fața acoperită în întregime, și mai multe zile zăcui orb, chinuindu-mă îngrozitor. Se căuta o alinare după puteri și mi se făgăduiau munți de aur dacă voi sta cuminte și nu-mi voi agrava boala, frecîndu-mă și scărpinîndu-mă. Ajunsei să mă stăpînesc dar, după prejudecata curentă, eram ținuți la căldură mare și din pricina aceasta ne era și mai rău. În fine, după trecerea unui trist

răstimp, îmi căzu ca o mască de pe față, fără ca vărsatul să fi lăsat vreo urmă pe piele ; dar trăsăturile îmi erau vizibil schimbate. Eu însă eram mulțumit că vedeam din nou lumina zilei și că lepădasem pielea cea pătată ; dar alții erau destul de nemiloși pentru a-mi aminti starea mea dinainte ; îndeosebi o mătușă prea vioaie, care mă adorase altădată, nu putea da cu ochii de mine, chiar mai târziu, fără să nu strige : „Ptiu, drace ! dar urît s-a mai făcut, vere !“ Apoi îmi povestea cu de-amănuntul cât de mult îi plăceam altădată și ce senzație stârnea când mă lua cu ea și mă arăta lumii. Am aflat astfel de timpuriu că oamenii ne fac adeseori să ispășim plăcerea pe care le-am putut-o produce cândva.

N-am fost cruțat nici de pojar și nici de vărsat de vînt — sau cum se mai numesc toate aceste năpaste ale copilăriei — și de fiecare dată mi se vorbea de norocul ce l-am avut scăpînd și de aceste rele ; din păcate, un altul mă pîndea din umbră și se apropia pe nesimțite. Toate aceste împrejurări sporiră înclinarea mea spre meditație ; și pentru că, spre a mă vindeca de chinul nerăbdării, îmi exercitasem adeseori stăruința, virtuțile pe care ajunsei să le consider drept cele mai vrednice a fi imitate erau acele pentru care auzisem că sînt lăudați stoicii și aceasta cu atît mai mult cu cît învățătura creștină a îndurării recomanda o purtare asemănătoare.

În legătură cu boala de familie, care la un moment dat m-a atins și pe mine, îmi amintesc de un frate, mai tînăr cu trei ani, lovit și el de aceeași suferință și care a avut mult de îndurat de pe urma ei. Era o fire plăpîndă, un copil tăcut și închis, încît n-am fost prea legați unul de altul. Acest frate n-a supraviețuit mult copilăriei. Dintre ceilalți frați și surori mîscuți după mine, îmi amintesc de o surioară dragălașă, dispărută și ea curînd, așa încît, după tre-

cerca cîtorva ani, am rămas singur cu o altă soră a mea, de care mă legai cu atît mai strîns şi cu mai multă dragoste.

Bolile amintite mai sus şi alte supărări neplăcute aveau urmări de două ori mai grele, căci tata, care părea a-şi fi fixat un anumit calendar al învăţăturii noastre, voia să recupereze orice întîrziere, dîndu-ne, îndată ce ne vindecam, lecţii duble pe care, deşi le făceam cu uşurinţă, mă stînjeneau totuşi, deoarece dezvoltarea mea interioară, luînd o direcţie precisă, se simţea din această pricină oprită în loc şi oarecum înăbuşită.

Pentru a scăpa de aceste aspre măsuri didactice şi pedagogice ne refugiam la bunici. Locuinţa lor era pe uliţa Friedberg şi părea a fi fost cîndva un castel, căci apropiindu-te de ea nu vedeai decît o poartă mare cu creneluri, rezemată de ambele părţi de casele învecinate. Dacă pătrundeai înăuntru, ajungeai printr-un gang îngust într-o curte destul de mare, înconjurată de clădiri de înălţimi diferite, unite într-o singură locuinţă. De obicei ne grăbeam să ajungem în grădina întinsă şi totdeauna bine întreţinută din spatele clădirilor; aleile erau mărginite de spaliere pentru viţă; într-o parte a ei se cultivau zarzavaturi, de cealaltă parte în straturi şi ronduri se cultivau flori, care, din primăvară pînă-n toamnă, se schimbau mereu. De zidul cel lung dinspre miazăzi se sprijineau piersicii, în care, cît ţinea vara, vedeam cum se coc fructele lor oprite şi mult rîvnite de noi. Ocoleam însă această parte a grădinii, unde lăcomia noastră nu se putea îndestula şi ne îndreptam către partea opusă, în care nenumărate tufe de coacăze şi de agrişe ofereau poftei noastre, pînă tîrziu, în lunile de toamnă, recoltele lor neistovite. Mult ne plăcea şi un dud bătrîn, înalt, cu ramuri întinse, nu numai din pricina roadelor lui, dar şi pentru că auzisem că din

frunzele lui se hrănesc viermii de mătase. În acest loc pașnic îl găseam în fiecare seară pe bunicul, îngrijind pe îndelete și cu mîna lui fructele și florile mai gingașe, în timp ce grădinarul îndeplinea muncile mai grele. Bunicul nu cruța nici o osteneală pentru a-și întreține și înmulți frumoasele lui garoafe. Lega ramurile piersicilor de zid, desfăcîndu-le ca pe un evantai, pentru ca fructele să crească în voie, cît mai numeroase. Împerecherea cepelor de lalele, zambile și a altor plante înrudite, ca și grija pentru păstrarea lor, n-ar fi lăsat-o pentru nimic în lume în seama altcuiva. Cu plăcere îmi aduc apoi aminte cu cîtă hărnicie lucra la altoirea feluritelor soiuri de trandafiri. Îmbrăca atunci, pentru a se feri de ghimpi, acele venerabile mănuși de piele care i se ofereau în fiecare an și în triplu exemplar cu prilejul judecării suflătorilor, așa încît nu ducea niciodată lipsă de ele. Mai purta și un halat lung pînă-n pămînt, iar în cap o tichie încrețită de mătase neagră, fapt care îl făcea să semene pe jumătate cu Alcinous¹ și pe jumătate cu Laertes².

Bunicul executa toate aceste munci în grădină cu același scrupul și regularitate pe care le depunea și în lucrările cancelariei sale ; căci, înainte de a coborî, își punea totdeauna în ordine petițiile primite pentru ziua următoare și își citea actele. Dimineața se ducea la Primărie, la înapoiere mîncă, apoi moțăia în fotoliu și fiecare zi se scurgea la fel cu celelalte. Vorbea puțin, n-avea o fire pasionată ; nu-mi amintesc să-l fi văzut vreodată mînios. Toate lucrurile din preajmă-i erau vechi ; în camera lui îmbră-

¹ Personaj mitologic. *Odissea* lui Homer ni-l arată ca pe un om foarte demn și binevoitor. De aci comparația lui Goethe.

² Personaj mitologic, rege al Itacei și tatăl lui Ulise. În *Odissea* se spune că el se ferea de spini, purtînd mănuși. De aci comparația lui Goethe.

cată în lemn n-am văzut să se fi făcut vreodată o schimbare. Biblioteca lui cuprindea, în afară de opere juridice, primele cărți de călătorie, descrieri despre expediții pe mare și descoperiri de țări. Nu-mi amintesc să mai fi cunoscut o altă rînduială de viață care să-mi fi dat, ca aceasta, sentimentul unei păci nezdruncinate și a unei durate eterne.

Dar ceea ce făcea să culmineze venerația pe care o simțeam pentru acest respectabil bătrîn era convingerea că ar fi fost înzestrat cu darul profeției, mai ales în lucrurile care îl priveau pe el și soarta lui. E adevărat că în această privință el nu se destăinuia fără rezerve decît bunicii, dar cu toții știam că, prin visurile lui, era totdeauna vestit despre cele ce aveau să se întîmple. Așa îi spuse el, de pildă, soției lui, în vremea cînd nu era decît un tînăr membru al consiliului municipal, că la prima vacanță va lua loc printre jurați. Și cînd, curînd după aceea, unul din jurați fu lovit de apoplexie, porunci ca în ziua alegerii să se pregătească tot ce trebuia pentru primirea oaspeților și a celor care veneau să-l felicite, iar bula de aur fu în adevăr scoasă pentru el. Simplul vis, care îi făcuseră cunoscute toate acestea, îl povesti soției sale în chipul următor : Se făcea că se găsea în obșnuita ședință a consiliului, unde totul se desfășurase după obicei. Deodată juratul, care murise între timp, se ridică de pe scaunul său și, salutîndu-l în chipul cel mai prevenitor, îl pofti să se așeze în locu-i, apoi ieși pe ușă afară.

Ceva asemănător s-a întîmplat și cînd a murit primarul. În astfel de cazuri nu se prea întîrzia cu ocuparea locului, deoarece exista temerea ca împăratul să nu facă uz de vechiul său drept și să numească el un primar. O ședință extraordinară fu convocată la miezul nopții, pentru a doua zi dimineată, printr-un aprod. Cum felinarul i se stinsese, aprodul se rugă

pentru un muc de lumînare ca să-și poată continua drumul. „Dați-i una întreagă, că pentru mine se oste-nește“, porunci bunicul femeilor din casă.

Cuvintele lui se adevăriră : bunicul ajunsese primar ; o împrejurare cu atît mai curioasă cu cît cînd trebui să tragă la sorti reprezentantul său, în al treilea și ulti-mul rînd, ieșiră mai întîi cele două bule de argint, așa că bula de aur rămase în fundul pungii pentru el.

Și celelalte visuri pe care ajunserăm a le cunoaște erau tot atît de prozaice, simple și lipsite de orice urmă de fantastic sau de miraculos. Îmi mai amin-tesc apoi că, răscolind prin cărțile și notele sale, am găsit printre însemnări relative la grădină-rie, unele ca acestea : „Astă-noapte a venit la mine N.N. și mi-a spus...“ Numele și revelația erau scrise cifrat. Sau în același fel : „Am văzut astă-noapte în vis...“ Restul era iarăși cifrat, afară de conjuncții și cuvinte de legătură, așa încît nu se putea înțelege nimic.

Remarcabil era faptul că persoane, care n-aveau de loc darul prevestirii, dobîndeau sub influența bunicu-lui facultatea de a prezice, după anumite semne vizi-bile, cazuri de boală sau de moarte, petrecute în ace-lași timp, dar la mari depărtări. Nici unul dintre copiii sau nepoții săi n-au moștenit acest dar, fiind mai degrabă oameni viguroși, iubitori de viață, atenți nu-mai la realitatea palpabilă.

Folosesc deci prilejul pentru a mă gîndi la ei cu recunoștința datorată nenumăratelor binefaceri cu care tinerețea mea le-a rămas obligată. Așa, de pildă, îmi amintesc cît de mult ne interesa s-o vizităm pe a doua fiică a bunicului, căsătorită cu negustorul de coloniale Melbert, a cărui locuință și magazin se aflau în piață, în partea cea mai vie și mai aglomerată a orașului. Priveam liniștiți de la ferestrele ei forfota și învîlmășeala de pe stradă, dar ne feream să ne ames-

tecăm în ea. În magazinul mătușii, printre atâtea mărfuri, ne interesa la început numai trestia de zahăr împachetată în hîrtie de culoare închisă, mai apoi însă am început să deosebim nenumărate alte mărfuri care, într-un astfel de negoț, intră și ies neconținut. Dintre toți frații și surorile ei, mătușa Melbert era cea mai plină de viață. În timp ce mamei îi plăcea, pe cînd era tînără, să se îndeletnicească, frumos îmbrăcată, cu vreun lucru de mîna delicat sau să citească o carte, sora ei alerga prin vecini pentru a se ocupa de copiii lăsați în voia lor, pentru a-i îngriji, pieptăna și plimba, așa cum a făcut și cu mine într-o vreme. În epoca festivităților publice, de pildă, cu ocazia încoronărilor, nu mai putea fi ținută acasă. Pe cînd era copil apucase cîteva monede din banii aruncați în stradă în astfel de împrejurări, dar, după cum se povestea, pe cînd îi ținea în palma deschisă și îi privea cu multă mulțumire, cineva o izbi peste mîna și prada ei obținută cu trudă dispăru pe loc. Își atribuia un mare merit pentru faptul că în timp ce împăratul Carol al VII-lea trecea cu trăsura și, într-un moment în care întregul popor păstra tăcere, ea, stînd pe o piatră de hotar, se încordă deodată și, azvîrlind un strașnic „ura” chiar în fața împăratului, îl făcu pe acesta să-și ia pălăria de pe cap și să-i mulțumească cu multă grație pentru atenția ei cam îndrăzneată. În casa ei, totul era vioi, vesel și plin de viață, iar noi copiii i-am rămas îndatorați pentru nenumăratele ore plăcute petrecute acolo.

Într-o situație mai liniștită, dar potrivită cu firea ei, trăia o a doua mătușă, căsătorită cu pastorul Stark de la biserica Sfînta Ecaterina. Acesta ducea o viață simplă, potrivită simțămintelor și condiției sale și posedă o frumoasă bibliotecă. Aici am luat eu mai întîi cunoștință de Homer, într-o traducere în proză, cuprinsă în a șaptea parte a *Noii culegeri de călătorii*

minunate, publicate de nobilul von Loen, sub titlul : *Descrierea lui Homer despre cucerirea Troiei*, cu gravuri în gustul teatral al francezilor. Aceste imagini îmi deformară în așa fel închipuirea, încît multă vreme nu mi-am putut reprezenta eroii homerici decît în chipul acesta. Povestirea însă îmi plăcu nespus de mult ; aveam totuși de obiectat că despre căderea Troiei nu se spune nimic și că totul se sfîrșește cam pe neașteptate cu moartea lui Hector. Unchiul, căruia îi exprimasem critica mea, mă trimise la Virgil, unde cerința mea avea să găsească deplină satisfacție.

Se înțelege de la sine că, în afară de celelalte materii, ni se mai preda și religia, după un plan continuu și gradat. Dar protestantismul bisericesc care mi se transmitea nu era decît un fel de morală uscată ; despre o predare mai inteligentă nu putea fi vorba și învățătura religiei nu grăia nici sufletelor, nici inimilor noastre. Din pricina aceasta apărură diferite dizidențe față de biserica legală, separatiști, pietiști, frați moravi, devoți sau cum se mai numeau, toți însuflețiți de năzuința de a se apropia, prin Cristos, de divinitate, mai bine decît li se părea cu puțință în forma religiei oficiale.

Băiatul auzea neconținut vorbindu-se despre opiniile și sentimentele acestora ; căci clerul ca și laicii luau poziție pentru sau contra lor. Dar cei care erau mai mult sau mai puțin izolați erau totdeauna în minoritate ; felul de a simți al acestora atrăgea însă prin originalitate, căldură sufletească, statornicie și independență. Se povesteau diverse lucruri despre aceste virtuți și despre manifestările lor. Foarte cunoscut era răspunsul unui evlavios meșter tinichigiu, pe care unul dintre tovarășii lui de breaslă voise să-l rușineze cu întrebarea : Cine era duhovnicul lui ? Senin și încrezător în drumul său cel bun, meșterul răspunse :

„Am unul foarte înalt ; nu este cu nimic mai prejos decât însuși duhovnicul regelui David“.

Întâmplări de felul acestora trebuie să fi făcut impresie băiatului, în sufletul căruia se stîrniră sentimente asemănătoare. Ajunse astfel la ideea de a se apropia de marele Dumnezeu al naturii, creatorul și păstrătorul cerului și pămîntului, a cărui mînie cunoscută mai înainte fusese uitată, privind la frumusețea lumii și la multul bine din care ne împărtășim ; drumul acestei apropieri era însă foarte ciudat.

Băiatul se opri se la primul articol al crezului. Dumnezeu cel adevărat i se păru acela care stă în directă legătură cu natura, o recunoaște și o iubește ca pe opera sa, se apropie și poartă de grijă oamenilor și tuturor stihilor, mișcării stelelor, zilelor și anotimpurilor, plantelor și animalelor. Acest fel de a-l înțelege pe Dumnezeu era întărit în mai multe locuri ale Evangheliei. Dar băiatul nu-și putea închipui forma acestei ființe ; el o căuta în creațiile sale și se hotărî să-i ridice un altar după pilda *Vechiului Testament*. Produse ale naturii urmau să reprezinte simbolic lumea, o flacără arzînd deasupra acestora trebuia să însemne sufletul omului aspirînd către creatorul său. Din colecția de științe naturale aflătoare în casă și îmbogățită de întîmplător, el alese cele mai bune exemplare din felurile regnuri ; rămînea însă greutatea de a le rîndui într-un fel. Tata avea un pupitru de muzică, frumos vopsit cu lac roșu și cu flori de aur, în forma unei piramide în patru muchii și cu felurite etajere, foarte potrivit pentru quartete, dar care fusese puțin întrebuințat în ultimul timp. Pusei stăpînire pe el și așezai unele deasupra celorlalte, pe etajere, obiectele reprezentînd diferitele regnuri ale naturii, așa încît în totul avea o înfățișare plăcută și impozantă. Primul serviciu divin trebuia oficiat într-un răsărit de soare, dar tînărul preot nu știa cum să găsească o flacără

care să răspîndescă în același timp și o mireasmă plăcută. În sfîrșit îi veni ideea să aprindă niște lumînările cu mirodenii care se găseau prin casă și care, arzînd mocnit, fără flacără, răspîndeau parfumul cel mai desfătător. Domoala lor mistuire și evaporare părea să exprime mai bine decît o flacără vie ceea ce se petrecea în sufletul meu. Soarele răsărise de mult, dar casele învecinate îl ascundeau încă. În sfîrșit, se ivi deasupra acoperișurilor și, cu ajutorul unei lentile, aprinsei mirodeniile puse într-o ceașcă de porțelan. Totul izbuti de minune, cu o pietate desăvîrșită. Altarul rămase și mai departe în camera în care îl așezasem, ca o podoabă deosebită a ei, așa că i se făcu loc și în casa cea nouă. Toată lumea îl lua drept o colecție naturalistă ceva mai dichisită, dar băiatul știa mai bine ce anume reprezenta. Îl cuprindea dorul să repete solemnitatea. Din nefericire, la un răsărit de soare, el nu avu ceașca de porțelan la îndemînă, puse mirodeniile de-a dreptul pe pupitru, la aprinse și cucernicia preotului fu atît de mare, încît el nu observă paguba produsă de jertfa sa, decît atunci cînd nu mai putu s-o repare. Lumînărilele arseră lacul roșu și frumoasele flori aurite, în chipul cel mai lamentabil și, ca și cum un spirit rău ar fi trecut pe-acolo, lăsară niște urme negre care n-au mai putut fi înlăturate. Tînărul preot fu cuprins de o nespusă uluire. El acoperi stricăciunile printr-o orînduială foarte somptuoasă, dar curajul să aducă jertfe noi îi pieri pentru totdeauna. Întîmplarea ar putea fi privită ca o pildă și ca un avertisment pentru toți acei care ar dori să se apropie de Dumnezeu pe astfel de căi.

CARTEA A DOUA

Toate cele înfățișate pînă acum se referă la acea stare fericită și tihnită în care se găsesc țările într-o lungă perioadă de pace. Nicăieri o epocă atît de frumoasă nu pîrsește omului mai bine decît în orașele care trăiesc după propriile lor legi, orașe destul de mari, cu o populație numeroasă și bine situate pentru a se putea îmbogăți prin comerț. Străinii, care vin și pleacă, află acolo cîștiguri și aduc orașului beneficii, fiindcă numai astfel le pot obține și ei. Chiar dacă asemenea orașe nu stăpînesc un teritoriu întins, buna lor stare interioară crește tocmai din pricina faptului că împrejurările în care se află nu le obligă să întreprindă în afară acțiuni costisitoare.

În chipul acesta s-au scurs pentru locuitorii Frankfurtului, în vremea copilăriei mele, un șir de ani fericiti. Abia împlinisem la 28 august 1756 vîrsta de șapte ani, cînd puțin după aceea izbucni vestitul război care trebuia să aibă o mare înrîurire asupra următorilor mei șapte ani. Frederic al II-lea¹, regele Prusiei, năvăli cu 60 000 oameni în Saxonia și, în

¹ Rege al Prusiei, a trăit între anii 1712—1786.

loc să fi făcut o declarație anticipată de război, răspîndi un manifest, scris de el însuși, după cum se spunea, cuprinzînd arătarea cauzelor care-l determinaseră și-l îndreptăteau să facă un pas atît de mare. Lumea, stîrnită să participe la acest eveniment, nu numai ca spectatoare, dar și ca judecător, se despărți în două partide și familia noastră deveni o imagine a întregii lumi.

Bunicul, care în calitate de primar al Frankfurtului purtase baldachinul încoronării deasupra lui Francisc I¹ și primise din partea împărătesei un lanț de aur cu portretul ei, înclina spre austrieci, împreună cu cîțiva din ginerii și fiicele lui. Tata, care fusese numit de Carol al VII-lea consilier imperial și era viu interesat de soarta acestui nefericit monarh, înclina împreună cu cea mai mică parte a familiei către Prusia. În curînd întîlnirile noastre, care de mai mulți ani de zile aveau loc în fiecare duminică, fără întrerupere, fură tulburate. Neînțelegerile obișnuite între oameni încuscriți găsiră acum o formă în care să se exprime. Se iviră certuri, învinuiri reciproce, tăceri pline de răceală, explozii de mînie. Bunicul, un om altfel atît de senin, liniștit și comod, deveni irascibil. Femeile încercau zadarnic să potolească focul și, după cîteva scene neplăcute, tata părăsi cel dintîi societatea. Puturăm atunci să ne bucurăm în voie, acasă, de victoriile prusace, anunțate de obicei cu o deosebită satisfacție de către pasionata mătușă amintită mai sus. Toate celelalte interese cedară în fața acestuia și trăirăm restul anului într-o permanentă agitație. Ocuparea Dresdei, acțiunea atît de moderată a regelui la început, înaintările lui încete, dar sigure, victoria de la Lowositz, capturarea saxonilor,

¹ Împărat al Germaniei, soțul Mariei Theresia. A trăit între anii 1708—1765.

deveniră pentru partida noastră tot atâtea triumfuri. Tot ce se putea cita în avantajul adversarilor era tăgăduit sau micșorat ; dar cum membrii familiei aflați în tabăra cealaltă făceau același lucru, nu puteau să se întâlnească pe stradă fără să izbucnească discuții între ei, ca în *Romeo și Julieta*.

În ce mă privește, eram de partea prusacilor sau, pentru a fi mai exact, de partea lui Frederic. Căci la urma urmei ce ne privea pe noi Prusia ! Numai personalitatea marelui rege făcea să vibreze inimile noastre. Mă bucuram, împreună cu tata, de victoriile noastre, transcriam cu multă satisfacție cîntecele victoriei și cu o plăcere încă mai mare pe acele batjocoritoare la adresa adversarului, oricît de nesărate ar fi fost ele.

Fiind nepotul și finul cel mai mare al bunicilor, mîncam la ei în fiecare duminică ; petreceam atunci orele cele mai plăcute ale săptămînii. Dar acum nu-mi mai tihnea nici o îmbucătură, ascultînd în ce chip groaznic era calomniat eroul meu. La bunici sufla un alt vînt și se auzea un alt cîntec decît acasă. Afecțiunea, ba chiar și respectul ce-l purtam bunicilor, începură să slăbească. Nu vorbeam de aceste schimbări părinților, călăuzit fiind atît de ceea ce simțeam eu, cît și de faptul că mama mă oprise să mă amestec în treburile acestea. Din cauza aceasta am fost nevoit să mă clarific singur, și cum la vîrsta de șase ani, în urma cutremurului de la Lisabona, bună-tatea divină îmi devenise suspectă, acumă începui din cauza lui Frederic al II-lea să mă îndoiesc de dreptatea publicului. Natura sădise în mine sentimentul venerației și numai o mare zguduire mă putea clătina din credința în ceea ce este vrednic de a fi iubit și respectat. Din păcate, buna creștere și cuviința ne fuseseră recomandate nu din pricina valorii lor, ci din aceea a părerii pe care oamenii și-ar putea-o face

despre noi ; ce-o să spună lumea ! erau cuvintele pe care le auzeam mereu, dar nimic nu mă putea împiedica să cuget că lumea trebuie să fie ea însăși la locul ei, dacă pretinde să prețuiască orice și oricînd. Aflam însă acum tocmai contrariul. Vedeam cum meritele cele mai mari și mai vădite sînt defăimate și dușmănite, cum faptele cele mai de seamă, dacă nu sînt cu totul negate, sînt cel puțin denaturate și micșorate. Infama nedreptate lovea în omul unic, ce stătea deasupra tuturor contemporanilor săi, pe acela ce zilnic își dovedea meritul. Și tăgada acestui fapt nu provenea de la oameni de rînd, ci de la personalități eminente, cum credeam că sînt bunicul și unchiul mei. Nu ajunseseam încă a înțelege că există partide și că eu însumi făceam parte dintr-unul. Eram încredințat că sentimentele mele sînt cele mai bune și că am cu atît mai multă dreptate cu cît, împreună cu toți cei ce gîndeau ca mine, recunoșteam frumusețea și toate celelalte calități ale Mariei Theresia și nu prea luam în nume de rău lăcomia de bani și gustul pentru giuvaere ale lui Francisc I. Aruncam deci toată răspunderea asupra contelui Daun¹, despre care umbla vorba că e un molîu.

Dacă mă gîndesc mai bine la toate aceste împrejurări, aflu aici sămînța lipsei de considerație, ba chiar a disprețului nutrit o vreme îndelungată pentru public, un sentiment pe care mi l-am corectat abia tîrziu prin reflecție și cultură. Destul că, încă de pe cînd eram copil, mi-a devenit nesuferită părtinirea și nedreptatea, din care pricină m-am îndepărtat de ființe iubite și stimate. Datorită faptelor de arme și evenimentelor care au urmat, cele două partide în luptă n-au avut de loc liniște și răgaz. Aflam

¹ *Leopold Joseph, conte von Daun* (1705—1766), feldmareșal austriac.

o plăcere amară să împrăștiăm toate acele neajunsuri închipuite și discuții fără rost, continuînd astfel să ne chinuim, pînă cînd, după cîțiva ani, francezii ocupară Frankfurtul și aduseră o strîmtorare reală în casele noastre.

Mulți vedeau în acele evenimente mai îndepărtate numai un prilej de sfadă, alții înțelegeau însă vitregia vremurilor și se temeau că, printr-o participare a Franței, teatrul războiului ar putea să se mute și prin locurile noastre. Părinții ne țineau mai mult decît pînă acuma pe-acasă și căutau să ne ocupe și să ne distreze în fel și chip. În acest scop a fost scos din nou la iveală teatrul de păpuși rămas de la bunica și a fost astfel orînduit, încît spectatorii să stea în camera mea de la mansardă, în timp ce păpușile, persoanele care le mînuiau și întreaga scenă se aflau într-o cameră alăturată. Îngăduindu-mi-se să invit la spectacole cînd pe un băiat, cînd pe altul, mi-am cîștigat mulți prieteni; numai că neliniștea legată de firea copiilor îi împiedica să rămînă simpli privitori cumiști. Băieții tulburau reprezentația, așa că a trebuit să căutăm un public și mai tînăr, care să poată fi stăpînit de doici și dădace. Învătasem pe dinafară drama principală pentru care fuseseră făcute păpușile și, la început, o reprezentam numai pe aceasta; dar în curînd repetarea ne cam obosi și atunci schimbaram costumele și decorurile și îndrăzniram să ne apropiem de alte piese, cam prea lungi pentru o scenă atît de mică. Deși pentru astfel de pretenții am stricat și prăpădit singurele lucruri pe care le puteam face singuri, distracția și ocupația aceasta copilărească mi-au dezvoltat inventivitatea și posibilitatea de exprimare, imaginația și o anumită tehnică pe care nimic altceva n-ar fi putut-o produce într-un timp atît de scurt, într-un spațiu atît de restrîns și cu o cheltuială atît de mică.

Învătaşem de timpuriu să lucrez cu linia și compasul, punînd în practică cunoștințele dobîndite la geometrie, așa încît lucrările de cartonaj mă ocupau în gradul cel mai înalt. Nu mă mulțumeam însă cu corpuri geometrice, cutiute și alte lucruri de același soi, ci închipuiam vile frumoase, împodobite cu coloane, peroane și acoperișuri plate, din care de altfel numai puține ajungeau să fie realizate.

Mai statornic am fost cînd, cu ajutorul unui servitor de-al nostru, croitor de meserie, am început să-mi fac un arsenal, necesar pieselor și tragediilor pe care am fi vrut să le jucăm noi înșine, după ce teatrul de păpuși ajunsese să nu se mai potrivească pentru noi. Tovarășii mei de jocuri își făcuseră și ei astfel de echipamente, pe care le credeau tot atît de frumoase și utile ca și ale mele; dar eu nu mă puteam restrînge numai la nevoile unei singure persoane și, cum puteam furniza echipamentul necesar mai multor participanți ai minusculei noastre armate, devenii tot mai necesar micului nostru cerc. Oricine își poate închipui că toate aceste jocuri produceau dezbinări, încrucișări de arme și lovituri, terminate de obicei cu ceartă și supărare. Unii băieți erau de partea mea, alții în tabăra adversă, dar schimbări de partidă se întîmplau adesea. Un singur băiat, pe care îl vom numi Pylades, n-a părăsit decît o dată partida mea, așîtat de alții, dar n-a putut să rabde să-mi fie dușman decît un minut; ne-am împăcat plîngînd și multă vreme apoi ne-am rămas credincioși unul altuia.

Pe Pylades și alții care mă îndrăgeau îi puteam face fericiți istorisindu-le povești, mai ales atunci cînd îmi atribuiam întîmplările istorisite; le plăcea nespus să audă că unui tovarăș al lor de joacă i se întîmplase lucruri atît de minunate. Nu li se părea de fel ciudat că găsisem timpul și locul atîtor isprăvi, mai

ales că știau toate ocupațiile mele și vremea când plecam și mă înapoiam acasă. Totuși, pentru toate aceste fapte fuseseră necesare locuri îndepărtate, dacă nu dintr-o altă lume, cel puțin dintr-o altă regiune, iar întâmplările se petrecuseră în aceeași zi sau în ziua precedentă. Băieții trebuiau să se înșele singuri, mai mult chiar decât aș fi dorit eu să-i păcălesc. Și dacă încetul cu încetul și potrivit firii mele n-aș fi dat o formă artistică tuturor acestor închipuiri și fanfaronade, sînt sigur că lăudăroșeniile copilăriei mele n-ar fi rămas fără urmări rele.

Cine examinează cu atenție acest instinct, recunoaște în el dorința care îl mîină pe poet să exprime în chip imperios lucrurile cele mai puțin probabile și pe toți ceilalți oameni să ia drept reale lucrurile care lui, născocitorului, i-au putut părea adevărate.

Dar ceea ce am înfățișat aici ca teză generală și în forma cugetării, ar putea deveni mai viu și mai plăcut printr-un exemplu, printr-o povestire de probă. De aceea adaug aici o astfel de poveste, pe care, istorisind-o adeseori camarazilor mei, o mai păstrez încă în închipuire și memorie.

NOUL PARIS

Povestea unui băiat

Am visat deunăzi, în noaptea dinspre Rusalii, că stăteam în fața oglinzii și priveam cum îmi vin hainele pe care mi le făcuseră părinții de sărbători. Purtam pantofi de piele frumoasă, cu mari cataramă de argint, ciorapi lungi de bumbac fin, îmbrăcămintea de dedesubt era de mătase neagră și haina dintr-un buracan¹ verde cu fire de aur în

¹ Tesătură de lînă și mătase.

jurul butonierelor. Jiletca era dintr-o stofă galbenă tăiată din vesta de ginere a tatei. Eram frizat și pudrat și buclele îmi stăteau pe cap ca niște aripioare. Se făcea însă că nu puteam de loc să termin cu îmbrăcatul, pentru că luam mereu o haină în locul alteia și când îmbrăcam una din ele, vedeam că alunecă de pe mine îndată ce doream s-o îmbrac pe următoarea. Nu mai știam ce să fac, când un tânăr chipeș se apropie de mine și mă salută cu multă prietenie :

— Bine-ai venit, îi spusei. Mă bucur că te văd aici.

— Mă cunoști ? Întrebă tânărul zîmbind.

— Cum să nu ! răspunsei surîzînd la rîndul meu. Dumneata ești zeul Mercur. Ți-am văzut adeseori chipul pictat.

— E adevărat. M-au trimis zeii la tine cu o misiune importantă. Vezi merele astea ?

Întinse mîna și-mi arătă trei mere, pe care abia le putea cuprinde și care erau tot atît de frumoase pe cît de mari. Unul era roșu, al doilea galben și al treilea verde. Le-ai fi putut lua drept niște pietre prețioase, căroră li s-a dat forma unor fructe.

Vrui să întind mîna către ele, dar Mercur le trase înapoi și-mi spuse :

— Află mai întîi că nu sînt pentru tine. Trebuie să le dai celor trei tineri, cei mai frumoși din oraș, care își vor găsi apoi soții, fiecare după soarta lui, dar așa cum altele nici n-ar putea să-și dorească. Ia merele și vezi de-ți fă treaba bine ! adăugă zeul și, după ce îmi puse merele în mînă, plecă. Mi se părea că se făcuseră și mai mari.

Le ridicai în sus, le privii în lumină și văzui că sînt străvezii. Dăr deodată merele se lungiră și se făcură trei fetișcane frumoase coz, mari cît o păpușă și îmbrăcate în straie de culoarea mărului din care se iviseră. Și cum se desprindeau încet din mîna mea, am vrut să le apuc, pentru a o ține în loc cel puțin

pe una din ele, dar fetele pluteau departe, deasupra capului meu, așa încît nu mai puteam decît să le privesc. Împietrisem de uimire, cu brațele întinse încă și mă uitam la degetele mele, ca și cum ar fi fost ceva de văzut acolo. Deodată observai în vârful unui deget o fetiță drăguță, mai mică decît cele care zburaseră, sărind de pe un deget pe altul și dansînd, veselă și plină de haz. Am stat să mă uit la ea un timp, foarte mirat, și cum îmi plăcea mult, crezui că sînt destul de îndemînat pentru a o prinde, dar deodată simții o lovitură puternică în creștetul capului și căzui în nesimțire. M-am trezit abia la vremea cînd trebuia să mă îmbrac și să mă duc la biserică.

În timpul slujbei mă tot gîndeam la fetițele mele, tot așa în vremea mesei de prînz, pe care o luam la bunici. După masă mă dusei să văd pe cîțiva prieteni, atît pentru a-mi arăta hainele noi, pălăria purtată sub braț și sabia la coapsă, cît și pentru că le rămăsesem dator cu o vizită. Dar n-am găsit pe niciunul acasă și, cum mi se spusese că prietenii pleaseră să se plimbe prin grădini, mă gîndii să-i urmez, pentru a petrece seara cu ei împreună. Drumul mă duse către zidurile orașului și ajunsei la locul care se numește pe bună dreptate „zidul rău“, căci umblă stafii pe acolo. Mergeam încet și mă gîndeam la cele trei zeițe ale mele, dar mai cu seamă la nimfa cea mică. Ridicai degetele în sus, în nădejdea că s-ar mai putea ca nimfa să fie atît de drăguță încît să apară și să se joace din nou pe vîrfurile lor. Umblînd așa cufundat în gîndurile mele, observai în stînga o porțiță în zid, pe care n-o băgasem încă de seamă. Era scundă, dar arcul ogival de deasupra ei era destul de mare pentru a lăsa să treacă pe omul cel mai înalt. Arcul și cadrul de piatră al porții erau dăltuite cu multă artă de meșterul pietrar, dar mai cu seamă ușa îmi atrase luarea aminte. Era făcută dintr-un

lemn vechi și negru, destul de simplă, dar bătută în benzi groase de bronz, a căror împletitură, unde se cuibăriseră parcă păsări vii, n-o puteam admira îndejuns. Ceea ce mi se păru mai ciudat era că ușa asta n-avea nici broască, nici clanță, nici ciocan, așa încît îmi spusei că numai cineva dinăuntru ar putea-o deschide. Nu m-am înșelat, căci apropiindu-mă pentru a-i pipăi ornamentele ea se deschise dintr-o dată și în prag apăru un om îmbrăcat în niște haine lungi și largi, foarte ciudate. O barbă venerabilă îi încadra chipul, făcîndu-mă să-mi spun că de bună seamă trebuie să fie vreun evreu. Dar el, ca și cum mi-ar fi ghicit gîndul, făcu semnul crucii, dîndu-mi să înțeleg că este creștin și catolic.

— Ce cauți pe-aici, domnișorule ? mă întrebă el cu voce și gesturi prietenoase.

— Admiram poarta asta, am răspuns. N-am mai văzut niciodată o astfel de lucrare decît poate pe exemplare mici în colecțiile de artă ale unor amatori.

— Mă bucur că-ți place, spuse bătrînul. Pe dinăuntru este și mai frumoasă. Intră s-o vezi, dacă-ți face plăcere.

Nu mă prea simțeam la largul meu. Îmbrăcămin-tea ciudată a portarului, singurătatea locului și un nu știu ce, care plutea în aer, îmi strîngeau inima. Am mai zăbovit o clipă, pretextînd că vreau să mai privesc poarta pe dinafară, dar aruncam căutături furișe în grădină, căci în fața mea se deschidea o grădină. Dincolo de poartă se întindea un loc mare și umbrit ; tei bătrîni, crescuți la distanțe egale, îl acopereau cu ramurile lor încrucișate, așa încît societatea cea mai numeroasă ar fi putut găsi acolo în-viorare, în arșița dogoritoare a zilei. Pusesem piciorul pe prag, iar bătrînul mă tot îndemna să intru. N-am mai pregetat, căci auzisem că prinții și sultanii nu se întrebau de loc, în astfel de împrejurări, dacă

există vreo primejdie. Eram de altfel încins cu sabia și puteam sfârși repede cu acel bătrîn, dacă m-ar fi atacat.

Intrai deci liniștit și portarul împinse ușa, care se închise atît de încet, încît abia băgai de seamă. El începu să-mi arate ornamentele interioare ale ușii și mai frumos meșteșugite, lămurindu-mi tot ce trebuia să știu și dovedindu-mi multă bunăvoință. Cum prinsesem încredere în el, mă lăsaî condus de-a lungul zidului circular și acoperit cu frunziș al grădinii, aflînd acolo multe lucruri de admirat. Din guri de tritoni, așezați în firide împodobite cu mușchi, corali și sfărîmături de stîncă, apa curgea îmbelșugată în bazine de marmură. Din loc în loc se vedeau colivii și cuști, în care veverițe și cobai săreau încoace și încolo, apoi tot alte și alte ființe blînde, după pofta inimii. Păsările ne strigau și fluierau cînd treceam prin fața lor. Mai ales graurii îndrugau fel de fel de prostii. Unul din ei striga mereu : „Paris, Paris ! Narcis, Narcis !“ tot așa de lămurit, ca și cum ar fi vorbit un copil la școală. În timp ce păsările țipau astfel, bătrînul părea că mă privește din ce în ce mai sever. Dar eu mă făceam că nu iau seama la ele și nici n-aveam timp să ascult, căci observasem că ne învîrteam în cerc și că locul acesta umbrit era un rotocol care cuprindea în el un altul și mai interesant.

Ajunsesem din nou la porțiță și bătrînul avea aerul că vrea să mă lase să plec. Dar ochii îmi erau ațintiți asupra unui grilaj de aur, care părea că închide mijlocul acestei grădini minunate, zărită de mine în timpul plimbării pe care o făcusem, deși bătrînul mă conducea către zidurile grădinii și mă ținea departe de acel punct. Îndată ce ne aflarăm din nou în fața porțiței îi zisei, înclinîndu-mă :

— Ați fost atît de îndatoritor cu mine, încît aș mai îndrăzni să vă rog ceva, înainte de a ne despărți. N-aș putea vedea mai de aproape grilajul de aur, care pare că înconjoară într-un cerc larg mijlocul grădinii ?

— Bucuros — răspunse bătrînul — dar trebuie să te supui cîtorva condiții.

— Care anume ? întrebai grăbit.

— Trebuie să-ți lași aici pălăria și sabia și să nu te desparți nici un pas de mine, în timp ce te conduc.

— Cu plăcere ! răspunsei și-mi pusei pălăria și sabia pe prima bancă de piatră din preajmă.

Bătrînul apucă cu mîna lui dreaptă stînga mea și mă trase cam tare după el. Cînd ajunserăm lîngă grilaj, mirarea mi se schimbă în perplexitate. Pe un soclu înalt de marmură erau înșirate nenumărate sulite și lănci, ale căror vîrfuri ciudat împodobite erau legate între ele, formînd un cerc. Privii prin intervalele dintre ele și văzui îndărătul lor o apă care curgea domol, prinsă între pereți de marmură. În limpezile adîncimi ale apei înotau încoace și încolo o mulțime de pești aurii și argintii, unii încet, alții repede, unii singuri, alții însoțiți, mai mulți împreună. Aș fi vrut să mă uit și dincolo de apa aceea, pentru a vedea ce se află în inima grădinii, dar spre marea mea uimire băgai de seamă că pe malul dimpotrivă apa era țărnută cu un alt grilaj, astfel rînduit că, unde era aici un spațiu liber, dincolo era o lance sau o sulită, și că, dacă mai puneai la socoteală și celelalte ornamente, nu puteai vedea nimic mai departe, ori cum te-ai fi așezat. De altfel, bătrînul care mă ținea din ce în ce mai strîns, nu mă mai lăsa de loc să mă mișc. După toate cîte văzusem, curiozitatea mea sporind, îmi luai curajul să-l întreb pe bătrîn dacă n-ar fi cu putință să mergem mai departe.

— De ce nu ? răspunse el. Dar cu noi condiții.

Întrebându-l care anume, bătrînul mă anunță că trebuie să-mi schimb hainele.

Am fost mulțumit auzind că era vorba numai de atît. Mă lăsai condus pe lîngă ziduri, într-o mică sală curată, de ai cărei pereți atîrnau fel de fel de veșminte amintind costumul oriental. Mi-am schimbat repede hainele, apoi bătrînul mi-a pus un fileu pe cap, după ce, spre groaza mea, mi-a scuturat violent pudra de pe el. Așa travestit, m-am privit într-o oglindă mare și mi s-a părut că-mi stă mai bine decît în scrobitele mele haine de sărbătoare. Am schițat cîteva gesturi și am început să sar, așa cum văzusem că fac dănuitorii la bîlci. Dar deodată am zărit în oglindă o firidă aflată în spatele meu. Pe zidul ei alb atîrnau trei ștrengulețe verzi, împletite într-un fel pe care nu-l puteam distinge bine din depărtare. M-am întors repede și l-am întrebat pe bătrîn despre rostul lor. Bătrînul, foarte îndatoritor, desprinsese unul din ele și mi-l arătă. Era un găitan de mătase verde, potrivit de rezistent, ale cărui capete prinse în curele verzi, despicate în două, îi dădeau înfățișarea unei unelte destinate pentru o întrebuintare nu tocmai plăcută. Lucrul mă puse pe gînduri, așa că-l întrebai pe bătrîn ce însemnau toate acestea. Îmi răspunse binevoitor și calm că ștrengulețele sînt destinate acelor care ar abuza de încrederea ce li se acordă aici. Atîrnă apoi funia la locul ei și îmi ceru să-l urmez ; dar de data asta nu mă mai apucă de mină, așa încît putui merge slobod alături de el.

Mă întrebam cu multă curiozitate unde să fie poarta și podul prin care să pot trece prin grilaj și peste apă, căci pînă atunci nu văzusem nicăieri nici poartă, nici pod. Mă uitam atent la gardul de aur, în timp ce ne apropiam grăbiți de el, și mare îmi fu mirarea cînd văzui că deodată lăncile și sulilele, și halebardele în-

cep să se miște și să se scuture, și această ciudată agitație se termină când toate vîrfurile armelor se îndreptară unele împotriva altora, ca și cum două trupe înarmate ar fi fost gata să se încaiere. Ochiul abia putea să sufere atîta neorînduială și urechea atîta zăngănit, când spre nespusa mea uimire văzui cum, lăsîndu-se cu totul în jos și acoperind canalul, armele întocmîră cel mai minunat pod care putea fi închipuit. Strălucind în mii de culori, straturile grădinii se arătau acum ochilor noștri. Erau acolo șiruri încrucișate de flori, care, privite în ansamblu, alcătuiau un labirint de podoabe ; toate erau prinse în garduri vii, făcute din niște plante verzi, mărunte și lînoase, pe care nu le cunoșteam. Pe fiecare strat se vedeau flori de cîte o altă culoare, crescute puțin de la pămînt, încît ochiul putea urmări cu ușurință contururile după care fuseseră orînduite. Priveliștea desfătătoare, de care mă bucuram în lumina puternică a soarelui, mă robise cu totul. Nu știam însă unde să calc, căci aleile șerpuitoare erau acoperite cu un nisip albastru, nespus de curat, asemănător unui cer mai întunecat sau reflexului său în apă. Mersei așa un timp alături de călăuza mea, cu ochii aplecați spre pămînt, pînă când văzui, în mijlocul rotocolului de straturi și flori, o horă mare de chiparoși și arbori de soiul plopilor, prin care nu se putea zări nimic, căci ramurile lor de jos păreau crescute de-a dreptul din pămînt. Călăuza mea, în loc să mă ducă de-a dreptul acolo, mă tot împingea către mijlocul grădinii și mare mirare încercai cînd, intrînd sub pomii cei înalți, descoperii în fața mea galeria de coloane a unui încîntător pavilion, care părea să aibă portale asemănătoare și în celelalte aripi ale lui. Dar mai mult decît acest model de arhitectură, inima îmi fu răpită de o muzică, răsunînd dinăuntru casei. Cînd mi se părea că aud o lăută, cînd o harpă, cînd o țiteră, cînd alte picurări de

note care nu semănau cu sunetele nici unuia din aceste instrumente. Poarta către care ne îndreptasem se deschise la uşoara atingere a bătrînului şi inima mi se opri în loc cînd văzui că fiinţa care ne ieşi în întîmpinare semăna leit cu fata plină de nuri ce-mi jucase pe degete în vis ! Mă salută ca şi cum ne-am fi cunoscut de mult şi mă pofti să intru. Bătrînul rămase mai în urmă şi eu înaintai, alături de ea, printr-un coridor boltit şi frumos împodobit, către sala din mijloc, a cărei înălţime de catedrală îmi atrase privirea şi mă cufundă în uimire de cum intrai înăuntru. Dar ochiul nu-mi în-tîrzie mult asupra acesteia, căci un spectacol mai fermecător mă ispiti. Pe un covor, chiar sub cupolă, stăteau, întocmind un triumghi, trei femei, îmbrăcate în culori felurite : una în roşu, alta în galben, alta în verde. Jilţurile lor erau aurite şi covorul un strat de flori fără cusur. Purtau pe braţe cele trei instrumente muzicale pe care nu le putusem deosebi de afară, căci tulburate de sosirea mea încetaseră să cînte.

— Fii binevenit ! zise cea din mijloc, aceea care stătea cu faţa către uşă, îmbrăcată în roşu şi cu harfa în braţe. Aşază-te lîngă Alerta şi ascultă, dacă îţi place muzica.

Abia atunci observai că în faţa lor, de-a curmezişul, era o banchetă pe care se afla o mandolină. Drăgălaşa fată luă mandolina, se aşeză şi mă trase lîngă ea. Privii atunci pe cea de a doua doamnă, aceea care se găsea la dreapta mea, îmbrăcată în galben şi cu o ȕiteră în mînă. Dacă harpista avea o statură impunătoare, trăsături mari şi o atitudine maiestuoasă, cîntăreata din ȕiteră era mai degrabă o fiinţă graţioasă şi plină de voioşie. Era zveltă, cu părul blond, în timp ce chipul celeilalte era împodobit de un păr negru închis. Felurimea şi armonia muzicii lor nu mă putu opri să observ şi pe cea de-a treia frumoasă, îmbrăcată în verde şi al cărei cîntec

de lăută avea ceva și duios, și neașteptat. Aceasta din urmă părea că mă privește cu o deosebită stăruință și că mie mi se adresează cîntecul ei. Nu-mi puteam da bine seama cum este, căci mi se părea cînd gingașă, cînd ciudată, cînd deschisă, cînd îndărătnică, după cum își schimba cîntecul și expresia feței ; cînd părea că vrea să mă miște, cînd să mă aște. Ar fi putut de altfel să facă ce-ar fi vrut că tot n-ar fi pus stăpînire pe mine ; mica mea vecină, alături de care stăteam, mă cucerise cu totul. Cum recunoscusem apoi în cele trei doamne pe silfidele din visul meu, fiecare îmbrăcată în culoarea uneia din poamele visate, înțelesesem că n-aș fi putut s-o prind pe nici una din ele. Mi-ar fi plăcut mai mult micuța de lîngă mine, dar amintirea loviturii pe care mi-o dăduse în vis era încă vie. Cîtva timp ea stătu liniștită cu mandolina în mînă, dar cînd stăpînele ei încetară să cînte, primi porunca să ne înveselească cu vreo cîteva arii. Abia ciupise de pe strunele ei două-trei melodii de dans, cînd o văzui sărind în sus. Făcui și eu același lucru. Micuța cînta și dansa, iar eu plin de înflăcărare îi însoțeam pașii, așa că executarăm împreună un mic balet, pe care doamnele păreau a-l privi cu multă mulțumire, căci îndată ce încetarăm porunciră micuței să-mi potolească setea cu ceva bun, așteptînd să ni se servească cina. În ce mă privește, uitasem că dincolo de paradisul în care mă aflam ar mai exista ceva pe lume. Îndată, Alerta mă luă și mă duse înapoi pe coridorul pe care venisem. De-aici se deschideau două odăi frumos orînduite. Într-una din ele, unde locuia de obicei, îmi așternu o masă cu portocale, smochine, piersici și struguri și mă desfătai gustînd cu o deosebită poftă fructele țărilor îndepărtate, ca și pe acelea ale lunilor viitoare. Îmi oferi și zaharicale din belșug, apoi îmi umplu cu vin spumos un pocal de cristal șlefuit ;

dar nu simțeam nevoia să beau, căci mă răcorisem de ajuns cu fructele cele zemoase.

— Haide acum să ne jucăm, îmi zise Alerta și mă conduse în cealaltă odaie.

Aici parcă eram la târgul de Crăciun, dar atâtea lucruri prețioase și delicate n-au fost niciodată văzute în încăperea în care se adună darurile de sărbători. Erau acolo tot felul de păpuși, de haine și unelte pentru ele, de bucătării, dormitoare, magazine și nenumărate alte jucării. Alerta mă conduse prin fața tuturor dulapurilor de sticlă în care erau păstrate.

Ea închise însă repede primele dulapuri și-mi spuse :

— Astea nu sînt pentru tine. Aici — adăugă ea — sînt materiale de construcție, ziduri și turnuri, case, palate și biserici, să zidești un oraș întreg. Astea însă nu-mi plac mie. Să găsim mai bine ceva care să ne placă amîndurora.

Scoase atunci cîteva cutii, în care zării rînduit în vrafuri un întreg popor mărunt de războinici, cum altul mai frumos nu văzusem niciodată. Nu mă lăsă să privesc mult timp în cutii, căci luă sub braț una din ele, iar eu pe cea de a doua.

— Să mergem pe podul de aur, mă îndemnă Alerta. Acolo e bine să te joci de-a soldații. Vîrfurile sulitelor îți arată cum trebuie să așezi oștile în luptă.

Ajunserăm pe podețul de aur care se cam clătina ; în timp ce îngenuncheasem pentru a-mi așeza șirurile de soldați, auzeam sub mine undele susurînd și peștii clipocind în apă. Toți soldații noștri erau călări. Alerta se lăuda că armata ei de femei era condusă de regina Amazoanelor¹ ; eu îl găsii pe Ahile

¹ *Amazoanele*, personaje mitologice despre care se spune că locuiau pe țărmurile Thermodonului, în Capadocia.

și o impunătoare cavalerie grecească. Oștile stăteau acum față-n față. Ceva mai frumos nu se putea închipui. Nu erau cavaleri de plumb turtiți, oamenii și caii erau trupeși, bine făcuți. Nici nu puteam înțelege cum se țin pe picioare fără nici o scîndurică dedesubtul lor.

Ne priveam cu mare mulțumire armatele, cînd Alerta mă vesti că atacul începe. Găsisem și artilerie în cutiile noastre, mici bile de agată frumos poleite. Cu aceste bile urma să ne bombardăm, luînd seama să răsturnăm numai figurile, nu cumva să le și stricăm. Canonada începu din ambele părți și la început totul merse spre deplină noastră mulțumire. Dar cînd adversara mea văzu că eu ținteam mai bine decît ea și că victoria, care atîrna de numărul călăreților rămași în picioare, îmi va reveni mie, se apropie mai mult de rîndurile mele și azvîrlind cum se pricep fețele obținu succesul rîvnit : îmi culcă la pămînt trupele cele mai bune și cu cît protestam mai mult, cu atît creștea zelul ei. În cele din urmă m-am supărat și i-am declarat că voi face la fel. Nu numai că m-am apropiat mai mult de ea, dar în furia mea am început să arunc cu mai multă putere, așa încît vreo cîteva din micile ei amazoane se făcură țandări. În ardoarea ei, Alerta nu observă numaidecît ; însă rămăsei ca de piatră cînd văzui că bucățile figurinelor sfărîmate se adună singure și că din ele se iveau cai și amazoane vii ; acestea, sărind de pe podul de aur, sub tei, alergau în cerc și se pierdeau apoi, nu știu cum, către ziduri. Frumoasa mea adversară, de îndată ce observă toate acestea, începu să plîngă și să se vaiete cît o ținea gura, strigînd că pierderea ce îi căsunasem e de neînlocuit. Cum supărarea nu-mi trecuse încă, mă bucuram de paguba adusă și luînd încă o mîină de bile le aruncau orbește și cu putere în pîlcurile ei de călăreți. Din păcate, de data aceasta

atinsei regina, pe care o crușasem cît timp jocul fusese dus după toate regulile. Regina zbură în bucăți și aghiotanții ei fură de asemeni zdrobiți ; dar repede se refăcură și luînd-o la sănătoasa galopară cîtva timp în cerc, la umbra teilor și se pierdură apoi în direcția zidurilor.

În timp ce eu mă aplecasem să mai culeg cîteva bile, care se rostogoleau pe sulile aurite, adversara mea striga mînioasă. În turbarea mea, doream să-i nimicesc întreaga oaste, dar ea, nepregetînd de loc, sări asupra-mi și-mi dădu o palmă atît de tare că începu să-mi vijîie capul. Auzisem că la palma unei fete se răspunde cu o sărutare zdravănă. Îi luai deci capul în mîini și începui s-o sărut de nenumărate ori. Dar ea țipa cît o ținea gura, așa că, speriat, îi dădui drumul, spre marele meu noroc, căci în același timp mi se întîmplă un lucru neînchipuit. Podeaua începu să tremure și să se scuture și observai îndată că grilajul se mișcă. N-aveam timp să mă gîndesc la ce se întîmplă, nici nu știam unde să pun piciorul ca să fug. Mi-era teamă să nu mă înțep, căci sulile și lăncile, care se ridicară deodată în sus, îmi spintecară hainele. Într-un cuvînt, nu știu ce mi se mai întîmplă că, amețit și asurzit, mă trezii sub un tei, unde mă azvîrlise grilajul refăcut.

Totodată se deșteptă și mînia mea, care spori și mai mult atunci cînd auzii batjocurile și rîsetele Alertei, azvîrlită și ea alături de mine, dar ceva mai ușor. Sării în sus și cînd văzui mica mea oaste, împreună cu căpetenia ei, Ahile, risipită în jurul meu, îl luai pe erou și dădui cu el de un copac. Chipul în care el se adună din bucăți și o luă la fugă mă bucură acum și mai mult, căci plăcerea răutăcioasă de a distruge se unea cu priveliștea cea mai încîntătoare din lume. Eram gata să-i trimit pe toți grecii mei pe urmele lui Ahile, cînd deodată înce-

pură să țîșnească ape din toate părțile, din pietre și ziduri, din pămînt și ramuri, ori încotro mă întorceam, încrucișîndu-se și biciuindu-mă. Hainele mele prea subțiri se udară leocă și, cum mai erau și rupte, nu pregetai să le scot de pe mine și să le arunc cît colo. Aruncaii și pantofii, și toate celelalte învelișuri, unul după altul, și, cum era o zi caldă, găsii că era foarte plăcut să mă scald în baia de raze. Astfel despuiat, începui să mă plimb în jurul apei ce țîșnea, nedorind decît ca plăcerea mea să se prelungească cît de mult. Furia mi se potolise și căutam acum să mă împac cu mica mea dușmană. Dar cum deodată apele se opriră, mă trezii ud pe pămîntul plin de apă.

Ivirea neașteptată a bătrînului nu mi se păru de loc binevenită ; aș fi dorit, dacă nu să mă ascund, cel puțin să mă pot acoperi. Rușinea, frigul care mă făcea să dîrdîi, încercarea de a mă acoperi cu ceva îmi dădeau un aer nenorocit. Bătrînul folosi această clipă pentru a mă muștra cu asprime :

— Nu știu zău — îmi strigă el — ce mă oprește să iau unul din ștreangurile verzi și să-l încerc, dacă nu la gîtul, cel puțin pe spinarea dumată !

Amenințarea aceasta mă indignă peste măsură.

— Cîntărește-ți cuvintele și gîndurile ! îi strigai la rîndul meu. Altfel să știi că ești pierdut, împreună cu stăpînele tale.

— Dar cine ești tu că îndrăznești să-mi vorbești astfel ? întrebă cu dîrzenie bătrînul.

— Un favorit al zeilor, i-am răspuns. De aceștia atîrnă dacă cele trei femei vor găsi bărbați vrednici de ele sau dacă vor îmbătrîni și se vor usca în schitul vostru fermecat.

Bătrînul se dădu cîțiva pași înapoi.

— Cine ți-a spus toate astea ? întrebă el mirat și pe gînduri.

— Ia te uită la aste trei mere, trei giuvaere ! îi spusei.

— Și cît ceri pe ele ? făcu bătrînul.

— Mai întîi pe micuța care m-a adus în halul ăsta, i-am răspuns.

Bătrînul se aruncă la picioarele mele, ca și cînd nici n-ar fi văzut noroiul din jur. Apoi se ridică, fără să se fi murdărit, mă luă prietenos de mînă și mă duse iar în camera unde mă dezbrăcasem, mă îmbrăcă din nou cu o deosebită îndemînare și repede am fost iar frizat ca mai înainte și gătit ca de săr-bătoare. Portarul nu mai spuse nici un cuvînt ; dar înainte de a se despărți de mine în pragul porții, îmi arătă ceva pe zidul de peste drum, apoi altceva la poartă. Am înțeles că voia să-mi întipăresc bine în minte cele ce-mi arăta, pentru a putea regăsi mai ușor poarta, care se închisese pe neașteptate în urma mea.

Mă uitai mai bine la ce se vedea peste drum. Ramurile cîtorva nuci bătrîni se înălțau deasupra unui zid înalt, acoperindu-i cornișa. Ele ajungeau pînă la o placă de piatră, al cărei cadru l-aș putea recunoaște, dar a cărui inscripție n-am putut-o citi. Această placă era fixată într-o firidă în care o fîntînă își vărsa șuvoiul ei de apă dintr-o cupă într-alta, pînă cînd ajungea într-un mare bazin, un fel de eleșteu, ce se scurgea apoi în pămînt. Fîntîna, placa cu inscripția, nucii se înălțau toți pe aceeași verticală ; i-aș putea zugrăvi, așa cum i-am văzut.

Oricine își poate închipui cum am petrecut seara aceea și zilele următoare și de cîte ori mi-am repetat în gînd toate aceste întîmplări, pe care eu însumi abia le puteam crede. Îndată ce mi-a stat în putință, m-am dus din nou la zidul blestemat, dorind să-mi îmbroscălesc cel puțin amintirea semnelor și să privesc poarta cea minunată ; dar, spre uimirea mea,

am găsit totul schimbat. Nucii se înălțau în adevăr deasupra zidului, dar nu mai erau atât de deși. Am găsit și placa de piatră, dar mult la dreapta pomilor, fără cadrul ei împodobit și cu o inscripție citeată. Spre stînga am aflat nișa cu fîntîna ei, dar ea nu semăna de loc cu aceea pe care o văzusem mai înainte, așa că mi-a venit să cred că a doua mea aventură s-a petrecut, ca și cea dintîi, numai în vis. Urma porțiței dispăruse cu desăvîrșire. Singura mea mîngîiere este observația pe care am făcut-o : că toate acele lucruri păreau să-și schimbe din nou poziția. Ducîndu-mă de mai multe ori prin partea locului mi s-a părut că nucii se apropie iarăși unii de alții, întocmai ca placa de piatră și fîntîna aflată altădată sub ea. Îmi vine să cred că atunci cînd toate acestea se vor regăsi pe aceeași linie, va ieși la iveală și poarta dispărută. Voi face atunci tot ce-mi va sta în putință pentru a-mi relua aventura. Nu știu însă dacă voi mai putea să vă povestesc noile întîmplări, sau dacă nu cumva voi fi oprit să vă mai spun ceva.

Povestea aceasta, de al cărui adevăr prietenii mei căutau cu multă pasiune să se convingă, obținut un mare succes. Fiecare se duse să vadă locul indicat de mine, fără să mi-o mărturisească mie sau celorlalți, și găsiră nucii, placa de piatră și fîntîna, dar tot depărtate unele de altele, după cum mi-o spusera în cele din urmă, fiindcă în acei ani ai vieții nu i-e dat omului să păstreze multă vreme o taină. Cu acest prilej se iscă o discuție înverșunată. Unul din băieți era de părere că nucii și celelalte lucruri nu se mișcau din loc, ci rămîneau la aceeași depărtare. Al doilea afirma că se mișcă, dar că se depărtează mereu unul de altul. Al treilea era de aceeași

părere cu cel de-al doilea în ce privește primul punct, dar nucii, placa și fîntîna i se păreau că se apropie. Al patrulea credea a fi văzut lucruri încă mai ciudate și anume că nucii erau în adevăr la mijloc, dar că placa și fîntîna stăteau pe laturile opuse față de cele indicate de mine. Părerile lor erau deosebite și în ce privește urma porții. Am avut astfel încă de timpuriu un exemplu despre chipul în care oamenii pot avea și susține păreri cu totul opuse asupra unor lucruri cu totul simple și ușor de lămurit. Cum refuzam cu încăpăținare să-mi continui povestea, prima ei parte îmi era adeseori cerută. Mă feream însă s-o schimb prea mult și astfel, prin uniformitatea istorisirii mele, fabula se transformă în adevăr în mintea celor ce mă ascultau.

Firea mea se împotriva de altfel minciunii și prefăcătoriei și nu eram de loc ușuratic ; aveam mai degrabă o seriozitate lăuntrică, în felul timpuriu de a mă privi pe mine și lumea din jurul meu, vizibilă și în înfățișarea demnă, dar cam pretențioasă, care dădea loc la discuții, cînd prietenoase, cînd ironice. Căci deși nu-mi lipseau prieteni buni, aleși cu grijă, alcătuiam împreună o minoritate față de acci care își făceau o plăcere combătîndu-ne cu rea voință grosolană și trezindu-ne fără nici o delicatețe din visurile și basmele în care ne complăceam, eu ca autorul lor și camarazii mei ca părtași la ele. Ne dădurăm seama atunci că, în loc să ne lăsăm în voia moliciunii și a plăcerilor fanteziei, se cuvenea mai degrabă să ne întărim sufletește, pentru a suporta mai bine răul inevitabil sau pentru a ne opune acelorora ce ni-l cășunau.

Printre exercițiile de stoicism, în care căutam să mă perfecționez cu seriozitatea posibilă unui băiat de vîrsta mea, era și îndurarea suferințelor trupești. În-vățătorii noștri ne tratau adeseori cu răutate și pros-

tie, dîndu-ne lovituri și pumni împotriva cărora trebuia să ne întărim cu atît mai mult cu cît orice nesupunere sau încercare de a răspunde erau aspru pedepsite. Multe glume ale copilăriei se întemeiază pe întrecerea în puterea de a suferi ; de pildă : cînd cu două degete sau cu palma întreagă dai și primești lovituri pînă cînd membrele îți amortesc ; sau cînd înduri cu răbdare loviturile ce ți se cuvin de pe urma unui joc la care ai pierdut ; sau cînd, în focul unei trînte, nu te dai bătut oricît de tare te-ar pișca adversarul pe jumătate învins ; sau cînd îți stăpînești durerea ce ți se provoacă în șagă ; sau cînd rămîi indiferent la ciupiturile și gîdilăturile cu care copiii se chinuiesc reciproc. Superioritatea obținută pe această cale nu-ți poate fi întrecută atît de curînd. În măsura în care mă mîndream cu puterea mea de a suferi creștea și îndrăzneala celorlalți ; și cum excesul cruzimii nu cunoaște granițe, am fost adus și eu să le depășesc. Voi povesti un singur caz.

Învățătorul nostru lipsise la o oră. Cît timp rămăsesem împreună cu toți ceilalți copii, ne jucasem cuviincios, dar cînd prietenii mei plecară, după ce așteptaseră o bună bucată de vreme și rămăsei singur cu trei dintre cei mai înverșunați adversari ai mei, aceștia își puseră în gînd să mă chinuie, să mă facă de rîs și să mă alunge. Mă lăsară o clipă singur și reveniră cu niște nuiiele pe care și le făcuseră dintr-o mătură ruptă în grabă. Observai intenția lor și, cum credeam că sfîrșitul orei nu e prea depărtat, mă hotărîi în sinea mea să nu mă apăr de loc pînă cînd clopotul școlii va suna. Băieții începură să mă biciuie peste picioare și peste pulpe cu cea mai mare răutate. Nu mă mișcam, dar curînd am simțit că mă înșelasem în socoteala mea și că durerea făcea minutele prea lungi. Pe cît mă stăpîneam, pe atît creștea furia mea și, cînd se auzi prima bătaie a orei așteptate,

înșfăcai de plete pe cel care se aștepta mai puțin și-l trîntii la pămînt, punîndu-i apoi genunchiul pe spinare ; celui de-al doilea, unul mai mic și mai slab, care îmi căzuse în spate, îi prinsei capul sub braț și, strîngîndu-l tare, eram cît pe-aci să-l sugrum. Rămăsese al treilea, și nu cel mai slab, iar eu nu mai aveam decît stînga mea ca să mă apăr. Îl apucaii de haine și, printr-o mișcare dibace din parte-mi și pripită din a lui, îl făcui să cadă cu fața la pămînt. Băieții se zbăteau, zgîriau și dădeau din picioare ; dar dorința răzbunării mă stăpînea în întregime. Îi înfrînsesem și-i lovii de mai multe ori cu capetele unul de altul. Ei începură să strige cît îi ținea gura și deodată ne văzurăm înconjurați de toți locatarii. Nuielele răspîndite în toate părțile și picioarele de pe care am făcut să alunece ciorapii mărturisiră pentru mine. Nu primii deci nici o pedeapsă și fui lăsat să plec, dar eu strigam sus și tare că voi scoate ochii, voi rupe urechile sau voi strînge de gît pe oricine va mai îndrăzni să-mi mai aducă o ofensă cît de mică.

Incidentul acesta, uitat curînd și de care s-a făcut haz, așa cum se întîmplă cu multe din întîmplările copilăriei, a fost cauza pentru care orele noastre de învățătură în comun deveniră din ce în ce mai rare și, în cele din urmă, încetară cu desăvîrșire. Au început deci să mă țină mai mult în casă, ca și mai înainte, unde aflam în sora mea Cornelia, mai mică decît mine cu un singur an, o tovarășă de joacă din ce în ce mai drăguță.

Nu vreau să părăsesc totuși capitolul acesta, fără să mai povestesc cîteva întîmplări în legătură cu neplăcerile pe care le-am întîmpinat din partea tovarășilor mei de joacă. Partea instructivă a unor astfel de relatări are drept scop ca cititorul să afle ce s-a putut întîmpla altuia și ce are de așteptat de la viață, ajungînd astfel a pricepe că, oricare ar fi felul expe-

riențelor lui, acestea au rezultat din condiția lui de om, iar nu din favoarea sau adversitatea sorții. Dacă o astfel de știință nu-i folosește ca să ocolească răul, îl ajută totuși să se orienteze în unele împrejurări, să le suporte și să le depășească.

Încă o observație generală este aici la locul ei și anume că în creșterea copiilor proveniți din clasele culte se ivește de obicei o mare contradicție. Mă gândesc la faptul că în timp ce acești copii sînt mereu avertizați și călăuziți în sensul de a se purta măsurat, cuminte și frumos, de a nu supăra pe nimeni printr-o atitudine semeată sau răuvoitoare, de a înfrînge toate pornirile dușmănoase față de alții, ei înșiși au de suferit tocmai de pe urma purtărilor ce le sînt interzise și pentru care sînt mereu dojeniți. Bieții copii sînt prinși astfel, ca-ntr-un clește, între natură și civilizație ; îți vine să le plîngi de milă și, după un timp oarecare, unul devine ascuns și rău, altul nestăpînit și turbulent, fiecare după cum îi este firea.

Silnicia cuvine-se a fi alungată prin silnicie ; dar un copil bine intenționat, cu suflet bun și iubitor n-are mijloace să se opună batjocurii și răutății celorlalți. Dacă știam să țin oarecum în frîu violențele camarazilor mei, nu prea aveam arme împotriva înțepăturilor și ocărilor lor, căci în astfel de împrejurări cine se apără pierde. Am respins uneori, cu mijloace fizice, astfel de agresiuni, care mă făceau mînios, dar alteori ele mi-au trezit gînduri ciudate și pline de consecințe. Printre alte avantaje de care mă bucuram, răuvoitorii mei mă învinovăteau și de faptul că mă complăceam în situația rezultată, pentru întreaga noastră familie, din funcțiunea de primar a bunicului ; căci fiind cel dintîi printre egalii săi, demnitatea lui se răsfrîngea și asupra noastră, a tuturor. Cînd odată, după solemnitatea „judecății su-

flătorilor“ mă arătam mîndru de a-l fi văzut pe bunicul în mijlocul juraților, așezat cu o treaptă mai sus decît ceilalți și sub chipul împăratului, parcă tronînd ca și acesta, unul dintre băieți observă batjocoritor că mai bine m-aș uita la celălalt bunic al meu, care fusese birtașul de la Weidenhof și care în această calitate n-avusese de-a face cu tronuri și coroane. Am răspuns că lucrul nu mă rușina nicidecum, căci frumusețea orașului nostru consta tocmai din faptul că toți cetățenii lui sînt egali și că fiecăruia munca lui, oricare ar fi ea, poate să-i aducă înălțare și onoruri. Am adăugat că îmi părea rău că iubitul meu bunic murise de mult, căci nu rareori mă gîndisem cît de mult mi-ar fi plăcut să-l cunosc, că privesem adesea portretul lui, că fusesem la mormîntul lui și că mă bucurasem cel puțin de inscripția săpată pe monumentul modest ridicat în amintirea vieții lui trecătoare, căreia îi datoram propria mea viață. Un alt răuvoitor, cel mai perfid dintre toți, îl luă la o parte pe cel care-mi vorbise mai întîi și, după ce-i șopti ceva la ureche, amîndoi continuară să mă privească în bătaie de joc. Sîngele începu să-mi clo-cotească în vine și le strigai că-i somez să spună cu glas tare ce au de spus.

— Ei, dacă vrei să știi — glăsui cel dintîi — află că prietenul nostru pretinde că trebuie să te ostenești mult pînă cînd să-ți găsești bunicul.

Pe un ton amenințător le-am cerut să vorbească mai lămurit. Începură să îndruge o poveste pe care ar fi auzit-o de la părinții lor. Pretindeau că tata ar fi fost fiul unui nobil și că bravul cetățean de la Weidenhof ar fi consimțit să treacă drept tatăl lui numai de ochii lumii. Adăugară cu nerușinare fel de fel de argumente, de pildă că averea noastră provine numai de la bunica și că celelalte rude colaterale ale noastre, care locuiau la Friedberg și aiu-

rea, erau oameni săraci. Mai aduceau și alte dovezi, întemeiate toate numai pe răutatea lor. Îi ascultai mai liniștit decît se așteptau, căci stăteau gata să fugă, dacă aș fi dat semne că vreau să-i iau de păr. Am răspuns însă foarte calm că tot ce-mi spuneau ei mă lăsa rece. Viața este atît de frumoasă, că e indiferent cui anume o datorezi. Ea ne vine de la Dumnezeu, în fața căruia toți sîntem egali. Cum nu putură obține nimic, lăsară lucrurile baltă de data aceasta și ne jucarăm mai departe, găsind astfel mijlocul de împăcare obișnuit între copii.

Dar cu aceste cuvinte înveninate mi se inoculase un fel de boală morală, care mă rodea pe furiș. Nu-mi plăcea să fi fost nepotul vreunui domn nobil, chiar dacă descendența aceasta n-ar fi fost legitimă. Începui să adulmec pe căile deschise ; închipuirea și ascuțimea minții îmi sporiră. Cercetai afirmațiile băieților și mi se păru că aflu temeuri ale probabilității lor. Auzisem puține lucruri despre bunicul din partea tatei și nu cunoșteam în legătură cu el decît portretul lui, atîrnat împreună cu al bunicii într-o cameră de oaspeți a vechii noastre locuințe, amîndouă mutate, de cînd fusese ridicată casa cea nouă, într-o încăpere de sus. Bunica trebuie să fi fost o femeie foarte frumoasă, de aceeași vîrstă cu bărbatul ei. Îmi amintii că văzusem în odaia ei portretul în miniatură al unui domn frumos, în uniformă, cu decorații, care dispăruse după moartea ei, împreună cu alte mici obiecte ce-i aparținuseră, în neorînduiala produsă de transformarea locuinței noastre. Puneam toate acestea în legătură în mintea mea de copil și exercitam astfel, destul de timpuriu, acel talent al poezilor moderni, care prin combinarea bogată în aventuri ale unor situații importante din viața omului, ajung să cîștige interesul întregii lumi cultivate.

Cum nu puteam încredința nimănui preocuparea mea, nici nu puteam cuteza să pui cuiva vreo întrebare în legătură cu aceasta, fie chiar și pe departe, începui să întreprind pe ascuns o cercetare, menită să mă apropie de adevăr. Auzisem afirmându-se cu convingere că fiii seamănă adeseori leit cu tații sau bunicii lor. Mai mulți dintre prietenii noștri, în special consilierul Schneider, un intim al casei, aveau legături de afaceri cu toți prinții și nobilii din vecinătate, suzerani sau moștenitori, al căror număr nu era de loc mic pe Rin sau pe Main și ale căror domenii se aflau cuprinse între aceste două ape. Domnii aceștia binevoiau adeseori să onoreze pe credincioșii lor oameni de afaceri, oferindu-le portretele lor. Încă din prima copilărie privisem pe pereți aceste portrete și le cercetam acum cu îndoită atenție, căutând să descopăr dacă nu prezentau cumva vreo asemănare cu tata sau chiar cu mine; cercetarea aceasta dădea uneori atâtea rezultate, încât nu mă mai puteam încrede în ele. Căci când ochii unuia, când nasul altuia, îmi păreau că indică vreo înrudire. Semnalmentele acestea mă induceau de fapt în eroare. Și cu toate că mai târziu am ajuns la concluzia că imputarea ce mi se azvîrlise în față era un simplu basm, ea îmi făcuse totuși o anumită impresie și multă vreme nu m-am putut opri să examinez din când în când și în liniște figurile nobililor, întipărite în închipuirea mea. Este deci adevărat că înfumurarea ce se cuibărește în colțisorul cel mai tănuț al ființei umane și-i măgulește vanitatea ascunsă, atât de vrednică de dorit și se pare, încât nu se mai întreabă dacă este spre cinstea sau spre rușinea lui.

Mai bine însă decît să amestec aici considerații serioase și muștrări, să-mi abat privirea de la acele timpuri atît de frumoase. Cine ar fi în stare să vorbească cum se cuvine despre toată plinătatea copi-

lăriei ! Privim micile făpturi care zburdă în jurul nostru, cu plăcere și cu admirație, căci de obicei ele fâgăduiesc mai mult decît înfăptuiesc, ca și cum natura, printre alte farse pe care ni le joacă, și-ar fi pus în gînd să ne păcălească și în felul acesta. Primele organe pe care ea le dă copiilor, îndată ce aceștia vin pe lume, sînt potrivite cu starea cea mai primitivă a creaturii. Ei le întrebunțează după cum e nevoie, dar fără artificiu, pentru scopurile lor imediate. Copilul, considerat în sine, apoi în comparație cu ceilalți oameni și în situațiile proprii vârstei lui, pare atît de cuminte și rezonabil, încît n-ai mai dori nimic pentru el. Totul este atît de ușor pentru el, atît de limpede și atît de la-ndemîna, încît parcă nu i-ai mai dori să se dezvolte mai departe. Dacă toți copiii ar crește, așa cum pare la început, am avea pe lume numai genii ; dar creșterea nu este numai dezvoltare ; diferitele sisteme organice, care alcătuiesc un om, izvorăsc unul din altul, se succed, se transformă, se resping, se nimicesc reciproc, astfel că, după un timp, abia dacă mai rămîne vreo urmă din anumite facultăți și manifestări ale forțelor interioare. Deși darurile cu care este înzestrată ființa omenească au în general o direcție precisă, i-ar fi greu chiar celui mai experimentat cunoscător de oameni să le prevadă cu siguranță. Numai după ce ele au apărut se poate spune ce anume le prevestea.

De aceea nu mă gîndesc să închei cu aceste prime cărți istoria copilăriei mele ; voi relua mai tîrziu și voi depăna mai departe unele fire care au trecut neobservate prin cei dintîi ani ai mei. Deocamdată trebuie să arăt ce înrîurire puternică au exercitat asupra sentimentelor și a felului nostru de viață în-tîmplările războiului.

Pașnicul cetățean se găsește față de marile evenimente ale lumii în situația cea mai ciudată. Chiar

din depărtare, ele îl tulbură și-l neliniștesc și, chiar cînd nu-l ating de aproape, nu se poate împiedica de a le judeca și de a lua poziție față de ele, după cum îl determină caracterul lui sau unele mobiluri dinafară. Iar dacă marile întorsături ale sorții și importante schimbări ale lumii se apropie de el, nemulțumirea lui interioară sporește o dată cu neplăcerile care rezultă pentru el, răul se ascute și-i distruge chiar puținul bine ce-i mai rămăsese. În aceste împrejurări începe a suferi de pe urma prietenilor și a dușmanilor lui, din partea celor dintîi adesea mai mult chiar decît din partea celor din urmă și pașnicul cetățean nu mai știe cum să rămînă credincios tendințelor lui și cum să-și pună la adăpost interesele.

Anul 1757, pe care-l petrecusem în deplină liniște cetățenească, ne provocă totuși emoția cea mai mare. Un an mai bogat în evenimente nu mai trăisem niciodată. Victoriile, marile fapte, nenorocirile, restaurările ce urmau, se încrucișară și păreau că se anulează unele pe altele ; dar peste toate pluti în curînd dominîndu-le, figura lui Frederic, numele, gloria lui. Entuziasmul admiratorilor lui deveni din ce în ce mai mare și mai însuflețit, ura adversarilor lui mai amarnică, și deosebirea de păreri, care dezbina chiar pe membrii aceleiași familii, contribuia să izoleze mai mult încă pe cetățenii despărțiți și pentru alte motive. Căci într-un oraș ca Frankfurtul, unde trei religii deosebite împart pe locuitorii lui în trei grupe inegale, unde numai puțini, chiar din cei aparținînd familiilor influente, ajung să guverneze, trebuie să existe și oameni bogați și instruiți, care se retrag din societate și, prin studii și ocupații de amator, ajung să-și constituie o existență proprie, închisă în sine. Despre cîtiva din aceștia am de gînd să vorbesc

acum și mai târziu, vrînd să reprezint particularitățile vieții unui cetățean din Frankfurt în acea vreme.

Tata, îndată ce se întorsese din călătoriile sale, luase hotărîrea, potrivit firii lui și pentru a-și câștiga drepturi la un serviciu public, să accepte și o în-sărcinare subalternă și s-o exercite fără salariu, chiar dacă aceasta i-ar fi fost acordată fără balotaj. Tata credea, după ideea pe care și-o făcea despre sine și fiindcă se simțea animat de bunăvoință, că ar merita o astfel de distincție, care de altfel nu era în acord cu legile și cu tradiția. De aceea, cînd cererea sa fu respinsă, el fu cuprins de supărare și mîhnire, jură să nu mai primească niciodată un post și, pentru a face lucrul cu neputință, obținut titlul de consilier imperial, un titlu pe care însuși primarul și cei mai vechi dintre jurați îl purtau ca pe o deosebită onoare. În felul acesta el deveni egalul celor mai sus-puși și nu mai putea să înceapă o carieră de la treptele inferioare. Același motiv îl determină să ceară în căsătorie pe fata cea mai mare a primarului, astfel că și pe această cale se văzu exclus pentru totdeauna din consiliu. Aparținea acum categoriei solitarilor, o categorie de oameni care nu-și pot forma o societate. Astfel de inși trăiesc izolați unii față de alții ca și față de întreaga societate, cu atît mai mult cu cît, în viața retrasă pe care o duc, particularitățile caracterului lor devin din ce în ce mai aspre. Tata își formase în timpul călătoriilor sale și în contact cu lumea liberă pe care o văzuse, o concepție de viață mai elegantă și mai liberală decît aceea obișnuită printre concetățenii săi. Avea de altfel cîțiva precursori și cîțiva tovarăși.

Era cunoscut de pildă numele von Uffenbach. Un jurat von Uffenbach trăia pe atunci, bucurîndu-se de o deosebită considerație. Călătorise în Italia, unde se

ocupase mai mult cu muzica, avea o plăcută voce de tenor, și, cum adusesse cu sine o frumoasă colecție de note, se organizau în casa lui concerte și oratorii. Deoarece cânta el însuși în aceste concerte și fiindcă arăta muzicanților o favoare deosebită, lucru! nu era tocmai bine văzut, nefiind socotit în acord cu demnitatea lui, așa încît oaspeții săi ca și ceilalți concetățeni își permiteau, din această pricină, unele ironii.

Îmi amintesc apoi de un baron von Häckel, un nobil bogat, căsătorit, dar fără copii, care locuia într-o frumoasă casă din strada Antonius, prevăzută cu toate accesoriile unei vieți conforme rangului său. Poseda tablouri bune, gravuri, antichități și alte multe lucruri care se adună la colecționari și amatori. Din când în când invita la dejun pe notabilii orașului. Practica o caritate originală și atentă, îmbrăcînd în casa lui pe săraci, dar reținîndu-le zdrențele și împărțindu-le o milostenie săptămînală, cu condiția de a i se înfățișa de fiecare dată în hainele dăruite: curați și cuviincioși. Îmi amintesc destul de tulbure despre el ca de un bărbat prietenos și bine făcut, dar îmi aduc clar aminte despre licitațiile lui publice, la care am asistat regulat și de la care, fie din însărcinarea tatei, fie din propria mea plăcere, am cumpărat un număr de obiecte care se mai găsesc încă în colecțiile mele.

Mai înainte, așa încît abia l-am văzut cu propriii mei ochi, Johann Michael von Loen produsese oarecare senzație în lumea literară și în Frankfurt. Nefiind de felul lui din Frankfurt, se instalase acolo și se căsătorise cu sora bunicii mele, Textor, născută Lindheimer. În relații cu lumea de la curte și cu funcționăria mai înaltă, beneficiind de o nouă înnobilare, el își făcuse un nume criticînd cu îndrăzneală anumite stări din biserică și stat. Compusese un roman didac-

tic *Contele de Rivera*, al cărui conținut devenea vizibil în al doilea său titlu : *sau omul cinstit la curte*. Opera aceasta fusese bine primită, deoarece cerea curților, unde domina de obicei numai prudența, o moralitate mai înaltă : lucrarea îi aduse aprobare și stimă. O a doua operă deveni însă primejdioasă pentru el. Scrise cartea : *Singura religie adevărată*, cu intenția de a încuraja toleranța, mai ales între luterani și calvini. Ajunse astfel în polemică cu teologii ; mai cu seamă dr. Benner din Giessen scrisese împotriva lui. Von Loen răspunse ; discuția deveni violentă și personală, și neplăcerile ce rezultară pentru el din aceasta îl determinaseră să primească postul de președinte al tribunalului din Lingen, oferit de către Frederic al II-lea, căruia i se păruse a recunoaște în el un om luminat, lipsit de prejudecăți și deschis tuturor înnoirilor, mult mai răspândite pe atunci în Franța. Compatrioții lui de odinioară, pe care-i părăsise cu oarecare supărare, afirmău că nu va fi și n-ar putea fi mulțumit acolo, căci un oraș ca Lingen nu se poate în nici un caz compara cu Frankfurtul. Tata se îndoia și el că unchiul se va simți la largul său ca prezident, și asigura că ar fi făcut mai bine să n-aibă de-a face cu regele, deoarece ar fi primejdios să te apropii de acesta, oricât de superior ar fi omul care ar face-o. Toată lumea văzuse doar cât de rușinos fusese tratat ilustrul Voltaire, arestat la Frankfurt, la cererea reprezentantului Prusiei, Freitag, deși mai înainte același Voltaire fusese considerat ca profesorul regelui în ceea ce privește poezia franceză. În astfel de ocazii nu lipseau de loc considerațiile generale și exemplele menite să prevină împotriva curților și a slujbelor princiare, despre care de altfel un om născut la Frankfurt nu-și prea putea face o idee clară.

Vreau să mai amintesc aici doar numele eminentului dr. Orth, deoarece nu mă gîndesc să ridic cîte un monument tuturor oamenilor de merit din Frankfurt, mulțumindu-mă să-i menționez numai în măsura în care, prin reputația sau personalitatea lor, au exercitat o anumită influență asupra tinereții mele. Dr. Orth era un om avut, dar se număra printre aceia care nu luaseră niciodată parte la conducerea orașului, oricît l-ar fi îndreptățit la aceasta cunoștințele și inteligența sa. Antichitățile germane și în special cele din Frankfurt i-au rămas mult îndatorate, ca unul care a publicat *Observații asupra așa-numitei Reforme de la Frankfurt*, o operă în care sînt adunate statutele orașului imperial. În adolescența mea am studiat foarte sîrguincios capitolele referitoare la istorie ale acestei lucrări.

Von Ochsenstein, cel mai mare dintre cei trei frați pomeniți mai înainte ca vecini ai noștri, n-a atras în nici un fel atenția în timpul vieții sale retrase, dar cu atît mai mult a făcut-o după ce a murit, dispunînd să fie dus la groapă de meșteșugari, în zorii zilei, pe tăcute și fără cortegiu funerar. Dispozițiile sale fură respectate întocmai și produsură mare senzație, deoarece Frankfurtul era obișnuit cu înmormîntările pompoase. Toți acei care, în astfel de împrejurări, aveau cîștiguri consfințite prin tradiție, ridicară protestul lor față de acest lucru neobișnuit. Dar curajosul patrician găsi imitatori în toate clasele societății, și cu toate că astfel de cortegii fură numite în bătaie de joc cortegii de boi¹, ele se impuseră, spre binele familiilor mai puțin avute, iar înmormîntările cu mare pompă dispărură de atunci treptat. Amintesc această împrejurare fiindcă oferă unul din primele simptome

¹ Joc de cuvinte provocat de numele Ochsenstein. (*Ochs* în germană înseamnă bou.)

ale acelor sentimente de modestie și acceptare a egalității, care s-au arătat în atâtea feluri în a doua jumătate a secolului trecut și pornind de sus în jos, au răbufnit în efecte atât de neașteptate.

Nu lipseau, printre oamenii din Frankfurtul acelei vremi, nici iubitori ai trecutului. Existau pe atunci colecții de pictură, de gravuri, dar mai cu seamă curiozitățile din trecutul patriei erau cu mare zel cercetate și păstrate. Vechile decrete și mandate ale orașului imperial, din care nu se făcuse încă nici o culegere, erau acum căutate în forma lor tipărită sau manuscrisă, rînduite după datele lor și păstrate cu mare pietate, ca un tezaur al drepturilor și tradițiilor patriei. Portrete ale oamenilor de altădată din Frankfurt, existente în număr mare, au fost și ele adunate, întocmind o colecție specială a pinacotecilor.

Astfel de oameni deveniră modelele tatei, căruia nu-i lipsea nici una din calitățile proprii cetățeanului leal și respectat. După ce își clădise casa, orîndui cu grijă tot ce poseda. Așeză și expuse interesanta lui culegere de hărți făcute de frații Schenk¹, împreună cu alte excelente lucrări geografice ale vremii, apoi decretele, mandatele și portretele amintite mai sus, un scrin cu arme vechi, altul cu minunată sticlărie venețiană, vase și pocale, obiecte din domeniul științelor naturii, fildeșuri, bronzuri și sute de alte lucruri. Nu lăsam să treacă niciodată ocazia vreunei licitații, fără să nu particip și eu, în scopul de a spori tezaurul adunat mai înainte.

Vreau să mai menționez încă o familie însemnată din Frankfurt, despre care auzisem multe lucruri ciudate încă din fragedă copilărie și ai cărei membri mă făcuseră să trăiesc împrejurări din cele mai curioase.

¹ Jan și Leonhard Schenk, cartografi olandezi din prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

Este vorba de familia Senckenberg. Tatăl, despre care știu destul de puțin, era un om bogat. Avea trei fii, care încă din tinerețe își făcuseră o reputație de oameni originali. Lucrul nu era bine văzut într-un oraș nu prea mare, unde nimeni nu căuta să atragă atenția asupra sa în bine sau în rău. Porecle și anecdote ciudate, care se imprimă în memorie, sînt de obicei rodul unei astfel de originalități. Tatăl locuia în colțul Ulietei Iepurilor, care își trăgea numele de la o firmă a casei ce avea drept emblemă unul, ba chiar trei iepuri. Din această pricină frații Senckenberg erau numiți cei trei iepuri, o poreclă de care multă vreme nu scăpară. Ca în atîtea alte cazuri, superioritatea personală se anunță și aici, încă din tinerețe, prin bizarerie și neconformism. Fratele cel mai mare deveni mai târziu renumitul consilier imperial von Senckenberg. Al doilea intră în magistratură, unde dovedi talente eminente, dar de care abuză prin șicane și nebunii, de care avură a suferi, dacă nu orașul său natal, cel puțin colegii lui. Al treilea frate, medic și om foarte cumsecade, practicînd numai în puține și în cele mai distinse dintre casele orașului, păstră în aparența sa, pînă la bătrînețele cele mai adînci, ceva ciudat. Umbla întotdeauna bine îmbrăcat; nimeni nu-l văzuse pe stradă altfel decît în pantofi și ciorapi lungi, cu perucă pudrată și cu pălăria sub braț. Mergea repede, dar legănîndu-se încoace și încolo, așa încît era cînd pe o parte a străzii, cînd pe cealaltă, făcînd cu mersul său un zig-zag. Glumeții spuneau că, umblînd pe două cărări, doctorul Senckenberg voia să evite în calea sa sufletele morților care, dacă ar fi mers în linie dreaptă, l-ar fi putut urmări, și că, în felul acesta, el îi imita pe cei ce se tem de un crocodil. Dar toate aceste glume și vesele comentarii se schimbară în venerație atunci cînd dăruî frumoasa lui casă din strada Eschenheim, împreună

cu curtea, grădina și acareturile ei, transformînd-o într-o fundație medicală, unde alături de un spital rezervat cetățenilor Frankfurtului se mai găsea o grădină botanică, o sală de disecții anatomice, un laborator de chimie, o importantă bibliotecă și o locuință a directorului, totul rînduit într-un fel de care nici o academie nu s-ar fi rușinat.

Un alt bărbat eminent, a cărui personalitate, dar mai ales a cărui acțiune în mediul său apropiat și ale cărui scrieri au exercitat o însemnată influență asupra mea, a fost Karl Friedrich von Moser, un om mereu amintit la Frankfurt din pricina activității sale în lumea afacerilor. Avea și el un caracter de o înaltă moralitate. Cum slăbiciunile inerente omului îi dădură uneori de lucru, von Moser se simți atras de pietism¹. Împreună cu von Loen era de părere că viața de curte, ca și treburile publice, ar cere mai multă conștiință. Marele număr al micilor curți germane scoteau la iveală o mulțime de stăpîni și slujitori, cei dinții pretinzînd supunere necondiționată, ceilalți rîvnind să lucreze și să slujească după convingerile lor. Izbucneau pe această cale nenumărate conflicte și rezezi schimbări de situație, deoarece efectele acțiunii arbitrare devin mult mai curînd vizibile și dăunătoare în cercurile mici, decît în cele mari. Multe case prin ciare erau vîrîte pînă în gît în datorii, și comisii imperiale menite să le scoată din dificultăți prin vînzarea de mărfuri apăreau pretutindeni. Alte curți luau și ele, mai curînd sau mai tîrziu, același drum, și slujitorii lor lipsiți de scrupule căutau să tragă foloase din această situație sau, dacă erau oameni cu conștiință, deveneau dezagreabili și detestați. Moser, în calitatea lui de om de stat și de financiar, înțelese să intervină. Talentul lui înnăscut și capacitățile lui de

¹ Doctrină a unei secte de protestanți, care tind la ascetism.

specialist ofereau prilejul multor câștiguri ; dar el înțelegea să lucreze ca om și cetățean și să-și păstreze pe cât posibil demnitatea lui morală. Scrierile sale : *Domn și slujitor, Daniel în groapa leilor, Relicvii* descriu bine situațiile în care, dacă n-a fost de-a dreptul martirizat, nu s-a simțit totuși la largul lui. Toate arată nemulțumirea lui în niște împrejurări greu de acceptat sau de respins. Cu acest fel de a gândi sau de a simți trebuia să-și caute mereu tot alte și alte însărcinări, pe care marile lui capacități i le procurau cu ușurință. Îmi amintesc de el ca de un om plăcut, vioi și delicat.

Deși din depărtare, numele lui Klopstock ¹ începuse să-și desfășoare și asupra noastră marea lui înrîurire. La început ne mirarăm cum un om de însemnătatea lui poate să se cheme atît de ciudat ; cu timpul ne obișnuirăm însă, și nu ne mai gândirăm la semnificația acestor silabe. În biblioteca tatei găsisem numai pe poeții mai vechi, dar în special pe cei ajunși la notorietate în vremea lui. Toți aceștia rimaseră și tata socotea rima ca un element indispensabil al operei poetice. Canitz ², Hagedorn ³, Drollinger ⁴, Gellert ⁵, Creuz ⁶, Haller ⁷ stăteau pe același raft în frumoase volume legate în piele. Li se alăturau tra-

¹ *Friedrich Gottlieb Klopstock* (1724—1803), poet german, autor al *Messiadei* și al *Odelor*.

² *Fr. R. L. v. Canitz* (1654—1699), poet german, a fost influențat de Boileau.

³ *Fr. von Hagedorn* (1708—1754), poet german din Hamburg, influențat de Horațiu.

⁴ *R. F. Drollinger* (1688—1742), poet german.

⁵ *Gellert* (1715—1769), poet german, autor al unor fabule mult gustate în epoca respectivă.

⁶ *T. v. Creuz* (1724—1770), poet german, autorul unor ode și lieduri.

⁷ *Albrecht von Haller* (1708—1777), fiziolog, medic și poet elvețian. A dat liricii germane un nou avînt.

ducerea lui Neukirch din *Telemac*, *Ierusalimul liberat* al lui Kopp¹ și alte traduceri. Citisem cu atenție toate aceste volume și în parte le memorasem, ceea ce făcea să fiu adeseori chemat și pus a le recita, pentru distracția societății adunate în casa noastră. O epocă destul de contrariantă începu însă pentru tata, atunci când versurile *Messiadei* lui Klopstock, care lui nu i se păreau versuri adevărate, deveniră un obiect al admirației generale. El refuzase să-și procure această operă ; dar prietenul familiei noastre, consilierul Schneider, condamna acest refuz și *Messiada* lui Klopstock ne fu dată pe sub mână, mamei și nouă, copiilor.

Încă de la apariție, *Messiada* făcuse o puternică impresie acestui om atât de ocupat, care citea puțin. Sentimentele pioase, așa de firesc exprimate și cu atîta noblețe, limba atât de plăcută, care putea fi de altfel luată și drept o proză armonioasă, câștigaseră în asemenea măsură pe acest om de afaceri deloc sentimental, încît el considera primele zece cînturi ale *Messiadei* — căci de acestea era mai ales vorba — drept cea mai minunată carte de edificare în credință și ca atare o recitea cu reculegere în săptămîna patimilor, cînd își uita de toate grijile și preocupările lui, simțindu-se apoi înviorat tot restul anului. La început crezu că-și poate împărtăși impresiile vechiului său prieten : dar se simți foarte tulburat atunci cînd în-tîmpină la tata o împotrivire de neclintit față de o operă cu un cuprins atât de încîntător și aceasta numai din pricina formei exterioare, socotită a fi lipsită de orice căldură. Discuția asupra acestei teme se repetă adesea, după cum oricine își poate închipui ; cele două părți simțiră că intervine între ele o răceală

¹ Kopp a tradus la 1747 în limba germană *Ierusalimul liberat* de Torquato Tasso.

din ce în ce mai mare, scenele violente nu lipsiră, dar prietenul cedă în cele din urmă, hotărându-se să nu mai vorbească despre opera lui preferată, pentru a nu-și pierde un amic din tinerețe și masa lui din fiecare duminică.

A face prozeliti este dorința naturală a oricărui om, și prietenul nostru era răsplătit în tăcere, descoperind în restul familiei inimi cucerite de sfântul său. Volulul, care lui îi trebuia numai o săptămână pe an, ne era lăsat nouă în restul timpului. Mama îl citea pe ascuns și noi, frații, puneam mîna pe el ori de cîte ori puteam, pentru ca, pitiți în vreun colț, să ne fixăm în memorie pasajele cele mai impresionante, dar mai cu seamă pe cele mai delicate și pe cele mai patetice.

Recitam pe întrecute visul Porției și ne împărțeam rolurile teribilului dialog deznădăjduit dintre Satan și Adramelech, prăvăliți în Marea Moartă. Îmi asumam rolul mai răscolitor al lui Satan ; pe celălalt, mai elegiac, și-l rezervase sora mea. Blestemele reciproce, groaznice, dar bine sunătoare, ne curgeau din gură și foloseam orice prilej pentru a ne adresa aceste saluturi infernale.

Era într-o sîmbătă seara, în timpul iernii, și tata, după cum îi era obiceiul, era bărbierit la lumina lămpii, pentru ca să se poată îmbrăca mai repede duminica dimineată, cînd se ducea la biserică. Stăteam pe o laviță, în dosul sobei și murmuram obișnuitele noastre afurisenii, în timp ce bărbierul îl săpunea pe tata. Adramelech trebuia să-l apuce pe Satan cu o mînă de fier, ceea ce sora mea făcu, luîndu-mă cu putere de braț și recitînd încet, dar cu o pasiune crescîndă :

Ajută-mă, iată, te rog, te implor dacă vrei, fii cu mine.

Monstrule, spirit căzut, negru călău, mă ajută !

Sufăr osînda morții eterne, răzbuțitoarea,

Ură fierbinte și-nverșunată simțeam pentru tine !

Să te urăsc nu mai pot ! Ah, cum mă străpunge durerea !

Totul mersese bine, pînă cînd deodată, cu o voce înspăimîntătoare, soră-mea strigă :

Vai, sînt strivit !...

Bietul bărbier se sperie și răsturnă peste tata li-ghenașul lui cu săpun. A ieșit un scandal mare și s-au pornit cercetări severe, avîndu-se în vedere nenorocirea ce s-ar fi putut întîmpla dacă bărbierul ar fi avut în mînă briciul. Pentru a îndepărta bănuiala vreunei rele intenții din partea noastră, mărturisirăm rolurile noastre drăcești, așa că nenorocirea pe care o provocaseră hexametrii lui Klopstock era prea evidentă pentru a nu fi din nou condamnați și pro-scriși.

Iată cum copiii și plebea transformă în joc și farsă ceea ce este mare și sublim ; dar cum ar putea să se înalțe pînă la ele și să le suporte ?

CARTEA A TREIA

În vremea copilăriei mele, ziua Anului Nou însuflețea întreg orașul, prin forfota tuturor acelor care mergeau să-și prezinte felicitările. Chiar acela care, de obicei, nu se hotăra cu ușurință să iasă din casă, se îmbrăca în hainele lui cele mai bune, pentru a se arăta o clipă prietenos și curtenitor cu amicii și binevoitorii săi. Sărbătoarea care avea loc în casa bunicului, în această zi, era pentru noi copiii una din plăcerile cele mai râvnite. Dis-de-dimineață se adunau acolo toți nepoții, pentru a asculta tobele, oboiurile și clarinetele, tromboanele și cornul, pe care le făceau să răsunе gărzile militare și toți ceilalți muzicanți ai orașului. Darurile de Anul Nou, sigilate și avînd scris deasupra numele copilului căruia îi erau destinate, erau împărțite în prezența unui mic număr de oaspeți. Dar, pe măsură ce ziua înainta, numărul notabililor creștea. Apăreau mai întîi intîmii și rudele, apoi funcționarii mai mici ; domnii de la Consiliul orașului nu lipseau nici ei și, seara, o adunare aleasă era ospătată în camerele care altfel nu se deschideau niciodată în timpul anului. Torte, prăjituri-

rule cu biscuiți, marțipanul, vinul dulce ne plăceau din cale-afară și, la toate acestea, se mai adăuga faptul că argintăriile pe care primarul și cele două ajutoare ale lui le primeau anual din anumite donații erau apoi împărțite nepoților și finilor într-o anumită ordine a preferinței. Într-un cuvânt, nu le lipsea acestor mici serbări nimic din ceea ce constituie strălucirea celor mari.

Ziua Anului Nou 1759 veni pentru noi, copiii, cu aceleași desfătări ca și cele precedente, dar pe cei mai vîrstnici îi găsi plini de gînduri și de presimțiri. Lumea se obișnuise cu trecerile armatelor franceze, care se repetau mereu, dar niciodată atît de des ca în ultimele zile ale anului. După vechile tradiții ale orașelor imperiale, paznicul din turnul cel mai înalt trîmbița ori de cîte ori se apropiau trupe și în această primă zi a anului nu voia de loc să înceteze : un semn că mari convoaie înarmate se pusese în mișcare din mai multe părți. Coloane masive de francezi treceau în ziua aceea și prin oraș ; toată lumea alerga să-i privească. Ne obișnuisem să-i vedem mărșăluind în grupuri mici ; șirurile lor sporeau acum neîncetat, fără ca cineva să poată sau să vrea să-i oprească. În ziua de 2 ianuarie, după ce o coloană, venind de la Sachsenhausen, trecuse podul și ajunsese, prin Fahrgasse, pînă la clădirea numită Konstablerwache, căzu peste mica gardă a arsenalului instalată acolo, o supuse, apoi înaintă de-a lungul bulevardului ; garda principală a orașului, după ce opuse o mică rezistență, trebui și ea să se predea. Într-o clipă străzile pașnice ale orașului se transformă într-un cîmp de bătălie. Trupele își instalară bivuacurile peste tot, pînă cînd se organizează adăpostirea lor prin obișnuitele încartiruiuri.

Povara aceasta neașteptată, pe care nimeni n-o mai simțise de ani de zile, apăsă cu putere tihnită bur-

ghezie a oraşului şi nimănui nu-i deveni mai nesuferită ca tatei, care trebuia să primească, în casa lui abia terminată, militari francezi, să le pună la dispoziţie odăile frumos întreţinute şi de obicei închise, lăsînd astfel la bunul plac al străinilor toată averea lui bine rînduită şi bine condusă. Nutrind şi fără de asta sentimente favorabile prusienilor, se văzu acum asemi-nat de francezi în propria lui casă ; situaţia lui era cît se poate de tristă, avînd în vedere felul său obiş-nuit de a gândi. Cum vorbea bine franţuzeşte şi ştia să se poarte cu graţie şi demnitate, ar fi putut totuşi să ia lucrurile mai uşor, economisindu-şi sieşi şi nouă unele ceasuri grele, căci în casa noastră fu în-carțiruit locotenentul regal, care, deşi militar, se ocupa numai cu problemele vieţii civile, căutînd să aplaneze incidentele dintre soldaţi şi cetăţeni şi să aranjeze datoriile băneşti şi tratativele de tot felul. Locote-nentul regal era contele Thoranc, de felul lui din Grasse, o localitate în Provenţa, aproape de Antibes, un om înalt, uscăţiv şi sever, cu faţa desfigurată de vîrsat, privind cu nişte ochi negri şi focosi şi avînd o ținută demnă şi rezervată. Apariţia sa făcu o im-presie bună. Începu să se vorbească despre odăile care trebuiau cedate şi despre acelea care urmau să rămîină familiei şi cînd contele auzi pomenindu-se de camera tablourilor, îşi exprimă îndată dorinţa de a le vedea, deşi era noapte, cel puţin în fugă, la lumina lumînărilor. Arăta o mare bucurie văzîndu-le şi părea foarte îndatorat faţă de tata care îl conducea ; cînd auzi că majoritatea artiştilor trăiesc încă şi se găsesc în Frankfurt şi în apropierea oraşului, declară că do-rinţa lui cea mai mare era să-i cunoască cît de curînd şi să le dea de lucru.

Dar şi această încercare de apropiere pe calea ar-tei nu izbuti să schimbe sentimentele tatei, nici să în-covoie caracterul său. Nu se opuse lucrurilor pe

care nu le putea împiedica, se ținu departe de toate, dar întâmplările neobișnuite ale vremii erau pentru el de nesuferit chiar în detaliile lor cele mai mărunte.

Contele Thoranc avea o putere exemplară. Nu voia să-și atîrne nici măcar hărțile pe ziduri, de teamă să nu strice tapetele cele noi. Oamenii lui erau îndemînatici, tăcuți și ordonați; dar cum zgomotul nu înceta toată ziua și o bună parte a nopții, întrucît reclamațiile se succedau fără încetare, arestații erau aduși și luați, ofițeri și aghiotanți erau primiți în fiecare minut și cum, pe deasupra, contele ținea masă înăinsă în fiecare zi, se explică ușor faptul că într-o casă nu tocmai mare, destinată unei singure familii, străbătută de o scară neizolată care ducea la toate etajele, era o mișcare și un zumzet ca într-un stup de albine, deși totul se petrecea cu măsură, seriozitate și disciplină.

Mijlocitor între stăpînul casei, prost dispus și mereu mai chinuit de ipohondru, și oaspetele lui militar, binevoitor dar sever și de o corectitudine pedantă, era din fericire un tîlmaci, om plăcut, vesel și bine hrănit, cetățean al Frankfurtului, știind bine franțuzește, pricepîndu-se să se adapteze la orice împrejurare, distrîndu-se pe seama micilor neplăceri care se iveau la tot pasul. Mama îl lămuri pe conte, prin acest tîlmaci, asupra situației ei față de starea de spirit a tatei. Tîlmaciul zugrăvise cu atîta tact lucrurile, faptul că noua casă nu era încă pe deplin aranjată, felul retras al proprietarului ei, preocupările lui cu educația copiilor, și tot ce se putea adăuga în sensul acesta, încît contele, care punea cel mai mare preț pe o atitudine dreaptă, incoruptibilă și cavaleriească, își propuse să se poarte exemplar, ceea ce și făcu, fără nici o abatere, în timpul celor cîțiva ani pe care îi petrecu la noi.

Mama avea oarecare cunoștințe de italiană, o limbă care nimănui în familie nu-i era străină. Se hotărî deci să învețe și franțuzește și, în acest scop, tălmaciul, căruia în împrejurări grele îi botezase un copil și se legase astfel de două ori de casa noastră, începu să dăruiască cumetrei sale fiecare clipă liberă — mai ales că locuia peste drum de noi — învățînd-o mai întîi acele fraze ce trebuiau adresate personal contelui, lucru care mamei îi prinse de minune. Contele era măgulit de osteneala pe care doamna casei și-o dădea la vîrsta ei și cum caracterul lui avea ceva vesel și spiritual, cum nu-i dispăcea o galanterie cam uscată, raporturile lui cu mama deveniră dintre cele mai bune și cei doi cumetri, sprijinindu-se unul pe celălalt, obținură ceea ce doreau.

Dacă ar fi fost cu puțină să-l înveselim cît de cît pe tata, situația aceasta nouă n-ar fi fost prea apăsătoare. Contele manifesta cea mai strictă dezinteresare; refuza chiar darurile ce se cuveneau poziției sale; orice ar fi semănat, chiar de departe, cu mituirea, era respins cu mînie, ba chiar cu pedepse; ordonase cu severitate oamenilor lui să n-aducă nici o pagubă proprietarului casei. În schimb, nouă, copiilor, ni se dădea din belșug din desertul servit la masa contelui. În legătură cu aceasta, și pentru a da o idee despre simplitatea de moravuri a acelor vremuri, vreau să amintesc cît ne-a necăjit mama într-o zi, cînd a azvîrlit înghețata ce ni se trimisese, fiindcă nu era în stare să-și închipuie cum ar fi putut suporta stomacurile noastre o bucată de gheață adevărată, oricît de zaharată ar fi fost ea.

În afară de aceste bunătăți, pe care în cele din urmă ne obișnuirăm să le suportăm și să ne placă, ne mai convenea și faptul că eram oarecum eliberați de programul nostru de învățătură și de disciplina riguroasă. Proasta dispoziție a tatei sporea însă me-

reu ; nu putea să accepte cu nici un preț inevitabilul. Se chinuia neîncetat pe sine, pe mama, pe cumătrul, pe domnii din Consiliul orașului și pe toți prietenii săi, numai ca să scape de conte. Zadarnic i se arătă că, în împrejurările actuale, prezența unui astfel de om în casă era mai degrabă o binefacere, că dacă ar pleca contele ar urma un du-te-vino de ofițeri sau soldați. Nici unul din aceste argumente nu avea efect. Starea prezentă i se părea atît de nesuferită, încît supărarea lui nu-l lăsa de loc să întrevadă răul mai mare care ar fi putut să-i urmeze.

În felul acesta, activitatea lui, îndreptată de obicei asupra noastră, era paralizată. Nu ne mai cerea să ne facem temele cu obișnuita exactitate, iar noi, fiindcă lucrul devenise posibil, căutam să ne satisfacem curiozitatea în legătură cu armata și cu celelalte împrejurări ale vieții publice, nu numai acasă, dar și pe străzi, ceea ce era cu atît mai ușor cu cît poarta casei, deschisă ziua și noaptea, era supravegheată de santinele, care nu se prea sinchiseau de intrările și ieșirile unor copii nebunatici.

Feluritele afaceri, soluționate de locotenentul regal, ni se părea că au și un haz deosebit, întrucît acesta era foarte preocupat de a da hotărîrilor sale o întorsătură glumeață, ingenioasă și veselă. Tot ce ordona era cît se poate de drept ; dar felul în care o făcea era amuzant și picant. Părea a-și fi luat drept model pe ducele de Ossuna¹. Nu trecea o zi fără ca tălmaciul să ne povestească vreo anecdotă, spre hazul nostru și al mamei. Veselul bărbat își alcătuisese o mică culegere de judecăți solomonice ;

¹ *Don Pedro, duce de Ossuna* (1579—1624), vice-rege al Neapolelui. Era deseori pomenit la curtea lui Filip al II-lea și Filip al III-lea al Spaniei din pricina glumelor lui foarte reușite.

n-am decît o impresie generală despre ele, fără să fi păstrat amintirea vreuneia anume.

Admirabilul caracter al contelui se dezvăluia din ce în ce mai mult. Acest om era pe deplin conștient de particularitățile sale și pentru că din cînd în cînd era stăpînit de un fel de mohoreală, de o ipohondrie sau cum s-ar mai fi putut numi demonul său cel rău, se retrăgea în camera sa în acele ceasuri, prelungite uneori zile întregi și nimeni nu-l mai putea convinge, chiar în cazuri urgente, să acorde o audiență. Îndată însă ce spiritul rău îl lăsa din gheară, apărea ca mai înainte : blînd, vesel, activ. Din cele ce spunea valetul lui, Saint-Jean, un om mărunțel și uscat, dar bun la inimă și voios, se putea înțelege că în tinerețea lui, contele, stăpînit de aceleași stări de suflet, provocase mari nenorociri și de aceea își pusese în gînd să se păzească, acum cînd se găsea într-o poziție atît de însemnată, expusă tuturor privirilor.

Chiar din primele zile ale prezenței sale în Frankfurt, fură chemați toți pictorii din localitate, Hirthck, Schütz, Trautmann, Nothnagel, Junker. Aceștia își arătară tablourile și contele achiziționă ce era de vînzare. Îi fusese cedată plăcuta și luminoasa mea odaie de la mansardă, transformată îndată în sală de expoziție și atelier, căci contele dorea să-i pună la lucru pe toți artiștii, dar mai cu seamă pe Seekatz din Darmstadt, al cărui penel în reprezentarea naturaleții și a varietății îi plăcea cu deosebire. Ceru de aceea să i se trimită din Grasse, unde un frate al lui mai bătrîn poseda o casă frumoasă, măsurile tuturor odăilor și sălilor, discută apoi cu artiștii mărimea panourilor și a picturilor în ulei care ar fi trebuit să fie așezate acolo, fără a fi puse în rame, ci aplicate ca niște tapete pe pereți. Lucrul începu atunci cu sîrguință.

Seekatz luă asupra sa scenele de țară, în care bătrînii și copiii, pictați direct după natură, îi reușiră de

minune ; adolescenții însă nu-i izbutiră la fel, căci erau prea slabi, iar femeile displăceau tocmai din cauza contrarie. Fiindcă soția lui, o femeie cumsecade, dar mică, îndesată și de loc agreabilă la vedere, nu-i îngăduia să-și ia un alt model decît pe ea, se înțelege că nu putea să iasă nimic frumos. Afară de aceasta, fusese nevoit să depășească măsura figurilor sale. În fine, copacii lui erau adevărați, însă frunzișul le era cam sărac. Seekatz era un elev al lui Brinckmann, al cărui penel în pictura de șevalet nu putea fi nicidecum contestat.

Schütz, pictor peisagist, izbutea poate cel mai bine în lucrul său. Stăpînea ca nimeni altul peisajul renan, ca și reflexele solare care îl însuflețesc în anotimpul frumos. Era la largul său chiar cînd lucra în format mai mare și nu pierdea nimic atunci din perfecțiunea execuției și a ținutei. Realiza astfel tablouri din cele mai vesele.

Trautmann picta, în maniera lui Rembrandt, scene ale Învierii, inspirate din *Noul Testament* și alături sate și mori în flăcări. Și lui îi fusese rezervată o sală specială, așa cum puteam observa în planul casei din Grasse. Hirthck pictă frumos cîteva păduri de stejari și fagi ; turmele lui erau vrednice de laudă. Juncker, obișnuit cu imitația celor mai minuțioși dintre pictorii Țărilor de Jos, nu se putea obișnui, cînd era vorba de tablouri în stilul tapetelor ; își luă totuși însărcinarea, în schimbul unei bune remunerări, să decoreze cîteva panouri cu flori și fructe.

Cum îi cunoșteam pe toți acești artiști încă din fragedă copilărie, vizitîndu-i adeseori în atelierele lor, și cum contele mă accepta cu plăcere în jurul său, eram de față ori de cîte ori se discuta o temă și la toate consfăturile, comenzile și predările de comenzi, luîndu-mi libertatea de a-mi spune părerea, mai ales cînd erau aduse schițe și proiecte. Cîștigasem, mai de mult

Încă, printre amatorii de pictură și la licitații, reputația de a putea spune îndată ce reprezintă un tablou din istoria sacră sau profană, ori din mitologie. Cît despre sensul picturilor alegorice, chiar dacă nu-l ni meream totdeauna, rareori se găsea vreun altul care să-l priceapă mai bine ca mine. Dădusem adeseori subiecte pictorilor și continuam s-o fac și acum cu multă plăcere și iubire de artă. Îmi amintesc că am redactat odată o amănunțită descriere a unei serii de douăsprezece tablouri, menite să reprezinte viața lui Iosif ; cîteva din acestea au fost executate.

După înșirarea atîtor fapte laudabile ale băiatului de altădată, vreau să menționez și mica rușine ce am pățit-o în acest cerc de artiști. Cunoșteam cu de-amănuntul toate tablourile aduse pe rînd în camera de la mansardă. Curiozitatea mea copilărească nu lăsa nimic nevăzut și necercetat. Într-o zi am găsit îndărătul sobei o cutie neagră. M-am întrebat îndată ce ar putea fi înăuntru și, fără să stau mult la îndoială, am deschis-o. Înăuntru era un tablou de genul acelor care nu pot fi expuse, așa încît închisei îndată cutia, totuși nu destul de repede. Contele, intrînd tocmai atunci în odaie, mă prinse asupra faptului.

— Cine ți-a dat voie să deschizi cutia asta ? mă întrebă cu aerul lui de locotenent regal.

Nu prea aveam ce să răspund și contele pronunță îndată severa lui sentință :

— Opt zile de aici înainte n-ai să mai calci în odaia asta.

Mă înclinai și ieșii pe ușă afară. Am executat pedeapsa cu punctualitate și bunul Seekatz, care tocmai lucra acolo, se simți foarte necăjit, căci îi plăcea să mă vadă pe lîngă el, iar eu mă supuneam cu oarecare maliție ordinului primit, punîndu-i cafeaua, pe care i-o aduceam de obicei, pe pragul ușii, din care pricină

trebuia să se scoale de fiecare dată de la lucru ca s-o ia, și asta-l cam scotea din sărite.

Ar fi poate necesar să arăt mai cu de-amănuntul chipul în care, în împrejurări ca cele de mai sus, izbuteam să vorbesc mai mult sau mai puțin bine franțuzește, deși nu învățasem niciodată această limbă. Și de astă dată mi-a fost de folos darul înnăscut de a-mi însuși cu ușurință sunetul unei limbi străine, mișcarea, accentul, tonul și toate particularitățile ei exterioare. Multe cuvinte mi-eră cunoscute din latinește ; italieneasca îmi aducea altele pe deasupra și astfel, în scurtă vreme, am prins de la servitori, soldați, gărzi și vizitatori, destul ca să pot întreba și răspunde anumite lucruri, dacă nu chiar să mă amestec în conversație.

Toate acestea însemnau însă prea puțin față de folosul pe care l-am tras din frecventarea teatrului. Obținusem de la bunicul meu un bilet permanent de intrare, de care mă foloseam neîntrerupt, cu toată împotrivirea tatei, însă cu sprijinul mamei. Mă așezam zilnic la parter, în fața unei scene străine și luam seama la mișcări, la mimică și la exprimare, cu o atenție cu atât mai mare, cu cât nu înțelegeam nimic din ce se spunea, plăcerea mea rezultând numai din gesticulația și tonul actorilor. Înțelegeam, mai puțin ca orice, comediile, deoarece erau vorbite repede și se refereau la împrejurări ale vieții curente, ale cărei expresii îmi erau cu totul necunoscute. Tragediile erau mai rar reprezentate, dar desfășurarea lor măsurată, tactul regulat al alexandrinilor, cuvintele exprimând noțiuni foarte generale, le făceau mai ușor de înțeles. N-a durat mult și l-am luat pe Racine din biblioteca tatei, declamându-l ca la teatru, așa cum îl prinsese urechea și-l reproducea foarte exact organul vorbirii. Declamam cu mare însuflețire, fără să înțeleg încă toate legăturile de idei dintr-o tiradă. Învățați pe din-

afară pasaje întregi și le recitam ca un papagal savant. Lucrul era cu atât mai ușor pentru mine cu cât mă obișnuisem să învăț și să recit în tonul predicatorilor protestanți fragmente întregi din *Biblie*, destul de grele de priceput pentru mintea unui copil. Comedia versificată era pe atunci foarte apreciată. Se reprezentau adesea piesele lui Destouches¹, Marivaux², La Chaussée³ și unele din tipurile lor caracteristice mi-au rămas vii în amintire ; de comediiile lui Molière îmi amintesc însă mai puțin. Mare impresie mi-a făcut *Hypermnestra* lui Lemierre⁴, o operă nouă jucată cu multă îngrijire și de repetate ori. Foarte plăcută era impresia care o făcea asupra mea opera *Le devin du village*⁵ și comediiile muzicale *Rose et Collas*⁶ și *Annette et Lubin*⁷. Am și acum în fața ochilor băieții și fetele împodobite cu panglici care apăreau în aceste comedii. Curînd s-a trezit în mine dorința să arunc o privire între culise și prilejul s-a ivit. Neavînd totdeauna răbdarea să ascult piesele în întregime și jucîndu-mă cu alți copii de vîrsta mea, prin coridoare, sau, cînd vremea era mai frumoasă, prin fața teatrului ni se alătură un băiat frumos și vioi care făcea parte din trupă și pe care îl văzusem în treacăt în cîteva roluri mai mici. Băiatul se putea înțelege ceva mai bine doar cu mine, ca unul care știusem să pun în

¹ *Philippe Destouches* (1680—1754), scriitor francez, autor al unor comedii de caracter.

² *Pierre Marivaux* (1688—1733), romancier și autor dramatic francez.

³ *Pierre La Chaussée* (1692—1754), autor dramatic francez, creatorul așa-zisei „comedii lacrimogene“.

⁴ *A. M. Lemierre* (1721—1793), scriitor francez, autorul a numeroase tragedii.

⁵ *Ghicitorul satului* (fr.), operetă de *J. J. Rousseau* (1712—1778).

⁶ Operetă pe text de *Sedaine*, scriitor francez (1719—1797) și muzică de *Grétry*, compozitor francez (1741—1813).

⁷ Operetă de *M. J. Favart* (1740—1792), compozitor francez.

valoare franțuzeasca mea ; ne împrietenirăm cu atât mai bine cu cât nici în trupă, nici altundeva prin apropiere nu se mai găsea vreun alt băiat de vîrsta și naționalitatea lui. Ne întâlneam și în afară de orele reprezentațiilor și chiar în timpul acestora rareori mă lăsa în pace. Era un mic fanfaron foarte drăguț, pălăvrăgea fără încetare și știa să povestească atîtea și atîtea despre aventurile, isprăvile și ciudățeniile lui, încît mă amuza grozav, iar eu învățai de la el, în patru săptămîni, mai mult decît își putea cineva închipui, încît nimeni nu pricepea cum de-mi însușisem dintr-o dată limba aceea străină, de parcă mi-ar fi insuflat-o vreun spirit.

Chiar din primele zile ale cunoștinței noastre, mă duse pe scenă și prin foaieruri, unde actorii și actrițele stăteau în timpul pauzelor și unde se îmbrăcau sau se dezbrăcau. Localul nu era nici potrivit, și nici comod, întrucît teatrul fusese înghesuit într-o sală de concert și actorii n-aveau spațiile trebuincioase în dosul scenei. Într-o cameră alăturată și destul de mare, care altădată slujise drept sală de jocuri, actorii de ambele sexe stăteau de obicei împreună și păreau că se jenează foarte puțin între ei și față de noi, atunci cînd dezbrăcarea sau schimbarea costumelor nu se petrecea în formele cele mai cuviincioase. Așa ceva nu mai văzusem niciodată, dar prin obișnuința produsă de repetarea vizitei, în curînd lucrurile mi se părură că se petrec în modul cel mai natural.

N-a trecut multă vreme și un interes cu totul deosebit s-a descătușat în sufletul meu. Tînărul Derones — căci așa îl voi numi pe băiatul cu care continuam să fiu prieten — era, în afară de lăudăroșeniile lui, un copil bine crescut și foarte cuminte. El îmi făcu cunoștință cu sora lui, o fată ceva mai mare decît noi, plăcută la înfățișare, înaltă, cu trăsături regulate, brună, cu păr și ochi negri, avînd în întreaga ei pur-

DINTEA GAZETELOR A FELICIA.

tare ceva tăcut și trist. Îmi dădeam silința în toate chipurile să-i intru în voie, dar nu izbuteam să-i atrag atenția. Fetele se cred mult superioare băieților ceva mai mici și când unul din aceștia îndreaptă către ele înțîia lui înclinație, în timp ce ele își aruncă privirile spre alți tineri, îl tratează cu purtări ca de mătușă. Cu un frate mai mic al lui Derones n-aveam nici un fel de legătură.

Uneori, când doamna Derones era la repetiții sau invitată undeva, ne adunam în locuința lor, ca să ne jucăm sau să stăm de vorbă. Nu mă duceam niciodată la ei fără să duc frumoasei mele o floare, un fruct sau vreun alt dar, pe care îl primea cu multă grație, mulțumindu-mi foarte politicos. Nu vedeam însă niciodată trista ei privire înveselindu-se și nu descopeream nici o urmă a faptului că ar fi început să-mi acorde vreo atenție. În cele din urmă mi s-a părut că descopăr taina ei. Derones îmi arată deasupra patului mamei sale, împodobit cu elegante perdele de mătase, un pastel, portretul unui bărbat frumos, despre care îmi spuse, cu o mină șireată, că nu e „papa“, dar cineva ca și „papa“, iar în timp ce lăuda pe acest bărbat și, după obiceiul lui, povestea cu amănunte despre el fel de fel de fapte vrednice de admirație, mi s-a părut a înțelege că fata era copilul tatălui, iar ceilalți doi frați ai prietenului casei. Mi-am explicat atunci tristețea fetei și mi-a devenit și mai dragă.

Inclinarea mea pentru această fată m-a făcut să îndur fanfaronadele fratelui ei, care depășeau adeseori măsura. Trebuia să suport nesfîrșitele povestiri despre isprăvile lui, despre chipul cum se bătuse în atîtea rînduri, fără să dorească a face rău cuiva și numai pentru a-și spăla onoarea. Totdeauna știuse să-și dezarmeze adversarul, iertîndu-l apoi; pretindea că se pricepe atît de bine să dueleze, încît azvîrlind odată sabia adversarului său în vîrfurile unui copac înalt, in-

trase în mare încurcătură nemaştiind cum s-o dea jos de acolo.

Intrările mele la teatru mi-erău foarte la-ndemînă, datorită biletului meu permanent, ca unul care prove-nea din mîinile primarului şi-mi permitea accesul la toate locurile, chiar la scaunele din proscenium. Acesta, potrivit obiceiului franţuzesc, era foarte adînc şi ocupat de ambele părţi cu şiruri de scaune, despăr-ţite de scenă printr-o mică barieră, aşă încît primele locuri erau prea puţin înălţate deasupra spaţiului în care jucau actorii. Prosceniumul trecea drept un loc de onoare ; îl foloseau de obicei numai ofiţerii, deşi apropierea actorilor răpea dacă nu orice iluzie, cel puţin orice plăcere. Am trăit deci şi am văzut cu ochii mei chipul în care se uza şi se abuza de proscenium, fapt pe care Voltaire l-a deplîns atîta. Cînd teatrul era plin şi nici în proscenium nu mai era vreun loc, dar ofiţerii de seamă în trecere prin oraş pretindeau să fie plasaţi la acel loc de onoare, se mai puneau cîteva rînduri de bănci şi scaune chiar pe scenă, eroilor şi eroinelor nemairămînîndu-le altceva de făcut decît să-şi dezvăluiască secretele lor într-un spaţiu foarte restrîns între uniforme şi decoraţii. Am văzut repre-zentîndu-se *Hypermnestra* în astfel de împrejurări.

Cortina nu cădea între acte şi în legătură cu aceasta mai amintesc un obicei curios, care pe mine, băiat german, m-a izbit îndeosebi, ca unul care prin tot ce cuprindea el potrivit artei îmi era cu totul nesuferit. Teatrul era pentru noi sanctuarul cel mai de seamă şi orice neorînduială în cuprinsul lui mi se părea vred-nică a fi blamată ca o mare crimă împotriva maiestăţii publicului. Doi grenadierii, cu arma la picior, stăteau deci în toate comediile şi în văzul tuturor, de ambele părţi ale perdelei din fundul scenei, ca nişte martori ai întîmplărilor din sînul familiei. După cum am spus, cortina nu cădea între acte şi îndată ce muzica începea

să cînte, alți doi grenadieri se iveau dintre culise, așezîndu-se drept în fața celor dintîi, în timp ce aceștia se retrăgeau în pas măsurat. Un astfel de procedeu era făcut să suprima cu desăvîrșire ceea ce în teatru se numește iluzie, un lucru cu atît mai izbitor, cu cît se petrecea într-o vreme în care, potrivit principiilor și exemplelor lui Diderot, se cerea scenei naturaletea cea mai firească, iluzionarea desăvîrșită fiind considerată ca scopul propriu-zis al artei teatrale. Numai tragedia era scutită de această supraveghere militărească și de poliție, eroii antichității păstrînd dreptul să se păzească singuri ; dar amintii grenadieri stăteau și atunci în apropiere, ascunși între culise.

Vreau să adaug că la teatrul francez din Frankfurt am mai văzut *Tatăl de familie* al lui Diderot și *Filozofii* de Palissot ¹ și că, din aceasta din urmă, îmi mai amintesc figura filozofului care umbla în patru labe și mușca din cotorul unei salate crude.

Toate aceste diversități teatrale nu ne puteau reține mereu în sala de spectacol. Cînd timpul era frumos ne mai jucam pe-afară și în apropiere și începusem să facem tot felul de nebunii care, mai cu seamă duminica și sărbătorile, nu se mai potriveau de loc cu ținuta noastră exterioară : căci atît eu, cît și ceilalți copii de seama mea, eram îmbrăcați, așa cum am fost văzuți în povestea amintită, cu pălăria sub braț și la coapsă cu o mică sabie, al cărui mîner era împodobit cu o fundă mare de mătase.

Odată, după ce ne dedasem la tot felul de isprăvi, îi veni în cap lui Derones, care se amestecase printre noi, să mă acuze că l-am ofensat și să-mi ceară satisfacție. Nu prea înțelegeam ce anume îi prilejuise această pornire, dar provocarea lui îmi plăcu și eram

¹ Ch. Palissot de Montenoy (1730—1814), scriitor francez ; în comedia *Filozofii* își bate joc de enciclopediști.

gata să scot sabia. Derones mă asigură însă că, în astfel de cazuri, se obișnuiește să mergi într-un loc mai singuratic, ca să poți lupta în voie. Ne duserăm deci în spatele unor șoproane și ne așezărăm în pozițiile convenite. Duelul se desfășura într-un chip cam teatral, săbiile zbîrnâiau și loviturile urmau una după alta ; dar, în toiul luptei, vârful săbiei lui Derones se agăță în funda săbiei mele. Funda fiind găurită, el declară că a primit deplină satisfacție, mă îmbrățișă în același chip teatral și ne duserăm la cafeneaua cea mai apropiată pentru a bea un pahar de sirop de migdale ca să ne venim în fire* din emoțiile încercate și să întărim vechea noastră prietenie.

Vreau să mai povestesc cu acest prilej și o altă întâmplare, petrecută tot la teatru, dar ceva mai târziu. Stăteam liniștit cu unul din camarazii mei la parter și priveam cu plăcere un solo de dans executat cu multă îndemînare și grație de un băiat drăguț, cam de vîrsta noastră, fiul unui maestru francez de dans, în trecere prin localitate. Era îmbrăcat în felul dansatorilor, cu un pieptăraș strîmt de mătase roșie care se termina cu un fel de fustuliță așezată pe cercuri și plutind deasupra genunchilor, ca la solii din vechime. Aplaudasem, împreună cu întregul public, pe acest artist începător, cînd îmi veni nu știu cum în cap să adresez o reflecție morală însoțitorului meu.

— Ce frumos era îmbrăcat băiatul ăsta și ce bine arăta ! Cine știe în ce zdrențe o să doarmă la noapte !

Toată lumea se sculase în picioare, dar din cauza aglomerației nu puteam înainta. O femeie, care stătuse lîngă mine și se găsea acum în apropierea mea, era tocmai mama micului artist și se simți foarte ofensată de reflecția mea. Din nefericire știa destul de bine limba germană pentru a mă fi înțeles și o vorbea atît cît era necesar ca să mă poată dojeni. Femeia mă apostrofă cu violență. Cine sînt eu, spunea ea, ca să

mă îndoiesc de familia și de buna stare a băiatului. E și el cel puțin ca mine, ba chiar talentele lui o să-i aducă o fericire la care eu nici n-aș putea visa. Toată predica asta muștrătoare mi-o țin în mijlocul mulțimii și cei din jurul nostru se gîndeau desigur că trebuie să fi comis o mare necuviință. Cum nici nu puteam să mă scuz, nici să mă îndepărtez, nu mă prea simțeam la largul meu și atunci am spus și eu, așa, într-o doară : „Ei, ce atîta gălăgie ? Azi pe pămînt, mîine-n mormînt !“

Auzindu-mi răspunsul, femeia amuți. Mă privi țintă și se depărtă îndată ce lucrul deveni cu puțință. Nu m-am mai gîndit la vorbele mele. Dar după cîtva timp îmi reveniră în minte și numai atunci cînd, în loc să apară iar în fața publicului, băiatul căzu greu bolnav. N-aș putea să spun dacă a murit sau nu. Astfel de prevestiri printr-un cuvînt grăbit sau nelalocul lui erau privite cu mare respect încă din antichitate și este foarte ciudat faptul că toate formele credinței și superstiției au rămas aceleași la toate popoarele și în toate epocile.

Încă din prima zi a ocupării orașului, nu îmi lipsiră distracțiile care se țineau lanț pentru copii și tineret. Spectacole de teatru și baluri, parade și marșuri ne atrăgeau luarea aminte cînd într-un loc, cînd într-altul. Mai ales trupele care mărșăluiau prin oraș sporeau mereu, și viața de soldat ni se părea veselă și plăcută. Șederea locotenentului regal în casa noastră ne procura avantajul de a vedea perindîndu-se toate personalitățile importante ale armatei franceze, și mai ales pe acela de a privi din apropiere pe comandanții al căror renume ajunsese pînă la noi. Vedeam de pe scări și de pe paliere, ca de pe niște galerii, trecînd toți generalii. Îmi amintesc în primul rînd de prințul Soubise, un domn chipeș și afabil, dar mai lămurit îmi amintesc de mareșalul de Broglio, ca de un bărbat mai tînăr,

nu prea mare de stat, dar bine făcut, plin de viață, sprinten și aruncînd în jur priviri spirituale.

Mareșalul de Broglio îl vizită de mai multe ori pe locotenentul regal și de fiecare dată înțeleseserăm că se întrețineau despre lucruri importante. Abia ne obișnuisem cu noua noastră stare în primul sfert de an al încartuirii, cînd începu să se răspîndească zvonul că aliații înaintează și că ducele Ferdinand von Braunschweig vine să-i izgonească pe francezi de la Main. Lumea nu-i aprecia prea mult pe francezi, care nu se puteau mîndri cu norocul lor în lupte și, mai cu seamă de cînd cu bătălia de la Rossbach¹, toată lumea credea că-i poate disprețui. Se puneau mari nădejdi în ducele Ferdinand și toți filoprusienii așteptau cu mare dor eliberarea lor de sub apăsarea de pînă atunci. Tata devenise mai vesel, dar mama era îngrijorată, căci avea minte destulă ca să priceapă că răul mai mic al clipei de față putea ușor să se schimbe într-un necaz mai mare. Se vedea doar prea limpede că nimeni nu va ieși în întîmpinarea ducelui, ci că va trebui să așteptăm atacul lui în apropierea orașului. Înfrîngerea francezilor, fuga lor, apărarea orașului, în scopul de a acoperi retragerea și de a ține podul, bombardamentul, jaful, totul se impunea imaginațiilor excitate și umplea de griji ambele partide. Mama, care putea îndura totul, numai grija nu, exprimă prin tălmăci contelui teama ei și primi răspunsul, obișnuit în astfel de ocazii, că nu există nici un motiv de alarmă, și că trebuie să stea liniștită și să nu vorbească cu nimeni de toate acestea.

Trupe numeroase treceau prin oraș și, după cum aflam, tăbărau la Bergen. Venirile și plecările de călăreți și pedestrași deveneau tot mai dese și, zi și noapte, o mare frămîntare stăpînea casa noastră. Am

¹ Localitate în Saxonia unde Frederic al II-lea i-a învins pe francezi în 1757.

văzut adeseori în vremea asta pe mareșalul de Broglio, totdeauna bine dispus, același în gesturi și purtare, și am fost bucuros să aflu mai târziu că istoria menționează cu glorie pe omul care a făcut asupra mea o impresie atât de bună și durabilă.

Veni în sfârșit, după o Săptămână a patimilor foarte agitată, Vinerea mare a anului 1759. O tăcere adâncă anunța furtuna apropiată. Copiilor le era oprit să iasă din casă, dar tata nu-și găsea liniștea și se tot ducea prin oraș. Lupta începu ; mă urcai în podul cel mai înalt al casei, de unde nu puteam vedea regiunea, dar de unde auzeam bine bubuiturile tunurilor și focurile puștilor. După câteva ceasuri se arătară și primele semne ale luptei printr-un șir de trăsură, în care defilau prin fața noastră oameni mutilați în fel și chip, transportați la mănăstirea Maicii Domnului, devenită lazaret. Caritatea cetățenească se manifestă îndată. Celor care mai puteau primi ceva li se trimitea bere, vin, pâine și bani. Dar când în acest convoi începură să se zărească răniți sau prizonieri germani, mila nu mai cunoscă nici o margine și fiecare voia parcă să se despoaie de tot ce avea, pentru a sări în ajutorul compatrioților loviți de năpastă.

Apariția prizonierilor era un semn că lupta nu fusese favorabilă aliaților. Tata, cu prejudecățile lui, era sigur că aliații vor învinge și avu îndrăzneala inspirată de pasiune să pornească în întâmpinarea învingătorilor, fără a chibzui că, dac-ar fugi, trupele învinse ar trece peste dînsul. Mai întâi se duse la grădinile sale de la poarta Friedberg, unde găsi totul în ordine și pace ; se încumetă apoi să meargă pe pajiștea din Bornheim, unde se iviră curînd soldați din ariergardă și din etape care se amuzau trăgînd în pietrele de hotar, așa încît plumbii, ricoșînd, vîjîiau în jurul curiosului ieșit la plimbare. Înțelese atunci că e mai cuminte să se înapoieze, dar întrebînd pe

unii și pe alții află, ceea ce l-ar fi putut face a înțelege și zgomotul luptei, că francezilor le mergea bine și că nu era cazul ca cineva să se gândească la o retragere din partea lor. Se înapoie foarte necăjit acasă și își ieși din fire când îi văzu pe compatrioții lui răniți sau prizonieri. Oferi și el unele daruri soldaților care treceau ; dar el voia ca numai germanii să le primească, ceea ce nu era totdeauna cu putință, căci soarta înlănțuise pe prieteni și dușmani.

Mama și cu noi copii, ca unii care ne încrezusem în cuvintele contelui și, din această pricină, petrecusem o zi destul de bună, ne simțeam foarte bucuroși și mama era cu atît mai liniștită cu cît întrebînd, încă de dimineață, cartea ei de ghicit ¹, cu ajutorul acului înfipt între filele ei, primise răspunsuri foarte încurajatoare în legătură cu prezentul și cu viitorul. Îi recomandăram tatei aceeași credință și aceleași sentimente, îl mîngîiarăm cum puteam mai bine, îl rugăram să mănînce ceva, căci rămăsese nemîncat toată ziua : el, însă, respinse alintările noastre și refuză orice plăcere, ducîndu-se în odaia lui. Dar bucuria noastră rămase netulburată ; sorții căzuseră. Locotenentul regal, care împotriva obiceiului său ieșise călare în ziua aceea, se întoarce în cele din urmă ; înapoierea lui devenise cît se poate de necesară. Sărirăm să-l întîmpinăm, îi sărutăram mîinile și îi arătarăm toată bucuria noastră. Manifestațiile astea păreau că-i fac plăcere.

— Bine, rosti el mai prietenos ca de obicei. Sînt mulțumit și pentru voi, copii.

Porunci îndată să ni se aducă zaharicale, vin dulce și tot ce avea mai bun și se îndreptă către odaia lui,

¹ Cartea de ghicit (*Schatzkästlein* — micul tezaur) (germ.), o carte ce conținea răspunsuri privitoare la diferite situații ale vieții și era folosită ca oracol.

asediată de o mulțime de stăruitori petiționari și solicitori.

Ne așezarăm în jurul unei delicioase gustări, regretând că tata nu participă la ea și insistarăm pe lângă mama ca să-l cheme. Ea însă, mai cuminte decât noi, știa că toate aceste daruri i-ar fi fost neplăcute. Între timp, mama gătisese ceva pentru cină și i-ar fi trimis mîncarea în odaia lui, dar tata nu tolera o astfel de neorînduială, nici măcar în cazurile extreme. Astfel, după ce ascuserăm dulciurile trimise de conte, încercarăm să-l convingem să coboare în sufragerie. În cele din urmă se lăsă înduplecat, dar fără nici o plăcere, iar noi nu bănuiam de loc ce nenorocire îi pregătisem. Scara trecea prin toată casa și prin fața tuturor vestibulurilor. Coborînd, tata trebuia să treacă și pe lângă odaia contelui. Vestibulul acesteia era atît de plin de oameni, încît contele venise pînă în mijlocul ei, pentru a lichida mai multe chestiuni dintr-o dată. Lucrul se întîmpla tocmai în clipa cînd tata ajunsese în fața vestibulului. Contele veni către el, îl salută și-i spuse :

— Să ne felicităm că am ieșit cu bine din primejdie !

— Ba de loc ! răspunse tata cu înverșunare. Mai bine v-ați fi dus dracului, chiar dacă ar fi trebuit să merg și eu cu voi.

Contele se opri un minut, apoi izbucni cu mînie :

— O să plătești ! strigă el. Nu degeaba ai ofensat cauza justă și m-ai jignit pe mine.

În vremea aceasta, tata coborî liniștit scara, se așază la masă, păru ceva mai vesel și începu să mănînce. Ne bucurarăm mult de toate acestea, dar nu înțelegeam cum de i se luase piatra de pe inimă. Dar în curînd mama fu chemată afară, în timp ce noi îi tot vorbeam tatei despre dulciurile pe care ni le trimisese contele. Mama nu se mai înapoie, dar apăru

tălmaciul și, la un semn al lui, furăm trimiși la culcare, ceea ce făcurăm cu plăcere, întrucât era târziu. După ce dormirăm liniștiți toată noaptea, aflărăm despre teribila agitație care cuprinsese casa cu o seară mai înainte. Locotenentul regal ordonase îndată ca tata să fie arestat. Subalternii lui știau prea bine că nimeni nu i se putea împotrivi ; dar ei câștigaseră recunoștința noastră zăbovind puțin cu executarea ordinului. Cumătrul tălmaci, pe care prezența de spirit nu-l părăsea niciodată, se pricepu să sporească șovăiala subalternilor. Scandalul era așa de mare, încât tărăgănarea era scuzabilă și putea să rămână neobservată. O chemase pe mama pentru a i-l da în primire pe aghiotant, care prin rugăminți și argumente trebuia determinat să amâne executarea ordinului primit. Cumătrul se grăbi apoi să se ducă la conte care, stăpînindu-se, se retrăsese în odaia lui și preferase să abandoneze pentru o clipă afacerile urgente, evitînd astfel să-și răcorească furia pe un nevinovat sau să ia vreo hotărîre nepotrivită cu demnitatea lui.

Ce i-a spus tălmaciul contelui și chipul în care a decurs întreaga convorbire ne-a fost repetat de atîtea ori de grăsunul nostru cumătru, care nu înceta să se laude cu succesul lui, încît pot transcrie din memorie această convorbire.

Tălmaciul îndrăznise să deschidă ușa cabinetului și să intre, o acțiune care era strict interzisă.

— Ce dorești ? îi strigă contele mînios. Afară ! Numai Saint-Jean are dreptul să intre aici.

— Închipuți-vă că sînt Saint-Jean, răspunse tălmaciul.

— Mi-ar trebui prea multă imaginație. Doi ca el nu fac cît unul ca dumneata. Pleacă !

— Domnule conte, cerul v-a dăruit cu o mare în-sușire, la care aș vrea să apelez.

— Nu umbla cu lingușiri. N-or să-ți fie de nici un folos.

— Aveți, domnule conte, marea însușire de a putea asculta părerile altora chiar în momentele de pasiune, de mînie.

— Bine, bine. Am ascultat destul astfel de păreri. Știu prea bine că nu sîntem iubiți aici, că cetățenii se uită la noi chiorîș.

— Nu toți.

— Foarte mulți ! Cum ? Orașenii ăștia se mîndresc a fi cetățenii unui oraș imperial ? L-au văzut pe împăratul lor cum se alege și se încoronează și cînd acesta, atacat pe nedrept, este în primjedinie să-și piardă teritoriile și să fie înfrînt de un uzurpator, cînd din fericire își găsește aliați fideli, care sacrifică bani și sînge pentru el, oamenii ăștia nu consimt să suporte mica sarcină ce le revine, pentru ca dușmanul imperiului să fie umilit ?

— Desigur, cunoașteți sentimentele acestea de multă vreme și le-ați tolerat ca un om înțelept. Ele sînt însă numai ale unui mic număr. Puțini sînt aceștia, orbiți de însușirile strălucite ale dușmanului, pe care și domnia voastră îl prețuiește ca pe un om puțin obișnuit ; puțini numai, o știți prea bine.

— Da, da, prea multă vreme le-am știut și le-am tolerat, altfel omul acesta n-ar fi îndrăznit să-mi arunce asemenea ofense în față, în clipe atît de importante. Pot să fie oricît de mulți acei care gîndesc ca el ; vor fi pedepsiți cu toții în acest reprezentant al lor, ca să înțeleagă ce-i așteaptă.

— Mai amînați puțin, domnule conte.

— Sînt anumite împrejurări în care nu procedezi niciodată îndeajuns de repede.

— Numai o mică amînare.

— Ascultă, vecine. Vrei să mă determini să fac un pas greșit ; să știi că n-o să reușești.

— Nici nu vreau să vă determin, nici să vă împiedic a-l face. Hotărârea dumneavoastră este justă. Așa se cuvine să hotărască francezul, locotenentul regal. Gîndiți-vă însă că sînteți și contele Thoranc.

— Contele Thoranc n-are ce căuta aici.

— Dar trebuie să ascultăm și pe omul de treabă.

— Ei, și ce-ar spune omul dumitale de treabă ?

— „Domnule locotenent regal ! ar spune el. Ați avut mult timp răbdare cu fel de fel de oameni neluminați, răuvoitori sau neîndemînatici, fără să vă fi necăjit prea rău, dar înfrîngeți-vă mînia, domnule locotenent regal, și toată lumea vă va lăuda și prețui pentru acest act“.

— Știi că ți-am suportat uneori farsele ; nu abuza însă de bunăvoința mea ! Ce, n-au ochi să vadă oamenii aceștia ? Dacă am fi pierdut bătălia, ce soartă i-ar fi așteptat ? Ne-am fi luptat pînă în fața porților, am fi închis orașul, ne-am fi încheștat de fiecare bucățică de pămînt, ne-am fi apărât ca să ne putem acoperi retragerea peste pod. Credeți că în vremea asta inamicul ar fi stat cu mîinile-n sîn ? Ar fi aruncat grenade și tot ce i-ar fi căzut în mîini, ca să semene foc pe unde ar fi putut. Ce vrea adică proprietarul ? În camera asta ar fi explodat un obuz și i-ar fi urmat un altul și altul ; în această cameră, ale cărei blestemate tapete de Pekin le-am cruțat, jenîndu-mă să le găuresc cu cuiele hărților mele ! Ar fi trebuit să se roage toată ziua în genunchi.

— Mulți au făcut-o.

— Ar fi trebuit să implore cerul în favoarea noastră, să iasă în întîmpinarea generalilor și ofițerilor cu semne de cinstire și bucurie, și să-i învioreze pe soldații istoviți. În loc de asta, otrava unui spirit îngust îmi strică cea mai frumoasă și mai fericită clipă a vieții, cucerită prin atîtea griji și ostenele !

— Există un spirit îngust ; dar prin pedepsirea acestui om îl veți spori. Cei care gîndesc la fel ca el vă vor numi tiran, barbar ; pe el îl vor privi ca pe un martir, care suferă pentru cauza cea dreaptă. Chiar și cei care gîndesc altfel, adversarii lui de acum, nu vor mai vedea în el decît un concetățean, le va părea rău de el și, chiar dacă vă vor da dreptate, vor găsi c-ați procedat cu prea multă asprime.

— Am pierdut prea mult timp ascultîndu-te, acumă pleacă !

— Vă rog să mai aveți răbdare o clipă. Gîndiți-vă că soarta cea mai cumplită se poate abate asupra acestui om și a familiei lui. N-aveți nici un motiv să credeți în bunele sentimente ale proprietarului acestei case ; dar soția lui v-a prevenit toate dorințele și copiii vă priveau ca pe un fel de unchi al lor. Cu o singură lovitură veți distruge pacea și fericirea acestui cămin. Dacă un trăsnet ar fi căzut în casă, n-ar fi putut produce distrugerii mai mari. V-am admirat de-seori stăpînirea, domnule conte ; dați-mi acum pri-lejul s-o ador. Este vrednic de respect războinicul care, chiar în casa inamicului său, se consideră ca un oaspe. Dar aici nu e un dușman, ci doar un ră-tăcit. Ridicați-vă deasupra voastră înșivă și gloria de-a pururi o să vă încunune !

— Afacerea s-ar tremina cam ciudat, observă con-tele cu un surîs.

— Dar foarte natural, răspunse tălmaciul. N-am trimis pe femeie, pe copii, să vă cadă la picioare ; știu că nu suportați astfel de scene ; dar vreau să vă arăt cum vă mulțumesc femeia și copiii, cum în fie-care moment vorbesc despre ziua bătăliei de la Ber-gen¹ și despre mărinimia voastră în acea zi, cum

¹ Localitate în Hessa, unde francezii i-au învins pe prusaci în 1759.

vor vorbi despre acestea și urmașilor celor mai depărtați, ba chiar vor ști să trezească și străinilor interesul pentru dumneavoastră : astfel de fapte nu pot fi nesocotite.

— Să știi că n-atingi partea mea slabă. Nu mă gândesc la glorie ; o las altora. Grija mea este să mă port cu dreptate în fiecare clipă, să-mi îndeplinesc datoria, să nu fac nimic împotriva onoarei mele. Dar am vorbit prea mult. Du-te acum și pune-i pe nerecunoscători să-ți mulțumească ; i-am iertat.

Tălmaciul, surprins și mișcat de acest sfârșit neașteptat și fericit al lucrurilor, nu putu să-și stăpânească lacrimile și dădu să-i sărute mâinile ; dar contele îl respinse și-i spuse cu severitate :

— Știi că nu-mi plac astfel de lucruri.

Cu aceste cuvinte ieși în vestibul, pentru a-și vedea de treburile urgente și pentru a asculta cererile altora care așteptau. Astfel se termină cu bine incidentul și a doua zi dimineată sărbătorirăm, cu restul zaharicalelor trimise, sfârșitul unei năpaste, a cărei amenințare se petrecuse pentru noi în somn.

Nu pot spune cu siguranță dacă tălmaciul a vorbit atât de înțelepțește pe cât pretindea sau dacă numai și-a închipuit scena, așa cum se obișnuiește în urma unei bune și fericite acțiuni ; de câte ori a povestit-o însă n-a mai schimbat nimic din ea. Ziua aceasta îi rămăsese în amintire ca cea mai grea, dar și cea mai glorioasă a vieții lui.

În ce măsură respingea contele orice fals ceremonial, ca și orice titlu care nu i se cuvenea, cât de spiritual era apoi în orele sale de bună dispoziție, o poate arăta o mică întâmplare.

Un domn distins, dar și unul dintre solitarii cei mai originali ai Frankfurtului, voi să se plîngă de militarii încartiruiți în casa lui. Veni deci în persoană și tălmaciul îi oferă serviciile sale ; dar el fu

de părere că n-avea nevoie de aceste servicii. Se înfățișă contelui, înclinându-se după cuviință, și-i spuse : „Excelență !“ Contele se înclină și el, numindu-l tot „Excelență !“

Mirat de acest semn al cinstirii și închipuindu-și că i-a dat un titlu prea mic, cetățeanul se înclină mai adânc, adresându-i-se cu „Monsenior“.

— Domnul meu, rosti contele foarte serios, dacă o să mergem tot așa, o să sfârșim prin a ne spune : „Maiestate !“

Cetățeanul era foarte încurcat și nu mai știa ce să răspundă. Tălmaciul, foarte răutăcios, stînd la oarecare depărtare, deși observase întreaga întîmplare, nu voia să miște un deget. Atunci, contele luă din nou cuvîntul, foarte vesel :

— Cum te cheamă, domnule ?

— Spangenberg, răspunse acesta.

— Pe mine — adăugă contele — mă cheamă Thoranc. Spangenberg, ce vrei dumneata de la Thoranc ? Să ne așezăm și să lichidăm chestia îndată.

Chestia fu îndată lichidată spre marea mulțumire a aceluia pe care l-am numit Spangenberg și a cărui întîmplare ne-a fost, în aceeași seară și în cercul familiei, nu numai povestită, dar și jucată, cu toate circumstanțele și gesturile ei, de către răutăciosul tălmaci.

După atîtea complicații, agitație și mîhnire, reveni timpul siguranței și al nepăsării de mai înainte, al acelei nepăsări cu care tineretea trăiește de la zi la zi, cînd își începe viața. Pasiunea mea pentru teatrul francez creștea cu fiecare reprezentație ; nu lipseam în nici o seară de la teatru, deși ori de cîte ori mă așezam, după spectacol, la masa familiei care începuse să mănînce, trebuind să mă mulțumesc uneori numai cu cîteva resturi, înduram muștrările continue ale tatălui : „Teatrul — spunea el — nu folosește la nimic

și nu poate duce la nimic“. Invocam de obicei în astfel de împrejurări toate argumentele la îndemână apărătorilor teatrului, atunci când se găsesc în vreo nevoie cum eram eu. Viciul fericit și virtutea nenorocită sînt readuse în echilibru prin justiția poetică. Cele mai frumoase exemple de greșeli pedepsite, precum *Miss Sara Sampson*¹ și *Negutătorul din Londra*² erau citate de mine cu multă însuflețire ; dar n-aveam nici un succes când era vorba de *Vicleniile lui Scapin*³ și ale celor deopotrivă cu el și când trebuia să mi se reproșeze plăcerea pe care o încercasem văzînd înșelătoriile unor servitori intriganți și succesele obținute de nebuniile unor tineri zburdalnici. Cele două partide nu se puteau convinge una pe alta ; dar tata se împacă cu scena atunci când observă iuțeala de necrezut cu care progresam în limba franceză.

Oamenii sînt așa făcuți, încît fiecare dorește să reprodacă ceea ce vede la altul, indiferent dacă este înzestrat sau nu pentru aceasta. Cunoșteam întregul repertoriu al teatrului francez ; mai multe bucăți fuseseră reluate pentru a doua sau a treia oară ; de la cea mai solemnă tragedie pînă la completarea cea mai ușoară, totul îmi trecuse pe dinaintea ochilor și a minții și după cum ca copil îndrăznisem să-l imit pe Terențiu, tot așa acum, ca băiat ceva mai mare, nu scăpam ocazia, față de prilejul cu mult mai viu și mai presant ce se prezenta, să repet, așa cum puteam, formele franțuzești. Se dădeau pe atunci unele bucăți, pe jumătate alegorice și pe jumătate mitologice

¹ Tragedie de Lessing (1729—1781), scriitor clasic german, reprezentant al curentului iluminist în Germania.

² Dramă de George Lillo (1693—1739), scriitor englez.

³ Comedie de Molière.

în gustul lui Piron¹, un fel de parodii care plăceau mult. La aceste reprezentații mă atrăgeau îndeosebi aripioarele aurite ale voiosului Mercur, fulgerele lui Jupiter travestit, o ȝalantă Danae, sau cum s-ar mai fi numit frumoasa vizitată de zei, atunci cînd nu era o păstorită sau o vînătorită la care zeii consimțiseră să se coboare. Cum astfel de elemente, împrumutate din *Metamorfozele* lui Ovidiu și din culegerea de legende *Pantheon mythicum*² a lui Pomey îmi umblau adeseori prin cap, curînd am întocmit în fantezia mea o mică bucată în genul celor pomenite mai înainte, despre care nu mai pot spune decît că locul acțiunii ei era la țară și că nu lipseau de loc din ea fiice de regi, prinți și zeități. Pe Mercur mai cu seamă mi-l reprezentam atît de viu, încît aș fi putut jura că-l văzusem cu ochii.

Înfățișai o copie a acestei lucrări, curat transcrisă, prietenului meu Derones, care o primi cu manierele cele mai elegante și cu aerul unui adevărat protector, parcurgînd repede întregul manuscris, arătîndu-mi cîteva greșeli de limbă, găsind vorbirea unora dintre personaje prea lungă și făgăduindu-mi în cele din urmă să examineze și să judece opera îndată ce va avea timp mai mult. La întrebarea mea modestă, dacă bucată n-ar putea fi reprezentată, el mă asigură că lucrul n-ar fi cu neputință. Multe lucruri se petrec la teatru prin favoare și el mă va ocroti din toată inima, dar faptul trebuie ținut ascuns, căci el însuși surprinsese direcția printr-o bucată compusă de el, care ar fi fost sigur reprezentată, dacă nu s-ar fi descoperit prea devreme cine este autorul ! I-am făgăduit deci deplină tăcere și vedeam chiar în în-

¹ *Alexis Piron* (1689—1773), scriitor francez, autor de drame și vodeviluri.

² Mitologie apărută în 1659.

chipuire titlul piesei mele afișat cu litere mari la colțurile străzilor și în piețe.

Oricât de ușuratic ar fi fost prietenul meu, ocazia de-a face pe maestrul îi păru binevenită. Parcurse cu atenție bucata și așezându-ne împreună ca să schimbe câteva detalii, transformă în cursul discuției întreaga bucată, așa încât nu mai rămăsese piatră peste piatră. Șterse, adăugă, suprimă un personaj, îl înlocui pe altul, într-un cuvânt procedă într-un chip atât de arbitrar, încât de groază mi se făcea părul măciucă. Prejudicata mea, pe care el o înțelesese probabil, îi permitea să procedeze în voie. Atât de mult îmi vorbise despre cele trei unități ale lui Aristotel, despre regularitatea scenei franceze, despre verosimilitate, despre armonia versurilor și despre ce stă în legătură cu aceasta, încât socoteam pe prietenul meu nu numai informat, dar și foarte întemeiat în tot ce spunea. Derones se indigna împotriva englezilor și îi disprețuia pe germani ; în fine, îmi recită întreaga litanie dramatică, pe care apoi am auzit-o de atâtea ori în viața mea.

Mi-am luat îndărăț, ca băiatul din fabulă, opera nimicită, încercând zadarnic s-o reconstitui. Cum nu voiam însă s-o abandonez cu desăvârșire, după puține schimbări am pus pe copistul nostru să facă o copie curată a primului manuscris, pe care i-o dădui apoi tatei, obținând astfel ca un timp oarecare să mă lase cel puțin să cinez în liniște, după terminarea spectacolelor.

Această încercare neizbutită m-a pus pe gânduri, trezind în mine dorința să cunosc din izvoarele directe acele teorii și legi, pe care toată lumea le invoca, dar care mie îmi deveniseră suspecte prin abuzul pretențiosului meu maestru, lucru nu prea greu, dar fastidios. Am citit mai întâi tratatul lui Corneille despre cele trei unități și am văzut îndată cam ce se

cerea autorilor, dar de ce se ridicau aceste pretenții nu mi-era de loc lămurit și, ceea ce era mai rău, mă încurcai cu totul cînd luai cunoștință de dezbaterile în jurul *Cidului* și citii prefețele în care Corneille și Racine se văd siliți să se apere față de critici și de public. Atunci mi-am dat lămurit seama că nimeni nu știa ce voia, că o piesă ca *Cidul*, care produsese efectul cel mai minunat, a trebuit să fie declarată foarte slabă din ordinul unui puternic cardinal, că Racine, idolul francezilor contemporani cu mine, devenit și idolul meu (ajunsesem să-l cunosc mai bine atunci cînd juratul von Olenschlager puse să se joace tragedia *Britannicus* cu o trupă de copii, în care eu dețineam rolul lui Nero), Racine nu mai putea, nici el, ieși la capăt în vremea lui, cu amatorii și criticii. Prin cunoașterea tuturor acestor împrejurări mă zăpăcisem cu totul și după ce multă vreme m-am chinuit cu această vorbărie de prisos, cu toată sporovăiala teoretică a veacului trecut, am renunțat la ceea ce este util din pricina lucrurilor inutile care o însoțeau și m-am descotorosit de toate aceste vechituri cu atît mai multă hotărîre cu cît observasem că înșiși autorii unor opere eminente nu mai nimereau punctul just de vedere atunci cînd ajungeau să vorbească, să se apere, să scuze, să menajeze. M-am înapoiat atunci la creația vie, am continuat să mă duc la teatru cu aceeași sîrguință și să citesc neînterupt și foarte conștiincios, așa încît în vremea aceasta am avut stăruința să studiez toate operele lui Racine și Molière și o parte din acele ale lui Corneille.

Locotenentul regal tot mai locuia în casa noastră. Nu-și schimbase întru nimic purtarea, mai ales față de noi; se putea observa însă, și cumătrul tălmăci ne atrăgea atenția în această privință, că nu-și mai îndeplinea funcțiunile cu voioșia și zelul de la început, deși cu aceeași loialitate și credință. Firea și purtările

sale, care te făceau să te gîndeşti mai degrabă la un spaniol decît la un francez, toanele lui, cu influenţă din cînd în cînd asupra mersului vreunei afaceri, felul inflexibil faţă de împrejurări, susceptibilitatea în tot ce privea persoana sau caracterul său, toate împreună îl vor fi adus în conflict cu superiorii. La toate acestea se mai adăuga faptul că avusese un duel, din pricina unui incident la teatru, în care fusese rănit, şi care i se reproşa pentru motivul că tocmai el care, ca locotenent regal, era şeful poliţiei, comisese o acţiune interzisă. Toate la un loc contribuiseră, cum am spus, să-l facă a trăi mai retras, şi din cînd în cînd să procedeze mai puţin energic.

În vremea aceasta fusese adusă o parte însemnată a tablourilor comandate. Contele Thoranc îşi petrecea orele libere în contemplarea lor, aşezîndu-le, în amintita cameră de la mansardă, o pînză deasupra alteia, prinse în ţinte, în coloane mai strîmte sau mai largi, sau alături sau, pentru că nu era loc, unele peste altele, dîndu-le mereu jos şi desfăcîndu-le iarăşi. Neconţinut erau cercetate şi contele nu ostenea să-şi exprime bucuria în legătură cu părţile care i se păreau mai izbutite, dar şi dorinţa de a vedea realizîndu-se cutare sau cutare detaliu.

În felul acesta apăru o nouă şi cu totul ciudată operaţie. Deoarece unul din pictori lucra mai bine figurile, altul planurile medii şi cele îndepărtate, al treilea copacii, al patrulea florile, contele se gîndi într-un rînd dacă n-ar putea întruni toate aceste talente în aceleaşi tablouri, obţinînd în felul acesta ca ele să producă opere desăvîrşite. Începutul fu făcut punînd să fie pictate nişte turme frumoase într-un peisaj realizat mai înainte. Cum nu era însă totdeauna loc suficient pentru aşa ceva şi cum pentru pictorul animalief nu conta o pereche de oi mai mult sau mai puţin, peisajele cele mai vaste deveneau curînd prea

strîmte. Pictorul de oameni fu chemat și el să introducă păstori și drumeți, dar aceștia se stînjeneau reciproc și rezultatul era că te mirai cum atîția inși nu se înăbușeau în perspectiva cea mai liberă. Nu se putea niciodată prevedea ce va deveni tabloul și cînd era terminat nu puteai fi mulțumit de el. Pictorii începură să se supere. La primele comenzi cîștigaseră, la aceste lucrări de completare pierdeau, deși contele le plătea și pe acestea în modul cel mai generos. Dar întrucît părțile lucrate de mai mulți în interiorul aceluiași tablou nu produceau, cu toată osteneala depusă, un efect fericit, fiecare dintre artiști credea că opera sa fusese stricată și nimicită de lucrarea celorlalți; n-a lipsit mult ca artiștii să se dezbine pe chestia asta și să ajungă dușmani neîmpăcați. Schimbările sau adaosurile amintite erau executate în atelierul de care am vorbit mai sus, unde rămîneam singur cu artiștii. Îmi plăcea să caut, pornind de la studiile pregătitoare, mai ales de la cele de animale, ce au devenit unele din ele, în special cutare sau cutare grup, propunînd să fie apropiat sau îndepărtat, părere care uneori era luată în seamă din convingere sau simpatie.

Participantii la această întreprindere se descurajară cu totul, mai ales Seekatz, un om ipohondru și retras, care între prieteni putea să se arate drept un excelent om de societate, grație dispoziției sale neobișnuit de vesele, dar care cînd lucra voia să fie lăsat singur, închis în sine, deplin liber. După ce rezolvase teme grele și își terminase lucrul cu cea mai mare sîrguință și cea mai caldă iubire de care era capabil, Seekatz trebui să reia de nenumărate ori drumul de la Darmstadt la Frankfurt, pentru a mai schimba ceva la propriile sale tablouri, pentru a împodobi unele străine sau pentru ca, printr-un al treilea dar cu ajutorul său, să-și împestrițeze pînzele.

Proasta lui dispoziție crescuse și rezistența să lua forme hotărâte, încât au trebuit mari eforturi din partea noastră pentru a-l face pe cumătrul — căci și el ne devenise cumătru — să se supună dorințelor contelui. În momentul în care lăzile erau gata, pentru ca toate tablourile să fie împachetate în ordinea în care tapițerul trebuia să le monteze la locul destinației lor, îmi amintesc că fiind încă nevoie de o mică, dar indispensabilă lucrare suplimentară, Seekatz n-a mai putut fi determinat să vie. Își făcuse la urma urmei datoria, așa cum putuse mai bine, reprezentând în pânourile sale cu copii și băieți cele patru elemente după natură și dovedind, nu numai în execuția figurilor, dar și în a accesoriilor, o neobosită sîrguință. Lucrările fuseseră predate, plătite, și el credea că terminase cu ele, dar iată că mai trebuia să vină încă o dată pentru a mări unele tablouri, calculate prea mici, adăugându-le cîteva trăsături de pensulă. Lucrul, spunea el, poate să-l facă și altcineva ; el începuse lucrări noi ; într-un cuvînt, refuză să vină. Cei ce urmau să le transporte stăteau în fața ușii, pînzele trebuiau să se mai usuce, orice întîrziere era supărătoare ; contele, desperat, se gîndea să-l aducă pe pictor cu forța. Doream cu toții să vedem tablourile pornite și nu găsirăm în cele din urmă altă ieșire decît să-l trimitem pe cumătrul tălmaci într-o trăsură pentru a-l aduce pe îndărătnic împreună cu nevastă și copil ; acesta fu primit cu prietenie de conte, bine tratat și lăsat la urmă să plece, după ce fusese larg răsplătit.

Tablourile odată expediate, o mare pace a coborît în casa noastră. Camera de la mansardă, curățată, mi-a fost acordată din nou și tata, după ce văzu expediate lăzile, nu putu să-și stăpînească dorința de a-l trimite și pe conte pe urmele lor. Căci oricît s-ar fi potrivit înclinările contelui cu ale sale ; oricît ar

fi trebuit tata să se bucure văzînd că principiul său, după care se cuvine să ai grijă de maestrul în viață, fusese așa de fructuos urmat de unul mai bogat ca el ; oricît ar fi putut să-l măgulească faptul că tocmai colecția sa dăduse prilejul de a procura unui număr de buni pictori cîștiguri importante într-o vreme atît de grea ; tata simțea totuși o asemenea repulsie împotriva străinului, pătruns în casa lui, în-cît nici una din faptele acestuia nu-i putea fi pe plac. E bine să dai de lucru artiștilor, dar nu să-i înjosești făcîndu-i pictori de tapete ; se cuvine să fii mulțumit cu ceea ce fac ei, potrivit convingerii și capacității lor, chiar dacă lucrarea nu-ți convine întru totul, dar nu să te tot tîrgui și să te negustorești ; pe scurt, cu toate sfortările atît de liberale ale con-telui, între el și tata nu se putea stabili nici o rela-ție. Tata vizita camera de la mansardă numai cînd contele ședea la masă și îmi amintesc că o singură dată, cînd Seekatz se depășise pe sine însuși și do-rința de a-i vedea tablourile adusesese acolo întreaga casă, tata și contele întîlnindu-se arătară în fața acelor opere de artă o plăcere comună, pe care unul pentru altul n-o puteau găsi cu nici un preț.

Abia dispăruseră lăzile și cutiile din casă, că tata reluă vechile, dar întreruptele osteneli de a-l înde-părta pe conte. Încercă să cîștige dreptatea prin ar-gumente, bunăvoința prin rugăminți, simpatia prin influență și izbuti în cele din urmă ca șefii cartiruirii să se decidă să-l mute pe conte. Punînd în cumpănă corvada ce apăsase asupra casei noastre zi și noapte de atîția ani, ei hotărîră să fie scutită de obligația cartiruirii pe viitor. Pentru a da însă un pretext apa-rent, trebuia ca la primul etaj, acolo unde locuise locotenentul regal, să primim un chiriaș și să facem astfel cu neputință o nouă cartiruire. Contele, care după despărțirea de iubitele sale tablouri nu se mai

simțea atras de casa noastră și care de altfel spera să fie în curînd rechemat și înlocuit, fu convins, fără împotrivire, să se mute într-o altă locuință bună și se despărți de noi în pace și cu bunăvoință. Curînd părăsi orașul și primi pe rînd diferite însărcinări, dar, după cum se auzea, nu spre mulțumirea sa. Avusese între timp plăcerea să vadă ajunse cu bine în castelul fratelui său toate acele tablouri îngrijite de el cu atîta hărnicie ; mai scrise în cîteva rînduri, trimise dimensiuni și mai puse pe artiștii amintiți să execute felurite lucrări. În fine nu mai auzirăm nimic de el, dar după cîtiva ani cineva ne asigură că ar fi murit în Indiile de vest ca guvernator al uneia din coloniile franceze.

CARTEA A PATRA

Oricâtă stînjnire ne-ar fi adus încartiruirea franceză, ne obișnuisem însă într-atîta cu ea, încît nu era cu puțință să nu ne lipsească acum și casa să nu ne pară ca și moartă. Nu ne era de altfel sortit să ajungem din nou la deplina intimitate familială. Căzuserăm la învoială cu noii chiriași și, după ce dușumelele fură măturate și spălate, date la rindea și ceruite, după ce pereții fură spoțiți și zugrăviți, casa reintră în normal. Moritz, directorul cancelariei, cu familia lui, buni prieteni ai părinților mei, se mutară la noi. Acesta, de felul lui din Frankfurt, jurist eminent și om de afaceri, se ocupa de treburile judiciare ale mai multor prinți mici, conți și alți nobili. Nu l-am văzut altfel decît vesel, prevenitor și foarte ocupat cu actele lui. Soția și copiii, blînzi, tăcuți și binevoitori, nu însuflețeau viața de societate în casa noastră — căci trăiau retrași — dar o dată cu ei se înapoiase o liniște și o pace pe care de mult nu le mai gustasem. Locuiam din nou în camera mea de la mansardă, căutînd să izgonesc prin studii

și lucrări fantomele nenumăratelor tablouri care îmi pluteau pe dinainte.

Consilierul de legăție Moritz, un frate al directorului cancelariei, începu să vină adeseori la noi. Era în mai mare măsură om de lume, avea o statură impunătoare dar purtări plăcute și prietenești. Se ocupa și el cu afacerile mai multor persoane de înaltă condiție și, cu prilejul falimentelor și delegațiilor imperiale, venea adeseori în contact cu tata. Erau foarte solidari și erau totdeauna împreună de partea creditorilor, dar aflau de obicei, spre necazul lor, că majoritatea mandatarilor sînt cîștigați de cele mai multe ori, în astfel de ocazii, de către debitori. Consilierul de legăție își comunica cu plăcere cunoștințele sale, era un prieten al matematicilor, dar pentru că în situația lui actuală n-avea niciodată nevoie de ele, își făcea o plăcere să mă ajute pe mine să progrez în această ramură a cunoștințelor. Astfel am fost îndrumat să lucrez mai exact schițele mele arhitectonice și să mă folosesc mai bine de învățămîntul unui maestru de desen, cu care luam acum lecții zilnic cîte un ceas.

Acest bătrîn era desigur numai pe jumătate artist. Trebuia să tragem niște linii și să le unim astfel încît să iasă la iveală ochi și nasuri, buze și urechi și, în cele din urmă, figuri întregi și capete ; interesul pentru forma naturală sau artistică lipsea însă cu desăvîrșire. Am fost un timp chinuîți cu acest *qui pro quo*¹ al figurii omenești și eram considerați a fi ajuns departe, cînd obținem, pentru a le copia, așa-zisele „efecte” ale lui Le Brun². Dar nici caricaturile acestea nu ne-au fost de vreun folos. Oscilam

¹ A lua un lucru drept altul ; încurcătură (lat.).

² Ch. Le Brun (1619—1690), pictor francez.

între peisaje, copaci și toate celelalte lucruri exersate fără gradație și metodă în învățămîntul obișnuit al desenului. Pînă la urmă ajunserăm la imitația exactă și la acuratețea trăsăturilor, fără să ne sinchisim însă de valoarea originalului sau de bunul lui gust artistic.

În această năzuință a noastră tata ne călăuzea fiindu-ne exemplu. Nu desenase niciodată, dar acum cînd copiii lui se ocupau cu arta, nu voia nici el să rămînă mai prejos, ci dorea, cu toată vîrsta lui, să le dea o pildă de chipul cum trebuie să procedeze în lipsa de experiență a tinereții lor. Se pușe să copieze cu creion englezesc pe cea mai fină hîrtie de Olanda cîteva capete de Piazzetta¹, după renumele lui foi în octavo mic. În această lucrare lua seama nu numai la cea mai mare acuratețe a contururilor, dar imita cu cea mai mare exactitate și hașurile gravurii pe placa de aramă, cu o mînă ușoară, dar prea timid, așa încît, vrînd să evite asprimea, lipsea desenele sale de orice forță; ele aveau însă delicatețe și uniformitate. Stăruitoarea și neostenita lui sîrguință merse atît de departe, încît ajunse să copieze întreaga, considerabila colecție în ordinea numerotării ei, în timp ce noi copiii săream de la un cap la altul, alegîndu-ne pe acelea care ne plăceau mai mult.

În vremea aceasta a fost tradus în faptă și proiectul, multă vreme cumpănit, de a ni se da și un învățămînt muzical. Ultimul impuls în această privință merită să fie amintit. Hotărîrea de a învăța clavirul era luată; mai erau însă discuții în privința alegerii maestrului. Într-un rînd intru din întîmplare în camera unuia dintre camarazii mei, care luă tocmai lecția lui de clavir, și găsesc că profesorul este

¹ *Giovanni Battista Piazzetta* (1682—1754), pictor italian.

unul din oamenii cei mai plăcuți. Pentru fiecare deget al mîinii drepte și stîngi avea cîte o poreclă, cu care îl indica în chipul cel mai înveselitor, atunci cînd urma să fie întrebuințat. Clapele albe și negre, ba chiar și tonurile erau și ele numite în chip figurat. Într-o societate atît de pitorească, lucrul împreună este cît se poate de plăcut. Tușeul și tactul devin iesnicioase și intuitive, și umorul elevului astfel stîrnit, totul se desfășoară în chipul cel mai agreabil.

Abia întors acasă m-am rugat de părinți să se hotărască în fine și să ne ia ca profesor de clavir pe acest om fără seamăn. Părinții mai stătură cîtva timp pe gînduri, se informară și nu auziră nimic rău despre profesor, dar nici lucruri deosebit de bune. Povestisem în vremea asta surorii mele despre toate acele denumiri nostime și, abia așteptînd să începem a învăța, izbutirăm ca profesorul să fie angajat.

Veni întîi la rînd citirea notelor și cum aici nu putea fi vorba de vreo glumă, ne mîngîiam cu speranța că atunci cînd ne vom așeza la clavir și vom începe cu digitația, vor porni să se desfășoare și glumele lui. Dar nici claviatura, nici digitația nu păreau să prilejuiască vreo comparație. Tot atît de sobre precum erau notele cu semnele lor pe cele cinci linii ale portativului și între ele, rămîneau și clapele negre sau albe și nici o silabă nu ne era dat să auzim despre policăraș, arătuș și ineluș ; iar profesorul rămînea tot atît de serios acum cînd ne preda sopra lui știință, ca și mai înainte cînd practica recele lui umor. Sora mea îmi reproșa amar că o înșelasem și credea cu adevărat că totul nu fusese decît o născocire a mea. Mă simțeam eu însumi uluit și învățam puțin, deși profesorul își făcea bine treaba. Așteptam însă ca vechile glume să apară din nou și o consolam pe sorămea, amînînd-o de pe-o zi pe alta. Glumele nu se

mai repetară însă și enigma ar fi rămas pentru mine inexplicabilă, dacă o împlinire n-ar fi dezlegat-o.

Unul dintre camarazii mei intrînd în cameră în mijlocul orei, deodată se desfundară toate țevile fîntîinii de umor. Policărașul, arătusul și inelușul, cum numea el degetele, făcușor și găcușor, cum spunea el notelor *f* și *g*, ficușor și gicușor, pentru *fis* și *gis*¹, se iviră deodată în chipul unor omuleți din cale afară de ciudați. Prietenul meu nu mai putea de rîs, bucurîndu-se că poți învăța atîtea lucruri într-un mod atît de hazliu. Jură că nu-și va lăsa în pace părinții pînă n-o să-l dea să învețe la un profesor atît de bun.

Astfel mi se deschiseră destul de timpuriu și după principiile unei noi pedagogii drumul către cele două arte, numai prin potrivirea fericită a lucrurilor, dar fără convingerea că vreun talent înnăscut m-ar fi putut face să progrez în aceste domenii. Tata susținea că oricine trebuie să învețe desenul și își exprima admirația sa pentru împăratul Maximilian care, după cum spunea, ar fi ordonat anume acest învățămînt. Mă silea să mă dedic desenului, mai mult decît muzicii, pe care o recomanda în special surorii mele, ea urmînd să stea la clavier o bună parte a zilei, chiar în afara orelor de predare.

Cu cît eram îndrumat mai stăruitor să lucrez, cu atît doream să-mi găsesc noi ocupații și chiar orele libere erau închinatelor unor activități dintre cele mai interesante. Încă din primii mei ani am simțit pornirea de a cerceta natura. Se pune uneori pe seama cruzimii înnăscute, faptul că copiii după ce se joacă un timp cu obiectele și le mînuiesc în fel și chip, ajung să le ciopîrțească, să le rupă și să le descompună. În modul acesta ei manifestă însă și curiozitatea, dorința de a afla cum sînt întocmite lucrurile și cum

¹ *Fis* — fa diez ; *gis* — sol diez.

arată ele pe dinăuntru. Îmi amintesc că, pe cînd eram copil, am smuls petalele florilor, pentru a vedea cum stau ele în potir, dar am jumulit și păsări, dorind să observ cum sînt înfipite penele în aripi. Lucrul nu trebuie luat în nume de rău copiilor, cînd vedem că și cercetătorii naturii cred că pot afla mai multe lucruri prin despărțire și separare decît prin îmbinare și unire, mai mult prin ucidere decît prin însuflețire.

I-a fost dat unei pietre magnetice cu armătura ei, frumos cusută într-o bucată de postav roșu, să suporte într-o zi efectul plăcerii mele de cercetare. Misterioasa ei putere de atracție, exercitată nu numai față de mica bară de fier ce-i era adaptată, dar care mai avea și facultatea să crească, putînd să țină greu-tăți în fiecare zi mai mari, această tainică virtute mă minunase atît de mult, încît o bucată de vreme m-am mulțumit să-i admir efectele. În cele din urmă am crezut că m-aș putea lămuri mai bine dacă i-aș scoate îmbrăcămintea. I-am scos-o deci, fără să pricep mai mult, căci armătura goală nu mă făcea să în-țeleg altceva. I-am smuls atunci și armătura și am luat în mînă piatra simplă, cu care n-am ostenit să atrag pilitură de fier și ace de cusut, fără ca spiritul meu tînăr să tragă un alt folos decît acela al experien-țelor pe care le făceam. N-am mai știut apoi să reconstitui toate la un loc, părțile ei se risipiră și fenomenul extraordinar dispăru pentru mine împre-ună cu aparatul.

Nu mi-a mers mai bine nici cu construirea unei mașini producătoare de electricitate. Un prieten al casei, a cărei tinerețe coincisese cu vremea în care electricitatea preocupa toate spiritele, ne povestea ade-sea cum dorise, pe cînd era băiat, să aibă o astfel de mașină, cum făcuse rost de principalele mijloace pen-tru a o obține și cum cu ajutorul unei vechi vîrtelnițe și a cîtorva sticlute de doctorii obținuse oarecare

efecte. Fiindcă ne vorbea adeseori și cu plăcere despre toate acestea și în general ne comunica ce știa el despre electricitate, noi copiii găsim că tot ce ne spunea el era foarte plauzibil și multă vreme ne-am chinuit cu o vîrtelniță veche și cu cîteva sticlute de doctorii, fără să obținem însă nici cel mai mic rezultat. Nu slăbeam însă în credința noastră și ne simțirăm foarte mulțumiți cînd, în vremea bîlciului, mașina producătoare de electricitate, la modă în vremea aceea, ca și aparatele magnetice, își arătară dibăciile lor, alături de alte curiozități, vrăjitorii și scamatorii.

Neîncrederea față de învățămîntul public sporea din zi în zi. Toată lumea căuta profesori particulari și, pentru că o familie singură nu putea suporta cheltuiala, se asociau mai multe împreună pentru a-și atinge scopul. Dar copiii nu se prea împăcau unii cu alții, tînrul profesor n-avea destulă autoritate și, după neplăceri repetate, se despărțeau dușmănindu-se. Nu-i de mirare deci că lumea începuse să se gîndească la altfel de instituții, mai statornice și mai avantajoase.

Se nascu deci ideea de a înființa pensionate, provocată de necesitatea, resimțită în chip general, de a transmite cunoștința vie a limbii franceze. Tata crescuse un tînr, care îi fusese servitor, valet, secretar, făcuse adică toate slujbele pe rînd. Tînrul acesta, un oarecare Pfeil, vorbea bine limba franceză și o înțelegea temeinic. După ce se căsătorise și protectorii lui trebuiră să se gîndească la o situație pentru el, aceștia ajunseră la ideea să-l îndemne a înființa un pensionat, menit să se dezvolte într-o mică instituție școlară, în care să se poată învăța tot ce era necesar, chiar și latina și greaca. Întinsele legături ale Frankfurtului oferiră ocazia ca tineri francezi și englezi, doriți să învețe germana, dar să se formeze și altfel, să fie încredințați acestui institut. Pfeil, pe vremea aceea

un bărbat în puterea vârstei, desfășurînd o admirabilă energie și activitate, conducea totul în chipul cel mai lăudabil și, cum i se părea că nu e destul de ocupat, se folosi de prilejul că trebuia să țină pentru școlarii săi maeștri de muzică și se dedică el însuși acestei arte ; deși nu atinsese niciodată o clapă, exercînd la clavir cu o neobosită râvnă, ajunsese curînd să cînte cu cea mai mare îndemînare. Părea să-și fi însușit preceptul tatei, după care nimic nu-i stimulează mai mult pe tineri, decît atunci cînd tu însuși te declari școlar și, la o vîrstă cînd cu greu mai dobîndești îndemînare în noi domenii, cauți s-o iei înaintea discipolilor, mai favorizați de natură, prin sîrguință și statornicie.

Prin înclinarea sa pentru clavir, Pfeil ajunsese să se intereseze și de instrumentele muzicale propriu-zise și, căutînd să și le procure pe cele mai bune întră în legături cu Friederici din Gera, ale cărui instrumente erau renumite pînă departe. Luă în comision un număr de clavire cu coadă și se arătă deosebit de bucuros să expună în locuința sa nu numai unul, ci mai multe, pe care se exersa și se lăsa ascultat.

Vioiciunea acestui om spori și în casa noastră activitatea muzicală. Tata întreținea cu el bune raporturi, statornice, chiar în chestiunile controversate. Un mare clavir cu coadă, fabricat de Friederici, fu adus și la noi, dar eu, rămînînd la vechiul meu instrument, îl atingeam rareori, în timp ce pentru sora mea el deveni prilejul unei cazne sporite, căci trebuind să-l onoreze după cuviință, fu constrînsă cîtva timp să exerseze mai mult, avînd cînd pe tata în preajma ei ca supraveghetor, cînd pe Pfeil ca model și ca stimulator.

O ocupație la care tata se deda cu plăcere ne stînghera pe noi copiii destul : e vorba de creșterea viermilor de mătase, despre ale cărei foloase, dacă ar fi fost răspîndită peste tot, tata își făcea o mare idee.

Cîțiva cunoscuți din Hanau, unde creșterea viermilor de mătase era practică cu multă grijă, îi dădură primul imbold. De acolo îi fură trimise gogoșile la timpul potrivit și cînd duzii avură destule frunze, puse să le culeagă și începu să aștepte cu mare grijă apariția ființelor abia vizibile. Pentru a le oferi mai mult spațiu și condiții de întreținere, fură instalate mese și rafturi într-o cameră de la mansardă. Viernii creșteau repede și, după ce năpîrliră, deveniră atît de înfometați, încît abia li se puteau căra frunzele de care aveau nevoie ca să se hrănească. Zi și noapte trebuiau să fie hrăniți, totul atîrnînd de faptul ca mîncarea să nu le lipsească în clipa în care urmează să se petreacă în ei marea și miraculoasă lor transformare. Cînd era frumos afară, toată întreprinderea aceasta putea fi considerată ca o trecere plăcută a vremii; dar dacă venea frigul și duzii sufereau, ne făceau mari griji. Mai neplăcută deveni treaba cînd, în cele din urmă, începură să cadă ploile. Ființele acestea nu suportă umezeala și frunzele ude trebuiau șterse și uscate cu grijă, lucru care neputînd fi făcut cum se cuvine și, din această pricină poate și din altele, fel de fel de boli ivindu-se printre ele, mii dintre aceste biete creaturi fură secerate. Putreziciunea care apăru o dată cu aceasta produse un adevărat miros pestilențial și cum trebuia să îndepărtăm viermii morți și bolnavi, despărțindu-i de cei sănătoși, pentru a-i salva cel puțin pe unii, ocupația foarte neplăcută și respingătoare ne provocă nouă copiilor destule ceasuri grele.

După ce petrecurăm, în răstimpul unui an, cele mai frumoase săptămîni ale primăverii și verii, în așteptarea viermilor de mătase, trebui să-l ajutăm pe tată și la o altă treabă care, deși mai simplă, nu era mai puțin supărătoare pentru noi. Vederile din Roma, care în casa cea veche stătuseră atîrnate mulți ani pe

pereti, încadrate sus și jos cu baghete negre, se îngălbeniseră de soare, praf și fum și muștele le stricaseră destul de mult. Dar în timp ce aceste lucruri murdare nu puteau fi admise în casa cea nouă, valoarea tablourilor crescă pentru tata din pricina lungii lui despărțiri de locurile pe care le reprezentau. Astfel de imagini folosesc la început pentru înprospătarea și înviorarea impresiilor primite de curînd ; față de aceste impresii ele înseamnă puțin lucru, o tristă înlocuire. Dar pe măsură ce pălește amintirea originalelor, imaginea acestora le ia locul, ne devin tot atît de scumpe ca și acelea, și, după ce nu le-am prea prețuit la început, cîștigă întreaga noastră prețuire și dragoste. Așa se întîmplă cu toate reproducerile unor originale, mai cu seamă cu portretele. Greu se mulțumește cineva cu portretul unui om pe care-l are în față, dar cît de dorită devine silueta unui absent sau a unui dispărut.

În fine, stăpînit de sentimentul neglijenței sale de pînă acum, tata dorea să-și vadă gravurile restabilite, pe cît se putea. Se știa că lucrul era posibil prin decolorare, dar această operație, totdeauna riscantă cînd este vorba de foi mari, noi o făceam și în condiții destul de nefavorabile ; căci scîndurile mari, pe care gravurile afumate erau acum umezite și expuse la soare, erau așezate în fața ferestrelor, pe jgheburile casei și sprijinite de acoperiș, așa încît erau amenințate de multe accidente. Cea mai mare atenție trebuia apoi dată faptului ca hîrtia să nu se usuce niciodată cu totul, ci să rămîie mereu umedă. Obligația aceasta cădea asupra mea și a surorii mele și astfel din pricina plictiselii și nerăbdării, ca și din pricina faptului că trebuia să fim atenți, neîngăduindu-se nici un moment de distracție, trecerea de vreme așa de plăcută altfel, deveni pentru noi un chin dintre cele mai mari. Lucrul a fost totuși dus pînă la capăt

și legătorul de cărți, care lipi fiecare foaie pe un carton, își dădu toată osteneala să îndrepte și să potrivească marginile rupte pe-allocuri prin neglijența noastră. În fine, toate foile, legate într-un volum, au fost de data aceasta salvate.

Pentru ca să nu ne lipsească nimic din ceea ce constituie varietatea vieții și a învățaturii, iată că se anunță tocmai în vremea asta un profesor de engleză care se obliga să învețe englezește pe oricine nu era prea tânăr pentru a deprinde limbile străine, numai în intervalul a patru săptămîni, și să-l ducă atît de departe, încît cu oarecare silință să se poată ajuta singur mai tîrziu. Profesorul lua un onorar modest și numărul elevilor întruniți în aceeași oră îi era indiferent. Tata se hotărî îndată să încerce și începu să ia lecții de la expeditivul maestru împreună cu mine și cu sora mea. Orele fură ținute cu regularitate, repetițiile nu lipsiră ; adăugarăm la cele patru săptămîni alte cîteva exerciții și profesorul se despărți de noi și noi de el pe deplin mulțumiți. Cum mai rămase cîtva timp în oraș și găsi mulți elevi, mai trecea din cînd în cînd să vadă cum stăm cu engleza și să ne ajute, recunoscător că fusesem printre cei dintîi care avuseseră încredere în el și mîndru că ne putea da ca exemplu.

Ca urmare la toate acestea, tata depuse o deosebită atenție ca și engleza să-și aibă locul său, de-aci înainte, printre celelalte studii lingvistice ale noastre. Mărturisesc însă că mă cam supăra să-mi caut temele cînd într-o gramatică, cînd într-o culegere de exemple, cînd în cutare sau cutare autor și în felul acesta să-mi îmbucătătesc interesul pentru obiectul întreg, repartizîndu-l între diferitele ore de studiu. M-am gîndit atunci să adun totul laolaltă, am născocit un roman în care era vorba de șase sau șapte frați, risipiți în lumea largă și care își comunică unul altuia

vești cu privire la stările și simțămintele lor. Fratele cel mai mare raporta, într-o frumoasă limbă germană, despre cele mai variate lucruri și întâmplări ale călătoriei sale. Sora, într-un stil feminin, cu multe puncte de suspensie și în fraze scurte, așa cum a fost scris mai târziu *Siegwart*¹, îi povestea când acestui frate, când celorlalți, tot ce avea de istorisit în legătură cu întâmplările din familie sau cu preocupările ei sentimentale. Un frate studia teologia și scria într-o latinească corectă, căreia îi adăuga din când în când câte un post-scriptum grecesc. Altui frate, angajat la Hamburg într-o casă de comerț, îi revenea în chip firesc corespondența englezescă, iar altuia, stabilit la Marsilia, cea franceză. Pentru italiană venea la rînd un muzicant în prima lui călătorie prin lume, iar cel mai mic dintre frați, un fel de prîslea bun de pozne, cum nu mai avea o altă limbă la dispoziție, își alesese jargonul germano-evreiesc, desperîndu-și frații cu teribilele enigme ale alfabetului ebraic și făcîndu-și părinții, care luaseră cunoștință de trăsnaia băiatului, să se prăpădească de rîs.

Pentru această formă curioasă a trebuit să-mi caut un conținut, studiind geografia locurilor în care se aflau creaturile mele și adăugînd uscatelor indicații de loc, fel de fel de amănunte omenești, în acord cu caracterul persoanelor și cu ocupația lor. Spre mulțumirea tatei, caietele mele de teme deveniră în felul acesta foarte voluminoase, iar eu pricepui mai curînd ce anume mai trebuia să adaug cunoștințelor și calităților mele.

Se întâmplă și de astă dată ce se petrece totdeauna cu lucrurile care, odată pornite, nu mai au nici sfîrșit, nici limită ; căci încercînd să-mi însușesc barocul

¹ *Siegwart, eine Kloster Geschichte* (*Siegwart, o întâmplare din mînăstire*) de Johann Martin Miller. A apărut la 1776 și este cea mai cunoscută imitație după *Werther* de Goethe.

jargon germano-evreiesc și să-l scriu tot atît de bine pe cît îl puteam citi, mi-am dat repede seama că-mi lipsesc cunoștințele de limbă ebraică, singura de la care pornind, poate fi derivată și studiată cu oarecare singuranță limba modernă, stîlcită și desfigurată. I-am arătat deci tatei nevoia mea de a studia ebraica și-am depus mare însuflețire pentru a-i obține consimțămîntul, căci aveam și un scop mai înalt. Auzeam pretutindeni spunîndu-se că pentru înțelegerea *Vechiului* și *Noului Testament* era necesară limba textului original. *Noul Testament* îl citeam cu ușurință, deoarece ca să avem ceva de lucru și duminicile, trebuia să recităm, să traducem și într-o anumită măsură să comentăm, îndată ce ieșeam de la biserică, evangheliile și epistolele. Voiam să procedez așa și cu *Vechiul Testament*, care prin particularitățile lui mă atrăgea de multă vreme și cu mult interes.

Tata, care nu făcea niciodată ceva pe jumătate, hotărî să-l roage pe rectorul gimnaziului nostru, dr. Albrecht, să-mi dea ore particulare în fiecare săptămîină și atîta timp cît ar fi fost de trebuință ca să-mi însușesc ceea ce era necesar într-o limbă așa de simplă ; căci el spera să isprăvesc cu ebraica, dacă nu tot atît de repede cum mersese cu engleza, cel puțin într-un răstimp îndoit.

Rectorul Albrecht era una dintre cele mai originale figuri din lume, un om mic, gros dar nu gras, diform fără să fie un monstru, într-un cuvînt un Esop în haine preoțești și cu perucă. Figura lui de om de peste șaptezeci de ani era contrasă într-un surîs sarcastic, dar ochii îi erau mari și, deși roșii, scînteietori și plini de inteligență. Locuia în vechea mînăstire a călugărilor cordelierii, localul gimnaziului. Încă din copilărie îl vizitam uneori, însoțindu-mi părinții și străbătînd înfiorat coridoarele lungi și întunecoase, capelele transformate în camere de primire, construc-

ție asimetrică, cu scările și colțurile ei. Fără să-mi producă un sentiment de stînjeneală, mă examina, ori de cîte ori mă vedea, lăudîndu-mă și încurajîndu-mă. Într-o zi, la serbările de promovare care aveau loc la sfîrșitul examenelor publice, mă zări stînd nu departe de catedra lui, ca un spectator dinafară, în timp ce el împărțea medaliile de argint pentru *praemia virtutis et diligentiae*¹. Se vede că mă uitam cu jînd la punguța din care scotea medaliile, că îl văzui făcîndu-mi un semn, coborîndu-se o treaptă și întinzîndu-mi și mie un bănuț de argint. Mare mi-a fost bucuria, deși ceilalți băieți găsiră că darul acesta făcut unuia care nu le era coleg nu prea era potrivit. Dar bunul bătrîn, care te uimea prin originalitatea lui, nu se prea sinchisea de aceasta. Era un pedagog foarte reputat și își cunoștea bine meseria, deși vîrsta lui înaintată nu-i mai îngăduia s-o exercite cum trebuie. Mai mult însă decît de infirmitățile lui era împiedicat de împrejurările exterioare și, după cum am aflat-o curînd, nu se avea bine nici cu consistoriul, nici cu inspectorii școlari, nici cu preoții, nici cu ceilalți profesori. Lăsa frîu liber firii sale, atentă la greșeli și lipsuri, și înclinată spre satiră, atît în programele cît și în discursurile sale și întocmai ca Lucian², aproape singurul scriitor pe care îl citea și prețuia, pipera tot ce rostea sau scria cu ingrediente corosive.

Din fericire pentru acei care-i provocau nemulțumirea, nu ataca niciodată direct, ci proceda în chip subtil întrebuițînd tot felul de trimiteri, aluzii, citate clasice și proverbe biblice referitoare la greșelile pe care dorea să le cenzureze. Dicțiunea lui (își citea totdeauna discursurile) era însă neplăcută, greu de înțeles, întreruptă uneori de tuse, dar mai deseori de un rîs care făcea să-i salte burta și cu care obișnuia să

¹ Premiile pentru virtute și silință (lat.).

² Lukianos (125—180), scriitor satiric grec.

anunțe sau să însoțească pasajele mușcătoare: Când am început să iau lecții cu el, am aflat în acest om ciudat un spirit blînd și binevoitor. Mă duceam zilnic la el la ora șase seara și simțeam o plăcere tainică atunci cînd închideam poarta în urma mea și începeam să colind lungile și posomorîtele coridoare ale mînăstirii. Ne așezam în biblioteca lui, în fața unei mese acoperite cu mușama ; un Lucian foarte uzat nu-l părăsea niciodată.

Cu toată bunăvoința n-am putut să-mi ating scopul fără unele greutăți, căci profesorul nu putea să-și stăpînească anumite observații disprețuitoare relative la ținta pe care o urmăream învățînd ebraica. Nu sco-team nici un cuvînt despre intenția mea cu jargonul germano-evreiesc și vorbeam numai despre o mai bună înțelegere a textului original. Profesorul zîmbea atunci și declara că ar trebui să fiu fericit dacă aș ajunge să citesc. Lucrul mă nemulțumi în sinea mea și depu-sei cea mai mare atenție cînd am ajuns la litere. Am luat astfel cunoștință de un alfabet, oarecum paralel cu acel grecesc, ale cărui forme erau ușor de învățat și ale cărui denumiri nu-mi erau cu totul străine. Am priceput și am reținut totul în curînd, spunîndu-mi că acum pot trece la citit. Știam că cititul în ebraică merge de la dreapta la stînga. Deodată apăru însă o întreagă armată de mici litere și semne, puncte și liniuțe de tot felul, menite să reprezinte vocalele, lucru de care mă miram cu atît mai mult cu cît în alfabetul cel mare existau vocale, care păreau numai că se ascund sub denumiri străine. Mi se spusese că națiunea evreiască, atîta timp cît înflorise, se mulțumise cu acele prime semne și nu cunoscuse un alt fel de a scrie și citi. Aș fi mers cu mai multă plăcere pe acele vechi și, după cum mi se părea, mai lesnicioase drumuri, dar bătrînul îmi explică cu oarecare severitate că trebuie să mă conduc după gramatică, așa cum a fost ea consti-

tuită și acceptată. Citirea fără semne și liniute este o treabă grea, pe care n-o pot duce la capăt decât erudiții și cititorii foarte exercitați. A trebuit atunci să mă hotărâsc să învăț și acele semne minuscule, dar lucrul se încurcă din ce în ce mai mult. Se vădi că semnele mari nu-și păstrează valoarea, dacă nu sînt însoțite de mica lor descendență, care nu era introdusă degeaba. Ele indicau cînd o aspirație, cînd un sunet gutural mai mult sau mai puțin aspru, alteleori ele slujeau ca sprijin și rezistență. În sfîrșit, cînd credeai că ai aflat totul, te pomeneai că atît marile cît și micile personaje erau reduse la tăcere, așa că ochii aveau multă treabă în vreme ce buzele nu mai făceau aproape nimic.

În timp ce încercam să gîngăvesc într-un idiom straniu lucruri care, după cuprinsul lor, îmi erau cunoscute mai dinainte și recomandîndu-mi-se cu insistență, dar ca ceva inaccesibil, o anumită vorbire pe nas și din gît, pierdeam cu totul interesul pentru fondul lucrurilor și mă amuzam numai copilărește cu numele ciudate ale semnelor îngrămădite. Mă distrau mult împărații, regii și ducii dominînd ici și colo în formă de accente. Dar și aceste glume nesărate își pierdură curînd hazul lor. Am fost însă reținut de faptul că prin citire, traducere, repetare și învățare pe de rost, cuprinsul cărții îmi apărea mai viu și tocmai asupra acestuia ceream eu lămuriri de la bătrînul meu dascăl. Încă mai înainte mă izbiseră contradicțiile dintre tradiție și real sau posibil și-i pusesem uneori în încurcătură pe preceptorii mei de-acasă întrebîndu-i cum se face că la Gibeon se oprise soarele pe cer, în timp ce în valea Ajalon¹ se oprise luna, pentru a nu mai vorbi de alte lucruri improbabile și nepotrivite între ele. Toate acestea deveniră din nou actuale, întrucît, dorind să stăpînesc bine ebraica, nu mă mai

¹ Citat din cartea lui Josua, capitolul X, versetele 12 și 13.

ocupam decît cu *Vecbiul Testament*, pe care nu-l mai studiam în traducerea lui Luther, ci în versiunea juxta-liniară a lui Sebastian Schmidt¹, pe care mi-o procurase tata. Din nefericire lecțiile mele nu mai dădură rezultate în ce privește exercițiile de limbă. Citirea, comentarea, gramatica, transcrierea și rostirea pe din-afară a cuvintelor durau rareori mai mult de o jumătate de ceas, căci îndată mă abăteam asupra înțelesului mai general, și cu toate că ne aflam abia la prima carte a lui Moise, aduceam în discuție chestiuni care mi se puseseră în cărțile ulterioare. La început, bunul bătrîn încercă să mă oprească în digresiunile mele ; dar acestea păreau că-l amuză și pe el. Nu mai contenea cu tusea și rîsetul lui și oricît se ferea să dea vreo explicație, care l-ar fi putut compromite, nu-l slăbeam de loc cu indiscrețiile mele. Ba chiar, întrucît mă interesa mai mult să-mi expun îndoielile, decît să aflu dezlegarea lor, devenii din ce în ce mai neastîmpărat și mai îndrăzneț, o purtare la care atitudinea lui părea că mă îndreptățește. De altfel nu puteam scoate de la el nimic altceva decît să-l aduc din cînd în cînd să exclame cu un rîs care făcea să-i salte burta : „Ce strengar nebunatic !“

Vioiciunea mea copilărească încumetîndu-se să străbată *Biblia* în lung și-n lat, ajunsese însă să-i pară oarecum serioasă și vrednică să fie ajutată. Îmi indică de aceea, după un timp, marea ediție englezească a *Bibliei*, care se afla în biblioteca lui și unde se găsea interpretarea cuminte și ușor de înțeles a tuturor pasajelor mai grele. Traducerea cîștigase, prin marile os-teneli ale teologilor germani, față de original. Erau citate diferitele opinii și încercată o conciliere între ele, astfel încît să nu sufere nici demnitatea cărții, nici fundamentul religiei, și nici rațiunea omenească. Ori de

¹ *Sebastian Schmidt* (1617—1696), profesor la Strassburg.

cîte ori, către sfîrșitul orelor, răsăream cu întrebările și îndoielile mele, bătrînul îmi arăta biblioteca de unde îmi luam volumul, în care mă puneam să citesc, în timp ce el răsfoia în Lucianul său ; cînd eu făceam observații asupra celor citite, el răspundea ascușimii mele numai cu rîsul lui obișnuit. În lungile zile de vară mă lăsa uneori singur atîta timp cît citeam. A trecut însă cîtăva vreme pînă cînd mi-a îngăduit să iau cu mine acasă diferitele volume, pe rînd.

Poate omul să se îndrepte oriunde ar vrea și să întreprindă orice ar fi, mereu se va întoarce pe drumul pe care natura i l-a hărăzit odată pentru totdeauna. Așa mi s-a întîmplat și mie în împrejurările de față. Ostenelile mele pentru a-mi însuși limba și cuprinsul *Sfintelor Scripturi* avură ca rezultat să-mi înflăcăreze și mai puternic imaginația cu privire la frumoasa și mult lăudată țară, la mediul și vecinătățile ei, ca și la neamurile și întîmplările care au ilustrat de-a lungul mileniilor acel petic de pămînt.

Era dat acelui petic de pămînt să vadă originea și dezvoltarea întregii omeniri ; de acolo trebuiau să ajungă pînă la noi primele și singurele știri ale celei mai străvechi istorii și acest loc trebuia să învie în imaginația noastră cu simplitatea lui ușor de cuprins, foarte felurită, dar potrivită pentru cele mai minunate rătăcirii și așezări de oameni. Aici, între cele patru fluvii cunoscute, s-a despărțit din întregul pămînt bun de locuit, un mic și fermecător spațiu pentru omul tînăr. Aici trebuia să-și dezvolte omul primele lui facultăți și aici, năzuind către cunoaștere, trebuia să-l ajungă soarta hărăzită întregii lui seminții — pierderea liniștii și odihnei lui. Paradisul fu pierdut prin vina lui ; oamenii se înmulțiră și se înrăiră și Elohim, încă neobișnuiți cu răutățile neamului omenesc, îi stîrpiră din rădăcină. Numai puțini oameni se mîntuiră din marele potop și abia se retrăsese groaznicul noian

al apelor că pământul părintesc se arată din nou privirilor recunoscătoare ale celor salvați.

Două fluvii din patru, Eufratul și Tigrul, curgeau încă în albiile lor. Numele celui dinții rămase până azi ; pe al doilea părea să-l desemneze însuși cursul său. După o răsturnare atât de mare ar fi fost de priosos să se mai caute urmele mai exacte ale paradisului. Neamul înnoit al oamenilor porni de aici pentru a doua oară, găsi fel de fel de mijloace să se hrănească și să muncească, dar mai cu seamă adună în jurul său mari turme de animale domestice și porni să rătăcească cu ele către toate părțile lumii.

Felul acesta de viață, ca și înmulțirea semințiilor, siliră în curînd popoarele să se îndepărteze unele de altele. Nu se puteau însă hotărî să se despartă pentru totdeauna de rude și prieteni. Se gîndiră atunci să ridice un turn înalt, care să le arate din depărtare drumul înapoierii. Dar încercarea aceasta nu izbuti, cum nu izbutiră nici primele lor osteneli. Nu la era dat să fie în același timp fericiți și înțelepți, numeroși și uniți. Elohim le încurcă mințile, turnul nu mai fu ridicat și oamenii se risipiră. Lumea se populă, dar rămase împărțită.

Privirea, inima noastră se îndreaptă încă spre acele locuri. În sfîrșit, un patriarh pornește iar de aici ; el are norocul să imprime tuturor urmașilor lui un caracter hotărît și să-i adune într-o mare și unită națiune, oricare ar fi fost schimbările sortii și ale locurilor ei.

Pornind de la Eufrat, urmînd semnul dumnezeiesc, merge Abraham către apus. Deșertul nu-i pune turmei lui piedici prea mari în cale ; ajunge la Iordan, trece peste apă și se răspîndește în frumoasele ținuturi sudice ale Palestinci. Țara aceasta fusese mai de mult luată în stăpînire și oarecum populată. Văi udate de multe ape, prielnice cultivării pământului, străbat

munții nu prea înalți, pietroși și sterpi. Orașe, târguri, mici așezări omenești stau risipe în câmpie, deasupra văilor, ale căror ape se adună în Iordan. Țara era locuită și lucrată, dar lumea încă îndeajuns de mare, pentru ca oamenii, destul de lipsiți de griji și nevoi, să nu dorească a lua numaidecât în stăpânire toate colturile ei. Între acele așezări se întind mari spații, unde se mișcă la largul lor turmele care pasc. În aceste locuri zăbovește Abraham ; fratele lui, Lot, este împreună cu el ; dar ei nu pot rămîne multă vreme în asemenea locuri. Căci solul țării, a cărei populație cînd scade, cînd crește și ale cărei roade nu pot ține totdeauna cumpăna nevoilor, aduce foametea pe neașteptate și omul venit de aiurea suferă alături cu băstinașul, a cărui hrană o împuținează prin prezența sa. Cei doi frați chaldeeni pornesc atunci către Egipt, locul celor mai de seamă întîmplări ale lumii timp de cîteva milenii. De la Tigru la Eufrat și de la Eufrat la Nil vedem pămîntul populîndu-se și în această vastă întindere pe bărbatul cunoscut, iubit de zei și mult prețuit de noi mișcîndu-se în sus și-n jos cu turmele și bunurile lui, pe care în scurt timp le sporește cu prisos. Frații se înapoiază, dar, cu înțelepciunea adunată prin nevoile suferite, se hotărăsc să se despartă. Amîndoi rămîn în sudicul Canaan, dar în timp ce Abraham se stabilește în Hebron, în apropierea dumbrăvii Mamre, Lot pornește către valea Siddim, pe care putem și trebuie să ne-o închipuim ca un al doilea Paradis, dacă fantezia noastră este destul de îndrăzneată pentru a da Iordanului o scurgere subterană și pentru a presupune că în locul Mării Moarte de astăzi se întindea altădată o regiune uscată. Această presupunere este cu atît mai îndreptățită cu cît locuitorii văii Siddim deveniră cunoscuți ca oameni molatici și păcătoși, ceea ce ne duce cu gîndul la

o viață lesnicioasă și bogată. Lot trăia printre ei, dar izolat.

Hebron și dumbrava Mamre ne apar ca locurile cele mai de seamă ale acestei vremi, acele în care Domnul vorbește cu Abraham și îi făgăduiește întreg pământul, atât cât poate cuprinde el cu ochiul privind în cele patru părți ale lumii. De la aceste pașnice locuri și de la acești păstori, cărora le este dat să vadă ființele cerești, să le ospăteze și să stea de vorbă cu ele, sîntem nevoiți să ne îndreptăm încă o dată privirea către răsărit pentru a cugeta la întocmirea lumii învecinate, nu prea deosebită de aceea a Canaanului.

Mai multe familii se adună, se unesc între ele și felul de viață al triburilor este hotărît de ținuturile pe care le-au luat în stăpînire sau continuă să le ia în stăpînire. Pe munții care își trimit apele către Tigru, aflăm neamuri războinice, care de mai multă vreme începuseră să-și arunce ochii către acei cuceritori și stăpînitori ai pământului și într-o întreprindere războinică, imensă pentru acele vremuri, ne fac să presimțim marile lor isprăvi viitoare. Kedor Laom-mor, regele Elamului, ținea pe aliații lui în mare apăsare. Domnea de multă vreme ; cu doisprezece ani înainte de sosirea lui Abraham în Canaan silise toate popoarele pînă la Iordan să-i plătească bir. Dar ele se răscurară și se pregătiră de război. Le găsim pe neașteptate pe drumul pe care este probabil că și Abraham a ajuns în Canaan. Semințiile de pe malul drept și stîng al Iordanului sînt înfrînte. Kedor Laom-mor își îndreptă atunci oștile spre miazăzi, către popoarele deșertului, apoi, pornindu-le spre miazănoapte, zdrobește pe amaleciți și amoriți, ajunge în Canaan, năvălește peste regii văii Siddim, îi învinge și-i risipește, își urmează drumul pe lîngă Iordan în sus cu

mari prăzi și mergînd din izbîndă în izbîndă ajunge pînă aproape de Liban.

Între prinșii de război, tîrîți împreună cu avutul lor, se găsește și Lot, care împărtășește soarta țării unde se afla ca oaspete. Abraham află despre aceasta și iată-l pe patriarh devenind războinic și erou. Își adună slujitorii, îi împarte în pîlcuri, se azvîrle asupra prăzilor cărate anevoie, îi zăpăcește pe învingători, care nu se așteptau să întîlnească un dușman în spatele lor, și-l aduce înapoi pe fratele său împreună cu averile lui, ca și pe unele din acelea ale regilor înfrinți. Dar prin această scurtă expediție, Abraham ia în stăpînire ținutul. Locuitorii îl privesc ca pe ocrotitorul și salvatorul lor și, din pricina lipsei lui de lăcomie, ca pe un rege. Plini de recunoștință îl primesc regii văii Siddim și Melchisedec, preotul încoronat, îl binecuvîntează.

Profețiile unei nesfîrșite seminții sînt din nou făcute, ba chiar sporite. Toate țările de la Eufrat pînă la Nil îi sînt făgăduite ; dar urmașii nu se arătau. Are optzeci de ani și nici un fiu. Sara, mai puțin credincioasă ca el, și-a pierdut răbdarea : după obiceiul oriental, ea vru să-i dea un urmaș lui Abraham prin slujnica ei. Dar abia este Hagar încredințată stăpînului, abia mijește nădejdea unui fiu, că dezbinarea se arată în casă. Sara se poartă cu dușmănie față de ocrotita ei, și Hagar fuge căutînd o viață mai bună la alie triburi. Dar un semn de sus o face să se înapoieze și Ismael se naște.

Abraham a împlinit nouăzeci și nouă de ani și făgăduințele unor urmași numeroși se repetă mereu, dar cei doi soți le socotesc vrednice de rîs. Și totuși Sara rămîne grea și naște un fiu, căruia i se dă numele de Isaac.

Istoria se întemeiază în mare măsură pe reproducerea legiuită a neamului omenesc. Cele mai de

seamă întâmplări ale lumii trebuie urmărite pînă în tainele familiilor ; așa sîntem aduși să ne ocupăm de căsătoriile patriarhilor. Este ca și cum, în acestea, zeii călăuzitori ai sorții omenești ar fi voit să arate o pildă pentru toate împrejurările ce se ivesc în căsătorie. Astfel, Abraham, rămas fără copii, deși trăia de atîția ani cu o femeie frumoasă, rîvnită de mulți, devine în al o sutălea an al vieții sale soțul a două femei, tatăl a doi fii și liniștea casei sale se tulbură. Nu-i cu putință să se împace două femei alături, doi fii născuți din două mame. Ramura mai puțin ocrotită de legi, datini și părere obștească, trebuie să se dea în lături. Abraham trebuie să-și jertfească iubirea ce i-o poartă lui Hagar, lui Ismael, care sînt alungați. Hagar este nevoită să ia din nou drumul pe unde mai fugise o dată de bunăvoie și, la început, după cum părea, spre pieirea ei și a copilului. Dar îngerul Domnului, care o mai adusesese o dată înapoi, o mîntuie și de data asta, pentru ca Ismael să devină un mare popor și cea mai de necrezut dintre toate făgăduințele să se îplinească dincolo de hotarele ținutului.

Doi părinți bătrîni și un singur fiu, născut tîrziu. Ar trebui să ne așteptăm la liniștea căminului, la fericire. Nicidecum. Puterile cerești pregătesc patriarhului încercarea lui cea mai grea. Dar despre aceasta nu putem vorbi fără a nu cugeta mai înainte la unele împrejurări.

Dacă era dat omului să descopere religia naturală și generală, aceea din care să se dezvolte mai tîrziu una revelată și specială, atunci țările, în care a zăbovit pînă acum închipuirea noastră, felul vieții și a locuitorilor lor, au fost desigur cele mai potrivite în acest scop. Nicăieri în lume nu se iviseră împrejurări mai prielnice și mai luminoase. Pentru ca o religie naturală să apară, dacă admitem că ea a răsărit de timpuriu în inima omenească, este nevoie de o

mare gingășie a simțirii, căci ea se întemeiază pe credința într-o providență generală, care conduce întreaga lume. O religie specială, revelată de zeii unui popor anumit, cuprinde în sine credința într-o providență specială, pe care ființa divină o acorda anumitor oameni, familii, seminții și popoare favorizate. Cu greu pare să se dezvolte o astfel de credință numai dinăuntrul omului. Ea cere o tradiție, o datină, o cheazășie transmisă de timpurile cele mai vechi.

Este frumos să vezi cum tradiția israelită descrie ca pe niște eroi ai credinței pe acei primi oameni care se încredeau atât de mult în providența lor specială, încât se declarau cu totul dependenți de înalta ființă care o exercita, îi urmau orbește toate poruncile și, fără să se îndoiască o clipă, nu osteneau să aștepte tîrzia împlinire a făgăduințelor ei.

Din faptul că religia revelată, specială, așază în temelia ei noțiunea că un neam poate fi mai favorizat de zei decît un altul, se poate deduce că această religie este produsul separării dintre condițiile de viață ale oamenilor. Primii oameni s-au crezut înrușiți de aproape, dar îndeletnicirile lor i-au despărțit curînd. Vînătorul era cel mai liber dintre toți ; din el a crescut războinicul și stăpînitorul. Lucrătorii ogoarelor, aceia care lucrau la pămînt și care clădeau case și hambare, pentru a-și păstra produsele, creșteau în propria lor închipuire, căci condiția lor le făgăduia durată și siguranță. Păstorului i-a fost hărăzită în parte o stare nelimitată ca și posesiuni fără sfîrșit. Înmulțirea turmelor nu se mai termina și spațiul, care trebuia să le hrănească, se întindea în toate părțile. Aceste trei condiții omenești par a se fi privit la început cu ură și dispreț și, fiindcă păstorul era pentru orășean o ființă îngrozitoare, se despărțea de el. În vremea aceasta vînătorii dispăreau în munți, întorcîndu-se în chip de cuceritori.

Patriarhii aparțineau condiției pastorale. Traiul lor în oceanul deșertului și al pășunilor le dădea largime și libertate în simțiri, bolta cerului, sub care locuiau, și toate stelele nopții, le inspirau sentimente sublime; mai mult decât vânătorul întrepid și îndemnatic, mai mult decât agricultorul prevăzător, sigur de sine în casa lui, păstorul are nevoie de credința nezguduită că un zeu i se alătură, îl cercetează, îl călăuzește și-l mînuie.

Trecînd la înșiruirea evenimentelor istorice, trebuie să mai facem și o altă reflecție. Oricît de umană, frumoasă și senină ar fi fost religia patriarhilor, există în ea și trăsături ale acelei stări de sălbăticie și cruzime, din care omul își trage sorgintea și în care poate cădea din nou.

Este firesc ca ura dintre oameni să fi fost stinsă prin sîngele, prin moartea dușmanului înfrînt. E cu putință ca pacea să fi fost încheiată pe cîmpul de luptă printre șirurile de morți. Din aceasta rezultă credința că o alianță se poate încheia prin jertfe de animale. Nu trebuie de asemeni să ne minunăm întîmpinînd ideea că zeii, considerați ca ființe partinitoare, dușmănoase sau sprijinitoare, pot fi atrași prin sacrificii sîngeroase. Dar dacă luăm seama la felul în care erau aduse jertfele în acele timpuri străvechi, ne aflăm în fața unui obicei ciudat și respingător, împrumutat probabil din datinile războinice. Animalele jertfite, oricît de mare ar fi fost numărul lor, erau tăiate în două, și pe cărarea dintre jumătățile așezate unele în fața altora trebuiau să se vîre aceia care doreau să încheie alianța lor cu divinitatea.

O altă trăsătură înfricoșătoare, care te minunează și te tulbură, este credința acelei frumoase lumi că oricine era consacrat și făgăduit zeilor trebuia să moară — probabil tot o datină de război folosită și

În timp de pace. Locuitorii unui oraș, care se apăra vitejește, erau adeseori amenințați de o astfel de făgăduință solemnă. În iureșul luptei nimic nu rămânea în viață ; bărbații în nici un caz ; dar și femeile, copiii și vitele împărtășeau aceeași soartă. Urmînd unui îndemn pripit și datorit superstițiilor, erau făgăduite zeilor jertfe bine hotărîte și astfel cădeau ca victime ale unei asemenea nebunii tocmai ființele care ar fi trebuit să fie cruțate, uneori rudele cele mai apropiate și propriii copii.

Un mod atît de barbar al adorării zeilor nu putea să se nască din caracterul blînd și cu adevărat patriarhal al lui Abraham. Dar zeii care uneori, pentru a ne încerca, par a voi să scoată la iveală în om tocmai acele însușiri pe care el le atribuie divinităților, îi poruncesc fapte grozave. Abraham trebuie deci să-și sacrifice fiul, drept chezășie al noii sale legături și, potrivit datinii, porni nu numai să-l înjunghie și să-l ardă, dar să-l și împartă în două bucăți, pentru ca așezîndu-se apoi între măruntaiele lui fumegînde să aștepte noua făgăduință a bunilor zei. Fără să pregete, orbește, pleacă Abraham să împlinească porunca. Simpla voință le este însă zeilor îndestulătoare. Încercările lui Abraham au trecut acum ; mai departe ele nu puteau fi împinse. Dar Sara moare și împrejurarea aceasta îi dă lui Abraham prilejul să ia în stăpînire țara Canaanului, într-un chip care avea să fie o pildă. El are nevoie de un mormînt și pentru întîia oară se gîndește la ceva care să fie proprietatea lui. Alesese mai de mult o peșteră cu două guri, undeva către dumbrava Mamre. O cumpără cu ogoarele din preajmă și rînduiala de drept pe care o observă în această împrejurare arată cîtă însemnătate avea pentru el această proprietate. Mai multă chiar decît putea el să-și închipuie ; căci și el, și fiii, și nepoții lui urmau să odihnească acolo, iar viitoarea pretenție asu-

pra întregii țări, ca și neîntrerupta străduință a seminției sale de a se strînge din nou aici, va fi întemeiată pe existența acestui mormînt.

De aici înainte urmează cele mai felurite scene de familie. Abraham tot se mai ține departe de băștinași și dacă Ismael, fiul unei egiptence, s-a căsătorit cu o fiică a acestei țări, Isaac va lua în căsătorie pe o consîngeană, una de un neam cu el.

Abraham își trimite slujitorul la Mesopotamia, la rudele pe care le-a lăsat în acele ținuturi. Înțeleptul Eleazar sosește acolo ca un om necunoscut și, pentru a alege o mireasă potrivită, încearcă să vadă cît de îndatoritoare sînt fetele la fîntînă. Cere să bea și Rebeca îi adapă, fără a fi rugată, cămilele. Eleazar îi face daruri, o peștește și Rebeca nu-i este refuzată. O duce astfel în casa stăpînului său, unde este cununată cu Isaac. Dar și de astă dată urmașii trebuie multă vreme așteptați. Numai după cîtiva ani de încercare este Rebeca binecuvîntată și aceeași dezbinare, ce se ivise în îndoita căsătorie a lui Abraham din pricina celor două mame, se ivește acum cu una singură. Doi fii, cu însușiri potrivnice, au și început să se încaiere în pîntecele mamei. Cînd vin pe lume, cel mai mare este foarte vioi și puternic, cel mai mic plăpînd și cuminte ; unul este favoritul tatălui, celălalt al mamei. Cearta în jurul precăderii care va fi dată unuia sau altuia, ceartă ce se iscă încă de la naștere, va continua neîncetat de aci înainte. Esau este liniștit și nepăsător față de primogenitura pe care i-a dăruit-o soarta. Dar Iacob nu uită că fratele lui îi stă în cale. Pîndind orice prilej care i-ar putea aduce privilegiul rîvnit, îi contestă fratelui său dreptul primogeniturii și binecuvîntarea părintească. Dar Esau se mînie și-i jură fratelui său moarte. Atunci Iacob fuge, pentru a-și căuta norocul în țara străbunilor.

Pentru întâia oară într-o familie atît de slăvită apare un membru care nu mai stă pe gînduri să obțină prin înțelepciune și viclenie bunurile, pe care natura și împrejurările i le refuză. S-a observat de multe ori că *Sfintele Scripturi* nu ne înfățișează nicidecum pe patriarhi și pe alți aleși ai Domnului ca pe niște imagini ale virtuții. Și ei sînt oameni cu caractere felurite și cu unelē slăbiciuni și cusururi ; dar o însușire de căpetenie, plăcută lui Dumnezeu, nu trebuie să le lipsească : nezguduita credință că Domnul le poartă de grijă, lor și celor ce le stau aproape.

Religia naturală, obștească, n-are nevoie de nici o credință, căci convingerea că o mare fimță, creatoare, care orînduiește totul și ne călăuzește, se ascunde așa zicînd în natură, pentru a ni se destăinui apoi, o asemenea convingere se impune oricui. Chiar cînd cineva pierde acest fir conducător al vieții, îl poate regăsi oricînd și pretutindenii. Cu totul altfel se întîmplă cu religia specială, care ne vestește că acea mare ființă a adoptat cu hotărîre și preferință o seminție, un popor, o țară anumită. Această religie trebuie să fie întemeiată pe o credință de nezgudit ; altfel ea poate fi distrusă din rădăcină. Orice îndoială devine ucigătoare într-o astfel de religie. O convingere poți s-o redobîndești ; nu însă o credință. De aici nesfîrșitele încercări și întîrzierea împlinirii unor făgăduințe repetate, împrejurări menite să pună într-o puternică lumină tăria credinței acelor venerabili străbuni.

Înarmat cu o astfel de credință, începe Iacob drumul său și, dacă prin șiretenie și înșelăciune nu ne-a putut cîștiga simpatia, a cucerit-o prin statornica și neclintita lui iubire pentru Rahel, pe care o pețește fără zăbavă, așa cum Eleazar o pețise pe Rebeca pentru tatăl său. În legătură cu Iacob urma să se desfășoare pentru întâia oară într-un chip mai desăvîr-

șit făgăduința că va lua naștere un popor imens. Lui i-a fost dat să vadă în juru-i sumedenie de fii, prin care însă, ca și prin mamele lor, îi erau rezervate unele amărăciuni.

Șapte ani în șir slujește el în casa iubitei, fără să-și piardă răbdarea și fără să șovăie. Socrul, viclean ca și el, crezînd deopotrivă că orice mijloc este bun cînd urmărești un scop, îl înșală, plătindu-i răul făcut altă dată fratelui său : Iacob primește de la el o soție pe care n-o iubește. Pentru a-l împăca, Laban îi va da după scurtă vreme și pe cea iubită, dar cu condiția să-l mai slujească șapte ani și astfel necazuri se adaugă peste necazuri. Soția neiubită este fecundă ; cea iubită este stearpă. Atunci Rahel doarește ca și Sara să devină mamă printr-o slujnică a ei, dar cealaltă soție o pizmuiește pentru folosul pe care voia să-l tragă în felul acesta. Îi dă și ea o slujnică lui Iacob, încît bunul părinte devine omul cel mai chinuit din lume : patru soții, copii de la trei, dar nici unul de la cea iubită ! În cele din urmă cade și aceasta grea și se naște Iosif, fruct tîrziu al celei mai pătimase iubiri. Au trecut și cei paisprezece ani de slujit, dar Laban nu vrea să se lipsească de cea dintîi și de cea mai credincioasă dintre slugile sale. Încheie noi învoieli și-și împart turmele. Laban își păstrează pe cele albe și pe cele mai numeroase. Iacob trebuie să se mulțumească cu cele bălțate și cu lepădăturile. Dar el știe și acum să tragă foloasele de partea sa și, după cum altă dată a cîștigat prin judecată strîmbă dreptul primului născut și prin travestire binecuvîntarea părintească, se pricepe și acum să-și însușească prin îndemînare și mijloace magice cea mai mare și cea mai bună parte a turmelor, devenind, în felul acesta, adevăratul părinte al neamului lui Israel și o pildă pentru toți urmașii lui. Laban și ai săi bagă de seamă, dacă nu tertipul, cel puțin rezultatul. Se

naște dihonie ; Iacob fuge cu toți ai săi și cu toată averea lui și scapă de urmărirea lui Laban, fie prin noroc, fie prin viclenie. Rahel îi va mai dăruia un fiu, dar va muri la naștere și fiul durerii, Benjamin, îi va supraviețui. O durere mai mare va simți bătrânul când i se va părea că l-a pierdut pe fiul Iosif.

Cineva ar putea să întrebe de ce am povestit încă o dată și cu atâtea amănunte întâmplările acestea în-deobște cunoscute, adeseori narate și comentate. I-aș putea răspunde că n-aș fi știut cum să descriu în alt chip, văzînd viața mea risipită și învățătura mea fragmentară, felul cum am putut să-mi pacific spiritul și simțirile. N-aș fi putut descrie altfel liniștea care mă înconjură, chiar cînd afară vuia furtuna. Cînd o închipuire mereu trează, despre care basmul povestit mai înainte poate da un exemplu, cînd amestecul de fabulă și istorie, de mitologie și religie amenința să azvîrle confuzie în mintea mea, mă refugiam în acele ținuturi răsăritene, mă cufundam în primele cărți ale lui Moise și mă găseam, printre acele seminții împrăștiate de păstori, în cea mai mare singurătate și, totodată, în cea mai mare societate.

Aceste scene de familie, mai înainte ca să se piardă într-o istorie a poporului israelit, ne mai lasă să vedem în cele din urmă încă o figură, care măgulește tinerețea plină de speranțe și închipuiri, pe Iosif, fiul celei mai pătimase iubiri legiuite. Chipul lui ne apare liniștit și limpede, așa cum își prevestește singur norocul care îl va ridica deasupra familiei sale. Azvîrlit de frații lui în nenorocire, rămîne statornic și drept în sclavie, se împotrivește ispitelor celor mai primejdioase, se salvează printr-o profeție și ajunge la ranguri și onoruri înalte.

La început, se arată de un mare ajutor unui regat important, apoi rudelor sale. Seamănă cu strămoșul

său Abraham prin liniște și măreție, cu bunicul Isaac prin felul lui tăcut și resemnat. Simțul întreprinzător moștenit de la tatăl lui este activ și la el: dar nu mai câștigă turme pentru socrul lui sau pentru sine însuși, ci popoare întregi cu toate bunurile lor, pentru care tratează în numele unui rege. Această povestire atât de firească are o grație deosebită, numai că este cam scurtă, încît te simți îndemnat s-o zugrăvești în toate amănuntele ei.

O astfel de zugrăvire a caracterelor și întâmplărilor biblice, schițate numai în original, nu mai era străină germanilor. Personajele *Vechiului* și *Noului Testament* dobîndiseră prin Klopstock o personalitate delicată și sensibilă, care mă atrăgea ca pe atîția dintre contemporanii mei. Cunoșteam puțin sau de loc lucrările de această natură ale lui Bodmer¹, însă *Daniel în groapa cu lei* al lui Moser² făcuse cea mai mare impresie asupra spiritului meu tînăr. Se povestea aici cum un curtean și un financiar înțelept ajunge după multe necazuri la mari onoruri și cum evlavlia lui, care era cît pe-aci să-l piardă, devine scutul și arma lui. Doream de multă vreme să prelucrez povestea lui Iosif, dar nu găseam forma potrivită, căci nu-mi era la îndemînă nici unul din modurile versificației care s-ar fi potrivit cu o astfel de lucrare. În cele din urmă am găsit că mi-ar fi la îndemînă tratarea în proză a subiectului și m-am pus cu toată silința la muncă. Încercai să despart caracterele și să le descriu și, prin introducerea unor incidente și episoade, să fac din vechea și simpla povestire o nouă operă, de sine stătătoare. Nu mă gîndeam, căci tinereții îi scapă lucrul acesta din vedere,

¹ J. J. Bodmer (1698—1783), poet elvețian, foarte cunoscut în vremea lui. Printre scrierile lui mai importante cităm: *Noe*, *Iacob* și *Iosif* etc.

² F. K. von Moser (1723—1798), scriitor german.

că pentru o astfel de operă era necesar un cuprins, care nu poate răsări decît din roadele experienței. Eu însă îmi reprezentam cu multă putere toate evenimentele, pînă în amănuntul lor cel mai mic, și începui să mi le povestesc cu cea mai mare exactitate.

Ceea ce îmi ușura munca era o împrejurare, care amenința să sporească pînă la proporții foarte voluminoase și opera aceasta și, în general, toată activitatea mea literară. Un tînăr capabil, dar căruia din pricina unor sforțări prea mari și a înfumurării i se cam slăbise mintea, locuia la noi acasă, ca pupil al tatei, foarte pașnic, în cercul familiei noastre, liniștit și închis în sine, dar cînd îl lăsaî să trăiască după capul lui, mulțumit și îndatoritor. El își scrisese caietele lui de student cu cea mai mare îngrijire și își formase o caligrafie rapidă și citeață. Acestui tînăr îi plăcea cu osebire să scrie și era foarte bucuros cînd i se dădea să copieze ceva, dar mai ales cînd i se dicta, pentru că atunci se simțea din nou în vremurile fericite ale studenției. Lucrul îi convenea de minune tatei, care nu prea scria repede și al cărui scris cu caractere germane era mic și tremurat, așa încît el dicta tînărului mai multe ceasuri pe zi, fel de fel de texte în legătură cu afacerile lui sau ale altora. Tot așa la îndemîna mi se păru și mie ca, în răstimpurile libere, să văd așternut pe hîrtie, de către o mînă străină, tot ce-mi trecea prin cap ; astfel, darul invenției și al imitației crescî în mine o dată cu ușurința împrejurărilor în care concepam și puteam păstra ceea ce concepusem.

Nu mai întreprinsesem încă o operă atît de mare ca acel poem epic și biblic, scris în proză. Era totmai o perioadă mai liniștită și nimic nu-mi distrăgea închipuirea transpusă în Palestina și Egipt. Manuscrisul meu sporea zilnic, favorizat de faptul că povestea pe care mi-o spuneam singur era îndată așter-

nută pe hîrtie, puține pagini avînd nevoie din cînd în cînd să mai fie transcrise.

Cînd am sîrșit lucrarea — căci spre propria mea uimire am ajuns s-o sîrșesc — m-am gîndit că mai aveam unele poezii mai vechi, care mi se păreau încă acceptabile și care, sub titlul *Poeme diverse*, ar fi putut, împreună cu *Iosif* să întregească un frumos volum *in quarto*. Îmi plăcuse acel titlu, pentru că el îmi dădea prilejul să imit, fără s-o spun, pe cîțiva autori cunoscuți și celebri. Compusesem un număr destul de mare de așa-zise poezii anacreontice¹, cu îndemînarea provenită din înlesnirea metru-lui lor și din simplitatea cuprinsului. Dar nu m-am hotărît să le introduc și pe acestea în volumul meu, fiindcă n-aveau rime, iar eu doream să-i arăt tatei numai lucruri care i-ar fi putut face plăcere. Mai la locul lor mi se păreau aici odele religioase, în care mă încercasem după exemplul *Judecății de Apoi* a lui Elias Schlegel². Una din ele, consacrată proslăvirii călătoriei lui Christos în iad, a obținut aplauzele părinților și prietenilor și chiar mie însumi a continuat să-mi mai placă și după cîțiva ani. Studiam foarte sîrguincios, așa-zisele texte ale cîntece-lor bisericești duminicale, pe care puteam să mi le procur tipărite. Acestea aveau o valoare literară foarte mică, așa încît eram încredințat că acele pe care le compusesem după regulile prescrise, meritau tot atît de mult să fie puse pe muzică și cîntate spre edifi-carea credincioșilor. Le copiasem cu mîna mea pe acestea și altele asemănătoare într-un răstimp de peste un an, căci prin acest exercițiu personal scăpam de modelele maestrului de caligrafie. Totul fusese deci

¹ Anacreonticii erau un grup de poeți din secolul al XVIII-lea (Gleim, Uz etc.) care îl imitau pe poetul grec *Anacreon* (560—478 î.e.n.).

² *Johann Elias Schlegel* (1719—1749), scriitor german.

redactat și pus la punct și nu mi-au trebuit multe insistențe pentru a-l convinge pe tânărul amator de caligrafie să copieze totul pe curat. Când treaba a fost sfârșită, am alergat la legătorul de cărți și când i-am dat tatei frumosul volum, m-a lăudat și m-a încurajat arătându-și satisfacția pe care ar avea-o primind în fiecare an un astfel de *in quarto*, o satisfacție pe care o simțea cu atât mai mult cu cât totul fusese făcut numai în orele libere.

S-a mai adăugat o altă împrejurare care a sporit înclinația mea către studiile teologice sau, mai bine zis, biblice. Cel mai în vîrstă dintre pastori, seniorul predicatorilor, Johann Philipp Fresenius, un om blînd, cu o înfățișare plăcută și frumoasă, respectat de întreaga comunitate ca un cleric model și ca un bun orator de amvon, dar care, opunîndu-se Fraților moravi¹, nu era bine văzut în cercurile pietiste, era socotit, în schimb, de cei mulți, om sfînt, datorită convertirii unui general liber-cugetător, rănit grav. După moartea pastorului Fresenius, succesorul lui, Plitt, un bărbat înalt și impunător, care adusese de la catedră — căci fusese profesor la Marburg — mai mult darul de a învăța pe ascultătorii lui, decît de a-i întări în credință, anunță un curs de religie, cu care voia să pună într-o anumită legătură metodică predicile sale. Încă mai demult, tot ducîndu-mă la biserică, băgasem de seamă cum se compune o predică și, din cînd în cînd, mă făleam recitînd aproape în întregime cîte una. Întrucît auzeam vorbindu-se cînd pentru, cînd contra noului senior și nu observam că se arată o încredere deosebită față de predicile didactice, anunțate de el, mi-am propus să le notez cuvînt cu cuvînt, un lucru care îmi izbuti cu atât mai bine cu

¹ Frații moravi, sectă religioasă în Boemia, în secolul al XV-lea. Ei respingeau dogmele eclesiastice și se bazau numai pe scrierile sfinte.

cît făcusem și alte încercări mai mici, așezîndu-mă într-un loc ascuns, de unde puteam asculta foarte bine. Eram nespus de atent și dibaci la notat și îndată ce pastorul rostea „amin“, fugeam din biserică și mă puneam, vreme de cîteva ceasuri, să dictez în mare grabă tot ce-mi fixasem pe hîrtie și în memorie, așa încît puteam să arăt predica scrisă încă înainte de prînz. Tata era foarte mîndru de iscusința mea și prietenul casei noastre, care tocmai sosea la masă, împărțasea și el această bucurie. Acesta era și altfel cît se poate de binevoitor față de mine, deoarece îmi însușisem atît de bine *Messiada* lui, încît în cursul deselor vizite pe care i le făceam, cu scopul de a lua de la el mulaje de sigilii pentru colecția mea heraldică, puteam să-i recit pasaje întinse din *Messiada*, făcîndu-l să-i dea lacrimile.

Mi-am continuat lucrul cu același zel și în duminicile următoare, dar pentru că mă amuza mai ales mecanismul predicilor, nu mă mai gîndeam la cuprinsul celor scrise și reținute de mine. Toate aceste osteneți rămăseseră cam aceleași în primul trimestru, cînd însă mi-am dat seama că nu obțin lumini speciale în ce privește textul biblic, și nici o înțelegere mai liberă a dogmei, mica vanitate, pe care o obțineam în felul acesta, mi se păru prea scump plătită, pentru ca să mai continui cu același zel întreprinderea începută. Predicile atît de voluminoase la început deveniră mereu mai reduse și aș fi renunțat bucuros să mă mai ostenesec, dacă tata, căruia îi plăceau lucrurile complete, nu m-ar fi făcut prin vorbe bune și promisiuni să mai rezist pînă la ultima duminică după sărbătoarea Sfintei Treimi, deși pînă la urmă nu mai făceam altceva decît să însemn pe niște foi mici textul din *Scripturi* comentat în predică, poziția ei fundamentală și planul.

Tata avea o stăruință deosebită în aspirația lui către desăvârșire. Ceea ce era început o dată, trebuia dus pînă la sfîrșit, chiar dacă între timp ieșea lămurit la iveală tot ce era stînjenitor, plicticos, supărător și chiar inutil în treaba începută. Era ca și cum împlinirea ar fi fost singurul scop și stăruința, unica virtute. Cînd în lungile seri de iarnă începeam să citim vreo carte în familie trebuia s-o parcurgem pînă la capăt, chiar dacă ne plictiseam cu toții de moarte, iar el era cel dintîi care începea să caște. Mi-aduc aminte de o astfel de iarnă, în care am început să studiem *Istoria Papilor* a lui Bower¹. Era îngrozitor, întrucît nimic sau foarte puțin din toate acele relații bisericești putea să intereseze pe niște copii sau tineri ca noi. Dar, cu toată lipsa de atenție și împotrivire, mi-a rămas din acele lecturi destul încît să-mi fie de folos mai tîrziu.

Oricît de deosebite ar fi fost între ele toate aceste ocupații și lucrări, care se succedau cu atîta repezi-ciune încît nu ne puteam da socoteala dacă prezintă sau nu vreun folos, tata nu pierdea din ochi scopul lui principal. Încea să orienteze către problemele juridice memoria și darul meu de a pricepe și a combina și astfel îmi puse în mînă un mic volum de Hopp, un fel de catehism, prelucrat după *Instituțiile* lui Justinian². Am învățat curînd pe dinafară și întrebările, și răspunsurile, așa încît puteam face și pe catihet, și pe catecumen. Și cum în învățămîntul religios din vremea aceea, unul din principalele exerciții era să te deprinzi a căuta cu îndemînare un pasaj oarecare din

¹ *Istoria Papilor* de Bower a fost tradusă din limba engleză în limba germană la 1751.

² Împărat al Bizanțului între anii 527—565. *Instituțiile* sînt o culegere de legi care cuprindea principiile ce stăteau la baza dreptului roman. Culegerea a fost întocmită în timpul și la porunca lui Justinian.

Biblie, tot așa familiarizarea cu *Corpus Juris* era socotită ca foarte necesară, iar eu dovedii curînd o abilitate deplină în această privință. Dar tata voi să pășească și mai departe, și micul *Struve*¹ veni la rînd; dar acum lucrurile nu mai merseră atît de repede. Forma cărții nu prea era potrivită pentru un începător așa încît să se poată descurca singur, iar învățămîntul tatei nu destul de liberal ca să mă fi putut atrage.

Nu numai prin stările de război, în care ne aflam de cîtiva ani, dar și prin împrejurările vieții burgheze, apoi prin citirea istoriilor și romanelor, ajunsesem să înțelegem limpede că există multe cazuri în care legile sînt neputincioase și nu pot veni în ajutorul individului, care trebuie singur să vadă cum poate ieși din încurcătură. Eram acum băieți mari și, printre atîtea alte lucruri, mai trebuia să învățăm, cum era obiceiul, scrima și călăria, pentru a ne putea apăra pielea la nevoie și pentru a nu arăta prea copilăroși pe cal. În ce privește primul punct, ne era foarte plăcut și ne procurasem rapiere din nuiele de alun și gărzi de sabie împletite din rămurele de salcie. Ba puteam să folosim și săbii de oțel, și zăngănitul armelor noastre deveni asurzitor.

Erau în orașul nostru doi maeștri de scrimă: un german serios și mai în vîrstă, care lucra cu exactitate și temeinicie, și un francez, care încerca să obțină avantaje prin avansări și retrageri, ca și prin lovituri ușoare și fugitive, pe care le însoțea cu strigăte. Asupra valorii celor două metode părerile erau împărțite. Mica societate cu care luam orele mele de scrimă era de partea francezului și curînd am învățat să ne mișcăm înainte și înapoi, să atacăm și să ne retragem, scoțînd și strigătele obișnuite. Mulți dintre

¹ *Micul Struve*, lucrare de jurisprudență.

cunoscuții noștri se adresaseră însă maestrului german și foloseau tocmai metoda contrarie. Diferitele moduri ale unui exercițiu atât de însemnat, convingerea fiecăruia că maestrul lui era cel mai bun, produsera o adevărată dezbinare între tinerii de aceeași vîrstă și puțin a lipsit ca școala noastră de scrimă să dea naștere la dueluri adevărate. Căci tot atât cît ne certam cu vorbe, ne băteam și cu săbiile și, pentru a pune în fine capăt dezbaterii noastre, organizăm o luptă între cei doi maeștri, al cărui rezultat nu e nevoie să-l descriu mai amănunțit. Germanul stătea neclintit ca un zid în poziția de apărare, pricepîndu-se prin lovituri și angajări, să-și dezarmeze adversarul. Francezul afirma că aceasta n-ar aduce sfîrșitul luptei și continua cu marea lui mobilitate, făcîndu-l pe celălalt să-și piardă suflul. Îi aplică germanului și cîteva lovituri care, dacă lucrurile ar fi fost serioase, l-ar fi putut trimite pe el însuși pe lumea cealaltă. Pînă la urmă n-a rămas nimic hotărît și nici nu s-a produs vreo îmbunătățire, doar că mai mulți dintre noi, printre care și eu, ne alăturăm compatriotului nostru. Dar îmi însușisem prea multe deprinderi de la primul maestru, astfel că a trebuit să treacă un timp oarecare pînă cînd să fiu dezvățat de maestrul cel nou, care era de altfel mai puțin mulțumit de noi, renegații, decît de vechii lui elevi.

Cu ~~calăria~~ mi-a mers și mai rău. Din întîmplare fusesem trimis la manej într-o toamnă, așa încît mi-am făcut începuturile pe frig și umezeală. Nu puteam suferi modul pedant în care era predată această artă frumoasă. De la început pînă la sfîrșit nu era vorba decît de ținută, fără să ni se spună însă în ce constă aceasta și care e importanța ei, căci călăream fără scări. De altfel întregul învățămînt era bazat numai pe înșelarea și ridiculizarea elevilor. Dacă uitam să pun sau să prind frîul, dacă îmi cădea cravașa

sau pălăria, orice neglijență, orice accident era pedepsit cu amendă, și pe deasupra mai erai luat și în rîs. Toate acestea îmi creau o dispoziție cît se poate de proastă, mai cu seamă că locul exercițiilor mi se părea îngrozitor. Spațiul acela mare, urît, cînd umed, cînd prăfos, frigul, mirosul de putregai, totul îmi producea cea mai mare repulsie ; și cum șeful grajdului, corupt prin aldămașuri și alte daruri, dar poate și din pricina iscusinței celorlalți, le dădea acestora caii cei mai buni, în timp ce mie îmi dădea pe cei mai răi, ba chiar mă făcea să și aștept, arătîndu-și astfel disprețul față de mine, am petrecut ceasurile cele mai proaste cu această ocupație, care ar fi trebuit să fie cea mai veselă din lume. Impresia lăsată de acel timp și acele împrejurări a fost atît de puternică, încît deși curînd după aceea am devenit un călăreț pasionat și îndrăzneț, și zile și săptămîni nu mă mai dădeam jos de pe cal, nu puteam suferi și evitam manevrurile sau mă duceam acolo doar arareori. Se întîmplă de altfel adeseori ca primele noțiuni ale unei arte perfecte să-ți fie transmise într-un chip penibil și respingător. Constatarea pagubei și a neajunsurilor produse pe această cale a avut drept urmare, în vremuri mai noi, principiul de educație că totul trebuie împărtășit tineretului într-un mod ușor, plăcut și comod ; un principiu din care au rezultat însă alte lipsuri.

Cu apropierea primăverii lucrurile se mai liniștiră în jurul nostru și, dacă încă de mulți ani îmi plăcea să umblu prin oraș spre a cunoaște bisericile și palatele, clădirile publice și particulare, dar mai ales urmele trecutului, mai tîrziu mi-am dat osteneala, studiînd cronica lui Lersner¹ și alte cărți și caiete aflătoare printre documentele frankfurteze ale tatei, să-mi reprezint cum erau oamenii de altădată. Îmi

¹ Cronica lui Lersner a apărut între 1706 și 1734 și cuprindea istoricul orașului liber Frankfurt pe Main.

părea destul de bine că ajung la acest rezultat observînd cu atenție particularitățile epocilor trecute, moravurile lor și individualitățile mai însemnate.

Printre vestigiile rămase din vechime mă impresionează încă din copilărie craniul unui criminal de stat, înfipt în turnul podului și rămas singur acolo dintre trei sau patru alte țeste, după cum arătau țepile de fier rămase goale. Acest craniu stătea la locul lui încă din 1616 și rezistase tuturor încercărilor și furtunilor acelor vremuri. Ori de cîte ori te întorceai de la Sachsenhausen la Frankfurt, turnul îți apărea în față și ochii îți cădeau pe craniul înfipt în țeapa lui. Ascultasem cu interes, în copilărie, povestea acelor rebeli, a lui Fettmilch și a tovarășilor lui, cum ajunseseră să nu mai fie mulțumiți cu conducerea orașului, cum se răsculaseră împotriva acesteia, urziseră o rebeliune, jefuiseră cartierul evreiesc, produseseră o groaznică tulburare, dar în cele din urmă fuseseră prinși și condamnați la moarte de către deputații imperiali. Am vrut să aflu mai tîrziu împrejurările mai amănunțite ale acestei întîmplări și ce fel de oameni fuseseră rebelii. Cînd în fine am aflat dintr-o veche carte, contemporană cu evenimentele, în care erau și unele gravuri, că acei oameni suferiseră în adevăr o condamnare la moarte, dar că și mulți consilieri ai orașului fuseseră destituiți în același timp din pricina numeroaselor neorînduieli și acte lipsite de răspundere ; cînd mi-am dat seama cu de-amănuntul cum se petrecuseră lucrurile, am simțit o părere de rău pentru acei nefericiți, care puteau fi priviți ca niște jertfe aduse unei mai bune rînduieli viitoare, căci din acel timp data măsura ca la conducerea orașului să ia parte atît vechea casă nobiliară Limpurg, cît și familia Frauenstein în a cărei casă fusese un club, apoi juriști, negustori, meseriași, o conducere întregită printr-un sistem de alegere copiat după modelul

venețian, limitată prin drepturile unor colegii cetățenești și chemată să facă dreptate, dar să nu lase nedreptății o libertate prea mare.

Printre lucrurile misterioase, care mă apăsau în copilărie și chiar ca tânăr, era mai cu seamă starea cartierului evreiesc, așa-zisa uliță a evreilor, fiindcă acest cartier constă aproape numai dintr-o singură stradă, strînsă altădată între zidurile și șanțurile orașului, ca într-o îngrăditură. Strîmtoarea, murdăria, forfota, accentul unei limbi neplăcute, totul făcea impresia cea mai rea, chiar cînd treceai numai prin fața acestui cartier și aruncaai o privire prin porțile care îl închideau. A trecut mult pînă am îndrăznit să pătrund singur înăuntru și nu mi-a fost ușor să ies afară, trebuind să scap de insistențele atîtora care voiau să facă vreo negustorie, cerîndu-mi sau oferindu-mi cîte ceva. În sufletul meu tânăr revenea apoi amintirea întunecată a vechilor povești despre cruzimea evreilor față de copiii creștini, groaznic zugrăvite în cronica lui Gottfried. Și cu toate că în timpurile mai noi se bucurau de o situație mai bună, marea frescă zugrăvită spre batjocura și ocara lor, care se mai putea vedea puțin pe zidul unuia din arcurile turnului de pe pod, continua să mărturisească împotriva lor, căci această pictură nu fusese așezată acolo din reaua-voință a unui particular, ci printr-o dispoziție oficială.

Cu toate acestea ei continuau să fie poporul ales al lui Dumnezeu și trăiau așa cum apucaseră spre pomenirea timpurilor celor mai vechi. Erau și ei oameni, muncitori, îndatoritori ; chiar încăpățînării cu care țineau la datinile lor trebuia să-i acorzi stimă. În afară de aceasta, fetele erau drăguțe și nu le părea rău cînd un băiat creștin, întîlnindu-le în ziua de Sabat pe Cîmpul pescarilor, se arăta prietenos și atent față de ele. Eram foarte curios să le cunosc ce-

remoniile. Nu m-am lăsat pînă nu le-am vizitat de mai multe ori școala, pînă n-am asistat la o circumciziune, la o nuntă și pînă nu mi-am făcut o idee despre sărbătoarea cuștilor. Pretutindeni am fost bine primit, ospătat și poftit să mai vin și altă dată, căci totdeauna fusesem introdus sau recomandat de către persoane cu trecere.

Astfel, ca tînăr locuitor al unui oraș mare, aveam prilejul să văd cînd un lucru, cînd altul, dar în mijlocul liniștii și siguranței cetățenești nu lipseau și scenele de groază. Uneori un incendiu mai apropiat sau mai îndepărtat ne trezea din pacea căminului nostru, alteori descoperirea unei mari crime, cercetarea și pedepsirea ei azvîrlea întregul oraș în neliniște, vreme de mai multe săptămîni. A trebuit să fim și martorii mai multor execuții și este vrednic să notez că am asistat și la arderea unei cărți. Era ediția unui roman comic franțuzesc, care, fără să atace statul, nu cruța însă religia și moravurile. Era ceva îngrozitor să vezi o pedeapsă aplicată unui lucru neînsușit. Teancurile de cărți se mistuiau în foc și vătraiele le răscoleau pentru a le face să ardă mai bine. N-a durat mult și filele aprinse au început să zboare prin aer, în timp ce mulțimea lacomă căuta să apuce cîte una. Nici noi nu ne-am lăsat pînă n-am pus mîna pe un exemplar și n-au fost puțini aceia care au căutat să-și procure prin aceleași mijloace plăcerea interzisă. Dacă autorul dorise publicitatea, n-ar fi putut s-o facă mai bine nici el singur.

Din cînd în cînd mă duceau în oraș și prilejuri mai pașnice. Tata mă obișnuise să rezolv pentru el micile lui afaceri. Mă însărcina mai cu seamă să-i supravveghez pe meseriașii cărora el le dădea de lucru, căci aceștia predau comanda mai tîrziu decît se cuvenea, iar el voia să i se execute totul în chipul cel mai îngrijit și, cum plătea totdeauna la timp, cerea

reduceri de prețuri. Așa am pătruns aproape în toate atelierele și fiindcă era un dar înăscut al meu să intru în toate situațiile, să simt fiecare formă a vieții omenești și să particip cu plăcere la ea, am petrecut unele ceasuri de mulțumire cu aceste prilejuri și am cunoscut toate procedeele meseriilor, ca și bucuriile, durerile, greutățile și ușurințele pe care le aduc cu sine condițiile de neînălțurat ale fiecăruia dintre aceste feluri de viață. M-am apropiat astfel de clasa celor activi, care face legătura dintre păturile de sus și cele de jos ale societății. Căci dacă de o parte stau aceia care se ocupă cu produsele simple și brute, iar de alta cei care vor să se bucure de lucrurile prelucrate, meșteșugarul mijlocește între ei prin mintea și mâna lui, așa ca fiecare să primească ceva de la celălalt și să-și satisfacă trebuințele lui. Observam de asemeni cu liniștită atenție și viața de familie a fiecărui meșeriaș, care își primește forma și culoarea ei din ocupația practică și astfel s-a dezvoltat, s-a întărit în mine sentimentul egalității, dacă nu al tuturor oamenilor, cel puțin al tuturor situațiilor omenești, viața cea simplă apărându-mi ca lucrul de căpetenie și tot restul numai ca niște aspecte indiferente și întâmplătoare.

Deși tata greu își îngăduia o cheltuială pentru vreo plăcere trecătoare, așa încât nu-mi prea amintesc să fi gustat ceva când ne duceam să ne plimbăm în vreun loc de petrecere, nu era totuși zgârcit când era vorba de achiziționarea unor lucruri prețioase și cu aspect frumos. Nimeni nu putea dori pacea mai mult ca el, deși în vremea din urmă nu mai avusese nimic de suferit de pe urma războiului. Cu aceste sentimente făgăduise el mamei o cutiuță de aur cu diamante, îndată ce s-ar fi anunțat pacea. În așteptarea acestui eveniment fericit începuse să se lucreze la acest dar cu câțiva ani înainte. Cutiuța însăși, destul de mare,

fusesse lucrată la Hanau, căci tata era în bune raporturi cu giuvaergii de acolo, ca și cu conducătorii manufacturii de mătase. Mai multe desene fuseseră făcute în acest scop ; capacul trebuia să fie împodobit cu un coș de flori, peste care urma să zboare o porumbiță cu o ramură de măslin. Locul pietrelor prețioase fusesse lăsat liber și ele trebuiau montate pe porumbiță, în flori și acolo unde se deschidea cutiuța. Bijutierul, căruia i se încredințase execuția și pietrele necesare, se numea Lantensack și era un om vioi și dibaci, care, ca atîția artiști talentați, prefera unui lucru necesar ceea ce pornea din voința și plăcerea lui. Pietrele prețioase, așa cum trebuiau să stea pe capacul cutiuței, fuseseră puse pe ceară neagră și arătau foarte frumos, dar nu mai voiau să se dezlipească de acolo ca să poată fi montate pe capacul de aur.

La început tata lăsa lucrurile să întîrzie, dar cînd speranțele de pace deveniră mai vii, cînd în fine începuse să se afle condițiile, mai cu seamă înălțarea arhiducelui Iosif la rangul de rege al Romei, tata deveni nerăbdător, iar eu trebuia să vizitez în fiecare săptămîină de mai multe ori și, în cele din urmă, în fiecare zi pe artistul cam zăbavnic. Prin neîncetatele mele insistențe și sîcîieli, lucrarea începu să progreseze, deși încet, căci făcea parte din acelea care cînd pot fi luate, cînd lăsate din mîină, așa încît se găsea totdeauna cîte ceva care să facă să fie dată la o parte.

Cauza principală a acestei întîrzieri era o lucrare pe care artistul o întreprinsese pe socoteala lui. Oricine știa că împăratului Francisc îi plăceau mult bijuteriile, mai cu seamă cele cu pietre colorate. Lantensack cheltuisese o mare sumă de bani și, după cum s-a aflat mai tîrziu, mai mare decît averea lui, pentru a-și procura astfel de pietre prețioase și începuse să facă din ele un buchet de flori, în care fiecare piatră

să apară în chipul cel mai avantajos, după forma și culoarea ei, iar întregul să fie o operă de artă, vrednică să fie păstrată în tezaurul unui împărat. Lucrase la acesta, după felul lui risipit, mai mulți ani în șir și acum se grăbea să-l termine, fiindcă, îndată după pacea pe care toată lumea o spera, se aștepta sosirea împăratului la Frankfurt în vederea încoronării fiului său. Cunoscînd plăcerea pe care o aveam să văd astfel de obiecte, el o folosea cu dibăcie făcîndu-mă să-mi uit somatiile și proiectele. Încerca să mă ajute a cunoaște mai bine pietrele, îmi atrăgea atenția asupra însușirilor și valorii lor, așa încît ajunsei să cunosc atît de amănunțit buchetul, că l-aș fi putut prezenta unui client și i-aș fi putut face reclama, tot atît de bine ca și el. Mi-amintesc încă și acum limpede de această bijuterie și cu toate că, de atunci, am mai văzut și altele, mai prețioase, pot spune că nu mi-a fost dat să văd o alta mai grațioasă. În afară de aceasta, Lantensack mai poseda o frumoasă colecție de gravuri, despre care îi plăcea să vorbească; și am petrecut la el multe ceasuri folositoare. În fine, cînd s-a hotărît ca congresul să aibă loc la Hubertsburg, a mai făcut o sforțare de hatîrul meu și porumbița împreună cu florile ajunseră în mîna mamei cînd se serba pacea.

Însărcinări asemănătoare am primit și pentru a zori tablourile comandate pictorilor. Tata își făcuse ideea și puțini erau aceia scutiți de această prejudecată, că un tablou pictat pe lemn este de preferat unuia pe pînză. Era deci foarte preocupat să-și procure scînduri bune de stejar, căci știa că pictorii cam ușuratici se lăsau pe scama tîmplarilor tocmai în chestiunea aceasta atît de însemnată. Căutam deci scîndurile cele mai vechi și tîmplarul trebuia să le încleieze, să le dea la rindea și să le îndrepte, după care erau păstrate ani de zile într-o încăpere de sus, ca să se usuce

cum trebuie. O astfel de scîndură prețioasă fusese încredințată pictorului Juncker, care urma să picteze pe ea, după natură, un vas împodobit cu flori în maniera lui ingenioasă și drăgălașă. Era tocmai primăvară și nu scăpam ocaziile să-i aduc în fiecare săptămînă cele mai frumoase flori care îmi cădeau în mînă, pe care el le introducea îndată în tabloul lui, compunînd din aceste elemente un întreg în chipul cel mai fidel și mai sîrguincios. Odată i-am adus și un șoarece, pe care îl prinsesem, și cum îi făcu plăcere să copieze micul animal atît de drăguț, îl reprezintă în tabloul său cu cea mai mare exactitate, în clipa în care devora un spic de grîu lîngă vasul cu flori. I-am mai adus și el a pictat și alte ființe nevinovate, fluturi și gîndaci, așa că pînă la urmă a întocmit un neprețuit tablou, în ce privește fidelitatea imitației și arta execuției.

De aceea nu mică mi-a fost mirarea cînd într-o zi, și tocmai cînd lucrarea trebuia să fie predată, Juncker, care era un om cît se poate de cumsecade, îmi mărturisi că tabloul nu-i mai place, deoarece fiind destul de bine izbutit în amănunte, nu era însă bine compus ca întreg; fusese lucrat prin adaosuri succesive, iar el nu avusese de la început prevederea să-și schițeze un plan general al umbrelor, luminilor și al culorilor, după care să aranjeze fiecare floare în parte. Îmi analiză pe îndelete tabloul care se întregise în fața mea vreme de jumătate de an și ajunsese să-mi placă și se pricepu, tulburîndu-mă, să mă convingă pe deplin prin criticile sale. Considera că și șoarecele fusese o greșeală, căci, spunea el, astfel de animale au pentru mulți oameni ceva respingător și nu trebuia pus acolo unde totul trebuie să producă numai plăcere. Ajunsesem, deopotrivă cu toți acei care se locuiesc de o prejudecată și se cred mai înțelepți, să simt un adevărat dispreț pentru această operă și să-i dau dreptate artistului, atunci cînd co-

mandă o altă scîndură de aceeași mărime, pe care, potrivit gustului său, puse un vas mai frumos și un buchet mai artistic așezat, după cum și micile ființe vii fură mai drăgălaș și mai plăcut alese și distribuite. Pictă și acest tablou cu cea mai mare îngrijire, în parte după cel făcut mai înainte, în parte după memoria care, după o practică atît de lungă și sîrguincioasă, îl ajuta cu mult folos. Ambele tablouri erau acum gata și noi ne bucuram mai ales de cel din urmă, care izbea mai mult ochiul și era fără îndoială mai artistic. Tata rămase surprins cînd i se aduseră două tablouri, în loc de unul, fiind pus să aleagă între ele. Primi părerea noastră și motivele ei, prețuind mai cu seamă bunăvoința și osteneala pe care și-o dăduse pictorul, dar, după ce privi timp de cîteva zile ambele tablouri, se hotărî pentru cel dintîi, fără să dea multe explicații. Artistul, supărăcios, își luă înapoi cel de al doilea tablou pe care el voise să-l lucreze mai bine, dar nu putu să se oprească a observa că scîndura bună de stejar, pe care era pictat primul tablou trebuie să fi contribuit la hotărîrea tatei.

Fiindcă veni iar vorba de pictură, îmi trece prin minte o mare întreprindere, în care am petrecut mult timp, atras de natura ei și de persoana conducătorului său. E vorba de marea fabrică de mușamale, pe care o înjghebase pictorul Nothnagel¹, un artist abil, dar care prin talent ca și prin modul lui de a gîndi înclina mai mult către industrie decît către artă. Pe o întindere mare de curți și grădini erau fabricate fel de fel de mușamale, de la cele mai ordinare, pe care ceara era așezată cu lopățica și care erau folosite la carele cu coviltir și în alte scopuri asemănătoare, pînă la tapetele imprimate cu felurite forme, de cea mai fină calitate, pe care erau repro-

¹ B. Nothnagel (1729—1804), pictor german.

duse, prin penelul unor artiști iscusiți, cînd flori chinezești și fanteziste, cînd flori naturale, cînd figuri, cînd peisaje. Mă încînta această varietate nesfîrșită. Mă simțeam foarte atras de activitatea atîtor oameni, care mergea de la munca cea mai brută pînă la aceea căreia nu-i puteai refuza o anumită valoare artistică. Făceam cunoștință cu numeroși oameni mai tineri și mai bătrîni care lucrau în încăperile înșirate una după alta și din cînd în cînd puneam și eu mîna la treabă. Vînzarea acestor mărfuri mergea neobișnuit de bine. Oricine construia, sau dorea să-și mobilizeze o casă, voia să nu mai aibă grijă cît o trăi și tapetele de mușama nu aveau moarte. Nothnagel se săturase de conducerea întreprinderii și stătea acum în biroul său, înconjurat de contramăistrii și vînzătorii lui. În timpul rămas liber se ocupa cu colecția lui de artă, care consta mai ales din gravuri pe metal, cu care la ocazii mai făcea și comerț, ca și cu tablourile. În același timp îndrăgise arta gravorului; grava cu apă tare și continuă să practice această specialitate pînă la bătrînețe.

Cum locuința lui era la poarta orașului, către Eschenheim, de cîte ori mă duceam să-l vizitez, drumul mă purta în afara orașului, la terenurile pe care le avea tata în fața porților. Unul din acestea era o livadă mare, unde pășteau și vite, și unde tata cultiva cu mare grijă puieți de pomi și tot ce era necesar întreținerii grădinii, deși terenul acesta era arendat. Mai mult de lucru îi dădea o vie bine îngrijită în fața porții Friedberg, unde printre butuci erau plantate și cultivate cu mare băgare de seamă straturi de sparanghel. Nu trecea nici o zi, cînd vremea era frumoasă, fără ca tata să nu se ducă să-și vadă locurile și cum mai totdeauna îl însoțeam, ne bucuram de toate roadele pămîntului, de la primele produse ale primăverii pînă la cele din urmă ale

toamnei. Învățarăm lucrările de grădinărie care, repetându-se în fiecare an, ne deveniră foarte cunoscute și ușor de îndeplinit. După feluritele fructe ale verii și ale toamnei, culesul viei care urma era pentru noi lucrul cel mai vesel și mai așteptat. Nu încapă îndoială că după cum vinul dă chiar locurilor unde se face și este băut un caracter mai liber, tot astfel sînt și zilele culesului care încheie vara și deschid drumul iernii. O veselie zgomotoasă se întinde peste tot ținutul. Se aud strigăte și pocnete de armă din toate părțile, și noaptea țîșnesc ici și colo focuri de artificii și globuri luminoase, arătînd că oamenii, plini de voieșie, ar fi dorit ca sărbătoarea aceasta să dureze cît de mult. Ostenelile noastre de mai apoi, cînd strugurii erau puși la teasc și mustul începea să fiarbă, erau o treabă dintre cele mai atrăgătoare și astfel intram în iarnă, fără să băgăm de seamă.

Ne bucuram de aceste proprietăți ale noastre de la țară în primăvara lui 1763 cu atît mai mult cu cît, prin încheierea păcii de la Hubertsburg, la 15 februarie, ziua aceasta deveni o sărbătoare, printre ale cărei fericite urmări avea să se scurgă partea cea mai lungă a vieții mele. Dar înainte de a păși mai departe, simt de datoria mea să mai amintesc de cîtiva oameni care au exercitat o înrîurire însemnată asupra tinereții mele.

Unul era von Olenschlager, membru al casei Frauenstein, jurat și ginere al doctorului Orth, despre care a fost vorba mai sus, un om arătos și plăcut, cu temperament sanguin. În costumul de gală al funcțiunilor sale de la primărie părea cel mai respectabil prelat francez. După ce își terminase studiile academice, se instruisese în treburile curții și ale statului și întreprinsese și călătorii în acest scop. Mă îndrăgi mult și îmi vorbea adesea despre lucrurile care-l interesau îndea-

proape. Mă aflu în preajma lui cînd își scria tocmai lucrarea *Explicația Bulei de aur*, a cărei valoare și importanță mi le punea foarte lămurit în lumină. Ascultîndu-l, mă duceam cu închipuirea în acele timpuri barbare și tulburi și nu mă puteam opri să-mi reprezint narațiunile istorice ca și cum s-ar fi petrecut în fața mea, să evoc caracterele și împrejurările, și uneori să le imit prin gesturi, fapt care lui îi producea o mare bucurie, manifestată printr-o aprobare care mă îndemna să le repet.

Încă din copilărie luasem curioasa deprindere de a învăța pe de rost începuturile cărților și capitolelor unei opere, mai întîi ale celor cinci cărți ale lui Moise, apoi ale *Eneidei* și *Metamorfozelor*. Așa am procedat și acum cu *Bula de aur* și l-am făcut pe protectorul meu să rîdă, cînd pe neașteptate am început să proclam cu toată seriozitatea : *Omne regnum in se divisum desolabitur : nam principes ejus facti sunt socii furum*¹. Înțeleptul om clătină, zîmbind, capul și spuse căzînd pe gînduri : „Ce timpuri trebuie să fi fost acelea în care împăratul azvîrlea astfel de cuvinte în fața principilor săi adunați într-un mare consiliu imperial !”

Von Olenschlager avea mult farmec în relațiile lui cu oamenii. Puțină lume venea pe la dînsul, dar era foarte amator de conversații spirituale, iar pe noi, tineretul, ne punea din cînd în cînd să jucăm cîte o piesă, căci exista părerea că un astfel de exercițiu este deosebit de folositor celor tineri. Am jucat astfel pe *Kanut* de Schlegel, în care mie mi-a revenit rolul regelui, surorii mele acela al Estritheii, iar acela al lui Ulfo, fiului mai mic din casă. Ne-am încercat puterile și cu *Britannicus*, căci trebuia să ne exersăm nu numai talentul actoresc, dar și cunoștințele de limbă. Eu

¹ Orice stăpînire în care există dezbinare se năruie, căci conducătorii săi au devenit părtașii hoților (lat.).

I-am jucat pe Nero, sora mea pe Agrippina, iar fiul cel mic pe Britannicus. Am fost lăudați mai mult decât meritam ; noi însă credeam că depășisem laudele aduse. Am fost în cele mai bune relații cu această familie, căreia i-am rămas îndatorat cu multe clipe plăcute și cu o dezvoltare mai grabnică a facultăților mele.

Von Reineck, descendent al unei vechi case nobiliare, era un om capabil și leal, dar îndărătnic, deșirat și smead la față. Nu l-am văzut niciodată rîzînd. I se întîmplase nenorocirea ca singura lui fiică să fie răpită de un prieten al casei. Și-a urmărit ginerele cu procese îndîrjite și pentru că tribunalele cu formalitățile lor nu-i satisfăceau ura lui însetată nici destul de repede, și nici destul de tare, începu să se certe cu acesta. De aci rezultară nesfîrșite gîlcevi și procese peste procese. Se retrase definitiv în casa lui cu o grădină alăturată ; trăia într-o spațioasă, dar tristă odaie de la subsol, care de ani de zile nu mai fusese atinsă de bidineaua unui zugrav și aproape nici de mătura vreunei servitoare. Mie îmi arăta simpatie și-mi recomandase cu insistență pe fiul lui mai mic. Uneori îi invita la masă pe vechii lui prieteni, care știau să-i între în voie, pe oamenii lui de afaceri, pe administratorul lui și totdeauna, în astfel de ocazii, nu uita să mă cheme și pe mine. Se mînca bine la masa lui și se bea și mai bine. Dar pe musafiri îi supăra o sobă mare care fumega din multe crăpături. Unul dintre intimii lui îndrăzni odată să observe lucrul acesta, întrebîndu-l dacă este dispus să suporte întreaga iarnă incomoditatea aceasta. Ca un al doilea Timon ¹ și *Heautontimorumenos* ², el răspunse : „Să dea Dumnezeu ca ăsta să fie cel mai mare rău dintre relele care mă bîntuie !“ Numai tîrziu s-a lăsat convins să-și revadă

¹ Personaj dintr-o piesă a lui Lucian.

² *Cel care se chinuie singur*, comedie a scriitorului latin Terențiu.

fata și nepotul. Pe ginere însă nu l-a mai primit niciodată.

Prezența mea avea o influență binefăcătoare asupra acestui om pe cât de cumsecade, pe atât de nefericit. Stătea cu plăcere de vorbă cu mine și, instruindu-mă în mersul lumii și al statului, părea că se simte mai liniștit și mai senin. Din această pricină puținii prieteni vechi, care se mai adunau în jurul lui, mă foloseau pentru a-i îndulci proasta lui dispoziție și pentru a-l mai face să se distreze. Uneori ieșea împreună cu noi la țară, unde nu mai fusese de ani de zile. Își aducea atunci aminte de vechii proprietari, povestea despre firea și întâmplările lor, dovedindu-se un judecător sever, dar adeseori vesel și spiritual. Am încercat să-l punem în legătură și cu alți oameni, dar lucrul era să iasă rău pentru noi.

De aceeași vîrstă cu el, dacă nu mai bătrîn, era un oarecare domn von Malapart, un om bogat, care avea o frumoasă casă în Rossmarkt și venituri însemnate de la niște saline. Și acesta trăia foarte retras, dar în timpul verii stătea mult în grădina sa de la poarta Borkenheim, unde cultiva splendide garoafe. Von Reineck era și el un amator de garoafe. Era pe vremea înfloririi lor, astfel că făcurăm cîteva încercări, pentru a vedea dacă cei doi n-ar fi vrut să se viziteze. Conduserăm lucrurile astfel încît von Reineck se hotărî în fine să meargă cu noi la grădina lui Malapart într-o duminică după-amiază. Chipul în care cei doi bătrîni se salutară fu foarte laconic, aproape numai pantomimic, și cu multe precauții diplomatice începurăm să ne plimbăm prin fața straturilor de garoafe. Florile erau în adevăr nespuse de frumoase și feluritele lor forme și culori, calitățile unora față de celelalte și raritatea lor făceau obiectul unui fel de conversație, care părea că devine prietenoasă. Ne bucuram de aceasta cu atât mai mult, cu cît observasem, prin frun-

zișul unui umbrar din apropiere, o masă încărcată cu vin vechi de Rin în sticle de cristal, fructe frumoase și alte bunătăți. Nu ne-a fost dat însă să gustăm din ele, căci din nefericire von Reineck, zăbind o garoafă cu capul nițel aplecat, îi apucă tulpina între degetul mijlociu și arătător și, foarte delicat, îi ridică floarea, pentru a o putea vedea mai bine. Dar și această foarte gingașă atingere îl supără pe proprietar, care aminti politicos, dar cam țeapăn și cu superioritate, maxima : *oculis, non manibus*¹. Von Reineck lăsase tocmai floarea din mână, dar se aprinse când auzi observația ce i se făcuse, replicând cu obișnuita lui uscăciune și seriozitate că este permis unui cunoscător și amator de flori să atingă și să privească o floare în felul în care o făcuse ; apoi repetă gestul, cuprinzând iar floarea între cele două degete. Prietenii respectivi — căci și Malapart avea pe unul de al lui — nu știau ce să facă. Dădurăm drumul când unui iepure, când altuia (așa suna consemnul pe care îl întrebuițam când întrerupeam o conversație pentru a o orienta către un alt subiect), dar situația nu se îmbunătățea. Cei doi bătrâni amuțiseră, iar noi ne temeam în fiecare moment ca nu cumva von Reineck să-și repete gestul, în care caz nu ne-ar fi mers prea bine. Cei doi prieteni îi țineau pe bătrâni despărțiți, ocupându-i când într-o parte, când în alta, dar simțeam că cel mai cuminte lucru ar fi fost să plecăm cât de repede. A trebuit astfel să părăsim îmbietoarele gustări, privind într-una după ele.

Consilierul Hüsgen, care nu era de felul lui din Frankfurt, aparținea religiei reformate și, din această pricină, nu putea ocupa nici un post oficial și nici nu putea practica avocatura, dar cum era un eminent jurist și, în această calitate i se acorda multă încredere, o profesa totuși sub semnătură străină atît în

¹ Cu ochii, nu eu mâinile (lat.).

Frankfurt, cât și în fața instanțelor imperiale. Împlinise șaiszeci de ani când am început să iau lecții de caligrafie împreună cu fiul său și, în felul acesta, intrai în casa lui. Era un om înalt, fără să fie deșirat, și lat în spate, fără a fi prea corpulent. Fața îi era desfigurată de vărsat și îi lipsea un ochi, așa încît te uita la el cu frică. Purta veșnic pe capul lui pleșuv o tichie, legată sus cu o panglică. Halatele lui de calmic sau de damasc erau foarte curate. Locuia un șir de odăi la parter, pe o alee, și curățenia din jurul său se potrivea cu aerul vesel al locuinței. Ordinea perfectă în care își ținea cărțile, hîrțile și hărțile, făcea o plăcută impresie. Fiul lui, Henrich Sebastian, care s-a făcut cunoscut mai târziu prin diferite scrieri în materie de artă, făgăduia puțin în copilărie. Bun la inimă, dar cam stîngaci în apucături, de loc vulgar, însă nu prea atent la regulile bunei-cuviințe, și fără înclinație pentru învățătură, îl evita pe tatăl lui, deoarece putea obține orice de la maică-sa. Eu însă, pe măsură ce îl cunoșteam mai bine pe bătrîn, mă apropiam mai mult de el. Cum nu se angaja decît pentru procese însemnate, avea timp destul să se ocupe și să stea de vorbă despre fel de fel de chestiuni. Eram de puțină vreme în preajma lui și nu ascultasem multe din învățăturile sale, când mi-am dat seama că stă în vrăjmășie cu Dumnezeu și lumea. Una din cărțile lui preferate era *De vanitate scientiarum* a lui Agrippa von Nettesheim¹, pe care mi-o recomandă și mie, zăpăcindu-mi o vreme creierul fraged.

Gustînd viața, ca toți tinerii, eram înclinat către un fel de optimism și mă împăcasem cu Dumnezeu sau cu zeii, căci în cursul anilor ajunseseam la concluzia că

¹ Filozof german mistic (1486—1535). În lucrarea sa *De incertitudine et vanitate scientiarum* (*Despre nesiguranța și zădărnicia științelor*) el pretindea că știința vine de la diavol.

răul își are în lume compensațiile lui, că poți să te refaci din nenorociri și că în primejdii nu-ți rupi totdeauna gâtul. Priveam chiar faptele oamenilor cu indulgență și găseam printre ele și unele vrednice de laudă, dar bătrînul nu se declara mulțumit nici cu acestea. Cînd, într-un rînd, el îmi făcuse o descriere a vieții, privită oarecum în latura ei grotescă, observai că ar trebui să încheie și cu o vorbă bună privitoare la ea. Dar bătrînul, după cum îi era obiceiul în astfel de cazuri, închise ochiul stîng, lipsir de lumină, și privind pătrunzător cu celălalt, rosti cu vocea lui cam nazală : „Eu descopăr cusururi și lui Dumnezeu“.

Mentorul meu timonic era și matematician ; dar natura lui practică îl îndruma mai mult către mecanică, deși nu punea chiar el mîna la treabă. Pusese să i se facă, după indicațiile lui, un ceas miraculos, cel puțin pentru vremea aceea, care arăta nu numai orele și zilele, dar și mersul soarelui și al lunii. Îl întorcea în fiecare duminică, la ora zece dimineața, căci nu se ducea niciodată la biserică. N-am văzut niciodată musafiri la el și numai de două ori, în zece ani, l-am văzut îmbrăcîndu-se și plecînd de-acasă.

Diferitele convorbiri avute cu oamenii pe care i-am descris mai sus n-au rămas fără însemnătate pentru mine, fiecare influențîndu-mă în felul său. Îl priveam pe fiecare cu o atenție pe care nu le-o arătau nici copiii lor și fiecare căuta să-și sporească bunăvoința față de mine, ca față de un fiu iubit, încercînd să înfăptuiască în persoana mea portretul lor moral. Olenschlager voia să mă facă curtean, Reineck financiar și diplomat ; amîndoi, dar mai cu seamă cel din urmă, încercau să mă dezguste de poezie și scris. Hüsgen ar fi vrut să mă vadă un Timon de soiul lui, dar și un jurist capabil : „E o meserie necesară, spunea el, ca să te aperi pe tine și pe ai tăi de tot soiul de secături, ca să-i aperi

pe oprimați și să-i demaști pe mișei ; cea din urmă treabă nu este însă foarte recomandabilă“.

În timp ce stăteam în preajma tuturor acestora, pentru a folosi sfatul și îndemnul, alți oameni mai tineri, doar cu puțin mai în vîrstă decît mine, mă provocau la întrecere. Amintesc dintre aceștia numai pe frații Schlosser și Griesbach. Cum însă m-am împrietenit cu aceștia mai tîrziu și într-un răstimp neîntrerupt de mai mulți ani, vreau să spun deocamdată că ne erau dați ca exemple de silință în studiul limbilor și al altor materii menite să le deschidă drumul către școlile superioare și că toată lumea aștepta de la ei să facă lucruri de seamă în stat și biserică.

În ce mă privește, îmi propuneam și eu să realizez ceva remarcabil : nu puteam însă să-mi reprezint de loc limpede în ce anume ar putea consta aceasta. Cum însă oricine gîndește mai degrabă la răsplata pe care ar putea-o primi decît la meritul care i l-ar aduce, nu tăgăduiesc că, atunci cînd mă gîndeam la fericirea dorită, ea îmi apărea mai fermecătoare în forma cununii de laur, împletită pentru a-l împodobi pe poet.

CARTEA A CINCEA

Există o nadă pentru fiecare pasăre și orice om e dus și momit după firea lui. Natura, creșterea, mediul și deprinderea mă ținuseră departe de toate formele comune și deși intrasem adesea în contact cu clasele mai de jos ale poporului, mai ales cu meseriașii, nu stabilisem o legătură mai strânsă cu acestea. Îndrăzneală să întreprind ceva neobișnuit sau primejdios aveam destulă și uneori mă și simțeam dispus pentru aceasta ; îmi lipsea însă dibăcia și nu știam cum să încep.

Într-un chip cu totul neașteptat m-am văzut însă tîrît de niște împrejurări care m-au dus în preajma unei mari primejdii și, cel puțin pentru un timp oarecare, în situații din care nu mai știam cum să ies. Strînsa mea legătură de odinioară cu băiatul pe care l-am numit Pylades s-a continuat pînă în adolescență. De fapt ne vedeam mai rar, pentru că părinții noștri nu se prea aveau bine, dar oriunde ne întîlneam, vechiul strigăt de bucurie al prieteniei răsuna din nou. O dată ne-am întîlnit pe aleile care alcătuiesc o foarte plăcută plimbare între poarta interioară și ex-

terioară Sankt Gallen. Abia ne salutasem, cînd îl auzii spunîndu-mi :

— Cu versurile tale păţesc mereu acelaşi lucru. Cele care mi le-ai dat în urmă le-am citit unor băieţi la o petrecere, dar nici unul n-a vrut să creadă că sînt de tine.

— Nu e nimic, i-am răspuns. Important e să le facem şi să ne bucurăm de ele, cît despre ceilalţi, lasă-i să creadă şi să spună ce-or vrea.

— Iată-l pe necredincios ! strigă deodată prietenul meu.

— Să nu mai vorbim de asta, mi-a fost răspunsul. La ce bun ? N-o să-i convingi.

— Ba de loc — interveni prietenul — nu pot lăsa lucrurile așa.

După o scurtă convorbire indiferentă, binevoitorul meu camarad nu se lăsă şi adresîndu-se cu oarecare susceptibilitate noului sosit, îi spuse :

— Ai în faţa ta pe prietenul care a compus versurile frumoase despre care nu-ţi venea să crezi că le-a făcut el.

— Nădăjduiesc că n-o să se supere, replică acesta. E o mare cinste să fie bănuît că pentru a le compune i-ar fi trebuit mai multă învăţătură decît poate avea la vîrsta lui.

I-am răspuns ceva fără importanţă, dar prietenul meu continuă :

— Nu trebuie să-şi dea multă osteneală ca să vă convingă. Daţi-i o temă şi o să vă facă pe loc o poezie.

Am primit prinsoarea şi noul sosit mă întrebă dacă mă încumet să pun în versuri o nostimă scrisoare de dragoste pe care o fată timidă i-ar scri-o unui băiat, pentru a-i destăinui iubirea ei.

— Mi-e foarte uşor — i-am răspuns — numai dacă aş avea pe ce să scriu.

Noul sosit își scoase calendarul de buzunar, în care se aflau o mulțime de file albe, iar eu, așezându-mă pe o bancă, începui să scriu. Ceilalți doi se plimbau în sus și-n jos și nu mă slăbeau din ochi. Mă concentrați asupra situației, gândindu-mă ce drăguț ar fi dacă o fată frumușică ar simți simpatie pentru mine și mi s-ar destăinui în proză sau în versuri. Mi-am început deci declarația fără multe forme și am continuat-o într-un metru avînd ceva din vechiul vers german¹, și dintr-un madrigal, în tonul cel mai naiv cu putință, așa încît cînd am citit celor doi poezioara terminată, necredinciosul fu cuprins de o mare admirație și prietenul meu nu mai putea de bucurie. Nu puteam refuza celui dintîi plăcerea de a avea poezia, cu atît mai mult cu cît ea era scrisă în calendarul lui de buzunar, iar pe mine mă bucura să știu că dovada talentelor mele se găsește în mîinile lui. Se despărți apoi de noi asigurîndu-mă de admirația și simpatia lui și, exprimîndu-și dorința de a ne vedea cît de des, ne înțeleserăm să facem în curînd o excursie la țară.

Planul acesta se realizează, și mai mulți tineri din aceeași categorie cu noua mea cunoștință ni se alăturară. Erau oameni din clasa de mijloc, dar mai ales din clasele de jos, destul de inteligenți și care, trecuți prin școli, dobîndiseră oarecare cunoștințe și o anumită educație. Într-un oraș mare și bogat există multe mijloace de a-ți cîștiga existența. Tinerii de care vorbesc trăiau copiind acte pentru avocați, meditănd copii de oameni modești și completîndu-le învățătura primară în școlile elementare. Repetau religia cu copii mai mari, care se pregăteau pentru confirmare, făceau unele comisioane samsarilor și negustorilor, apoi

¹ Vechiul vers german, *Knittelvers* (sau *Knüttelvers*), formă de versificație din epoca Măștrilor cîntăreți — secolul al XVI-lea.

seara chefuiau o leacă, mai ales duminicile și în zilele de sărbătoare.

Pe drum, lăudându-mi epistola de dragoste, îmi mărturisiră că i-au dat o întrebuințare foarte nostimă. O copiaseră cu un scris schimbat și, introducând în ea câteva precizări, o strecuraseră unui tânăr încrezută, care era convins că o femeie, căreia îi făcea curte din depărtare, s-a îndrăgostit de el și caută prilejul să-l cunoască mai bine. Îmi spuseră apoi că tânărul ar dori mult să-i poată răspunde în versuri, dar cum nici el nici ei n-au îndemînarea trebuincioasă, mă rugară pe mine să compun și răspunsul dorit.

Mistificările sînt și rămîn o distracție pentru oameni fără ocupație, mai mult sau mai puțin spirituali. Micile fapte răutăcioase, plăcerea de a chinui pe altul și de a apărea superior lui sînt o distracție pentru acei care nu sînt prea ocupați cu ei înșiși, și nici nu caută să facă ceva de ispravă pentru restul lumii. Nici o vîrstă nu este scutită de asemenea poftă. În copilărie ne-am păcălit fiecare cu băieți de vîrsta noastră ; multe jocuri sînt bazate pe astfel de mistificări și păcăleli. Aceea care mi se propunea nu mi se părea că merge prea departe. Am consimțit deci ; tinerii îmi comunicară câteva din detaliile pe care scrisoarea trebuia să le conțină și, cînd ne întoarserăm acasă, ea era gata.

Puțin timp după aceea am fost invitat, printr-un prieten, în chip foarte stăruitor, să iau parte într-o seară la o petrecere a acelei societăți. Îndrăgostitul pregătise de data aceasta petrecerea și cerea insistent să mulțumească prietenului care se dovedise un secretar poetic atît de eminent.

Ne întîlnirăm destul de tîrziu, masa fu dintre cele mai frugale, vinul era destul de bun și, în ce privește conversația, ea se învîrtea aproape numai pe tema luării în rîs a omului nu prea deștept, care era de față

și care, după repetate citiri ale scrisorii, începuse să creadă că o compusese chiar el.

Blîndețea mea firească nu-mi îngăduia să mă bucur de această farsă răutăcioasă și repetarea aceluiași subiect ajunsese să mă dezguste. Aș fi petrecut o seară supărătoare, dacă o apariție neașteptată nu m-ar fi însuflețit deodată. La sosire găsisem masa curată și frumos așternută ; vinul de trebuință era pus pe masă. Ne așezarăm și rămaserăm singuri, fără a avea nevoie să fim serviți. Dar cînd vinul începu să lipsească, cineva strigă după servitoare: În locul acesteia apărură o fată de o frumusețe neobișnuită, la care nu te-ai fi așteptat, dacă luai seama la mediul înconjurător.

— Ce doriți ? întrebă ea, după ce ne dădu bună-seara în chip prietenos. Servitoarea e bolnavă și s-a dus să se culce. Pot să vă servesc eu ?

— Nu mai avem vin, spuse unul. Ar fi foarte drăguț din partea ta dacă ne-ai aduce cîteva sticle.

— Haide, Gretchen — adăugă un altul — dintr-o săritură ești înapoi.

— De ce nu ! răspunse ea, apoi luă cîteva sticle de pe masă și porni grăbită. Silueta ei era din spate și mai delicată. Boneta îi stătea minunat pe căpșorul așezat pe un gît zvelt, prins cu multă grație de grumaz și umeri. Totul părea la ea de o mare distincție și urmăreai întreaga ei făptură, cu atît mai bine cu cît atenția nu mai era atrasă și înlănțuită de privirile ei atît de cinstite, de gura ei drăgălașă.

Am reproșat prietenilor că o trimiseseră pe copilă singură prin întuneric ; dar ei rîseră de mine și inima mi-a venit la loc văzînd-o că se înapoiază curînd, căci birtașul locuia peste drum.

— Meriți să stai și tu cu noi, spuse unul. Ia loc.

Se așeză, dar din nefericire nu lîngă mine. Bău un pahar în sănătatea noastră și plecă îndată, sfātuin-

du-ne să nu mai stăm mult și mai ales să nu facem zgomot prea mare, căci mama voia să se culce. Nu era însă vorba de maică-sa, ci de aceea a gazdelor noastre.

Chipul acestei fete mă urmări din clipa aceea oriunde mă duceam. Era prima impresie mai stabilă pe care o ființă feminină o făcuse asupra mea. Cum nu găseam, nici nu căutam pretextul de a o revedea acasă la ea, mă duceam de dragul ei la biserică, descoperind repede locul unde se așeza. Acolo, în timpul lungii slujbe protestante, puteam s-o privesc după pofta inimii. La ieșirea din biserică nu mă încumetam să-i vorbesc și cu atât mai puțin s-o conduc, dar eram fericit când mă observa și, salutînd-o, mi se părea că răspunde, dînd din cap. Nu mă puteam lipsi însă multă vreme de fericirea de a mă găsi în apropierea ei. Îndrăgostitul al cărui secretar poetic devenisem era convins că scrisoarea compusă în numele său fusese cu adevărat dată femeii iubite și încordarea sa sporise pînă la gradul cel mai înalt în așteptarea răspunsului apropiat. Răspunsul acesta trebuia să-l scriu tot eu și farsorii mă rugară stăruitor, prin Pylades, să le pun la dispoziție spiritul și să întrebuițez toată arta mea, pentru ca noua scrisoare să fie cît mai desăvîrșită în eleganța ei.

În speranța că mi-aș putea revedea frumoasa, m-am pus îndată la lucru, gîndindu-mă cît de mult mi-ar plăcea să-mi scrie Gretchen. Scriam după ce mă contopisem cu făptura, ființa, felul și simțirea ei și nu-mi puteam stăpîni dorința ca lucrurile să se întîmple cu adevărat așa, pierzîndu-mă în farmecul ideii că aș putea primi de la ea o scrisoare asemănătoare. În felul acesta mă mistificam pe mine însumi, crezînd că-l păcălesc pe altul și din aceasta trebuiau să rezulte multe bucurii, dar și unele amărăciuni. După o nouă repetare a cererii, mi-am terminat lucrarea

și am venit la ora hotărâtă, așa cum făgăduisem. Dintre tineri, numai unul era acasă ; Gretchen stătea la fereastră și torcea ; mama trebăluia. Tînărul îmi ceru să citesc scrisoarea și eu am făcut-o cu emoție, căci îmi ridicam mereu ochii de pe hîrtie, privind spre frumoasa copilă și cum mi se părea că observ o neliniște la ea, o ușoară roșeață a obrazilor, exprimam încă mai bine și mai viu ceea ce doream să aflu de la dînsa. Prietenul meu, care mă întrerupsese de mai multe ori cu laudele lui, îmi ceru la urmă cîteva schimbări : era vorba de anumite detalii care se potriveau mai bine cu Gretchen, decît cu femeia care ar fi compus scrisoarea și care era dintr-o familie bună, bogată, cunoscută și respectată în tot orașul. După ce îmi explică schimbările dorite și îmi aduse pana să scriu, tînărul mă rugă să-l scuz că va lipsi cîtva timp, avînd ceva de făcut în oraș, astfel că eu rămăsei pe banca de la perete, îndărătul unei mese mari, încercînd să fac schimbările cerute, mîzgălind cu condeiul pe o placă de ardezie, mare aproape cît toată masa, ce stătea totdeauna lîngă fereastră și pe care se făceau socotelile, se însemnau diferite lucruri și cei care veneau sau plecau își lăsau cîte o vorbă.

Am încercat cîtva timp să scriu, dar ștergeam îndată, pînă cînd am izbucnit cu nerăbdare :

— Nu merge !

— Cu atît mai bine ! răspunse fata cu un ton așezat. Îmi pare bine că nu merge. N-ar trebui să te ocupi cu treburi de astea.

Se ridică de la furca ei de tors, se apropie de mine și, vorbind cumințe și prietenos, îmi ținu o predică, certîndu-mă.

— Toată istoria asta pare o glumă nevinovată. Este o glumă, dar nu nevinovată. Am văzut mai multe cazuri în care tinerii nu mai știau cum să se descurce din nesocotințele lor.

— Ce să fac acum ? i-am răspuns. Scrisoarea e gata și prietenii noștri se bizuiesc că am s-o îndrept.

— Crede-mă pe mine, îmi spuse ea. N-o mai îndrepta de loc. Ia-o înapoi, bag-o în buzunar, du-te și caută să aranjezi lucrurile prin prietenul dumitale. O să-mi spun și eu părerea, căci, iacă, sînt o fată săracă, ce trăiesc de pe urma acestor rude, care deși nu fac nimic rău, pentru a se distra sau pentru a cîștiga ceva sînt în stare să întreprindă lucruri foarte prienejdioase. Eu am rezistat la cererea lor de a copia prima scrisoare. Au copiat-o atuncea ei, schimbîndu-și scrisul și așa o să facă și cu scrisoarea asta, dacă lucrurile n-or să meargă altfel. Se poate ca un tînăr de familie bună ca dumneata, bogat, liber, să devii o unealtă într-o afacere din care nu poate ieși nimic serios pentru alții, și poate chiar și vreun necaz pentru dumneata ?

Eram fericit s-o aud spunînd atîtea lucruri ; căci altfel abia dacă scotea vreun cuvînt. Simpatia mea pentru fată spori peste măsură și, nemaiputîndu-mă stăpîni, i-am răspuns :

— Nu sînt atît de liber pe cît crezi dumneata și la ce-mi folosește dacă sînt bogat și îmi lipsește ce mi-ar fi mai drag pe lume ?

În vremea aceasta ea luase scrisoarea mea în versuri și o citea cu o voce înceată, duioasă și plină de grație.

— Asta-i într-adevăr drăguț, observa ea, oprindu-se la cîte un accent mai naiv. Păcat că nu i-ai dat o întrebuintare mai bună, mai adevărată.

— Ar fi în adevăr de dorit, am exclamat eu. Ce fericit ar fi acela care ar primi dovada unei astfel de simpatii de la fata pe care o iubește nespus de mult !

— Ar fi nevoie de multe condiții ca să se întîmple așa ceva, dar lucrul ar fi cu puțință.

— Ce ai face, de pildă, dumneata, dacă cineva care te cunoaște, te prețuiește, te respectă și te adoră, ți-ar pune dinainte o hîrtie ca asta și te-ar ruga prietenește, stăruitor și din toată inima.

Împinsei mai aproape de ea hîrtia, pe care mi-o dăduse înapoi. Fata zîmbi, se gîndi o clipă, luă pana și iscăli. Nu-mi puteam stăpîni entuziasmul, am sărit în sus și am vrut s-o sărut.

— Nu mă săruta — strigă ea — nu-i frumos ; să ne iubim numai, dacă se poate.

Luasem hîrtia de pe masă și o băgasem în buzunar, spunînd :

— Nimeni altul n-o va mai primi. S-a sfîrșit cu povestea asta. M-ai salvat.

— Desăvîrșește salvarea — strigă ea — și grăbește-te să pleci pînă nu vin ceilalți să te chinuiască și să-ți zăpăcească mintea.

Nu mă puteam smulge de lîngă Gretchen, dar ea mă rugă prietenește, luîndu-mi cu amîndouă mîinile ei mîna mea dreaptă și strîngînd-o cu iubire. Eram gata să plîng, mi se părea că și ochii ei sînt umezi. Mi-am lipit fața de mîinile ei și apoi am plecat în grabă. Nu mai simțisem niciodată în viața mea lucruri atît de nedeslușite și confuze.

Primele înclinări ale iubirii la niște tineri necorupți iau un sens spiritual. Natura pare a voi ca unul să cunoască în celălalt binele și frumosul în forma lor sensibilă. Astfel se dezvăluise pentru mine, la vederea acestei fete și prin simpatia pe care o simteam pentru ea, o nouă lume a frumuseții și desăvîrșirii. De o sută de ori am recitat epistola mea poetică, îi priveam semnătura, o sărutam, o lipeam de inima mea și mă bucuram de această scumpă mărturie. Dar cu cît creștea încîntarea, cu atît mă durea mai mult că n-o mai puteam vedea pe fată și nu-i mai puteam vorbi, căci mă temeam de învinuirile și

indiscreția verilor ei. Pe bunul Pylades, care ar fi putut limpezi lucrurile, nu știam cum să-l gădesc.

Duminica următoare m-am dus deci la Niederrad, unde întreaga societate avea obiceiul să meargă și unde am și găsit-o. Am fost foarte mirat văzînd că, în loc să fiu întîmpinat cu supărare și răceală, toată lumea mă primi cu bucurie.

Mai ales cel mai tînăr dintre toți se arătă foarte prietenos cu mine, mă luă de mînă și-mi spuse :

— Ne-ai jucat o farsă mai deunăzi și eram foarte supărați pe dumneata. Dar dispariția dumitale și a scrisorii ne-a adus la sentimente mai bune, care altfel nu s-ar fi trezit poate niciodată în noi. Ca să ne împăcăm trebuie să ne dai de băut, iar dumneata o să afli ceva cu care noi ne mîndrim și care o să-ți facă sigur plăcere.

Cuvintele lui mă puseră în încurcătură, căci aveam la mine numai atîția bani ca să-mi ofer ceva mie însumi și unui prieten, dar nu eram pregătit să ospătez o întreagă societate și mai ales una care nu știa să se oprească la timp. Propunerea mă uimi cu atît mai mult cu cît de obicei fiecare ținea (ca la o deosebită cinste) să-și plătească singur socoteala.

Prietenii zîmbiră de încurcătura mea și cel mai tînăr dintre ei continuă :

— Să ne așezăm mai întîi sub umbrar și apoi o să afli restul.

Ne așezarăm și tînărul vorbi :

— După ce ai plecat acum cîteva zile și ai luat scrisoarea de dragoste cu dumneata, am mai discutat încă o dată întreaga problemă și ne-am dat seama că abuzăm degeaba de talentul dumitale, spre supărarea altora și expunîndu-ne primejdiei, numai din plăcerea necruțătoare de a face rău cuiva, cînd am fi putut folosi acest talent spre binele tuturor. Uite, am aici o comandă pentru un cîntec de nuntă

și una pentru un bocet. Cel din urmă trebuie să fie îndată gata, celălalt de azi într-o săptămână. Dacă vrei să le faci, și lucrul e ușor pentru dumneata, o să ne poți ospăta de două ori, iar noi o să-ți rămânem multă vreme îndatorați.

Propunerea aceasta îmi plăcu din toate punctele de vedere, căci priveam cu o anumită invidie poeziile ocazionale, care circulau cu duzinile în fiecare săptămână, mai ales oînd se întâmpla vreo căsătorie în lumea mare, iar eu credeam că pot face astfel de lucruri cu tot atîta succes, ba și mai bine. Mi se oferea deci prilejul să arăt ce pot și mai ales să mă văd tipărit. Declarai că nu sînt împotriva propunerii ce mi se făcea. Mi se spuse cine sînt persoanele de care aveam să mă ocup, situația lor și a familiilor lor ; mă trăsei mai la o parte, îmi făcui un plan și scrisai cîteva strofe. Dar cum mă dusei din nou printre ceilalți și cum vinul curgea din belșug, poezia începu să lîncezească, așa că n-am mai putut s-o predau în aceeași seară.

— Mai ai timp pînă mîine — îmi spuneau băieții — dar vrem să-ți mărturisim că onorarul pe care l-am primit pentru bocet ajunge ca să ne mai îngăduim și mîine o seară veselă. Vino la noi acasă, căci se cuvine ca și Gretchen, care ne-a dat ideea asta, să se bucure împreună cu noi.

Fericirea mea era nespusă. Pe drum, mergînd spre casă, nu mă mai gîndeam decît la strofele lipsă, așa că scrisai întreaga poezie înainte de a mă culca, iar în dimineata următoare o copiai pe curat. Ziua mi se păru nesfîrșit de lungă și abia se întunecase că mă și găscam în strîmta odăiță alături de cea mai dragă fată din lume.

Tinerii cu care intrasem astfel în legături din ce în ce mai strînse, fără să fie vulgari, erau totuși oameni obișnuiți. Activitatea lor era onorabilă, iar eu îi ascu-

tam cu plăcere vorbind despre mijloacele și căile cu care poți strînge o brumă de avere și mai ales despre toți oamenii bogați care începuseră fără nimic. Unii se făcuseră necesari stăpînilor ca băieți de prăvălie și deveniseră mai tîrziu ginerii acestora. Alții deschiseseră o prăvălioară cu artificii și alte nimicuri asemănătoare, dar știuseră s-o mărească și s-o dezvolte, încît erau acum negustori și oameni de afaceri bogați. Pentru niște tineri sprinteni era potrivită mai cu seamă meseria de băiat de alergătură și samsarlîcul, însărcinarea cu tot felul de comisioane pentru bogații care nu erau în stare să se ajute singuri. Toți ascultau cu plăcere și fiecare socotea, gîndindu-se la starea lui actuală, că are ce-i trebuie ca să propășească mereu, ba chiar să ajungă la o mare fericire. Nimeni nu discuta însă mai serios ca Pylades, care mărturisi pînă la urmă că iubea o fată și își făgăduiseră să se căsătorească. Averea părinților nu-i îngăduia să meargă pe la universități, dar își făcuse o scriere frumoasă, știa să socotească bine și cunoștea limbile moderne, așa încît, dorind o căsnicie fericită, urma să facă și el tot ce-i stătea în putință. Prietenii noștri îl lăudau pentru aceste intenții, deși nu erau de acord cu prea timpuria făgăduință făcută unei fete, adăugînd apoi că deși recunoșteau că este un băiat de treabă, nu-l considerau nici destul de activ, nici destul de întreprinzător, pentru a face ceva mai de seamă în viață. Cum, spre a se justifica, Pylades explica cu de-amănuntul ce are de gînd să facă și cum va începe, ceilalți erau și ei stîrniți să dea astfel de explicații și fiecare începuse să povestească ce capacități are, ce face și întreprinde, ce drum a străbătut pînă acum și ce își propune de aci înainte. În cele din urmă îmi veni și mie rîndul să mă explic. Trebuia să arăt cum înțeleg

viața și ce perspective am, dar în timp ce mă gîndeam, Pylades zise :

— Pun o singură condiție : ca să nu fim puși într-o situație de inferioritate, să nu se gîndească la privilegiile poziției sale. Să ne spuie mai bine o poveste, arătîndu-ne cum ar începe dacă în momentul acesta s-ar bizui, ca și noi, numai pe puterile lui.

Gretchen, care pînă acum torsese, se ridică odată și, cum îi era obiceiul, veni să se așeze la capătul mesei. Golisem cîteva sticle, astfel că începui în cea mai bună dispoziție să povestesc istoria ipotetică a vieții mele.

— Mai întîi trebuie să vă rog — le spusei — ca să-mi păstrați clientela pe care ați început să mi-o aduceți. Dacă o să am cîștigul tuturor poeziilor mele de ocazie și n-o să-l prăpădim numai în chefuri, o să ajung și eu ceva în viață. Pe urmă să nu vă supărați dacă o să mă amestec și eu în meseria voastră. Începui atunci să le spun ce pricepusem din ocupațiile lor și pentru care din ele mă simțeam atras. Fiecare din voi — adăugai — și-a prețuit meritul în bani, așa că vă rog și eu să mă ajutați la calcularea situației mele financiare.

Gretchen fusese cît se poate de atentă, în atitudinea care-i stătea mai bine cînd asculta sau vorbea. Își cuprindea cu ambele mîini brațele încrucișate și le rezema pe marginea mesei. Putea să stea așa multă vreme, mișcînd numai din cînd în cînd din cap, dar totdeauna cu un motiv și un înțeles anumit. Uneori rostea cîte un cuvînt, dîndu-și părerea și ajutîndu-ne cînd ne încurcam în planurile noastre ; apoi devenea iar liniștită și tăcută ca de obicei. N-o lăsam din ochi și fiindcă, după cum oricine poate să-și închipuie, îmi făurisem și-mi spusese planul de viață gîndindu-mă și la ea, iubirea dăduse spuselor mele o aparență de adevăr și posibilitate care mă

înșela chiar pe mine. Mă închipuiam, ca în povestea mea, singur pe lume și lipsit de mijloace, dar gata s-o cuceresc — și din această pricină nespuse de fericit. Pylades își terminase confesiunea cu planurile lui de căsătorie și întrebarea era dacă și noi, ceilalți, vom ajunge tot atât de departe.

— N-am nici o îndoială în această privință, continuai eu. Fiecare are nevoie de o femeie ca să păstreze în casă ceea ce a agonisit cu osteneală și să-l ajute să se bucure din plin de ele.

Am început atunci să descriu o soție, așa cum mi-o doream, și ar fi fost lucru de mirare dacă făcând aceasta, n-aș fi zugrăvit-o chiar pe Gretchen.

Bocetul fusese devorat, cântecul de nuntă ne făgăduia binefacerile lui; învinsesem frica și grija și, cum aveam mulți cunoscuți, izbutisem să ascund părinților felul adevărat în care îmi petreceam seriile. Nevoia de a vedea și de a sta lângă draga fată devenise o condiție de neînlocuit a ființei mele. Tinerii se obișnuiseră și ei cu mine și astfel eram zilnic împreună, ca și cum n-ar fi fost chip să facem altfel. Pylades își adusese de asemeni iubita și perechea aceasta își petrecea și ea unele seri cu noi. Cum erau logodiți, deși mai mult în proiect, nu se fereau să se giugiulească. Gretchen făcea însă tot ce-i era cu putință ca să mă țină la distanță. Nu dădea cu nimeni mâna, nici cu mine; nu suferea nici o atingere și numai uneori se așeza lângă mine, mai ales când scriam sau citeam ceva cu glas tare și atunci își așeza cu familiaritate un braț pe umărul meu, privind în cartea sau pe hîrtia mea. Dar dacă voiam să-mi îngădui și eu o astfel de libertate față de ea, atunci se ferea și cîtva timp nu se mai apropia de mine. Totuși relua adeseori aceeași poziție, căci gesturile ei erau mereu aceleași, dar totdeauna potrivite, grațioase și ferme-

cătoare. Observasem însă că nu-și mai permitea față de nimeni altul aceeași familiaritate.

Una din excursiile noastre cele mai nevinovate, dar și cele mai distractive, făcute adesea în societatea diferiților tineri, era să ne îmbarcăm pe corabia de marfă de la Höchst, să-i observăm pe curioșii pasageri îngrămădiți acolo și, după plăcerea și capriciul nostru, să intrăm în vorbă când cu unul, când cu altul, glumind cu ei și necăjindu-i. La Höchst coboram din corabie tocmai la vremea când sosea acolo corabia de marfă de la Mainz. Era un han unde găseam o masă îmbelșugată, unde călătorii mai acătării, care veneau sau se duceau, mâncau împreună și își continuau apoi călătoria, căci ambele corăbii se înapoiau. După ce prânzeam, urcam spre Frankfurt și făceam astfel, într-un grup mare de oameni, cea mai ieftină călătorie pe apă cu putință.

Întreprinzând odată aceeași călătorie cu verii iubitei mele, a venit să se așeze la masa noastră un tânăr, care părea ceva mai în vîrstă decît noi. Băieții îl cunoșteau și mi-l prezentară. Avea ceva foarte plăcut în firea lui, fără a fi un om excepțional. Venind de la Mainz ne însoți pînă la Frankfurt, întreținîndu-se cu mine despre fel de fel de lucruri privitoare la administrația orașului, la autoritățile și funcțiunile publice, pe care părea că le cunoaște foarte bine. Când ne despărțirăm, se recomandă bunăvoinței mele, adăugînd că ar dori să-i păstrez o bună amintire, deoarece speră să se bucure odată de protecția mea. Nu știam ce vrea să spună cu aceasta, dar după cîteva zile camarazii mei mă lămuriră. Ei îmi vorbiră în cuvinte frumoase despre acest tânăr și mă rugară să intervin pe lângă bunicul, întrucît era tocmai liberă o funcție mijlocie pe care prietenul lor ar fi dorit s-o ocupe. La început m-am scuzat, fiindcă nici odată nu mă amestecasem în astfel de lucruri, dar ei

insistară atîta, încît pînă la urmă m-am hotărît să fac demersul cerut. Observasem că la acordarea posturilor, considerată adeseori din păcate ca o grație, intervenția bunicii sau a vreunei mătuși nu rămăsese fără efect. Eram și eu acum destul de mare ca să pretind a avea o anumită influență. De aceea și din pricina dragostei pentru prietenii mei, care se osteneau în toate chipurile pentru a mă hotărî să fac acest act de bunăvoință, îmi învinsei timiditatea mea de nepot și mă încumetai să înmînez bunicului cererea ce mi se încredințase.

Într-o duminică după masă, în timp ce bunicul era ocupat în grădină, căci se apropia toamna și eu încercam să-l ajut la tot pasul, îmi luai curajul să-i înfățișez rugămintea mea și petiția tînărului. Bunicul o citi și mă întrebă dacă îl cunosc pe tînăr. Îi povestii atunci cam tot ce era de spus și bunicul păru că e mulțumit cu explicația.

— Dacă e un tînăr de valoare și are și vreun certificat bun, îi voi fi favorabil pentru meritele lui și de hatîrul tău, rosti bunicul.

Apoi n-a mai spus nimic și multă vreme am încetat să-mai aud ceva despre această chestiune.

De cîtva timp observasem că Gretchen nu mai toarce, dar se ocupă cu cusutul și anume cu lucrări foarte migăloase, care mă minunau cu atît mai mult, cu cît zilele se scurtau și iarna se apropia. N-am dat mare însemnătate celor observate, dar mă neliniști faptul că, de cîteva ori ducîndu-mă s-o văd dimineata, nu o mai găsii acasă, și numai printr-o insistență indiscretă aș fi putut afla unde se ducea. Într-o zi mi-a fost dat să fiu surprins în chipul cel mai curios. Sora mea, care se pregătea pentru un bal, mă rugă să mă duc la o modistă pentru a-i cumpăra așa-zise flori italienești. Aceste flori erau făcute în

mînăstiri și erau mici și foarte nostime. Mai ales florile de mirt și trandafirii pitici aveau căutare prin frumusețea și naturalețea lor. Ca să-i fac plăcere surorii mele, m-am dus la magazinul unde o însoțisem de atîtea ori. Dar de abia intrasem și o salutaseam pe patroană, că zării șezînd la fereastră o femeie care, cu bonețica ei ascuțită, mi se păru tînră, drăguță și foarte bine făcută sub mantila ei de mătase. Mi-am dat seama că era o ajutoare de-a patroanei, căci era tocmai ocupată să pună panglica și penele unei pălării. Modista îmi arăta lunga ei cutie plină cu florile cele mai variate, dar în timp ce le priveam și alegeam din ele, tot trăgeam cu ochiul la fata care stătea la fereastră. Mare mi-a fost uimirea cînd mi-am dat seama că are o asemănare de necrezut cu Gretchen, ba chiar că e Gretchen în persoană, după cum a trebuit să mă conving pînă la urmă. Nu mi-a mai rămas nici o îndoială, cînd mi-a făcut un semn cu ochiul, dîndu-mi să înțeleg că nu trebuie să arăt că ne cunoaștem. Adusesem pe modistă la desperare tot alegînd și alegînd, mai mult chiar decît ar fi făcut o femeie. N-aveam însă încotro, căci mă zăpăcisem cu totul și numai prin șovăiala mea puteam să rămîn mai mult în apropierea copilei, a cărei travestire mă necăjea, dar care tocmai în această travestire mi se părea și mai fermecătoare. În cele din urmă, modista își pierdu toată răbdarea, căci umplu ea singură cu flori o întreagă cutie de carton, ca să-și aleagă soră-mea ce dorea. Numai astfel am fost scos din magazin, în timp ce cutia fusese trimisă înainte cu o fată.

Abia ajunseseam acasă, cînd tata trimise după mine pentru a-mi spune că era sigur că arhiducele Iosif va fi ales și încoronat ca rege al Romei. Un eveniment atît de important nu-l poți aștepta fără să te pregătești, lăsîndu-l să treacă în timp ce tu te uiți la

el cu gura căscată. De aceea tata voia să parcurgă cu mine cronicile ultimelor două încoronări, ca și ultimele capitulații¹ ale alegerilor, pentru a ne da apoi mai bine seama ce condiții noi se adăugau în cazul de față. Cronicile fură deschise și toată ziua, pînă noaptea târziu, ne ocuparăm cu ele, în timp ce imaginea drăguței fete plutea cînd în vechile ei haine de casă, cînd în noul ei costum, printre cele mai înalte obiecte ale sfîntului imperiu roman. Era cu neputință s-o mai văd în seara aceea și am vegheat o întreagă noapte, foarte neliniștit. Studiul început cu o zi mai înainte continuă cu hărnicie în ziua următoare, și numai către seară avui răgazul să mă duc să-mi vizitez frumoasa, pe care o găsii din nou în obișnuitele ei haine de casă. Ea îmi zîmbi, privindu-mă cu înțeles, iar eu mă ferii să amintesc ceva în fața celorlalți despre întîmplarea din ziua precedentă.

După ce întreaga societate se așeză, Gretchen începu vorba, spunînd :

— Nu se cade să nu destăinuieți prietenului nostru ce am hotărît zilele astea.

Începu atunci a-mi povesti că după ultima noastră convorbire, cînd fusese vorba cum poate cineva să parvie în viață, se discutase și felul în care poate o femeie să-și valorifice talentele și munca, întrebuițîndu-și timpul cu folos. Prietenul meu propusese atunci să facă o încercare la o modistă, căreia îi trebuia tocmai o ajutoare. Se înțelesesă cu femeia cîte ore pe zi să se ducă la lucru, cum să fie plătită, dar pentru cuviința lucrului, urma ca în timpul cît stătea în magazin să poarte un anumit costum, pe care să-l lăpede apoi de cîte ori pleca acasă, ca unul

¹ Capitulații ale alegerilor. *Die Wahlkapitulation*, convenție între împăratul german electiv și principii electori, în evul mediu.

nepotrivit cu restul vieții și persoanei ei. Explicația aceasta mă liniști, totuși nu-mi prea plăcea s-o știu pe frumoasa copilă într-un magazin și într-un loc unde se aduna întreaga lume galantă a orașului. N-am făcut însă nici o observație, căutînd să cum-pănesc în mine motivele geloziei mele. Dar cel mai tînăr dintre prietenii mei nu-mi dădu mult răgaz, căci îmi aduse o nouă propunere pentru o poezie ocazională, îmi comunică datele personale ale celor în cauză și ceru să procedez numaidecît la inven-țiunea și planul bucății. Discutasem cu el de mai multe ori tratarea unei teme ca aceea pe care mi-o propunea acum și, fiindcă în astfel de ocazii eram foarte vorbăreț, obținu cu ușurință să-i arăt cu de-amănuntul în ce constă partea retorică a unor astfel de producții, să-i dau o idee despre întreaga metodă, folosind ca exemple lucrări străine și de-ale mele. Tî-nărul era inteligent, dar n-avea pic de har poetic ; cerea însă explicații despre totul și cobora în toate amănuntele, așa încît nu m-am putut stăpîni să exclam :

— Ia te uită, mi se pare că vrei să te amesteci în meseria mea și să-mi furi clientela.

— Nu tăgăduiesc că am intenția asta, răspunse tî-nărul zîmbind. N-o să-ți aduc însă nici o pagubă. Treaba o să mai meargă cîtva timp, pe urmă o să te duci la universitate. Pînă atunci lasă-mă să în-văț ceva de la dumneata.

— Bucuros ! i-am răspuns și am început să-l în-demn să facă și el un plan, să aleagă un metru po-trivit cu caracterul temei și tot ce-mi mai părea ne-cesar pentru compunerea poeziei. Tînărul se puse serios pe treabă, dar n-avea nici un succes. Eram nevoit să modific și să transcriu atîta, că mai ușor mi-ar fi fost să fac singur poezia, de la început. Dar învățătura pe care o dam și o primeam, schimbul de idei, munca

în comun ne procura o plăcută trecere a timpului. Gretchen lua parte la colaborarea noastră și din când în când îi veneau în minte fel de fel de idei nostime, așa că eram cu toții plini de mulțumire, ba chiar fericiți. Ziua lucra la modistă, dar seara ne întâlneam cu toții și mulțumirea noastră nu era stingherită nici de faptul că comenzile de poezii ocazionale nu prea mai veneau. Ne-a durut însă când am primit una din acestea înapoi, împreună cu protestul clientului, căruia poezia nu-i plăcuse. Ne-am consolată însă spunându-ne că tocmai acea poezie era lucrarea noastră cea mai bună, ceea ce ne-a permis să declarăm că clientul nu se pricepe. Vărul lui Gretchen, care voia cu orice preț să învețe ceva, propunea acum teme fictive, cu a căror rezolvare ne distram foarte bine, dar care nemaiaducându-ne nici un venit, ospețele noastre deveniră mult mai temperate.

Lucrurile păreau a lua o întorsătură din ce în ce mai serioasă în privința mării probleme constituționale de care am vorbit : alegerea și încoronarea unui rege al Romei. Congresul prinților electori, fixat mai întâi la Augsburg în octombrie 1763, fusese mutat apoi la Frankfurt și, atît la sfîrșitul acestui an cît și la începutul celui următor, începură să se pună în mișcare pregătirile pentru această importantă chestiune. Începutul îl făcu un cortegiu nemaivăzut. Un funcționar călare, însoțit de patru trompeți de asemeni călări și de o gardă pedestră, citi cu voce tare și lămurită, la toate răspîntiile orașului, un lung edict, care ne înștiința asupra celor ce se pregăteau, sfătuind cu insistență pe cetățeni să aibă o purtare cuviincioasă și potrivită cu împrejurările. Se ținură consfătuiri îndelungate la consiliul orașului și în cîrînd apără șeful încartiruirilor, trimis de mareșalul

ereditar¹, pentru a găsi și orîndui, după tradiție, locuința ambasadorilor și a suitei lor. Casa noastră se afla în sectorul prințului palatin și astfel aveam să îngrijim de o nouă, dar de data aceasta plăcută încartiruire. Etajul de la mijloc, pe care-l locuise mai înainte contele Thoranc, fusese hărăzit unui cavalier palatin și cum baronul von Königsthal, însărcinat cu afaceri al Nürnbergului, luase etajul de sus, stăteam acum mai înghesuiți decît în timpul francezilor. Găseam astfel un pretext să plec mereu de-acasă și să rătăcesc mai tot timpul pe străzi, pentru a observa toate mișcările vieții publice.

După ce văzusem schimbările și orînduirea sălilor la primărie, după ce avu loc sosirea pe rînd a ambasadorilor și primul lor cortegiu solemn în trăsură, la 6 februarie admirarăm sosirea comisarilor imperiali și cortegiul lor, îndreptîndu-se tot către Römer², cu cea mai mare pompă. Impunătorul prinț von Lichtenstein făcu o bună impresie; dar cunosătorii afirmău că livrelele mai fuseseră o dată întrebuițate și că alegerea și încoronarea va atinge cu greu în strălucire pe aceea a lui Carol al VII-lea. Cu toate acestea, nouă tinerilor ne plăcea ce vedeam: totul ni se părea bine făcut și unele amănunte ne umpleau de uimire.

Adunarea electorilor fusese, în fine, hotărîită pentru ziua de 3 martie. Noile formalități puseră orașul în mișcare și vizitele de etichetă pe care și le făceau ambasadorii ne țineau toată vremea pe străzi. Trebuia să fim foarte atenți, căci nu era vorba numai să căscăm gura, ci să observăm cu exactitate tot ce se întîmplă, pentru a povesti apoi totul acasă,

¹ Mareșal ereditar (*Erbmarschall*), numit astfel pentru că funcțiunile lui erau ereditare.

² Palatul primăriei din Frankfurt.

ba chiar pentru a face și cîte un mic raport scris, cerut de tata și de domnul von Königsthal, fie pentru exersarea noastră, fie pentru informarea lor. Lucrul mi-a fost în adevăr folositor, întrucît luînd seama la tot ce se întîmpla am putut prezenta un jurnal destul de viu al desfășurării exterioare a alegerii și încoronării.

Dintre delegații care mi-au făcut o impresie mai stăruitoare prin personalitatea lor, pomenesc mai întîi pe primul plenipotențiar din Mainz, baronul von Erthal, mai tîrziu prinț elector. Fără a avea ceva mai izbitor în înfățișarea lui exterioară, îmi plăcea totuși să-l privesc în lunga lui robă neagră împodobită cu dantele. Al doilea plenipotențiar, baronul von Groschlag, un om bine făcut, de loc țeapăn, dar plin de conveniență în atitudinile lui de om de lume, lăsa o impresie foarte plăcută. Prințul Esterhazy, ambasadorul din Boemia, potrivit de statură, era bine făcut, vioi în mișcări și distins, fără vreo înfumurare sau rigiditate în ținuta lui. Aveam o deosebită simpatie pentru el, fiindcă îmi amintea pe mareșalul de Broglie. Dar înfățișarea și valoarea tuturor acestor personalități eminente păleau oarecum în fața preferinței resimțite pentru ambasadorul Brandenburgului, baronul von Plotho. Acesta, cunoscut prin spiritul de economie de care dădea dovadă atît în îmbrăcămintea, cît și în livrelele și echipajele sale, devenise celebru ca erou în domeniul diplomației, încă din timpul războiului de șapte ani, cînd notarul Aprill, venind la Regensburg, împreună cu mai mulți martori, să-i înmîneze actul de proscriere împotriva regelui său, primise numai laconicul răspuns : „Cum ! Îndrăznești !“ și-l aruncase sau pusese să-l arunce pe scări. Prima alternativă ni se părea demnă de crezare pentru că ne plăcea și pentru că ni se părea vrednică de omul mărunțel, îndesat, rotind niște ochi

negri și focoși. Toate privirile se întorceau către el, mai ales când descindea din trăsură. Se auzeau șoaapte vesele și puțin mai lipsea ca să fie aplaudat și să i se strige : ural ! și bravo ! Așa de sus sta regele Prusiei și cei care-i erau devotați cu trup și suflet în favoarea mulțimii, printre care se găseau nu numai oameni din Frankfurt, dar și germani din toate celelalte provincii.

Toate acestea îmi plăceau căci orice se întâmpla avea un anumit tâlc, punea în lumină o anumită legătură interioară a lucrurilor și ceremoniile simbolice la care asistam făceau să trăiască pentru o clipă imperiul german aproape îngropat altfel sub nenumăratele lui pergamente, scripte și tomuri. Pe de altă parte însă nu puteam să-mi ascund o tainică întristare, atunci când transcriam acasă, pentru folosința tatei, dezbaterile dinăuntrul consiliului și, cu această ocazie, trebuia să fac observația că se înfruntau acolo mai multe puteri, care își țineau echilibrul și nu erau de acord decât în dorința de a limita drepturile noului suveran mai mult decât pe ale celui vechi, bucurându-se de influența lui numai întrucât sperau să-și păstreze sau chiar să-și sporească prin ea privilegiile și să-și asigure mai solid independența. Toată lumea devenise de altfel, de data aceasta, și mai atentă, fiindcă începuse să bîntuie frica de Iosif al II-lea ¹, de violența firii lui și de presupusele lui planuri de reforme.

În casa bunicului și la celelalte rude din consiliu, unde mă duceam din când în când, atmosfera nu era prea prielnică vizitelor mele. Erau cu toții copleșiți de primirea oaspeților de seamă, de schimbul vizite-

¹ Fiul Mariei Theresia, împărat al Germaniei din 1765. Influențat de filozofii iluminiști a încercat să introducă oarecare reforme. A trăit între anii 1741—1790.

lor de curtoazie, de oferirea darurilor. Un magistrat trebuia apoi să se apere mereu, să se opună, să protesteze, pentru că în împrejurări ca acelea fiecare vrea să obțină ceva de la el și puțini dintre aceia cărorora el li se adresa voiau să-l asiste și să-i fie de ajutor. Într-un cuvânt, aveam acum prilejul să văd cu ochii mei ceea ce citisem altădată în Cronica lui Lersner, cu admirație pentru răbdarea și stăruința bunilor consilieri de altădată.

Uncle neajunsuri proveneau din faptul că orașul mișuna de fel de fel de oameni, folositori sau nefolositori. Zadarnic municipalitatea amintea curților prescripțiile, de altfel învechite, ale bulei de aur. Nu numai delegații și însoțitorii lor, dar și unele persoane de calitate și altele, venite din curiozitate sau pentru scopuri particulare, stăteau sub protecția uneia sau alteia dintre puteri, și întrebarea cine se cuvine a fi încartiruit și cine trebuie să-și închirieze singur o locuință nu putea fi totdeauna soluționată. Tumultul creștea și chiar acei care n-aveau ceva de făcut și nu erau încărcăți cu o răspundere începeau să se simtă osteniți.

Chiar noi tineretul, dornic să privim totul, nu mai găseam deplină mulțumire pentru ochii și închipuirea noastră. Mantalele spaniole, marile pălării cu pene ale ambasadorilor și câteva alte detalii mai aveau aspect într-adevăr străvechi; restul era însă pe jumătate nou sau cu totul modern, așa încât ceea ce rezulta era o amestecătură pestriță, lipsită de gust și cu totul nemulțumitoare. De aceea am fost foarte bucuroși să aflăm că din pricina vizitei împăratului și a viitorului rege se fac mari pregătiri, că tratativele electorilor, întemeiate pe ultimele capitulații electivă, progresează rapid și că ziua alegerii a fost fixată pentru 27 martie. Venise vremea să fie aduse insignele imperiale de la Nürnberg și Aachen, dar era

așteptată mai întâi sosirea prințului elector de Mainz ; între timp continua, împreună cu delegația lui, colindatul în vederea încartiruirilor.

Îmi continuam cu mult zel lucrările mele de cancelarie, dar se iviră din mai multe părți plângeri relative la lipsuri care ar fi trebuit îndreptate în noile capitulații. Fiecare voia să-și vadă dreptul lui respectat în acest document și considerația ce i se datora sporită. Dar multe din aceste observații și dorințe fură totuși înlăturate ; în multe privințe procesele mele verbale rămaseră ca mai înainte și obiec-tanții primiră asigurarea că scăpările mele din vedere nu se vor transforma în niște prejudicii pentru ei.

Multe și împovărătoare probleme căzură pe capul mareșalului imperial, căci numărul străinilor creștea mereu și adăpostirea lor deveni din ce în ce mai anevoioasă. Acordul relativ la limitele dintre circumscriptiile rezervate feluriților electori era greu de stabilit. Magistratul orașului voia să ușureze poverile față de care cetățenii nu se simțeau a fi îndatorați și astfel, zi și noapte, nu mai conteneau plîngerile, recursurile, certurile și dezbinările.

Intrarea în oraș a prințului elector de Mainz se produse la 21 martie. Începu canonada care de aci înainte urma să ne asurzească adeseori. Solemnitatea aceasta avea o deosebită însemnătate în șirul ceremoniilor de pînă acum, căci toate personalitățile care apăruseră mai înainte, oricît de sus ar fi fost plasate, n-aveau decît roluri subordonate. De astă dată apărură însă un suveran, un prinț independent, primul după împărat, precedat și însoțit de o mare suită, vrednică de el. Aș avea multe de povestit în această privință despre pompa acestui cortegiu, dacă nu mi-aș propune să revin mai târziu, în legătură cu o împrejurare pe care nimeni n-o poate ghici cu ușurință.

În aceeași zi sosi la Frankfurt și Lavater¹, înapoiindu-se de la Berlin și călătorind spre casă, în Elveția. Lavater asistă și el la solemnitățile care se desfășurau. Dar cu toate că astfel de zădărnicii lumești n-aveau pentru el nici cea mai mică valoare, splendoarea cortegiului și tot ce o însoțea se întipări atât de puternic în fantezia lui, încât după ani de zile, când acest eminent, dar original bărbat îmi comunică o parafrază poetică, dacă nu mă înșel a revelației sfîntului Ioan, mi-am dat seama că descrierea cortegiului Anticristului era copiată după cortegiul prințului elector de Mainz, atât de fidelă în redarea aceluiași figuri și circumstanțe încât nu lipseau nici ciucurii de pe capetele cailor șargi. Vor fi mai multe de spus despre aceasta, când voi ajunge la epoca acelui ciudat gen poetic, care crede că apropie miturile *Vechiului* și *Noului Testament* de intuiția și sentimentul omului din zilele noastre, travestindu-le în stil modern, dîndu-le adică un veșmînt împrumutat vieții comune sau mai înalte ale perioadei contemporane. Voi vorbi mai târziu despre chipul în care acest procedeu a ajuns a fi apreciat. Deocamdată observ însă că nimeni nu l-a dus mai departe ca Lavater și emulii săi, astfel că unul din aceștia a descris cu amănunte atât de moderne pe cei trei magi de la răsărit intrînd în Betleem, încât nimeni nu putea să nu recunoască pe prinții și nobilii cunoscuți personal de Lavater.

Lăsînd de data aceasta pe prințul elector Emmerich Joseph să intre așa zicînd incognito în Compostella, să ne întoarcem către Gretchen, pe care o zării în mulțime, însoțită de Pylades și de iubita lui, căci aceștia trei erau acum totdeauna împreună. Abia ne

¹ *Johann Kaspar Lavater* (1741—1801), predicator și scriitor elvețian, creatorul așa-numitei teorii fiziognomice după care caracterul unui om se poate deduce din trăsăturile feței lui.

apropiarăm unii de alții și ne salutarăm, că ne și înțelesesăm să petrecem seara împreună.

Am fost exact la întâlnire. Întreaga societate era, ca de obicei, adunată și fiecare avea de spus, de povestit sau de observat câte ceva, unul arătând că-i plăcuseră anumite lucruri, celălalt că îi plăcuseră altele.

— Tot ce spuneți voi — adăugă Gretchen în cele din urmă — mă zăpăcește mai mult chiar decât întâmplările zilei de azi. Nu le pot de loc aduna laolaltă și mult aș da să mi se explice unele din lucrurile pe care le-am văzut.

I-am răspuns că mi-ar fi ușor să-i fac acest serviciu, dar ar trebui să-mi spuie ce anume o interesează mai mult. După ce îmi indică nelămuririle ei, încercînd să-i explic câte ceva, ne dădurăm seama că ar fi mai bine dacă am proceda în ordine. Am comparat atunci, și era destul de potrivit, solemnitățile la care asistasem cu un spectacol în timpul căruia cortina este lăsată după bunul plac, în vreme ce actorii continuă să joace ; cînd ea este ridicată din nou, spectatorul poate din nou lua parte la acțiune. Cum eram foarte guraliv atunci cînd eram lăsat să vorbesc, am povestit totul de la început și pînă în momentul acela, folosind, pentru a da mai multă viață expunerii mele, condeiul de piatră și tabla de ardezie. Întrerupt numai de cîteva șicane și întrebări de-ale celorlalți, mi-am dus discursul pînă la capăt, spre mulțumirea generală, încurajat tot timpul de neostenita atenție a fetei. Gretchen îmi mulțumi la sfîrșit, asigurîndu-mă, cum spunea ea, că pizmuiește pe toți acei care știu cum merg lucrurile în lumea asta și ce însemnătate au ele. Ar fi dorit să fi fost băiat și spunea cu multă recunoștință că-mi datora multe învățăminte. „Dacă aș fi băiat — îmi mărtu-

risca ea — am merge la universitate și am învăța împreună lucruri interesante.“

Conversația continuă în chipul acesta. Gretchen declară că e hotărâtă să ia lecții de limba franceză, de a cărei necesitate își dăduse seama în magazinul modistei. O întrebai atunci de ce nu se mai duce acolo, căci în vremea din urmă, cum nu mai puteam ieși seara, trecusem de mai multe ori în timpul zilei prin fața magazinului, doar-doar o voi zări acolo. Îmi explică atunci că, vremurile fiind neliniștite, n-a mai vrut să se expuie, dar că îndată ce orașul își va reveni, avea de gând să-și reia ocupațiile la modistă.

Toată lumea vorbea acum despre apropiata zi a alegerii. Știam să povestesc pe larg cum se vor desfășura ceremoniile și îmi sprijineam demonstrația cu desene amănunțite pe tabla de ardezie, avînd viu în minte marele spațiu al conclavului, cu altarele, tronurile, fotoliile și scaunele sale.

În cele din urmă ne despărțirăm, cuprinși de sentimentul unei deosebite desfătări. Căci o tîină ră pereche, creată într-un chip oarecum armonios de natură, nu poate ajunge la un acord mai frumos decît atunci cînd tîinărul este învățat și tîină ra dornică să învețe. O legătură temeinică și plăcută se țese atunci între ei. Fata vede în băiat pe creatorul existenței ei spirituale și băiatul în fată o creatură care nu-și datorește împlinirea ei naturii, împlinirii sau unei voințe unilaterale, ci voinței lor reciproce, acționînd una asupra celeilalte. Această influență reciprocă este atît de desfătătoare, încît nu trebuie să ne minuneze faptul că de la vechiul și noul Abélard¹, o astfel

¹ Vechiul Abélard este filozoful francez din evul mediu Pierre Abélard (1079—1142), a cărui iubire nefericită pentru eleva sa Héloïse a rămas vestită. Prin noul Abélard, Goethe se referă la eroul lui J. J. Rousseau din romanul *La nouvelle Héloïse*, apărut în 1761.

de întâlnire a două ființe a putut produce cele mai puternice pasiuni și fericirea ca și nefericirea cea mai mare.

În zilele următoare se iscă o vie mișcare în oraș din pricina vizitelor de etichetă, desfășurate cu cel mai mare ceremonial. Dar ceea ce mă interesa în special pe mine, ca cetățean al Frankfurtului, dându-mi mult de gândit, a fost depunerea jurământului de credință de către consiliu, armată și cetățeni, nu prin reprezentanți, ci personal și în masă : mai întâi magistrații orașului și ofițerii superiori în marea sală a palatului Römer, apoi toți cetățenii după felurile lor grade, ierarhii și circumscripții, în marea piață a orașului și în cele din urmă restul oștenilor. Puteai vedea aici dintr-o dată întreaga viață publică a Frankfurtului adunată cu nobilul scop de a făgădui siguranță capului și mădularelor imperiului și liniște netulburată în marea operă pe care o întreprindeau. Prinții electori de Trier și Colonia sosiseră și ei, în persoană.

În ajunul zilei de elecțiune erau scoși din oraș toți străinii, porțile se închideau, evreii erau ferecați în strada lor și cetățeanul Frankfurtului își făcea o mare idee despre sine, gândindu-se că numai lui îi este dat să rămână martorul unei atît de impresionante solemnități.

Pînă acum totul se petrecuse într-un stil destul de modern : persoanele cele mai înalte și cele mai distinse se deplasaseră numai în trăsură. Venea acum vremea să le vedem călări, după străvechiul obicei tradițional. Afluența și aglomerația deveneau neobișnuite. Știi să mă strecur prin Römer, ca un șoarece care își cunoaște bine hambarul lui, pînă cînd ajunsei la intrarea principală, unde prinții electori și ambasadorii, care veniseră în trăsură de gală și se

adunaseră în sala de sus, trebuiau să descindă și să încalece. Falnicii cai de paradă, admirabil dresați, erau îmbrăcați în valtrapuri cu bogate broderii și împodobiți în fel și chip. Prințul elector Emmerich Joseph, un bărbat chipeș și plăcut, se ținea bine pe cal. Îmi amintesc mai puțin de ceilalți doi, dar văd încă roșiile mantale princiare, căptușite cu hermină, pe care ne obișnuisem să le zărim numai în picturi și care acum, privite sub cerul liber, făceau efectul cel mai romantic. Ambasadorii prinților electori absenți, în costumul lor spaniol de stofă aurie, brodat cu aur, acoperit cu galoane de aur dantelate, ne încântau ochii. Măreț se mișcau marile pene de pe vechile pălării cu marginile ridicate. Ceea ce nu putea să-mi placă erau pantalonii scurți de modă nouă, ciorapii albi de mătase și ghetete moderne. Am fi dorit cizmulițe scurte, oricât de aurite, sandale sau ceva asemănător, numai pentru a putea privi un costum oarecum în ansamblul lui.

Și de data aceasta se distingea prin ținuta lui ambasadorul von Plotho. Se arăta vioi și bine dispus și întreaga ceremonie nu părea că-i inspiră un deosebit respect. Căci atunci când un domn mai în vârstă, care trebuia să treacă înaintea lui, avu oarecare greutate încercînd să se urce pe cal, făcîndu-l pe von Plotho să aștepte o clipă, acesta nu-și putu ține rîsul, pînă cînd îi fu adus și lui calul, pe care se aruncă cu îndemînare, obligîndu-ne să-l admirăm ca pe un vrednic reprezentant al lui Frederic al II-lea.

Dar cortina căzu încă o dată pentru noi. Am încercat să mă înghesui și eu în biserică ; dar locul era foarte incomod și de loc plăcut. Electorii se retrăseseră în altar, unde ceremonii minuțioase arătau că în locul acela s-ar proceda la o prudentă examinare a candidaților. După o lungă așteptare, înghesuială

și agitație poporul auzi în fine numele lui Iosif al II-lea, proclamat rege al Romei.

Afluența străinilor în oraș spori și mai mult. Toată lumea mergea în trăsuri sau pe jos în haine de gală, așa încât atrăgeau atenția numai costumele cu totul și cu totul de aur. Împăratul și regele ajunseseră acum la Heusenstamm, un castel al conților Schönbörn, unde fuseseră salutați și unde li se făcuseră urările și primirea tradițională. Orașul sărbătorea importanta epocă prin festivități religioase ale tuturor cultelor, prin mari liturghii și predici, în timp ce autoritățile laice însoțeau *Te deum*-ul printr-o ncîncetată canonadă.

Dacă toate aceste serbări publice ar fi fost considerate de la începutul lor și pînă acum ca o operă artistică bine cugetată, nimeni nu le-ar fi putut găsi un cusur. Totul fusese bine pregătit; scenele publice începeau domol și deveneau din ce în ce mai importante; persoanele sporeau mereu în număr și demnitate, splendoarea lor și a celor din jur se făcea și ea din ce în ce mai mare și progresul acesta continua în fiecare zi, așa încît chiar ochiul cel mai pregătit ajungea să vadă tulbure înaintea lui.

Intrarea în oraș a prințului elector de Mainz, pe care am refuzat s-o descriu mai amănunțit, a fost atît de strălucită și impunătoare, încît ea dobîndea chiar pentru închipuirea unui om important însemnătatea sosirii prorocite a unui mare stăpînitor al lumii. Și noi eram la fel de orbiți ca și toată obștea. Dar așteptarea noastră atinse o încordare extremă cînd se răspîndi vestea că împăratul și regele se apropie de oraș. La oarecare depărtare de Sachsenhausen se ridicase un cort, unde luaseră loc toți oficialii pentru a arăta venerația lor căpeteniei celei mai înalte a imperiului și pentru a-i oferi cheile orașului. Mai departe, pe o frumoasă și vastă cîmpie, se vedea

un alt cort strălucit, unde toți prinții electori și ambasadorii care luau parte la alegere se pregăteau să primească pe maiestatea lor, în timp ce suitele acestora se întindeau de-a lungul drumului, gata să se pună în mișcare către oraș, fiecare ocupându-și locul rânduit în cortegiu. Împăratul se apropie de cort, intră înăuntru și după ce fu primit cu cel mai adânc respect, prinții electori și ambasadorii își cereau voie să plece pentru a deschide, după cum se cuvenea, drumul suveranului suprem.

Noi ceilalți care rămăsesem în oraș ca să admirăm splendoarea spectacolului, ceea ce se putea face mai bine în interiorul zidurilor și pe străzi decât afară, pe câmp, ne amuzam deocamdată privind la spalierele format de cetățenii înșirați de-a lungul ulițelor, la înghesuiala mulțimii și ascultând glumele ei uneori necuviincioase, pînă cînd sunetul clopotelor și tunetul canonadei ne anunța sosirea apropiată a stăpînitorului. Ceea ce îi plăcea mai ales unui cetățean al Frankfurtului în această împrejurare era faptul că, printre atîția suverani și reprezentanții lor, orașul nostru imperial apărea și el ca un mic suveran, căci în fruntea cortegiului mergea șeful grajdurilor comunale, căruia îi urmau cai înveliți în valtrapuri cu blazoane, pe care se distingea bine vulturul alb pe fond roșu, apoi slujitori și slujbași, toboșari și gorniști, deputați ai consiliului, însoțiți cu toții de servitori pedestri, îmbrăcați în livreaa urbei. Se alăturau trei companii ale cavaleriei cetățenești, încălecînd frumos, aceleași pe care le văzusem în copilărie primind cortegiile și în alte împrejurări oficiale. Ne bucuram simțind că participăm la această cinste și la a suta mia parte a unei suveranități, care apărea acum în toată strălucirea ei. Urmau la rînd diferitele suite ale mareșalului imperial ereditar și ai celor șase ambasadori ai principilor electori laici.

Nici una din acestea nu avea mai puțin de douăzeci de slujitori și două trăsură ; unele din ele erau și mai numeroase. Suitele principilor electori ai bisericii creșteau mereu ; slujitorii și slujbașii caselor principare erau nenumărați : principii electori de Colonia și Trier aveau peste douăzeci de trăsură, prințul elector de Mainz tot pe atât. Slujitorii călări și pedestri erau splendid îmbrăcați, stăpînii lor în echipaje, fie că erau clerici sau laici, nu lăsau nici ei nimic de dorit în hainele lor bogate și solemne, decorate cu însemnele tuturor ordinelor. Dar suita maiestății imperiale le întrecea pe toate celelalte, după cum se și cuvenea. Gărzile călare, caii lăturași, harnașamentul, păturile cailor atrăgeau toate privirile și șaisprezece trăsură de gală ale șambelanilor imperiali, ale consilierilor intimi, ale cămărașului, ale maestrului de ceremonii, ale șefului grajdurilor închideau cu mare pompă această parte a cortegiului, care, cu toată strălucirea și întinderea ei, nu era decît o avangardă.

Dar rîndurile se îndesau acum, iar strălucirea și solemnitatea deveneau din ce în ce mai impresionante. Căci însoțiți de propria lor servitorime aleasă pe sprînceană, cea mai mare parte pe jos și numai puțini călări, apăreau ambasadorii prinților electori și prinții electori în persoană în splendidele lor echipaje, fiecare după rangul său. Îndată după prințul elector de Mainz, zece curieri imperiali, patruzeci și unu de lachei și opt slujitori în livrea anunțau pe maiestatele lor. Minunatele trăsură oficiale, prevăzute în spate cu un perete de sticlă fină, pictate, lăcuite, sculptate și aurite, acoperite pe dinăuntru și pe dinafară cu mătase roșie brodată, ne îngăduiau să vedem bine, în toată măreția lor, pe mult doriții stăpîni, pe împăratul și pe regele nostru. Cortegiul făcea un mare ocol, din nevoia de a se desfășura în întregime

și pentru a se arăta mulțimii adunate. Venea de la Sachsenhausen, trecea podul, înainta pe Fahrgasse, cobora de-a lungul străzii și o lua către partea interioară a orașului prin poarta Caterinei, o veche poartă a orașului devenită pasaj public prin extinderea Frankfurtului. Cum se observase că de la o vreme nevoia de manifestare exterioară luase o mare dezvoltare, se făcuseră măsurătorile necesare și se constata că pe drumul acesta, prin care intraseră și ieșiseră atîția prinți și împărați, echipajul actual al împăratului n-ar putea trece fără să-și lovească podoabele. Se ținu sfat, și, pentru a evita un ocol peste mîna, se luă hotărîrea de a ridica pavajul și de a face un urcuș și un coborîș ușor din pămînt moale. Se scoaseră de asemenea toate streșinile magazinelor și dughenelor, pentru ca vulturul, coroana și statuetele echipajelor să nu se izbească și să se strice.

Oricît ne-am fi ațintit privirile asupra înaltelor persoane, atunci cînd prețiosul vas cu prețiosul lui conținut se apropia de noi, nu puteam să nu tragem cu ochiul și la hamurile cu podoabele lor de pasmanterie. Ne plăceau însă mai ales cei doi surugii călări. Ni se păreau că aparțin unei alte nații, ba și altei lumi, cu hainele lor lungi de mătase neagră și galbenă și cu pălăriile lor cu mari penaje, după obiceiul casei imperiale. Înghesuiala deveni în momentul acesta atît de mare, încît abia mai puteai vedea ceva. Garda elvețiană mergînd de ambele părți ale echipajului, mareșalul ereditar ținînd în mîna dreaptă sabia saxonă, generalii călărind imediat după trăsură și conducînd gărzile imperiale, mulțimea pajilor și în cele din urmă companiile de arcași îmbrăcați în haine largi de catifea neagră, cu toate cusăturile bogat galonate cu aur și printre acestea tricourile roșii și pieptarele de culoarea pielii, acoperite și ele din plin cu aur, totul îți lua vederea. Nu-ți mai veneai în fire

tot privind, comentînd și arătînd atîtea lucruri, încît abia dacă mai observai gărzile personale ale prinților electori, tot atît de frumos îmbrăcate. Ne-am fi retras chiar, de la ferestre, dacă n-am fi vrut să-i vedem și pe magistrații noștri care închideau cortegiul cu cele cincisprezece trăsuri ale lor, înhămate cu cîte doi cai, și mai ales în ultima trăsură pe secretarul consiliului cu cheile orașului pe o pernă de catifea roșie. Faptul că o companie de grénadiri ai orașului acoperea ariergarda ni se părea o mare cinste, și ca germani și cetățeni ai Frankfurtului ne simțeam de două ori înălțați sufletește de chipul în care se desfășurase această zi solemnă.

Luasem loc într-o casă astfel situată încît cortegiul, înapoindu-se de la Dom, mai trebuia să treacă încă o dată prin fața noastră. Aveau loc atîtea servicii divine, muzici, ceremonii, solemnități, discursuri și răspunsuri, în biserică, în cor și conclave; se țineau atîtea cuvîntări și prelegeri pînă cînd se ajungea la momentul alegerii — încît aveam timp destul să luăm o gustare zdravănă și să golim cîteva sticle în sănătatea bătrînului și a tînărului stăpînitor. Și, după cum este obiceiul în astfel de împrejurări, conversația se pierdea în evocarea trecutului, bătrînii arătînd preferința lor timpurilor de altădată, cel puțin în ce privește un anumit interes uman și o participare mai pasionată la evenimente. La încoronarea lui Francisc I lucrurile nu erau chiar atît de hotărîte ca astăzi; pacea nu fusese încă încheiată, Franța, Brandenburgul și Palatinatul se opuneau alegerii; trupele viitorului împărat tăbăriseră la Heidelberg, unde își aveau cartierul general, iar insignele imperiale aduse de la Aachen erau cît pe-aci să fie confiscate de către Palatinat. Începură atunci tratative, dar lucrurile nu fură luate prea în serios nici dintr-o parte, nici dintr-alta. Maria Theresia, deși în aștep-

tarea unui copil, venise pentru a asista în persoană la încoronarea în fine hotărîtă a soțului său. Împărăteasa sosise la Aschaffenburg, de unde se îmbarcase pe o corabie pentru a merge la Frankfurt. De la Heidelberg, unde se găsea, Francisc se gîndi să iasă în întîmpinarea soției sale, ajunse însă prea tîrziu, după plecarea acesteia. Se aruncă atunci într-o mică luntre, fără a spune cine este, grăbindu-se să ajungă corabia împărătesei, o ajunse în adevăr și perechea de îndrăgostiți se bucură de această întîlnire neașteptată. Povestirea acestor evenimente s-a răspîndit îndată și toată lumea și-a manifestat simpatia pentru această gingașă pereche de soți, binecuvîntată cu mulți copii și care fusese atît de nedespărțită încă de la unirea ei, încît, călătorind o dată împreună de la Viena la Florența, trebuise să rămîină în carantină la granița venețiană. Maria Theresia fu salutată la intrarea în oraș cu mare bucurie; ea trase la hotelul „La Împăratul Roman“, în timp ce pe cîmpia de la Bornheim se ridicase marele cort destinat primirii soțului ei. Dintre principii electori ai bisericii sosise acolo numai electorul de Mainz și dintre trimișii electorilor laici numai acei din Saxonia, Boemia și Hanovra. Cortegiul începu să se desfășoare și ceea ce îi putea lipsi în perfecțiune și strălucire era înlocuit din plin prin prezența frumoasei doamne imperiale. Aceasta luase loc în balconul casei, bine așezate, unde locuia și de unde îl saluta pe soțul ei cu strigăte de „vivat“ și cu aplauze, cărora poporul, în culmea entuziasmului, i se asocia. Cum și mai marii acestei lumi sînt în definitiv oameni ca oricare altul, cetățeanul obișnuit îi consideră deopotrivă cu sine, atunci cînd arată simpatie pentru ei, simțămînt pe care îl încearcă mai bine atunci cînd vede în ei soți iubitori, părinți duiosi, frați devotați sau prieteni cre-

dincioși. Perechii imperiale i se dorise și profetizase tot binele care părea acum că se realizase în persoana primului ei născut, a cărui frumoasă înfățișare de adolescent atrăgea simpatia tuturor și în ale cărui înalte însușiri, care începuseră să se anunțe, toată lumea își punea cele mai mari speranțe.

Ne pierdusem cu gândurile în trecut și în viitor, când sosirea câtorva prieteni ne aduse din nou în prezent. Erau dintre aceia care aveau darul să prețuiască valoarea unei noutăți și, din această pricină, se grăbesc s-o vestească mai întâi. Prietenii noștri știau apoi să povestească toate frumoasele gesturi umane ale marilor personaje pe care le văzusem tocmai trecând în toată strălucirea lor. Ei ne istorisiră astfel cum se luase hotărîrea ca împăratul și regele să-l întîlnească pe landgraful de Darmstadt în pădure, pe drumul dintre Heusenstamm și marele cort de care s-a vorbit mai sus. Acest bătrîn principe, care se apropia de moarte, voia să-l mai vadă o dată pe stăpînul său, căruia îi închinase viața mai demult. Amîndoi trebuiau să-și amintească de ziua în care landgraful înmînase la Heidelberg decretul electorilor care îl alegeau împărat pe Francisc, răspunzînd apoi prin asigurarea unui nedezmînit entuziasm prețioaselor daruri primite. Înaltele fețe se întîlniseră într-un brădet și landgraful, slăbit de bătrînețe, se rezemase de un molift, pentru a putea continua înduioșătoarea convorbire. Locul acestei întîlniri a fost apoi însemnat, și noi copiii ne-am dus de mai multe ori să-l vedem.

Petrecusem mai multe ceasuri amintindu-ne de vechile întîmplări și cumpănind cele noi, când cortegiul se mai desfășură încă o dată sub ochii noștri, dar mai scurt și mai concentrat. Puturăm astfel să observăm mai de aproape amănuntele și să ni le întipărim pentru viitor.

Din această clipă în oraș se porni o forfotă neîntreruptă, căci atîta timp cît mișunau toți cei care aveau obligația să-și facă vizite și să se prezinte în persoană celor mai mari, circulația lor în sus și în jos nu mai contenea. În vremea aceasta publicul putea observa în chipul cel mai comod toate amănuntele curților princiare de față.

Sosi și momentul aducerii insinelor imperiale. Dar, ca să nu lipsească nici de data aceasta tratativele tradiționale, insignele trebuiră să rămîină în cîmp o jumătate de zi, pînă la căderea nopții, din pricina unui conflict teritorial și în legătură cu însoțitorii lor, conflict ce a izbucnit între electorul de Mainz și orașul nostru. Orașul cedă în cele din urmă și reprezentanții electorului de Mainz însoțiră insignele pînă la barieră, astfel încît lucrurile își găsiră rezolvarea și de data aceasta.

În toate zilele acestea n-am mai putut să-mi văd de treburile mele. Cît stăteam acasă trebuia mereu să scriu și să copiez ; voiam și trebuia apoi să văd tot ce se petrecea și astfel trecu întreaga lună martie, care în a doua ei jumătate fusese atît de sărbătorească. Îi făgăduisem lui Gretchen o descriere amănunțită și fidelă a tuturor evenimentelor petrecute ca și a celor ce erau de așteptat pentru ziua încoronării. Această însemnată zi se apropia cu pași repezi, iar eu eram mai preocupat de felul în care îi voi vorbi lui Gretchen, decît de ce aveam să-i spun. Prelucrasem tot ce văzusem și scrisesem totul, dar în grabă și numai pentru acest unic scop. În fine, într-o seară mă dusei destul de tîrziu la Gretchen acasă, tot gîndindu-mă cum să fac ca expunerea din seara aceea să fie mai bună decît cea precedentă, pe care n-o pregătisem. Se întîmplă însă ca un prilej binevenit să ne aducă nouă înșine și altora, prin noi, mai multă bucurie decît planul cel mai bine studiat. Am găsit

la Gretchen acasă societatea obișnuită, dar și cîteva figuri necunoscute. Toată lumea începu să joace ceva ; numai Gretchen și cu vărul ei mai tînăr rămăseră cu mine în fața tablei de ardezie. Drăgălașa Gretchen își exprimă cu multă grație satisfacția ei că, deși străină, trecuse drept cetățeană în zilele alegerii și putuse din această pricină să ia parte la spectacolul unic care avusese loc. Îmi mulțumi foarte îndatorată că îi purtasem de grijă și că avusesem atenția de a-i fi procurat tot timpul prin Pylades bilete de intrare, indicații sau o recomandasem unora dintre prietenii mei. Îi plăcea să asculte tot felul de minunății despre giuvaerele imperiale. Îi făgăduii că, dacă lucrul va fi posibil, vom merge să le vedem împreună. Făcu apoi cîteva observații glumețe, aflînd că tînărul rege își probase veșmintele și coroana. Cunoșteam locul de unde puteau fi privite mai bine solemnitățile încoronării și o făcui atentă asupra tuturor evenimentelor care se pregăteau și care puteau fi mai bine observate de la locuința ei.

Uitarăm astfel că timpul trecea ; era miezul nopții și îmi dădui seama că din nefericire nu aveam la mine cheia casei. Nu mai puteam intra în casă, fără a nu produce o vîlvă nemaipomenită. Îi împărtășii încurcătura mea. „La urma urmei — spuse ea — cel mai bun lucru e ca întreaga societate să rămînă pe loc“. Verii ei și străinii care se mai aflau acolo se gîndiseră mai demult la lucrul acesta, pentru că nu știau unde să se adăpostească în timpul nopții. Acceptarăm fără șovăire ; Gretchen se duse să fiarbă cafea și, fiindcă lumînările amenințau să se stingă, aprinse o mare lampă de alamă, prevăzută cu fitil și ulei.

Cafeaua ne învioră pentru cîteva ceasuri ; dar începutul cu încetul jocurile începură să ne ostenească, conversația luă sfîrșit, mama adormi într-un fotoliu și

străinii, obosiți de călătorie, moțăiau pe ici pe colo. Pylades și frumoasa lui stăteau într-un colț. Fata își pusese capul pe umărul lui și adormise, dar nici Pylades nu rămase multă vreme treaz. Vărul lui cel mai tânăr, stînd în fața noastră la tabla de ardezie, își încrucișase brațele pe masă și dormea cu capul pe ele. Stăteam în colțul ferestrei, îndărătul mesei, avînd-o pe Gretchen lîngă mine ; vorbeam încet, dar somnul o învinse și pe ea, încît sprijinindu-și căpșorul de umărul meu adormi îndată. Rămăsesem singur să veghez, în cea mai ciudată dintre situațiile în care binevoitorul frate al morții ar fi putut să-mi aducă liniștea. Pînă la urmă am adormit și eu, și cînd m-am trezit se luminase bine de ziuă. Gretchen stătea în fața oglinzii și își aranja boneta ; era mai drăguță ca oricînd și, cînd ne despărțirăm, îmi strînse mîinile cu cea mai mare afecțiune. M-am strecurat spre casă pe un drum ocolit, căci într-un colț al casei care dădea spre Groapa cu Cerbi, tata își făcuse o fereastră, spre supărarea vecinilor. Evitam deci locul acesta, ori de cîte ori, întorcîndu-ne acasă, nu doream să fim observați. Mama, care interevenea totdeauna în chipul cel mai prielnic, observase lipsa mea dimineața, la ceai, și o justificase explicînd că am plecat devreme de acasă, așa încît n-am avut de suferit nici o consecință neplăcută de pe urma acestei nopți nevinovate.

În general și privind lucrurile în totalitatea lor, pot spune că lumea înconjurătoare, atît de infinită în varietatea ei, mi se părea foarte simplă. N-aveam alt interes decît acela de a observa cu exactitate fața exterioară a lucrurilor, n-aveam altă treabă decît aceea cu care mă însărcina tata și domnul von Königsthal, treabă care mă făcea să observ de altfel dezvoltarea lăuntrică a lucrurilor. N-aveam altă preocupare decît în legătură cu Gretchen și altă inten-

ție decît să observ și să pricep totul bine, pentru a-i repeta și explica tot ce văzusem și înțeleseam. Ade-seori, în timp ce trecea un cortegiu, îl descriam cu jumătate de glas, pentru a-mi întipări mai bine amă-nuntele și pentru ca atenția și exactitatea mea să me-rite laudele frumoasei mele ; elogiul și recunoașterea altora mi se păreau niște suplimente.

Fusesem prezentat cîtorva persoane înalte și dis-tinse ; dar nimeni nu are timp să-și bată capul cu altul și rareori știu cei bătrîni cum să vorbească cu un tînăr și cum să-l examineze. În ce mă privește, nu aveam nici o îndemînare pentru a mă arăta altora sub aspectul meu cel mai favorabil, așa încît puteam adeseori obține bunăvoința, dar nu aprobarea altora. Preocupările mele mă stăpîneau cu atîta putere, încît nu mă întrebam dacă ele interesează și pe alții. Eram cînd prea vioi, cînd prea liniștit, și păream sau prea îndrăzneț, sau prea rigid, după cum oamenii mă atră-geau sau îmi inspirau aversiune. Treceam drept un tînăr care făgăduiește ; dar se spunea despre mine că sînt cam ciudat.

Ziua încoronării, 3 aprilie 1764, sosi în sfîrșit. Vre-mea era frumoasă și oamenii nu-și mai găseau odihna. Mi se dăduse un loc bun la etajele superioare ale palatului Römer, de unde împreună cu mai multe rude și prieteni de-ai noștri puteam vedea totul foarte bine. Ne duserăm din zori la locul indicat, de unde trebuia să privim de sus, din perspectiva unei păsări, aranjamentele cercetate mai de aproape cu o zi îna-nte. Se vedea fîntîna arteziană construită de curînd cu cele două mari butoaie ale sale, la dreapta și la stînga, în care vulturi perechi așezați pe un suport trebuiau să verse unul vin alb din cioc, iar celălalt vin roșu. O mare grămadă de ovăz stătea răsturnată într-o parte, într-alt loc se vedea o baracă de scînduri în care de cîteva zile, înfipt în frigări uriașe, se fri-

gea și se prăcea un bou dintre cei mai grași. Toate căile de acces dinspre Römer către locul festivității, și străzile care duceau la Römer, erau păzite de bariere și gărzi. Marea piață se umplea mereu cu oameni și valurile mulțimii deveneau din ce în ce mai năvalnice și mai mișcătoare, deoarece toată lumea se înghesuia către locul unde se întâmpla ceva nou și se anunța că se va produce ceva neobișnuit.

În ciuda acestei mari agitații, domnea totuși o liniște relativă și când clopotele începură să sune, toți părăură cuprinși de uimire și cutremurare. Ceea ce atrase mai întâi atenția tuturor acelora care priveau piața de sus a fost cortegiul în care domnii de Aachen și Nürnberg duceau giuvaerele imperiului la Dom. Considerate ca niște obiecte sacre și ocrotitoare, giuvaerele fuseseră așezate pe locurile de cinste ale trăsurilor, în timp ce delegații, privind către ele cu venerație și cuviință, ședeau pe locurile din spate. Veni și momentul în care cei trei prinți electori trecură către Dom. După înmînarea insigneilor electorului de Mainz, coroana și spada fură și ele duse la cartierul împăratului. Celelalte acțiuni ale ceremonialului ocupau în vremea aceasta persoanele de seamă ca și pe toți privitorii din biserică, așa cum, după informațiile noastre, ne puteam cu ușurință închipui.

Prin fața ochilor noștri trecură și ambasadorii în drum spre Römer, în timp ce baldachinul purtat de niște subofițeri era dus la cartierul imperial. În același moment mareșalul ereditar contele von Pappenheim încăleacă pe calul său. Mareșalul era un bărbat chipeș și zvelt pe care îl prindea de minune costumele lui spaniol, pieptarul bogat, mantia aurită, înalta-i pălărie cu pene și părul bătut de vînt. Iată-l punîndu-se în mișcare și, în sunetul tuturor clopotelor, ambasadorii îl urmează călări către cartierul împăratu-

lui, mai împodobiți decît în ziua alegerii. Ai fi dorit să te găsești și tu acolo, după cum în acea zi ți-ar fi plăcut să te multiplici neîncetat. Ne povesteam în vremea aceasta, unul altuia, tot ce trebuia să se întîmple la cartierul împăratului. Împăratul, ne spunea, își îmbracă acum ornatul, o nouă îmbrăcăminte executată după vechiul model carolingian. Titularii demnităților ereditare primesc insignele imperiale și, ținîndu-le în mâini, încalecă pe caii lor. Dar împăratul în ornat și regele Romei în costum spaniol încalecă și ei pe armăsarii lor și, în timp ce se petrece aceasta, nesfîrșitul cortegiu care începuse să se miște ne vestește apropierea lor.

Privirile noastre osteniseră cîtînd la mulțimea slujitorilor bogat înveșmîntați și a celorlalți oficiali, ca și la nobilimea ce înainta cu demnitate. Dar parcă ochii nu ne mai erau de ajuns cînd se iviră ambasadorii electori, purtătorii demnităților ereditare apoi, pășind sub baldachinul bogat brodat, dus de doisprezece jurați și consilieri municipali, îl zărirăm pe împăratul însuși, în costumul lui romantic și, la stînga și ceva mai în urmă, pe fiul lui, amîndoi călărind încet pe cai splendid împodobiți. Ai fi dorit să înlănțuiești spectacolul numai o clipă, prin puterea unei formule magice ; dar splendoarea izvora neconținut și spațiul abia golit era îndată umplut de valul neistovit al poporului care defila.

În momentul acesta se produse o nouă aglomerare, căci trebuia deschisă o altă trecere din piață către poarta Römerului ; un drum de scînduri a trebuit să fie întins ca un pod, pe care să poată păși cortegiile care se înapoiau de la Dom.

Ce se petrecuse în Dom, nesfîrșitele ceremonii care pregătesc și însoțesc ungerea, încoronarea și învestitura cavaleriească, ne-au fost povestite mai tîrziu de

acea care sacrificaseră alte spectacole pentru a putea fi prezenți la biserică.

În timpul tuturor acestor festivități, fără să ne părăsim locurile, luarăm un prînz frugal, căci în această zi solemnă trebuia să ne mulțumim cu mîncare rece. În schimb, vinurile cele mai bune și cele mai vechi fuseseră aduse din toate pivnițele familiilor, așa încît cel puțin în felul acesta puturăm să prăznuim vechea sărbătoare potrivit tradițiilor din bătrîni.

Lucrul cel mai vrednic a fi văzut în piață era acum podul acoperit cu pînze portocalii și albe, pe care împăratul, zărit mai înainte în trăsură, apoi călare, era admirat acum de noi umblînd pe jos. Lucru ciudat, drumul pe jos al împăratului ne făcea plăcerea cea mai mare, căci ni se părea că modul acesta de a se arăta era nu numai cel mai firesc, dar și cel mai demn.

Oameni mai bătrîni, care au asistat la încoronarea lui Francisc I, au povestit că Maria Theresia, neasemuit de frumoasă, privise întreaga solemnitate de la fereastra unui balcon al casei Frauenstein, așezată lîngă Römer. Cînd soțul ei, în neobișnuitele-i veșminte, înapoindu-se de la Dom i se înfățișase ca o fantomă a lui Carol cel Mare, și cînd el ridică în glumă ambele-i mîini arătîndu-i bula imperială, sceptrul și ciudatele-i mănuși, ea izbucni într-un rîs nesfîrșit, care prîduse o nespusă plăcere poporului ce privea, bucuros să aprecieze cu ochii lui bunele și fireștile legături ce domneau între cea mai înaltă pereche de soți din întreaga creștinătate. Cînd însă împărăteasa flutură batista, pentru a-și saluta soțul, strigînd cu toată puterea *vivat*, entuziasmul și jubilara poporului crescuseră la culme, așa încît strigătele de bucurie nu mai conteneau.

Pe cînd se petreceau cele de mai sus, sunetul clopotelor și cei din fruntea cortegiului anunțau, în timp ce înaintau pe podul învăluit în pînze colorate, că solemnitatea se săvîrșise. Atenția noastră crescuse însă în momentul acesta, cortegiul zărindu-se tot mai lămurit, deoarece se mișca acum tocmai în direcția noastră. De la ferestrele unde ne aflam îl vedeam, împreună cu piața în care forfotea poporul ca și cum ar fi fost desenat pe un plan. Splendoarea spectacolului era cu totul neobișnuită, căci ambasadorii, trimișii ereditari, împăratul și regele sub baldachin, cei trei prinți electori ai bisericii care li se alăturau, jurații și consilierii îmbrăcați în negru, cerul baldachinului brodat în aur, totul ni se părea a fi o singură masă, mișcată de o singură voință, splendidă în armonia ei și, așa cum ieșea din biserică în sunetul clopotelor, părăindu-ni-se că ne inundă de raze ca o arătare prea sfîntă.

O sărbătoare politică și religioasă are un farmec nesfîrșit. Vedem maiestatea terestră în fața ochilor noștri, înconjurată de toate simbolurile puterii ei; dar întrucît o vedem plecîndu-se înaintea maiestateii cerești, ne apare vie legătura dintre ele. Făr individul nu poate să-și manifeste înrudirea sa cu divinitatea, decît supunîndu-i-se și adorînd-o.

Strigătele care se auziră mai întîi din piață se răspîndiră apoi peste tot și urale nestăpînite răsunară din mii și mii de piepturi, dar și din inimi; căci această mare serbare trebuia să devină cheazăia unei păci durabile, care multă vreme urma să asigure fericirea Germaniei.

Timpe de cîteva zile se vestise prin strigări publice că nici podul și nici vulturul de deasupra fîntînii nu vor fi lăsate în voia mulțimii și că poporul nu trebuie să le atingă, așa cum îi era obiceiul. Măsura fusese luată pentru a evita nenorocirile produse în

marile aglomerări. Dar pentru a jertfi ceva geniului plebei, persoane anume puse se strecurară în spatele cortegiului, desfăcură pânzele de pe pod și le împăturiră în formă de stindarde, aruncându-le apoi în aer. Se întâmplă atunci ceva care nu era o nenorocire, ci un accident comic ; căci pânzele, desfăcându-se în aer, acoperiră, căzînd jos, un număr mai mare sau mai mic de oameni. Aceia care apucaseră capetele pânzei, trăgînd-o către ei, trîntiră la pămînt pe cei din mijlocul rîndurilor, îi înfășurară și îi speriară, pînă cînd aceștia izbutiră să rupă sau să taie pînza, fiecare luînd cîte o fîșie din țesătura sfințită de faptul că maiestățile lor călcaseră pe ea.

N-am stat să privesc multă vreme aceste distracții sălbatice, ci, coborîndu-mă în mare grabă de la postul meu de observație și străbătînd fel de fel de trepte și coridoare, ajunsei la scara cea mare a Rômerului, pe care mulțimea admirată de mine din depărtare, nobilă pe cît era de strălucită, era tocmai gata s-o inunde. Aglomerația nu era aici prea mare, căci intrările primăriei erau bine păzite, astfel că putui ajunge cu bine la balustrada de fier. Personalitățile de seamă, urcînd scara, trecură deci prin fața mea, în timp ce suita lor rămase jos, în gangurile boltite, așa încît le putui observa din toate părțile, de aproape, înaintînd de-a lungul scării cu cele trei paliere ale ei.

În sfîrșit urcară și amîndouă maiestățile lor. Tatăl și fiul erau îmbrăcați la fel, ca cei doi Menehmi¹. Ornatul împăratului făcut din mătase purpurie, bogat împodobit cu perle și pietre prețioase, coroana, sceptrul și bula imperială răpeau privirile, căci totul era nou în ele și imitarea vechilor obiecte se făcuse cu gust. Împăratul se mișca cu ușurință în costumul

¹ Cei doi frați gemeni, uluitor de asemănători, din comedia cu același nume a scriitorului comic latin Plaut (250—184 î.e.n.).

său și figura lui demnă și încrezătoare te făcea să recunoști în el pe suveran și pe tată. Tînărul rege se tîra însă în hainele lui enorme, împodobite cu giuvaerele lui Carol cel Mare, ca într-un travesti, astfel că el însuși, uitîndu-se din cînd în cînd la tatăl său, nu-și putea ține rîsul. Coroana, care ar fi putut să fie căptușită, îi atîrna pe cap ca un acoperiș cu streășina prea largă. Dalmatica, stola, oricît ar fi fost de bine croite și cusute, nu făceau însă o impresie favorabilă. Sceptrul și bula imperială trezeau uimirea, însă nimeni nu putea să nege că, pentru a produce o impresie mai bună, ar fi fost mai nimerită o statură mai puternică, mai potrivită cu costumul care urma s-o îmbrace și s-o împodobească.

Abia se închiseseră în spatele lor ușile sălii celei mari, că mă grăbii să-mi reiau vechiul loc, pe care găsindu-l ocupat de alții l-am putut obține din nou numai cu mare greutate.

Venise de altfel timpul să-mi iau din nou în stăpînire fereastra, căci lucrul cel mai minunat care putea fi văzut urma să se producă de aci înainte. Tot poporul se îndreptase către Rîmer și urale repetate ne făcură să înțelegem că împăratul și regele se arătaseră mulțumiți, în ornatele lor, la fereastra care da în balconul sălii celei mari. Nu numai ei alcătuiau însă spectacolul; în fața mulțimii se desfășura și un alt spectacol, încă mai curios. Zveltul și chipeșul mareșal ereditar, după ce își depusese sabia, se avîntase pe armăsarul său; în mîna dreaptă ținea o bănicioară de argint cu toarte, iar în stînga o lopățică cu care s-o poată netezi. Se îndreptă printre rîndurile de privitori către grămada de ovăz, își umplu bănicioara, o netezi și cu multă demnitate o răsturnă iar în grămadă. Grajdul imperial era deci aprovizionat. Cămărașul porni și el călare către același loc și aduse de acolo un lighenaș, o cană și un prosop. Mai

distractiv a fost pentru spectatori momentul cînd marele stolnic veni să ia o bucată din boul fript. El înaintă călare printre rînduri și se duse către marea bucătărie de scînduri, de unde se înapoie curînd cu bucatele acoperite, pentru a se îndrepta apoi către Römer. Veni în fine și rîndul paharnicului, care călări către fîntîna arteziană ca să ia vin. Masa împăratului era astfel servită și toți ochii îl așteptau acum pe vistiernic, care urma să azvîrle bani mulți. Acesta călărea de asemenea un frumos armăsar, care avea de ambele părți ale șei, în loc de pistoale, o pereche de splendide pungi, brodate cu armele electorului palatin. De îndată ce porni, vistiernicul își înfipse mîna în pungi, azvîrlind cu dărnicie în dreapta și în stînga monede de aur și argint, care luceau vesel în aer ca o ploaie metalică. O mie de mîini se întinseră pe dată pentru a prinde darurile ; dar abia căzură monedele pe pămînt, că mulțimea se aruncă pe jos zvîrcolindu-se și luptîndu-se ca să apuce din ele. Și cum aceeași mișcare se repeta de ambele părți ale vistiernicului care înainta călare, spectacolul devenea din cale afară de vesel pentru toți cîți îl priveau. Dar mișcarea cea mai vie se produse la sfîrșit, cînd vistiernicul aruncă și pungile, și fiecare om din mulțime încercă să înșface acest ultim și deosebit premiu.

Maiestățile lor se retrăseseră de la balcon și trebuia acum să i se aducă încă o jertfă plebei, care preferă să-și smulgă singură darurile decît să le primească în liniște și cu recunoștință. În epocile barbare și aspre exista obiceiul ca ovăzul, după ce mareșalul își luase partea lui din el, fîntîna arteziană, ca și bucătăria, după ce paharnicul și marele stolnic își îndepliniseră oficiile lor, să fie date pradă mulțimii. De data aceasta însă, pentru a împiedica pe cît posibil nenorocirile, se păstră o anumită ordine și măsură. Dar vechile glume răutăcioase se iviră și de

data asta. Cînd, de pildă, unul încărcă un sac de ovăz, venea altul și-i făcea o gaură în el. Ba se mai întîmplau și alte farse de aceeași calitate. O luptă mai serioasă se dădu însă și acum, ca și altădată, în jurul boului la frigare. Acesta nu putea fi disputat decît de o mulțime dezlănțuită. Două bresle, măcelarii și pivnicierii se așezaseră, după tradiție, astfel încît unii din ei să poată apuca enorma friptură. Măcelarii socoteau că lor li se cuvine boul pe care-l predaseră întreg bucătăriei ; pivnicierii aveau și ei pretenții, deoarece bucătăria fusese ridicată în apropierea breslei lor și ultima dată ei obținuseră victoria, fapt care se putea vedea după coarnele taurului prădat, fixate la fereastra zăbreliată de sub acoperișul casei lor de breaslă și de adunare. Ambele bresle erau foarte numeroase și aveau membri voinici și pricepuți. Nu-mi mai amintesc însă cine a învins de data asta.

Dar cum o sărbătoare de felul amintit trebuie să se termine cu ceva primejdios și înfricoșător, veni și un moment cu adevărat groaznic, cînd bucătăria de scînduri fu ea însăși luată cu asalt. Acoperișul ei începu să se clatine sub povara oamenilor care nu se știe cum ajunseseră acolo ; scîndurile fură smulse și aruncate jos, așa încît ai fi putut crede, mai ales din depărtare, că fiecare scîndură va ucide pe cîtiva din cei care pătrunseseră înăuntrul bucătăriei. Într-o clipită dugheana fu dezvelită și cîtiva inși rămaseră agățați de birne și căpriori, ca și cum ar fi vrut să le smulgă și pe acestea ; ba unii se mai legănau pe sus, cînd ușciorii de jos se șubreziseră și ei și scheletul barăcii începuse să se clatine, amenințînd să se prăbușească în fiecă clipă. Persoanele delicate își întoarseră ochii ca să nu vadă și fiecare aștepta să se întîmple o mare nenorocire ; dar nimeni nu auzi

de vreo vătămare și totul se sfârși cu bine, deși cu destulă violență și brutalitate.

Fiecare știa acum că împăratul și regele au ieșit din cabinetul unde stătuseră după ce părăsiseră balconul și că se pregătesc să prânzească în marea sală a Römerului. Aranjamentele în acest scop putuseră fi admirate cu o zi mai înainte, dar dorința mea cea mai vie era să pot arunca măcar o privire acolo chiar în ziua aceasta. Mă dusei deci încă o dată pe drumul obișnuit pînă la scara cea mare, care se găsește drept în fața sălii. Acolo mă minunai văzînd personalitățile cele mai de seamă devenite pentru răstimpul acestei zile slujitori ai căpeteniei imperiului. Patruzeci și patru de conți, aducînd mîncările din bucătărie, trecură prin fața mea, toți în veșminte strălucitoare, așa încît contrastul dintre demnitatea lor și acțiunea pe care o săvîrșeau acum era uluitor pentru un biet băiat ca mine. Aglomerația, deși nu prea mare, era totuși sensibilă din pricina spațiului redus. Ușa sălii era păzită, însă cei îndreptățiți intrau și ieșeau mereu din sală. Observai pe un funcționar al Palatinatului, căruia mă adresai întrebîndu-l dacă nu mă poate introduce în sală. Acesta nu stătu mult pe gînduri și îmi puse în mîini vasele de argint, pe care tocmai le ducea : un lucru pe care îl putu face cu atît mai ușor, cu cît eram curat îmbrăcat. Așa am putut ajunge în sanctuar. Bufetul Palatinatului era așezat la stînga, chiar lîngă ușă ; din cîtiva pași am și ajuns deci pe estrada lui, îndărătul dulapurilor.

La celălalt capăt al sălii, lîngă ferestre, înălțați pe treptele tronului, sub baldachin și în ornatele lor, stăteau împăratul și regele. Coroana și sceptrul erau așezate pe perne de aur în spatele lor, la oarecare distanță. Cei trei prinți electori ai bisericii, avînd în spatele lor bufetele respective, luaseră loc pe estrade separate : electorul de Mainz drept în fața maiestăți-

lor lor, electorul de Trier la dreapta și cel de Köln la stînga. Partea aceasta a sălii era impunătoare și plăcută la vedere, dar te făcea să te gîndești că le era dat clericalilor să se întrețină cu stăpînitorul mai îndelung. Bufetele și mesele celorlalți electori laici, oricît ar fi fost de splendid împodobite, ca unele care nu erau ocupate, te făceau să te gîndești la raporturile mai reci care se stabiliseră în cursul timpului între acești din urmă electori și capul imperiului. Ambasadorii acestora se și îndepărtaseră, pentru a lua masa într-o încăpere alăturată. Și dacă partea cea mai mare a sălii dobîndise în felul acesta un aspect fantomatic, întrucît strălucitul prînz era servit pentru niște oaspeți nevăzuți, o masă neocupată din mijlocul sălii era și mai tulburătoare la vedere. Pe această masă toate tacîmurile erau neîntrebuințate, fiindcă toți aceia care aveau dreptul să se așeze în fața lor, din cauza conflictelor de preseanță, nu veniseră de loc, deși se găseau în oraș.

Alte observații nu puteam face atît din pricina anilor mei tineri, cît și din aceea a multitudinii impresiilor. Îmi dădeam osteneală să văd totul. Dar cum masa fusese ridicată și ambasadorii intraseră din nou în sală, pentru a-și face curtea lor, căutai să ies afară, astfel ca, după această zi de semipost, să mă îndestulez la bunii prieteni din vecinătate și să mă pregătesc pentru iluminările de seară.

Mă gîndeam să mă bucur în farmecul intimității de această noapte strălucită, căci mă înțelesesem cu Gretchen, cu Pylades și cu tot cercul său să ne întîlnim undeva de îndată ce avea să se întunece. Orașul sclipea în toate colțurile și perspectivele lui cînd îmi găsi iubita. Îi dădui brațul, trecurăm dintr-un cartier în altul, simțindu-ne nespuse de fericiți. La început, prietenii noștri erau împreună cu noi, dar mai tîrziu se pierdură în mulțime. În fața caselor

unora dintre ambasadori, unde se făcuseră minunate iluminații — cu deosebire la electorul palatin — era lumină ca ziua. Pentru a nu fi recunoscut, mă deghi-zasem oarecum, Gretchen nevăzînd nici un rău în aceasta. Admirarăm feluritele spectacole strălucite și palatele cu lumini feerice, prin care ambasadorii doreau să se întrecă între ei. Ceea ce văzurăm la prințul de Esterhazy întrecea tot ce se putea vedea. Mica noastră societate era încîntată de aceste născociri și de executarea lor și doream să ne bucurăm de fiecare amănunt în parte, cînd ne întîlnirăm din nou cu prietenii noștri care ne povestiră de admirabilele iluminații, cu care ambasadorul Brandenburgului își împodobise cartierul său. Primirăm să facem întinsul drum de la Rossmarkt pînă la Saalhof, dar ajunși acolo ne dădurăm seama că fusesem înșelați în chipul cel mai nerușinat.

Saalhof este o clădire simetrică și aspectuoasă în partea ei dinspre Main, dar prin fațada ei îndreptată spre oraș devine cu totul neregulată, nearătoasă, străveche. Ferestrele ei deosebite ca aspect și mărime, așezate pe planuri diferite și la distanțe neegale, un parter transformat în dughene, alcătuiesc o fațadă înformă pe care nimeni nu dădea doi bani. Decoratorul pornise de la o arhitectură întîmplătoare, asimetrică și fără legătură între elementele ei și înconjurase fiecare fereastră, fiecare ușă și fiecare deschizătură cu lămpi aprinse, așa cum ar fi putut să procedeze cu o casă bine clădită; în felul acesta însă pusesese în lumina cea mai vie și într-un chip de necrezut fațada cea mai urîță, cea mai neregulată dintre cîte pot fi închipuite. Ne distrarăm de această înfățișare ca de glumele lui Pagliasso¹, totuși nu fără unele scrupule, căci oricine putea recunoaște aici aplicarea unui prin-

¹ Pagliasso, de la Pagliaccio, personaj comic în teatrul popular napolitan.

cipiu. Tot așa manifestările exterioare ale mult prețuitului Plotho dăduseră loc la comentarii, dar cum oricine îl privea cu stimă, admirasem în el pe glumețul care, ca și regele său, știa să se ridice deasupra obligațiilor ceremonialului. Ne întoarserăm însă cu mai multă plăcere în împărăția feerică a lui Esterhazy.

Înaltul ambasador, pentru a cinsti această zi, se ridicase deasupra condițiilor ingrate ale cartierului său și împodobise marea esplanadă de tei de pe Rossmarkt cu un portal cu lumini colorate întregit în fund cu o perspectivă și mai strălucitoare. Întregul cadru era marcat cu lămpi. Între arbori se zăreau piramide și sfere luminoase pe pedestale transparente. De la un copac la altul se întindeau ghirlande scînteietoare de care atîrnau lampioane. În mai multe locuri se împărțea poporului pîine și cîrnați, iar vinul nu lipsea nici el.

Ne plimbam foarte mulțumiți, cîteșipatru, prin fața acestor minuni și avînd-o lîngă mine pe Gretchen mă credeam în acele fericite grădini ale Eliseului, unde poți rupe din pomi vase de cristal, care se umplu îndată cu vinul dorit și din care poți scutura fructe care se prefac pe loc în oricare fel de mîncare rîvnit. Simțirăm la un moment dat o astfel de nevoie și, călăuziți de Pylades, găsirăm un restaurant drăguț aranjat. Cum nu mai era nici un alt oaspete acolo, deoarece toată lumea rătăcea pe străzi, ne simțirăm cu atît mai bine și petrecurăm cea mai mare parte a nopții animați de sentimente de prietenie, înclinare reciprocă și iubire. Cînd m-am despărțit de Gretchen în fața ușii ei, mă sărută pe frunte. A fost prima și ultima oară cînd mi-a acordat această favoare, căci din păcate n-aveam s-o mai revăd nicio dată.

A doua zi dimineța stăteam încă în pat, cînd mama intră tulburată în odaia mea. Cînd mama era apăsată de vreo grijă, oricine putea să-și dea seama de lucrul acesta.

— Scoală-te — îmi zise ea — și pregătește-te să afli ceva neplăcut ! A ieșit la iveală că frecvențezi o societate foarte proastă și că te-ai amestecat în treburile cele mai primejdioase și mai urîte. Tata e furios la culme, dar n-am putut obține de la el decît să cerceteze afacerea printr-o a treia persoană. Rămîi aici și așteaptă ce va urma ! Consilierul Schneider va veni la tine din însărcinarea tatălui tău ca și din aceea a autorităților, căci lucrurile sînt în curs și ar putea lua o întorsătură foarte neplăcută.

Mi-am dat seama că faptele mele fuseseră mai grav apreciate decît se cuvenea ; totuși mă simțeam destul de neliniștit, dacă ar fi trebuit să se descopere adevărul.

În fine, bătrînul nostru prieten, admiratorul *Messiadei* lui Klopstock, intră în camera mea, cu lacrimile în ochi. Mă apucă de braț și-mi spuse :

— Îmi pare foarte rău că trebuie să vin la dumneata în această împrejurare. Nu credeam că te vei rătăci într-atîta. Ce nu face însă societatea proastă și exemplul rău ! Iată cum un tînăr lipsit de experiență poate ajunge pînă la crimă.

— Nu știu să fi făcut nici o crimă — i-am răspuns — și nici să fi frecventat o asemenea societate.

— Nu e vorba să te aperi — îmi tăie vorba consilierul — ci de o cercetare, și din partea dumitale de o mărturisire sinceră.

— Ce doriți să știți ? l-am întrebat.

Consilierul scoase o foaie de hîrtie și începu să mă întrebe :

— Nu l-ai recomandat bunicului dumitale pe N. N. Pentru un anumit serviciu ?

- Da, i-am răspuns.
- Unde l-ai cunoscut ?
- În cursul unor plimbări.
- În ce societate ?

M-am oprit o clipă, căci nu prea voiam să-mi trădez prietenii.

— Tăcerea nu-ți va fi de nici un ajutor, totul a ieșit la iveală.

— Ce a ieșit la iveală ? l-am întrebat.

— A ieșit la iveală că omul acesta ți-a fost prezentat de alți indivizi de teapa lui și anume de X, Y, Z.

Numi trei persoane, pe care nu le văzusem și nu le cunoscusem niciodată, lucru pe care îl arătai numai decît.

— Nu vrei să recunoști — continuă consilierul — și totuși te-ai întîlnit cu ei adeseori.

— Nicidecum, am replicat ; în afară de cel dintrîi, nu cunosc pe nimeni altul și nu l-am întîlnit niciodată în vreo casă.

— N-ai fost niciodată în strada N. ?

— Niciodată.

Această afirmație nu prea era adevărată. Îl însoțisem o dată pe Pylades la iubita lui, care locuia în strada N. ; intrasem însă prin partea din spate și rămăsesem în pavilionul din grădină. Credeam astfel că pot tăgădui a fi fost în strada aceea. Bunul consilier îmi mai puse și alte întrebări, la care răspunsei de asemeni negativ, căci nu-mi era nimic cunoscut din cele ce dorea el să afle.

În cele din urmă el păru că se supără și-mi spuse :

— Răsplătești foarte rău încrederea și bunăvoința mea. Am venit să te salvez. Nu poți tăgădui că ai compus scrisori pentru acești oameni sau pentru complicii lor, că le-ai scris articole și că i-ai ajutat în

glumele lor proaste. Am venit să te salvez, căci e vorba de tot felul de lucruri grave, de plastografii, de testamente false, de scrisori de creanță substituite și alte povești de felul acestora. N-am venit numai ca prieten al casei, ci și în numele și din ordinul autorităților, care, luînd în considerare familia și tinerețea dumitale, vor să te cruce împreună cu alți tineri care au fost ademeniți ca și dumneata.

Era izbitor faptul că printre persoanele pe care mi le numi nu se afla nici una dintre cele pe care le vedeam mai des. Împrejurările citate de consilier nu erau tocmai cele reale, dar aveau o anumită legătură cu ele, așa încît nu mai puteam trage nădejde că-mi voi putea cruța tinerii prieteni pînă la capăt. Bravul consilier deveni din ce în ce mai insistent. Nu puteam nega că în anumite nopți venisem tîrziu acasă, că știusem să-mi procur o cheie a casei, că fusesem văzut în locuri de petrecere cu persoane de condiție modestă și cu înfățișare suspectă, că anumite fete erau și ele amestecate în toate acestea. Pe scurt, totul părea descoperit, în afară de numele prietenilor mei. Aceasta îmi dădea curajul să stărui în tăcerea mea.

— Nu mă lăsa să plec așa, îmi spuse cinstitul nostru prieten. Lucrurile nu mai suferă nici o amîinare ; după mine va veni un altul, care n-o să-ți mai lase atîta libertate. Nu-ți mai înrăutăți prin încăpăținare situația destul de proastă și așa.

Mi-au apărut atunci aievea în față bunii mei prieteni și în special Gretchen și-i vedeam prinși, interogați, pedepsiți și defăimați, și ca un fulger mi-a trecut prin suflet gîndul că prietenii, care cu toate că în ce mă privește dăduseră dovadă de toată probitatea, și mai cu seamă cel vîrstnic, care nu reușise să-mi placă niciodată și care sosea mereu tîrziu acasă,

neștiind niciodată să povestească ceva vesel, se lăsaseră tîrîți într-o afacere atît de urîță. Eu încă îmi mai întîrziyam mărturisirea.

— Nu știi — m-am apărat eu — să fi făcut ceva rău și în privința asta pot fi cu totul liniștit. N-ar fi însă imposibil ca oamenii pe care i-am frecventat să se fi făcut vinovați de o acțiune reprobabilă sau nelegală. Puteți să-i căutați și să-i găsiți, să le vedeți vinovăția și să-i pedepsiți. În ce mă privește n-am nimic să-mi reproșez și n-am de gînd să păcătuiesc față de acei care s-au purtat bine și prietenos cu mine.

Fără să mă lase să termin, consilierul strigă cu un glas sigur :

— Da, îi vom găsi ! Răufăcătorii se întîlnesc în trei case.

Îmi numi străzile, preciză numele caselor și, din nefericire, văzui că printre acestea se află și aceea în care obișnuiam să mă duc.

— Primul cuib a și fost descoperit, și în momentul acesta sînt probabil descoperite și celelalte. În cîteva ore totul se va lumina. Cruță-te, printr-o mărturisire sinceră, de o cercetare juridică, de o confruntare sau cum se mai numesc lucrurile acestea urîte !

Casa fusese deci numită și arătată. M-am gîndit atunci că tăcerea mea devenise inutilă și că, văzînd felul nevinovat al întîlnirilor noastre, puteam spera să fiu mai de folos prietenilor mei decît mie însumi.

— Luați loc, i-am strigat consilierului, întorcîndu-l de la ușă. Vreau să vă povestesc totul și să ridic o piatră de pe inima dumneavoastră și a mea. Vă rog însă un singur lucru : de aci înainte să nu vă mai îndoiți de adevărul spuselor mele.

I-am povestit prietenului nostru întreaga desfășurare a lucrurilor, la început liniștit și resemnat ; pe măsură însă ce-mi aminteam de oameni, lucruri și

evenimente, mărturisind ca în fața unei instanțe criminale atîtea plăceri nevinovate și bucurii senine, simțeam cum crește durerea în mine, astfel că pînă la urmă am izbucnit în lacrimi și m-am lăsat în voia unei pasiuni nestăpînite. Prietenul casei noastre, care nădăjduia că a sosit momentul în care voi destăinui secretul propriu-zis — căci el considera durerea mea ca un simptom că sînt gata de a mărturisi, în ciuda rezistenței mele, vreo faptă monstruoasă — încercă să mă liniștească, deoarece pe el îl interesa numai descoperirea adevărului. Încercarea lui izbuti însă numai în parte, întrucît nu-i puteam istorisi povestea mea decît cu mare greutate.

Deși era mulțumit cu felul nevinovat al întîmplărilor, rămăsese totuși cu unele îndoieli, și asta îl făcea să-mi pună tot alte întrebări, care mă iritau, creîndu-mi noi prilejuri de suferință și furie. L-am asigurat în cele din urmă că nu mai am nimic de spus și că sînt încredințat că n-am de ce să mă tem. Știam că sînt nevinovat, că aparțin unei bune familii și că vor sta mărturie pentru mine recomandările cele mai favorabile. Dar și prietenii mei pot fi tot atît de nevinovați, chiar dacă nu li se recunoaște aceasta și nimeni nu-i protejează. Am declarat apoi că dacă ei nu vor fi cruțați, cum voi fi eu, dacă nu li se vor trece cu vederea nebuniile și nu li se vor ierta greșelile, dacă vor fi tratați cu cea mai mică asprime sau nedreptate, am de gînd să-mi fac un rău, de la care nimeni nu mă va putea împiedica.

Prietenul căută să mă liniștească în privința aceasta ; nu mă încrezui însă în el și, cînd mă părăsi, mă simții în situația cea mai îngrozitoare. Mă învinovăteam de a fi povestit și de a fi scos totul la lumină. Prevedeam că acțiunile noastre copilărești, intimitatea și înclinațiile noastre de tineri vor fi cu totul

altfel interpretate și că l-am vîrît poate pe bunul meu Pylades în toată istoria asta, cășunîndu-i vreo nenorocire. Toate aceste gînduri se agitau în mintea mea, îmi ascuțeau și îmi biciuiau durerea, așa încît învins de jale mă întinsei pe jos cît eram de lung și începui să ud podeaua cu lacrimile mele.

Nu știu cît voi fi rămas astfel, cînd sora mea intră în odaie și, sperîindu-se de starea în care mă aflu, își dădu toată osteneala să mă ridice. Ea îmi povesti că un magistrat așteptase la tata înapoierea prietenului nostru și că cei doi domni, după ce se închiseseră cîtva timp, plecaseră foarte mulțumiți, vorbind și rîzînd împreună. I se păruse că-i auzise spunînd : „E în ordine, afacerea n-are nici o însemnătate“.

— Desigur — am izbucnit — afacerea n-are nici o însemnătate, pentru mine, pentru noi ; căci n-am făcut nici o crimă și chiar dacă aș fi făcut vreuna, s-ar fi găsit mijlocul să fiu scăpat ; dar lor, lor, cine o să le vie în ajutor ?

Sora mea căuta să mă consoleze cu argumentul de circumstanță că atunci cînd e vorba să fie salvat cineva din clasa de sus, sînt acoperite și greșelile celor de jos. Dar toate acestea nu-mi erau de nici un folos.

Abia plecase sora mea, că mă lăsa din nou pradă durerii, evocînd pe rînd imaginile dragostei și pasiunii mele, ca și pe acelea ale nenorocirii mele prezente și posibile. Îmi istoriseam tot felul de povești, nu vedeam decît dezastre și mai ales nu încetam s-o văd pe Gretchen și pe mine doborîți de cea mai mare nenorocire.

Prietenul familiei noastre îmi pusese în vedere să rămîn acasă și să nu mai am cu nimeni de-a face decît cu ai mei. Lucrul îmi convenea, căci nu mă sim-

team bine decît în singurătate. Mama și soră-mea mă vizitau din cînd în cînd și nu osteneau să mă susțină, cu vigoare, consolîndu-mă în fel și chip. Chiar a doua zi, ele veniră în numele tatei, informat acum mai bine, pentru a-mi oferi o deplină amnistie, pe care o primii cu toată recunoștința. Întrucît privea însă propunerea să ies împreună cu el pentru a vedea insignele imperiale, arătate acum curioșilor, am respins-o cu îndărătnicie, asigurîndu-l că nu mai vreau să știu nimic de lume și de imperiul roman, pînă cînd nu voi afla în ce chip s-a sfîrșit pentru prietenii mei jignitoarea procedură, care pentru mine nu trebuia să aibă nici o consecință rea. În această privință ele nu știau ce să-mi răspundă, așa că mă lăsară din nou singur. În zilele următoare se făcură noi încercări pentru a fi scos de-acasă și pentru a lua parte la serbările publice. Zadarnic ! Nici marea zi de gală, nici ce s-a mai întîmplat cu prilejul atîtor înălțări în rang, nici banchetul împăratului și al regelui, nimic nu mă putea mișca. Prințul elector al Palatinatului putea să vină în vizită la cele două maiestăți, acestea puteau să-l viziteze pe prințul elector, pentru a lichida chestiunile încă nerezolvate și a înnoi colegiul electorilor, nimic nu mă putea smulge din pasionata mea singurătate. Am lăsat să sune clopotele pentru slujba mulțumirii, pe împărat să se ducă în catedrala capușinilor, pe electori și pe împărat să plece, fără să fac un pas dincolo de pragul odăii mele. Nici ultima canonadă, oricît ar fi fost de neobișnuită, nu izbuti să mă miște și, întocmai ca fumul care se risipi și ca sunetul care se pierdu, dispărură și din sufletul meu toate splendorile acelor zile.

Nu găseam mulțumire decît în a-mi rumega durerea și în înnoita ei repetare imaginară. Toată puterea închipuirii mele, poezia și retorica mea se azvîrliră

asupra acestui singur punct bolnav și amenințau, tocmai prin puterea lor de viață, să producă o boală de netămăduit a sufletului și trupului meu. În această tristă stare nimic nu mi se mai părea vrednic a fi dorit și urmărit. Din când în când mă cuprindea nesfârșita curiozitate să aflu cum le vor fi mergînd biților prieteni și iubitei mele, la ce rezultate a ajuns cercetarea mai amănunțită și întrucît luaseră ei parte la toate acele crime sau dacă fuseseră găsiți nevinovați. Îmi zugrăveam toate aceste împrejurări în felul cel mai amănunțit și în culorile cele mai variate, încheind totdeauna cu concluzia că n-au desigur nici o vină și că sînt foarte nenorociți. Curînd a pus stăpînire pe mine nevoia de a mă elibera de această nesiguranță, adresîndu-i prietenului nostru scrisori violente și amenințătoare, în care îi ceream să nu-mi mai ascundă felul în care au evoluat lucrurile, dar rupeam îndată aceste scrisori, din teama de a nu afla cumva — în chipul cel mai lămurit — nenorocirea mea și de a nu mă lipsi astfel de mîngîierea fantezistă, cu care pînă acum cînd mă chinuiam, cînd îmi dădeam curaj.

Așa am petrecut multe zile și nopți în mare neliniște, cuprins ba de mînie, ba de o mare osteneală, așa încît m-am simțit fericit cînd m-am îmbolnăvit destul de grav și doctorul a fost chemat, iar ai mei au început să-și spună că trebuie să fiu neapărat calm. Credeau că o pot face, asigurîndu-mă cu jurăminte că toți cei găsiți implicați oarecum în această afacere fuseseră tratați cu cele mai mari menajamente și că prietenii mei mai apropiați, dovedindu-se nevinovați, fuseseră lăsați liberi după o ușoară muștrare, în timp ce Gretchen fusese îndepărtată din oraș și trimisă la ea acasă. Ultima informație mi-a fost dată după o ezitare mai lungă, iar eu am primit-o

destul de greu, căci recunoșteam în legătură cu ea nu o călătorie de bună voie, ci o surghiunire rușinoasă. În felul acesta, starea mea trupească și sufletească nu se îmbunătățește de loc ; abia acum se dezlănțui întreaga mea durere și răgazul nu-mi lipsi să-mi zugrăvesc din nou în închipuire întregul meu roman atât de ciudat, cu toate tristele lui întâmplări și cu tragica lui catastrofă, chinuindu-mă pe mine însumi.

CUPRINS

<i>Prefață</i>	.	..	7	5	7	0	0	5	5	0	V
<i>Tabel cronologic</i>	.	.	.	.	.	1	5	.			XLIX

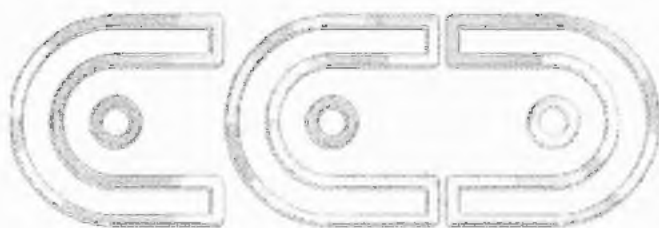
PARTEA ÎNȚII

Cartea întâi	7
Cartea a doua	48
Cartea a treia	90
Cartea a patra	126
Cartea a cincea	182

Redactor responsabil : GIZELLA CSAKY
Tehnoredactor : TRAIAN ARGETOIANU

*Dat la cules 12.01.1967. Bun de tipar 15.03.1967.
Apărut 1967. Tiraj 65 160 ex. broșate. Hirtie scris
II A de 63 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 14,32.
Coli tipar 9,75. A. nr. 21.011/1966. C.Z. pentru
bibliotecile mari 83 C.Z. pentru bibliotecile mici
83—31=R.*

Tiparul executat sub comanda nr. 70046 la
Combinatul Poligrafic „Casa Științei”, Piața
Științei nr. 1, București, Republica Socialistă
România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

